

HRVATSKI DOM

ZABAVNIK HRVATSKE OMLADINE

ZA GODINU 1877.

IZDALO GA

ĐJAČKO DRUŽTVO HRVATSKI DOM

NA I. HRVATSKOM SVEUČILIŠTU.

GODINA II.

U ZAGREBU
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1877.

KAZALO.

*

PRIPOVJEDKE:

POUKA:

Dvie tri o družtvu „Hrvatski dom“.

Sveučilištno družtvo „Hrvatski dom“ ima na hrvatskom sveučilištu gojiti družtvenost i podupirati naobrazbu sveučilištnih slušatelja. Ovdje smo naumili izpripoviedati, kako je ono toj svrsi zadovoljilo.

Početkom školske godine promieni se uprava družtva. U prvoj glavnoj skupštini bje izabran predsjednikom pravnik Jakov Radošević. U administrativni odbor dodjoše: Ivan Balić, pravnik, Nikola Bišćan, pravnik, Petar Dubravčić, pravnik, Ivan Gostiša, slušatelj filozofije, Ivan Kukolić, pravnik, Josip Lović, slušatelj filozofije, Petar Marković, slušatelj filozofije i Antun Starčević, pravnik. Odbor izabra izmed sebe podpredsjednikom Josipa Lovića, tajnikom Petra Markovića, blagajnikom Ivana Gostišu, a knjižničarom Ivana Balića. Kada je poslije Ivan Balić umro, a Ivan Gostiša otišao na drugo sveučilište, izabra odbor blagajnikom Ivana Kukolića, a knjižničarom Petra Dubravčića. Izpražnjena odbornička mjesta popuniše se dotadanjimi odborničkimi zamjenici Josipom Karlovićem i Antunom Kovačićem. Početkom ljetnoga poljeća priedje Josip Karlović na drugo sveučilište, a i Nikola Bišćan prestade biti odbornikom. Na njihovo mjesto izabra skupština družtvena Aleksu Pavkovića i Jakoba Salomona; odborničkimi zamjenici postadoše pravnici Gjuro Kamenar i Ivan Kamenar.

Ovdje nam je žalostna dužnost zabilježit, da je družtvo izgubilo do dva člana, pravnike Ivana Balića i Ivana Kovačevića. S obadvojicom je Hrvatska puno izgubila. Ivan Balić je bio i odbornikom družtvu; uman, inteligentan, voljan i revan, mogao bi on bio puno jošte privriedit i „Hrvatskomu domu" i Hrvatskoj. Slava obojici!

Koncem školske godine bili su družtvu članovi ovi sveučilištni slušatelji:

Antolković Mirko pl.
Arnold Gjuro
Balenović Adam
Bell Dragutin
Belošević Stjepan
Bertić Dušan
Bišćan Nikola
Brnić Dragutin
Brozović Ambroz
Bukl Anton
Durbešić Artur
Durbešić Ivan
Dubravčić Petar
Folprecht Fran
Galjer Josip
Glavan Angjeo
Gostiša Ivan
Halper Zlatko
Harazim-Marinović Ljudevit.
Horvat Levin
Huber Pavao
Ivšić Božo
Jakčin Juro
Janković Julij
Jelačić Stjepan pl.
Jemeršić Pavao
Jurinčić Marko
Kamenar Gjuro
Kamenar Ivan
Karlović Josip
Kerdić Milan
Klaić Stjepan
Kolmanić Ante
Kovačević Mile
Kovačić Ante
Gašparac Ante
Kovačina Lacko
Krašković Lajoš
Kukolić Ivan
Lović Josip
Malak Mirko
Marković Petar
Markulin Aleksa
Matić Svetozar
Medur Ignjat
Mišković Gjuro
Orešković Stjepan
Osvald Janko
Partaš Rade
Pavković Aleksa
Petranović Mihovil
Radošević Jakov
Ricatti Gjorgje
Salamon Jakov
Sarafov Mihail
Smrekar Milan
Sova Eduard
Starčević Ante

Starčević Ivan
Stengl Ivan
Stiglin Nikola
Štumpf Dragutin
Transmüller Žiga
Trinajstić Mato
Užarević Matija
Večerina Fran
Vragović Lav
Vučetić Ivan pl.
Vučetić Skender pl.
Vučetić Stjepan pl.
Zlatarski Georgij
Zagoda Adolfo
Žugčić Štefan
Šrabec Fran

Kada se uzme na um, da na sveučilištu u Zagrebu obstoje tri družtva, pjevačko „Hrvatska lira“, zatim družtvo u podporu ubogih pravnika i naše družtvo, neće se nitko čuditi, kako to, te nemamo više članova. Kod nas je većinom sve sama sirotinja, a malo ima toliko imućnih mladića, da bi kraj svih drugih potreba mogli članovati trim družtvima. Po tom je jošte broj članova „Hrvatskoga doma“ i znatan.

Za njihovu se je zabavu družtvo skrbilo priredjujuć od vremena do vremena komerse. Zadnji je komers ponajpače bio živ i ugodan; posjetiše ga i dosadanji rector magnificus velemožni g. dr. Antun Kržan, a i novoizabrani rector g. dr. Kosta Vojnović, knez Užički.

Naobrazbi družtvenih članova rabili su 1. časopisi, 2. knjižnica družtvena, 3. čitanja članova.

Časopisa je družtvo ove godine imalo do blizu četrdeset. Medju njimi spominjemo: Vienac, Hrvatski Svjetozor, Obzor, Narodne novine, Primorac, Agramer Presse, Agramer Zeitung, Narodni list, Katolički list, Našu slogu, Napredak, Mjesečnik, Humoristički list, Javor, Zoru, Pučke novine, Narodnjaka, Pučkoga prijatelja, Gospodarski list, Glasnika sv. Josipa, Pester Lloyd, Presse, Augsburger allgemeine Zeitung, Kritik, Literarisches Centralblatt, Neue illustrirte Zeitung, Bollettino Agrario di Dalmazia, Liečnički viestnik, Listy filologické a pedagogické, Pravo, Juristische Blätter, Allgemeine oesterreichische Gerichtszeitung, Slovenski gospodar, Salonblatt itd.

Kad govorimo o časopisih, ne možemo, a da se najsrdačnije ne zahvalimo uredničtvom Vienca, Hrvatskoga Svjetozora, Obzora, Narodnih novina, Primorca, Agramer Presse, Agramer Zeitunga, Narodnoga lista, Katoličkoga lista, Naše sloge, Napredka, Mjesečnika, Humorističkoga lista, Javora, Zore, Pučkih novina, Narodnjaka. Pučkoga prijatelja, Gospodarskoga lista, Glasnika sv. Josipa, Bolletino Agrario di Dalmazia, Dalmatinskoga gospodarskoga lista, Liečničkoga viestnika, Prava i Slovenskoga gospodara, što su nam svoje listove slali bud bezplatno, bud uz sniženu cienu.

„Hrvatski dom“ se može podičit i liepom, prilično bogatom knjižnicom. Koncem srpnja o. g. bilo je u knjižnici do 487 svezaka raznih djelâ, što kupljenih, što poklonjenih, nebrojeć amo ciele tečajeve časopisa.* Velika je većina djela medjutim poklonjena. To je karakteristično i kod „Hrvatskoga doma“, kao što i kod čitava hrvatskoga naroda, riedko se što „službeno“ izvede, narod si sam gradi sveučilišta, akademije itd. Tako je i „Hrvatski dom“ slabo što kupio za svoju knjižnicu, nije kupio, jer nije mogao, jer imovina družtvena nije baš tolika, da bi se moglo od nje odkinut na dvadesetak znamenitih djela, koja se, osobito tudjinska, natječu u skupoći. Nu zato se družtvu ukazaše riedkimi dobrotvori koje članovi, koje nečlanovi i obogatiše mu knjižnicu. Tu nam je prije svega spomenuti p. n. gospodina Stjepana Drčića, umirovljenoga kotarskoga sudca u Zagrebu, koji je našoj knjižnici poklonio 75 svezaka različita sadržaja, medju njimi i Rotteckove poviesti svih 14 svezaka. Odbor ne može a da mu se ovdje najsrdačnije ne zahvali na riedku i plemenitu daru, pa bi odboru bila vrlo ugodna dužnost, zabilježit i na godinu u ljetopisu „Hrvatskoga doma“ po kojega takova domoljuba i dobrotvora. Bože daj!

* **Prirastak od lanjske godine iznosi dakle punih 247 svezaka.**

Osim toga zahvalit nam se je jugoslavenskoj akademiji, slovenskoj matici, českomu pedagogijskomu družtvu, srbskoj matici i srbskomu učenomu družtvu, što su nam poklonili svoje knjige. Cvala ta vrla družtva, pa nas se i u napredak sjećala.

Spomenut nam je jošte sa zahvalnošću dva profesora hrv. sveučilišta: veleuč. gospodu dra. Franju Maixnera i dra. Dragutina Zahradnika, koji nas se blagostivo sjetiše i darovaše našoj knjižnici svoja djela. Preporučamo se i u napredak koli njim, toli drugoj gospodi profesorom.

Napokon se odbor sjeća kao dobrotvora i nekih što sadanjih, što bivših družtvenih članova. Pokojni družtveni knjižničar, pravnik Ivan Balić, pokloni nam 23 svezka razna sadržaja iz Universal-Bibliotheke. Gosp. Vladoje Dolansky, abs. slušatelj filozofije pokloni nam 4 svezka razna sadržaja, Ljudevit Harazim-Marinović, abs. slušatelj filozofije 61 svezak razna sadržaja, Antun Kolmanić, pravnik, 16 svezaka razna sadržaja, Josip Lović, abs. slušatelj filozofije, 8 svezaka razna sadržaja, medju njima cjelokupna djela Shakespearova po Schlegelu u 1 sv. i starih pisaca 3 sv. Aleksa Pavković 6 svezaka razna sadržaja. Hvala, živili!

Čitali su u družtvu svoje razprave Tomislav Maretić „o hrvatsko-ruskom piscu Gjurgju Križaniću“ i Ljudevit Harazim-Marinović „o površini zemaljskoj“.

Toliko o nutarnjem radu „Hrvatskoga doma“. Sad je hora reći koju o njegovu radu izvan družtvenih granica.

U nas imade u pohrani 120 for., sabranih prigodom tisućgodišnjice krunitbe Zvonimira, kralja svih Hrvata i namienjena njegovu spomeniku. Ko god umie cieniti vriednost liepe umjetnine, podupirat će podizanje spomenika. Novac, glavnica uložena u spomenike, vraća stostruke kamate. U historijskih spomenicih čita narod umom i srdcem podjedno svoju poviest; spomenici su svedjer otvorena knjiga, iz koje narod može

učiti svoju prošlost. Francezi su i Italijani zanosni patriote, da im treba para tražiti. Kako to? Svaki Talijan zna za ponajglavnije zgode iz svoje prošlosti, za najslavnije junake, vladare, umjetnike. Za svaku sgodu ima on sliku il basrelif, za svakog junaka kip, za svakog umjetnika poprsje. Umjetnine osim što ga oplemeniše i učiniše zanosnim štovateljem ljepote, naučiše ga jošte slavnu prošlost, te ga time učiniše i zanosnim patriotom.

Niesmo voljni tu razlagat, koli je vriedno gojit umjetnosti, dizat spomenike. Samo rekosmo nekoliko rieči, da obrazložimo postupak „Hrvatskoga doma". Čitatelji hrvatskih novina znadu, što je i Matica hrvatska prije nekoliko dana odlučila glede podizanja spomenika.

Hrvatski dom dakle videć sabranih već 120 for. znajuć koliko vriede liepe umjetnine, znajuć iz hrvatske poviesti, da je Zvonimir zavriedio spomenik, videć koliko se slabo u nas umjetnost goji i spomenici dižu, predade visokomu saboru po veleuč. gospodinu Matiji Mesiću, profesoru na hrv. sveučilištu i narodnom zastupniku molbu, da bi visoki sabor doznačio iz zemaljskoga novca svotu za Zvonimirov spomenik te imenovao zemaljski odbor, koji će tim novcem upravljati. Sabor jošte nije riešio naše molbe, nu mi se nadamo, da će dozvoliti ono nešto novca za spomenik, koj će svakoga Hrvata sjećati na blaženo „in illo tempore" kadno Hrvati bijahu jedni, moćni, samostalni. A gdje je Hrvat, koj i danas toga ne želi? Gdje je Hrvat, koj danas rado ne pomišlja na ona vremena? Gdje ga je, koj ne bi sve dao, da se ona vremena povrate? — Razni će ih faktori moći povratiti. Med njimi nije posljednji faktor goj umjetnosti, podizanje historijskih spomenika. Zato neka visoki sabor blagoizvoli dati ono nešto novca, što treba za Zvonimirov spomenik. Ta i u njem valjda svaki Hrvat želi povratak Zvonimirovih vremena.

Ne manje, nego ta molba služi na čast Hrvatskomu domu, što je prvi u Zagrebu potakao misao o prenosu Preradovićevih ostanaka iz Beča u Zagreb. Cienjeni čitatelji znadu i o tom prenosu dosta iz javnih listova, odkako se je u Zagrebu ustrojio centralni odbor za prenos Preradovićevih ostanaka pod predsjedničtvom veleuč. gospodina profesora dra. Koste Vojnovića, kneza Užičkoga. Mi ćemo ovdje tek nešto reći o postanku toga odbora i radu Hrvatskoga doma prije toga. Tamo negdie u proljeće javi nam hrvatsko sveučilištno družtvo „Velebit“ u Beču, da se je ono odlučilo zbiljski prihvatiti prenosa Preradovićevih ostanaka, te da je već i dobilo dozvolu od zdravstvenoga vieća bečkoga i privolu pokojnikove udovice. Nas zapita Velebit, nebismo li htjeli preuzeti na se brigu oko prenosa u Zagrebu, a on da će, veli, sve obaviti, što bude trebalo u Beču i odonud do Zagreba. Hrvatski je dom mislio, da mu neće dostajati snage, da preuzme sam na se toliki podhvat, za koj treba sila novca — a to je i naša, kao i malne svačija slaboća — odluči pozvati u pomoć svekolike sveučilištne gradjane. Ne bi dugo, te se njegovom inicijativom sastadoše sveučilišni slušatelji u prvu, za tim u drugu, pa napokon u treću skupštinu. Viećajuć o tom naumu uvidješe, da je taj posao posao i cieloga hrvatskoga naroda. Preradovićeve su pjesme vrstne razplamtit svaku hrvatsku dušu, neka dakle svaki hrvatski žep doprinese „malen darak al golemu zadužbinu“. Po tom skupština izabra četiri sveučilištna slušatelja i zamoli još šestoricu izvansveučilištnih gradjana, te tih deset članova sačinjava centralni odbor za prenos Preradovićevih ostanaka iz Beča u Zagreb.

Najznamenitiji je medjutim posao kojega se Hrvatski dom redovito laća, izdavanje zabavnika hrvatske omladine. Ovogodišnji odbor Hrvatskoga doma zaključi i opet u jednoj od prvih svojih sjednicah pozvati hrvatsku omladinu, neka nam

pošlje svoj rad, da ga spravimo u jednu knjigu i tu darujemo narodu na uzdarje za njegovu njegu i ljubav. Hrvatska se vriedna omladina odazva. — Poslije pozvasmo hrvatski narod, da nam predbrojbom omogući izdavanje. Hrvatski se svjestni narod odazva. Zapreke više nije nikakve bilo, almanak predadosmo u štampu; sad ga evo na ruke hrvatskomu narodu.

Almanak je uredjivao odbor. U nj je skupština Hrvatskoga doma izabrala Gjuru Arnolda, Petra Dubravčića, Antuna Kovačića, Petra Markovića i Aleksu Pavkovića. Gjuro Arnold medjutim ne primi mandata, a tad zauze njegovo mjesto Josip Karlović; kad pak on ode sa hrvatskoga sveučilišta, zamjeni ga Ljudevit Harazim Marinović.

Predbrojilo se na naš almanak do sada punih 1100 što Hrvata što Hrvatica. To je i velik i malen broj; velik, jerbo u Hrvata riedko koja knjiga ima preko 700 predbrojnika; malen, što se ni lane ni ljetos nije našlo više Hrvata i Hrvatica, da bi pomogle radit mladeži, na kojoj ostaje Hrvatska. Neki krajevi i stališi ni pera ne zamočiše, da se upišu kao predbrojnici za naš almanak. Aristokratički i viši bureaukratički stališ slažu se u nazoru, da se hrvatskoj mladeži netreba vježbati u radu. Za što se vježbat? misle oni. Za Hrvatsku? — Ni slavni glavni grad Zagreb nije se pokazao najsusretnijim gradom hrvatskim; svjestnijimi se pokazaše Požega, Vinkovci, Karlovac itd., pače i Sarajevo i Rieka, kao što se vidi iz popisa predplatnika, jerbo relativno imadu više predplatnika.

Reći ćemo jošte jednu o piscih i sadržaju knjige. Pisci su većinom novajlije, stupaju po prvi, drugi il treći put tek zabrinuti pred hrvatski narod sa almanakom u ruci. Zabrinuti su, ne znadu, hoće li im plodovi biti hrvatskomu rodu oslastni i tečni. Nu ipak im je kraj sve brige vedro lice, jer

kakav sud pukao da pukao, o njihovih srdcih, znadu, da su sve radili i da rade od ljubavi prama Hrvatskoj. Kolo mladih pisaca krase dvie mlade spisateljice. Hrvatski im se dom zahvaljuje pred hrvatskim narodom na daru.

U almanaku će čitatelji naći kao i lani pjesama, pripoviedaka i pouke. Samo se ove godine naš zabavnik okitio sa dva riedka u hrvatskoj cvieta, sa dvie izvorne drame, dvie vesele igre. S te je strane i shvatio Hrvatski dom svoju zadaću, da naime izvodi pred narod mlade suze i da ako je moguće, pomogne obdjelavati neobdjelana polja hrvatske literature.

S tim nas evo pred hrvatski narod i pred hrvatsku kritiku. Lanjski je almanak kompetentna kritika pohvalila i te kako; nekompetentna kritika, kritika kaprica i jala pozlobi ga sa suvišna (?!) hrvatskoga duha. Kao da može ptica suviše ptičjipjevat, bielidan suviše se bielit, Hrvat i hrvatska knjiga suviše Hrvatskim duhom disat. Svega bi prije smjelo manjkati u almanaku hrvatske omladine, jer Almanaci i kritike prelaze, al hrvatska ostaje; sve ćemo prije prestat činiti, prestat ćemo i almanak izdavati, ali ne ćemo nikad i nikomu za volju prestati ljubiti Hrvatske i hrvatskoga naroda.

Uz taj ti zavjet, rode, tvoja mladež predaje svoj zabavnik.

ODBOR.

PJESME.

DRAGUTIN BECIĆ.

Moj biser.

Što je biser u dnu mora,
  U bezmjerju tom?
Što li draga usred dvora
  Mladu srcu môm?

Poput zviezde ù dnu mora
  Blišti biser taj —
Poput zviezde usred dvora
  Dragin sjaji sjaj.

I kad pregnem ja do dvora,
  Ljubnem dragu, oj!
Zaronut ću do dna mora —
  Bit će biser moj . . . .

Naša ljubav.

Za dobom, dušo, tužiš cvjetnom,
Sa krajem što se našim dieli;
I bônim srcem, dušom sjetnom
Ah gledaš . . . gledaš sniežak bieli.

*

Za cviećem tužiš, što ne cvate
Sred vrta tvoga kano prije;
I mniješ sada, da već za te,
Za srce tvoje sreće nije . . . .

Dà, nema cvieća, kog si znala
Sa busa trgnut, drûgam dati;
Ah nema . . . nema — pùna jala
Sad zima sve ti, dušo, krati.

Al čuj me! — Kad ne cvjeta cvieće,
Kad sniežak krije vrtić ubav,
Nek plane cjelov prve sreće,
Pa nić će cvietak . . . . naša ljubav!

DRAGUTIN DIDOLIĆ.

Prognana Poljakinja.

Krasna li si kćeri poljska,
Kad se sjetiš rodnog kraja;
Koje srce da ne trne
S bolnog tvoga uzdisaja!

Tko ne čita na tvom čelu,
Sa kog čezne zor-vedrina:
Koli čedo ljubi majku,
Što li znači „domovina“!

Često li ti k šumnoj Visli
Lete misli lakokrile;
Da posjete mučenike
Ljudske zlobe, zvjerske sile.

Poznam tvoje biser-suze,
Znadem čemu sjetno lice,
Zašto bliedi tvoje oko
Znadem, znadem ljepotice.

Utri suzu! Nemoj budit
Slične tvojim moje misli . . .
Uzkrsnut će složna braća
I na Savi i na Visli!!

Vječna pravda neporječno
Sa nebeskog kliče svoda:
„Nakon tmine svjetlo sine,
Nakon robstva jest sloboda!“

Petru Preradoviću.

(Umro 12. kolovoza 1872.)

„Rod bo samo, koj si mrtve štuje,
Na prošasti budućnost si snuje!“

Najmiliji izmedj' „pokojnika“
Neven-cviete izmedju ružica;
Pjesmom slavim, tebe nebesnika,
Jer na guslah „zaigrala žica.“

Ti nam velja, ti bezsmrtna dika,
Božanstvena, glasna slavulj-ptica,
Što odgoji usred lovorika
Naše vile divotna ručica.

Pamti Hrvat sudbinu „putnika“,
Pamti „unuk“ svjete „djeda“ svoga;
Glas tvoj čuje, a sa groba tvoga:

„Oj Hrvati, da ste na poprištu!
Borite se, dok vas je jednoga
Na „hrvatskom“ dičnom „hrvalištu“!!

JOSIPA HORVATOVA.

Uzdarje rodu.

Da u duši bure mi se smire,
Smjelo, plaho dirnuh žicu lire ....
I gle! žica duši se oglasi,
Mladjan život meni dievi spasi ...

Blag mi vjetrić dušu propuhava,
Duh moj žive, srdce već ne spava.
Niknula mi pjesma iz prsiju
Smrvila je jada moga zmiju.

Vienac sreće o moj duh se vije
Te sad silno srdašce mi bije,
Bije, rode, vjeruj, samo za te,
Iz njeg i taj pupolj nut procvate!

Primi rode, primi ovu mrvu,
Koju dieva sad Ti nudja prvu;
Dušom, srdcem ona k Tebi hrli,
Primi ju, ah! primi, rode vrli.

Oj da bog mi dade snažnoj biti,
Sve ću tad Ti sile posvetiti,
Tebi živjet a i mriet ću, dome,
Žrtvovat ću život spasu tvome.

Pa da sliepo tudjinu privolim,
Tebe, višnji otče, smierno molim,
Daj da svedj mi sviest hrvatska traje,
Da mi srdce viek za rod svoj haje.

Uvieke ću — nut moj zavjet to je —
Izpoviedat ja Hrvatstvo svoje,
Dičiti se, što sam kći Hrvata,
Cienit više to od svega zlata. —

Dušman, rode, na Te kad navali,
Da u robstva bezdno Tebe svali,
Bog će dat da snaga mi uzplamti,
Dušman neka Hrvaticu pamti.

Kunem Ti se, dižuć prste smierno:
Moje srdce bit će Tebi vierno,
Domoljublja sveti moć će plamen
Smrt jedina utrnuti! — Amen!

* * *

Dar je malen, koj ti nut ponudih,
Srdce vierno, žarke ove grudi;
U njih seko Hrvatice gledni,
Pa tad jadna odmetnice — bljedni! —

U njih čitaj kletvu strašnu, strogu,
Svim, Hrvatstvo štono prezret mogu;
Ono diete na viek prokleto je,
Što od majke odbije se svoje.

JOVAN HRANILOVIĆ.

Zlatan krst.

Sklonuo je trudnu glavu,
Sklopio je oči snene,
Al u duši redale se
Milotužne uspomene;
Il' je sanjo, il je bdio:
Jecao je, suze lio.

Zlatan krstić u ruci mu
Čudno se je tamom blisto
U sredini suzan vienac
Snizalo mu suza tri sto;
A sa tajne krstu sile
Tri su mu se slike snile.

Prva slika.

Djevojci se junak kleo,
Sladkom kletvom, punom čara:
Vratit ću se dušo skoro,
Da te vodim do oltara;
Idem u sviet zlata steći,
Zlatan vienac našoj sreći!"

Zborila mu vierna ljuba:
„Ostaj Niko! zlato moje;
Kud u svietu ljepše sreće,

Nego naša ljubav što je?
Svjetske smjese sred šarene,
Ti se ne ćeš sjetit mene.

Tješio ju, grlio ju:
„Djevojčice! zviezdo zlata!
K čemu l' močiš alem oči?
K čemu li te zloslut hvata?
Ljubav mene u sviet ćera;
Stalna ti je moja vjera!"

Dala mu je zlatan krstić,
Sklonula je suzne zjene:
„Jedin spomen majke moje,
Nek te sieća viek na mene;
Neka drži krst taj sveti:
Viek moj lik ti u pameti!"

Druga slika.

Sjajno zlato! zamamno si,
Čarobni su tvoji zvuci;
Još si ljepše, kad u liepoj
Djevojčinoj sjaješ ruci;
Reci, tko to u potrebi:
Zanj i dušu dao nebi?

On je bio bogat ženik,
Ljepša gospa neg joj zlato;
A oko nje uzamance
Poklonika šaro jato;
Al' tek on je sretnik bio,
Koji ju je ljubit smio.

Zlatan krstić na grudih mu,
Već ga dugo nije gledo;
Zavrgo je već odavno
Ono curče sjetno, bliedo;
Ta uz zveket zvonkog zlata
Da se bogca miso hvata?

Treća slika.

Vrieme leti, crna sjeta
Čelom se je njegvim svila;
Na što li mu zvonko zlato?
Na što šumna, sjajna svila?
Gospoja mu? novost li je
Da u žene vjere nije?

Sjedio je dugo, tio,
A iz duše satrvene
Izvile se sjetne slike:
Milotužne uspomene;
Krasna curo! — rukom hvata
Njezin darak, krst od zlata.

Gledao ga, grlio ga,
U tihanom, muklom plaču;
Iz daljine jeca pjesma,
— Ili mu se tako naču —
Tako tužne harmonije
Samo zdvojna ljubav vije.

* * *

Gledao je zlatan krstić,
Duša mu se kajat uze;
Samo kajna ljubav može
Izplakati takve suze,
Sila li je tvoja čvrsta
Divna tajno svetog krsta!

Smislio je, skočio je,
Pa se vinu na kulaša:
„Još si moja divna dievo
Jer je vječna ljubav naša!“
Pol je svieta već obašo,
Da li ju je bože našo? —

Ljubav i pjesma.

Bio kralj vam — junak dičan,
Imao je liepo čedo;.
Kano rosa kćerin ljubac
Svježio mu tjeme siedo.
Smrknu l' mu se mudro čelo,
Pa na liepo zirnu diete,
Licem mu se vinu smješak,
Kô da novi raj obriete;
Kralj bi dao svoju krunu,
Kraljevinu sve do mora,
Samo da mu užit se je:
Kćerinoga razgovora;
Al' što na tom svietu žije,
Kraljne sborit čuo nije.

Sletili se svi vitezi,
Što ih njegvo carstvo ima,
Nagovorit svak ju kuša,
Al' badava trud je svima;
Kraljna osta kano mramor,
Niema, hladna, sve ih preču;
Prezirom ih teke zirnu,
Al' ju sborit nitko ne ču;
Utaman im sjajni sbori,
Gizdava im zaman svita,
A za ime ponosno im
Liepa kraljna i ne pita:
Hladno joj je lice bielo,
Mramorno joj vedro čelo.

Dodje junak — harfu hvata,
Ljeskalo mu liepo lice,
Gorilo mu plavo oko,
Drhtale mu zvonke žice;
Kraljevna ga sluša, sluša,

Očice joj vatrom sinu,
Kano zviezde, kad lagana
Pjesmica se do nje vinu:
O moj otče! o moj otče!
Ne čuh glasa liepa toli,
Pjesma ti je glas ljubavi,
Tko tom glasu da odoli?
Bilo srdce mramor kamen,
Stalit će ga njezin plamen!

Bogu.

Veličanstvu tvojem klanjam se o bože!
Prinašam ti i ja maleni svoj dar,
Sve što moja duša u zanosu smože,
Tvojoj veljoj slavi pružam na oltar.
Već odavna tebi, veliki Jehova,
Salomun je plamni izpjevao piev,
Već odavna sladka harfa Davidova
Veličanstva tvoga proslavila siev.

I već dugo oda slavnog Državina
Zlatnim slovi kiti japanezki hram;
Kraj tolikih spieva tvojih veličina
Veliki oj bože! što još reći znam?
Znadem, da si tvorac velebne selene,
Da u svetom trojstvu jedini si bog,
I kud ljudsko oko, kuda miso krene,
Svagdje da je iskra veličanstva tvog.

Komu se je ikad uzkrililа miso,
Tko u svietu divni shvatio je sklad:
Tu najljepšu pjesmu, što si ti ju pisô
Nevriednom stvorenju čovjeku u slad,
Morao je ćutit ruku tvoju svetu,

Čarobajnu iskru svetog umlja tvog;
Niti ima igdje jezika na svietu,
U kom ne bi bilo sveto ime bog.

I koji te nieču, svjedoče ti time,
Što su izbjeć rado svetom gnievu tvom,
U oblacih munja piše tvoje ime,
Na tebe ih sjeća strašni onaj grom.
Ti si jedin sebi i konac i zamet,
A sve drugo tvoje svete volje plod,
Mišlju o tvom biću ljudska začme pamet,
Al' ne shvati nikad umrli te rod.

Ti u zlu si dobro, boguješ sred hada,
Što je godjer dobro, to je učin tvoj,
Sve je drugo miena, ti si vječno „sada",
Veličanstvo tvoje nedohitan poj.
Tvoja ruka vlada nad silama sviema,
Ti u svakoj česti vječan si i ciel,
Pa i tamo ti si, gdje ničesa nema,
Jer je prostor tvoga neizmjerja diel.

Tebe, koga slavi tol'ko milijuna,
U biseru morskom komu ime sja,
Komu sunce sjajno nedogledna kruna,
Kog' ne shvaća svemir, da te shvatim ja?
Tek toliko znadem: bez pomoći tvoje
Da odavna sviet bi propao u prah,
I što više tebe stižu misli moje,
Sve to više ćutim tvoj svemožni dah.

Molitva je naša tvoje, bože, djelo,
Upros ti je ljudski najmiliji dar,
Tebi žiće svoje posvećujem cielo,
Najplamniji duše zanešene žar.
Oj ne prezri moje molitvice male:
Blagoslovi skromni pjesme moje let:
Istinom pretvori njene ideale,
Jer svemožan ti si, stvoritelju svet!

Zvonimir.

Sinmoj rode! da ti pričam:
O slobode slavnih danih,
Nit o dičnom banu Petru,
Nit o slavnih Frankopanih;
K čemu l' sizat tol' daleko?
Tek prekreni dva tri lista:
Tisuć sjajnih zviezda rode,
U povjesti tvojoj blista.

Glej: petero slavne braće,
I dvie sestre: Tuga, Vuga,
Ljudevita glej Posavca,
Nije l' Frankom bio kuga?
Tomislava, Držislava,
Isti im se Bizant divi;
Glej velikog Krešimira,
Nije l' bio sokol sivi?

Povjestnicu kada tvoju
Pregnem čitat, rode mili,
Kô da vidim sokol pticu,
Gdje se krili snažnim krili;
Leti sokol, ptica siva,
Već kreljutmi nebo dira,
Da ponese sjajnu zviezdu:
Slavnog kralja Zvonimira.

Još za dičnog Krešimira,
Imenu mu slava rasla,
Ko da samo višnje nebo,
Na prestolj ga naški nasla:
Zaman slabi Stjepan kuša,
I Slavića mami kruna;
Nadsjao ih Zvonimire,
Kano zviezde sjajna luna.

Ej tad bješe ino doba:
Nikad više u Hrvata
Takvog sjaja, takve slave,
Tol'ko srebra, tol'ko zlata.
Hrvatska je sablja dična
Nadjačala Korutane,
Hrvatska je kruna sjala
Sve do Save i do Sane.

I zaludu lukav Mljetčić
Lakome je pružo prste,
Da osvoji sinje more,
Dalmatinske krši čvrste
Kralj i narod — tielo, duša,
Vezala ih ljubav oba;
Hrvatska je sretna bila;
Ej tad bješe ino doba!

Eno rimski Grgur šalje
Kralju: krunu, stieg i žezlo;
Sjajni dari — ali s njima
Tudjinstvo u zemlju grezlo;
Kô da gledam: kako klonu
Sokol ptici krila živa,
Nad domajom slavnom našom
Vinula se magla siva.

Tuj se više pjevat ne da,
Tuj se licem suza lije....
Zvonimire!..—...puste rieči..
Zvonimira više nije!...
Tek o njegvoj smrti sbore
Svakojake puste priče;
Trn za trnom od to doba,
U djedini našoj niče.

* * *

Osam sto već dugih lieta
Minulo je — kano ptica,

Oj koliko suza rode
Rosilo je tvoja lica!
Utihnula davno sječa,
Minule su davno bure,
Klonuše već vrazi tvoji,
Već izdiše gordo Ture.

Uzdisaji tvoji: pjesme
Pozdravljaju sunce novo,
Vidim, rode, opet raste
Tvoje krilo sokolovo.
Al te rode nešto kini,
Gdje su tvoji kralji stari?
. . . Mani me se se pusta sanjo,
Stare rane ne krvari!

Aj poleti pjesmo moja,
Pozdravi mi Zvonimira,
Osam sto već prodje lieta,
Hrvat pjesnik strunu dira,
U tihanoj svojoj raci
Da iz težka sna se trže,
Da se sablje junak laća,
Da na glavu krunu vrže.

Gusta tama zemlju krije,
Puška plama, dim se puši
Netko jeca, netko klikće,
Priestolje se nekom ruši.
Zvonimire! na noge se!
Drhće, gasne blieda luna,
Nekom pada kruna, žezlo,
Hoće l' nova ljesnut kruna?

MIRKO JELINČIĆ.

Prvim ljubicam.

Oj ljubičice moje mile,
Ta zašto ste se tako skrile
Pod samotan si grmak pusti,
Gdje raste samo korov gusti?

Zar mislite, da nitko ne će
Potražit vas, oj divno cvieće,
U zabitnosti vašoj tuđe,
Gdje riedko mi je vidjet ljude?

O varate se, nije tako
Pred svietom skrit se nije lako;
Ljepotu što uz skromnost slaže,
Od vieka ljudi rado traže.

Za ciele zime bje mi želja,
Za tuge moje i veselja
Ugledat vas uz zelen trave,
Oj ljubičice mile plave.

A sad vas nadjoh nakon truda
Tražeći jadan dugo svuđa:
Oj ja sam sretan u tom času,
Gdje divit mi se vašem krasu!

Al zabit ovu, pokoj sveti
Sad moram jadnim vam oteti;
Oprostite tu zlobu skrajnu,
Pak čujte zato moju tajnu:

Ja ljubim stalno dievu jednu
Od časa, kad me stidno glednu,
Ko topla svietlost žarko sunce,
Ko vječni snieg planin' vrhunce.

Ja ljubim nju, jer duša čista
U oku joj se blagom blista;
Ja ljubim nju vrh svega više
Jer hrvatskiem duhom diše! —

Oj ona vam je divna, krasna
Ko večernjica zviezda jasna,
Ko iztočnica zora rana,
Što rudi nebo prije dana!

Kad plavo oko k nebu vine,
Pa kad joj smieh na ustnah sine:
Tad njeno lice čarom sije,
Ko nebo kad se svietu smije.

A skromna vam je, kano cvieće,
Po kojem leptir ne oblieće:
Ko ljubičice moje male,
Što sada za samoćom žale.

Toj dievi ću vas miloj dati —
Al zato ne će nitko znati —
Nek proljetnog je ime dara
U skladu s onim moga žara!

A vi mi njenom, vas li metne
Na one grudi svoje cvjetne,
Srdašcu recte tio, milo,
Što u meni se jadnom sbilo.

*

Al baci li vas kudgod jadne,
Nedavši vam ni vode hladne,
Tad nek, kad žarko sunce sine,
I moja tajna s vami sgine!

Kod izhoda moga sunca.

Gle, vidim divno gdje se sunce radja
Uz zlatni blist i rujnožarki plam,
I bezbroj-traci plahu tminu gadja,
Što bježi, gle, na dalki zapad tam:
Oj to je slika tajinstvenog čara,
Tu sliku samo božji kist nam stvara!

Al ovo sunce nije sunce svieta,
Oj ovo sunce meni sviće, znaj!
U žaru njegvom da mi cvatu ljeta,
U čaru njegvom da mi svane raj:
Oj ovo sunce, što me preporadja,
Jest prva ljubav što, se u njoj radja!

O vilo moja, što mi blažiš jade,
I daješ meni drugče motrit sve,
Neg motri onaj, koj ti grmit znade:
„Ta sviet je sve i nad njim ništa ne“ —
Ded pruži liru svome milovniku,
Da pjevam suncu svome na zreniku.

O ti si blaga — ti si moja vila,
Na mome suncu ti si veći čar,
Ti rado daješ liru mi iz krila — —
Al što je to — oj kakov je to dar? —
Gle nova lira, zlatna baš podpunce,
Ko moje ono da ju slilo sunce!

Oj vilo! srdce titra mi od milja,
Ko strune lire od vjetrica sad,
A srdcem sladko čuvstvo mi romilja,
Ko tihim vjetrom ovaj struna sklad:
Oj tebi cjelov mekanoj na ruci,
A mome suncu nove lire zvuci! —

Kad ja sam jošte malo diete bio
I nisam znao, što je ovaj sviet,
Već tàd o suncu nekakvom sam snio
I ù snu živom znao sam ga zriet;
Al nikad ù snu sievnulo mi nije
Divotom, kakvom ovo sad mi sije!

Ta svak mu trak ko nìz dragulja sieva,
Ta svak mu trak nevidjeni je sjaj,
Ta svak mu trak u čare se prelieva
I siže tam nedosežni u kraj! —
A sunce — ne, ah to se izreć ne da,
Što moje oko u njem sve sad gleda!

U blaženstvo mi sretna duša tone,
Ko sjetni mjesec tam u morski vir,
A oči suze od milinja rone
Uz sladjahan i bajni srdca mir:
Zar ne, o sunce, sada ja ne snijem,
U tvojem čaru tvoju vječnost zrijem.

Dà bit ćeš vječno, viek ćeš meni sjati,
U žaru tvom je neumrlost sva,
Ta to i moja pričala mi mati,
Da čovjek ima žarka sunca dva:
Ah jedno gleda ovdje kratko samo,
A drugo podje i u vječnost tamo.

Al sunce moje! prije neg se digneš
Na vedri obzor, ded me malo čuj:
Ne spieši tako — ta i tamo stigneš,
Ded stani malo, stani der mi tuj:

Nek još mi nebo ovim čarom sjaje,
Oj onaj časak nek mi jošte traje!

Popòstalo kad malo si mi tako,
Tad dalje liepo nastavi der put,
Al mirno, tio, mirno sve polako,
Da moju svetu ne uzburkaš ćut;
Pak svojim divnim žarom mi potamni
Taj svjetski sjaj uh zamamni i plamni.

A gor na nebu milo meni sveti,
Sa njegva čara tjeraj svaki mrak,
A oblak, koj bi htio te zatrieti,
Nek žarnom moći tvoj ga prodre trak:
Pa tako viekom nek je s tebe sretno
I moje nebo i moje srdce sjetno!

A jednom tužno kad mi budeš sjalo
Na hladni moj i mali grobni hum,
Kad nà njem bude s tebe cvieće cvalo,
A š njim se vjetric igrao uz šum — —
Kroz grob u vječnost pust' mi trake tvoje
U znàk da ti si jošte vazda moje! — — —

Oj sunce moje — al i ti ćeš zaći,
Ded zato čuj i jošte ovo znaj:
Kraj moga groba put ćeš sebi naći
U dalku vječnost, gdje je pravi raj,
A ù njoj čarom kiem, se radjaš, sini,
I njim mi titraj vječnoj na visini! —

JVAN KAMENAR.

Zviezda večernjica.

Jur večernjica gori
Ko dragi kamen na nebeskih dvorih.
Tišina svuda . . lišće . . vjetar šuti,
Tek dolom zvono večerno je čuti.
Ah, drugdje nekoč slušo sam mu zvuke
Kad djetetom sam k nebu dizo ruke!
Oj sjećam se, oj sjećam stare majke
I djetinstva mi kano zlatne bajke.

Baš večernjica sjala
Blagoslov zadnji kad mi ona dala,
I nježno, modro suzilo joj oko:
„Ti bieli ù sviet polaziš, moj soko,
Oj podji, al znaj: večerom kad zvoni
Da tvoja majka za te suze roni.
Spomeni tad se stare tvoje majke,
I djetinstva ti kano zlatne bajke."

I večernjica sjala
Na kućni prag mi zadnjom noga stala,
Još zirkalo mi oko stare stiene
U majčine još zirnuh suzne zjene:
„Oj sbogom, rekoh, tvoje rieči svete
Viek spominjat će harno tvoje diete!"
Oj sjećam se, oj sjećam stare majke
I djetinstva mi kano zlatne bajke.

Kad večernjica gori
Ko dragi kamen na nebeskih dvorih,
Pričinja mi se neba sried visoka
Ko zjenica sried majčinoga oka,
I večerom kad mirnom doli zvoni
Za jedno oko znam da suze roni, —
I spominjem se stare moje majke
I djetinstva mi kano zlatne bajke.

Antun Kovačić.

Krvavi angjeo.

U gluhom, pustom crne noći krilu
Zastrepio je šaren carski Beč,
Osjetiv tajnu iznad glave silu,
Ko strašnog groma da je čuo rieč:
Do dana ću te smrviti u prah,
Zagušit zadnji tvom životu dah,
I svaki da ti uništi se trag
Povući preko tebe smrti prag!

Al pravde božje to ne planu grom
Da smrvi grad taj svetom srčbom svom;
Već angjel neba strašan, krvav, blied
Sa bezkrajne se spustio visine,
Upiruć tužni, angjeoski gled
U bujne pokraj mora pokrajine,
I suznim okom gledo ubav kraj,
Gdje veseo i zlatni vlada maj.
Narandje sladak zemlje plod gdje zrije,
Gdje rosna kaplja ljubav šapće cvietu.
Gdje junačke se ore davorije,
Junakom u boj kad je skupit četu.
Gdje blagome u večernjemu zraku
S planinâ glasno zvono se ozvanja,
A djeva srce poklanja junaku,

Slobodi kada život on poklanja!
Al liepi kraj taj nepravedno hara
Sad ruka Niemca, starog zulumčara.

Tuj narod žive: ponosni Hrvati,
Tudjincem, dok su ljudi: — dobar, blag;
Al tko ga vriedja, ljuto li mu plati,
Hrvati tada živi su mu vrag!
Je l' čuste Niemci? A tko da ste vi?
Slaboće strasti svoje robovi!
Što Beč uradi danas, vi neljudi?
Vi sgaziste Hrvatom sveta prava,
Pa narod kad se pravednom u jaru
Prot krvnom svome opro zulumčaru:
Vaš crni sud na stratište odsudi
Dva velikaša, hrvatska dva lava
A zašto? kažte Niemci duše grube.
— Jer zulumčaru htješe izbit zube!

I gledo angjel drevan Zrinjski-grad,
I ponosne mu biele gledo kule;
U gradu tom je mrtvo groblje sad,
A gromke prije pjesme su se čule.
O studen kamen uprla se žena,
— Od vruće krvi hladna drkće stiena —
Još sada, još je krasan ružin cviet,
Još divan joj je širok božji sviet;
Još ista sveta misao ju kriepi,
Hrvati da će svladat svoga vraga;
Još isti snovi veliki i liepi
Ne prhnuše joj duše preko praga.
Još zlatna nada, varava ko pjena,
Još šapće sladko: niesi uništena:
Tvoj muž i brat tvoj, sve ti drago, milo
U Hrvatske će vratiti se krilo.
Beč šaren jošte opak toli nije,
Da pravo naše posve skršit smije,
Da velikaše i hrvatske bane
Osudit može, gdje im čista sviest

Svog naroda je jaku digla pest
Na vraga, ljute koj mu zadô rane!
I povelje mi bieli sbori list,
A pisao ga kraljevski je kist:
Hrvatâ ban prot svakom zulumčaru,
Prot Turčinu, prot Niemcu, prot Madjaru
Mač osvetnički pravo ima dići.
Dà, povelje to bieli veli list.
Sam kralj sa svoga priestolja će sići,
I sudit: Zrinjski, Frankapan je čist!

Još gledo andjel ponosnu tu ženu,
O hladni kam svog grada naslonjenu,
I gledo njenih pradjedovâ mač,
Kol' čist i jasan u ruci joj sije
Na roda svoga potlačeni plač,
Kog zulumčara bič bezsviestno bije.
Ne jecajte, oj ne plačte Hrvati!
Vaš otac Zrinjski, Katarina mati,
I velikaš i brat vam — Frankapan
Iztriebiti će zemlju zulumčara,
Odoljeti još vragu koji dan,
Junake-vodje dokle Beč povrati:
Pa demeskinja planuti će stara
Nad glavom vragu, uvriede da plati!

Još gledo ženu sloniti o kamen,
I kako sieva iz oka je plamen,
Od koga gori studena planina.
A tko je žena? — Zrinski Katarina.
Još sada, još je krasan ružin cviet,
Još divan joj je širok božji sviet,
Al jao, kada kobne glase čuje,
Da krvnik smače brata joj i muža,
Povenuti će njenog tiela ruža,
I svezat srce prisojkinje guje;
Široko more divnog božjeg svieta
Potamnit će joj utvora ko kleta.

Dà, angjel neba strašan, krvav, blied
Sa bezkrajne se spustio visine,
Upiruć plačan angjeoski gled
U bajne pokraj mora pokrajine.
Pa vrelom krvi hrvatskih junakâ
Poštrapo ledne hrvatske planine.
I angjeosko srce mu zaplakà
Pa vrelu kaplju krvničkoga mača
Pomješanu sa suzom svoga plača
Sa bezkrajne je spustio visine
U biedno srdce liepe Katarine.
A druga kaplja krvničkoga mača
Na ruke njene kanula je biele . . .
Zadrkta žena, vid joj se ukoči,
A ustne gorko šapnu . . . da l' su klele?
Il' molile? — To angjeo je znao,
Jer k priestolju se hrlo božjem vinu:
— Sav Zrinski — grad je ljuto zaplakao,
Jer duša pusti liepu Katarinu,
I s angjelom se iznad zviezdâ vije.
A što li sjajnom tužila je nebu?
— To za Hrvate i sad nebo krije!

Lik angjelov, lik strašan, krvav, blied
U tielo sadje liepe Katarine,
Te ona plačan još upira gled
Na ubave kraj mora pokrajine,
Gdje veseo i zlatni vlada maj,
Gdje rosna kaplja ljubav šapće cvietu . . .
Nu od šta cieli streso se je kraj?
Junaci u boj zašto kupe četu?
Zašt' toli tužno večernjem u zraku
Planinom zvono i ravninom ječi?
Zašt' dieva, plačuć, svija se k junaku?
Zašt' mač otacâ blista se i zveči?
Zar opet zemlju nepravedno hara
Bies krvnika i starog zulumčara? . . .

Oj svrši pjesmo! Angjel krvav, blied
Sa bezkrajne se spustio visine,
Da svježom krvlju krvničkoga mača
Poštrapa opet hrvatske planine!

Vesele balade.

I.

Muka i smrt.

Pitalo se samouče
Samouče mudro djače,
Sve do biele šećuć krčme:
Šta bi, da bi krčmarica
Crnoga mi oka bila,
Koja bi mi rujna vinca
Puncat pehar natočila?
Ele, sitna, crna oka,
Nešto tanka, pa visoka,
I još ustna rujna, mala,
Šta bi? — cjelov, djačka šala!

I do krčme stiže djače
Pa junačkim grlom ciče:
Hej krčmaru, krčmarice!
Bolje ona, nego li ti,
Ded pokaži, tko si, lice!
— Ljuto l' žedjam, nosi piti!
Ak' si krčmar, samo pehar,
Ele, jesi l' krčmarica:
Nosi žurna — dva pehara,
Pa ti evo djačkog dara:
Obljubit ću tvoja lica!

Skoči djeva poput srne
Oči su joj striele crne,

Ustna su joj sievak rujni,
Grudi su joj oblak bujni.
Evo „djače, dva pehara,
Al se mani djačkog dara;
Krčmaricu krčmar ljubi:
Baš je danas devet danâ
Što me mladu mlad nasnubi."

Kuku meni! huknu djače,
Al nit cvili, niti plače.
Pehar nešto malo nagnu,
I do dna mu pogledao,
Pa je težko uzdisao:
Srce, srce, muka ti si,
Ali stani, sad mi sinu;
Kada sa mnom dobro nisi —
Utopit ću te u vinu!
Drugi pehar nagnu, gucnu,
Krv mu zavri, srce kucnu:
Krčmarice, pehar jošte,
Da ti pijem od milošte!
Ele dodji mlada simo,
Da se mladi posestrimo!

Duškom strusi pehar treći,
Omrknu mu svjetle oči,
Al na noge jošte skoči,
Pa će taman težko reći:
Sestro, kaži, što to sije?
Nebo baš se čudno smije!
Hladno mi je a i vruće....
Je l' to sunce, mjesečina?
— Tiše reče. — Srce puče,
Ne od boli, već od vina.

II.

Mejdan.

Posvade se dva junaka
Kraj dvih gorâ — dva pehara,
A kraj gorâ, vrhom pune
Dvie su kupe — dva bunara.

„Ti izmami plave oči
Da te ljubko pogledaše;
Ja izmamih meka usta
Da me žarko cjelivaše!“

„Čast, poštenje prati valja!
Oružje nam amo dajte,
Ajd na mejdan! a vi popi
Na opielo zapjevajte!“

„Grofovi i velikaši
Sabljami se hrvat mare.
Mi baš niesmo takve lude
Da nam srca tlo krvare.“

„Oružje nam amo dajte
Do dvie kupe — al dubòke;
Šumu tamnu — podrum vina,
Dva svjedoka — do dvie oke!“

„A taj angjel plava oka
S kog nas tako srčba mori;
Kad se toli sladko smije,
Oružjem nas neka dvori!“

„S njim u prazno büre, tko će
Pasti ljuta od mejdana;

A tko ostà živ, nek plavku
Sve do biela grli dana!"

Pa u podrum gnjevni skoče
Ljuti mejdan dielít stali —
Hrvali se sve do dana,
Dok su oba pjani pali!

Josip Kozarac.

P i r.

I.

Ko što školjka sakriva biser u svom krilu,
Tako čuva stari ban kćerku svoju milu.
Na zlatnu joj glavicu upire si zene —
Milo mu je sliku zriet umrvše si žene.
Izpod bliedog lica mu prosula se brada,
Ko da čezma srebrna niza brdo pada;
Njegvo tjeme mjesec je — traci biele vlati,
Sunce prve mladosti njeno tekar zlati . . .

Ko što školjka sakriva biser u svom krilu,
Tako čuva stari ban kćerku svoju milu.
Sagradi joj sjajan dvor od samoga stakla
Nit ju ruka ičija — do l' njegova takla,
Nit vidjela banica ikad čijeg lica,
Nit nje itko spazio do li robinjica . . .

Ali samo više put, kad bi nojca pala,
Prodirala kroz mrak joj pjesma ljubka, mala;
Tjerajući ovčice pastir tako tuži:
Liepa, tajna, ljubavna noći se produži,
Ta zora je dušmanin tajnih ljubovnika;
Da znaš kako plače mi pastirica dika,
Ne bi danu nikada na sviet dala doći —:
— Oj spusti se, spusti se tiha, blaga noći,

Dragoga donesi mi u svom krilu tamnom,
Da nam duše stope se u poljubcu plamnom;
Dodji noći ljubovna s tvojim blagim hladkom,
Da mi ustna prosbori s ustnicom mu sladkom;
Dodji dragi, dodji mi crne noći tamom,
Sjajni mjesec zasja li — skrivat ću te pramom;
Gdje ti rosu pogazi tvoja noga draga,
Tuj ću suze lievati — da ne bude traga! —
Liepa, tajna, ljubavna noći se produži . . .
Tako pastier mladjani na frulicu tuži.
Zadnji zvuci zamiru, žalobito zuje,
Noć je tamna, tajna noć — al banica čuje;
A glas sitan drhće joj na ustnicah ruži:
„Liepa, tajna, ljubavno pjesmo se produži! . . .
Ti si draga pjesmice — duša mi te ljubi,
Svaki glas ti dražestni moje srce dubi;
Ja ga čuvam kao što zlato dragi kamen,
Svaka rieč podpiruje neki tajni plamen . . .
Da li boga, čovjeka ota ustna krasi,
S koje se prelievaju toli ljubki glasi?
Ljubim! — koga? — ne znam to; al do grudi mojih
Neko biće čarnije od angjela stoji.
Moja duša gine mi, moje oko plače,
Grudi moje drhću mi — šta te rieči znače? . .“

Ko što školjka sakriva biser u svom krilu,
Tako čuva stari ban kćerku svoju milu,
Izpod bliedog lica mu prosula se brada,
Ko da česma srebrna niza brdo pada . . .
Svakog dana s glave mu pade vlasak bio,
Svakim vlaskom ne staje krhkog žića dio.
Al što starcu ustnica netom tiho strepi?
Možda bane sjeti se dana sladkih liepih! . .
Misli bane: — čemu li sveti hram sagradih? —
Da se moli bogu — i dvoje sdruži mladih! —

II.

Ko što mjesec sakriva u svom skutu tmina
Tako skriva starica svog jedinca sina.

Njene oči sumorne — ko da u smrt bulje,
Njegve vedje zlatne su — skrivaju dragulje.
Često, često starici licem suza curi,
Kad u crnu zenicu mladog sina zuri;
Kad mu rukom preleti preo sjajnog čela,
Kano izpod mjeseca magla smedja, biela . . .

Ne zna za lov mladi knez, niti što je srna,
Nit ga konjic nosio preko bara, trna;
Ne tetoše okol' njeg lica slična ruži,
Samo vidi monaha, kad mu službu služi
Jutrom bo i večerom — a pri zviezdah zlatih —
U crkvicu moliti vodi kneza mati.
Tuj sred hrama grobak je, povrh njega kamen,
A do križa svjetluca dvijuh svieća plamen;
Slabo tek razsvjetljujuć crni mrak u hramu,
Kao dvije zvjezdice silnu noćnu tamu . . .
Tuj na grobnom kamenu stara s knezom kleči,
Čuješ tek: Oj otče naš! do tri bolne reči . . .
Al što danas mladi knez tako suze roni,
Zar je danas veća bol u grudih mu bonih?
Možda lik mu otčev se duši bliže vije?
Ta on otca nikada ni poznavo nije!
Možda gledeć sliku gdje bog mu mrije sveti
Sad se bane sjetio — svakom valja mrieti!! . .

Sjajne zviezde blistaju, slavic milo tuži,
Vjetric pirka lagano, mjesec nebom kruži . .
Ovčice pastirica s paše kući goni,
S rumenih joj ustašca tako pjesma zvoni:
„Liepi, dragi mjeseče razsjaj pute tajne —
A kad dragi dodje mi — sklopi vedje sjajne;
Lezi tad u krilašce noći — majke tvoje,
Neka gledat gdjeno se dragih ljubi dvoje.
Uspavaj i zviezdice, da ti sna ne kvare,
Daj onima ljubit se — što se ljubit mare!
Sakri nas, oj sakri nas! maglo crna, lahka
Ustna nadje utnicu sred najgušćeg mraka.

Sklopi dragi mjeseče svoje vedje sjajne,
Neka svietu odati dvajuh dragi tajne!“

Pjesmu sluša mladi knez, srdašce mu trne,
Tko to l' željno zazivlje noćne magle crne?!
Mjesec, zviezde zašto da sklope svoje oči —
Ta zviezde su angjeli a pri tmastih noćih . .
Liepom knezu grudi se uzbibale mlade —
Prvi puta iz srca uzdah mu se krade.
Svaka riečca pjesmice što ju dievče pjeva,
Kao zlatna iskrica pred okom mu sieva;
Kao srebro suza na licu mu zablista,
Poput rose jutrnje sred ružična lista.
Stara misli: — žalost mu mlado srce dubi!
Misao daleka joj — da joj sinak ljubi . . .
Ljubi? koga? pjesmu zar? — oj ta pjesma, pjesma,
Sada grud mu more je — prije tiha česma! . .

III.

Slavulj davno umuko, cvieće već ne miri,
Granje suho, golo je — studen vijor piri;
Mjesto blage jeseni — na vladi je zima,
A od dana krasnieh — noć sad žezlo prima.
Crne magle dižu se nebu u vrhunce,
Ko da zemlja uzdiše, da joj zasja sunce.
Usred magle kneževog eno velog dvora,
Kao pusta, ogromna bez drveća gora;
A do okna starica bieli listak čita;
Sad unj' gledne, misli sad — samu sebe pita . . .
„Dobro, dobro, dobro je — banica za kneza!
Ta istim se bogovom mili takva sveza.
Sutra ide ban, i ja na put ću se dati,
Gdje nam mladi ljubnu se — tuj će biti svati! —“
Stari ban sa banicom prošo luge, drume,
Sad će doći mladi knez iza one šume.
Danak kraju došao, mračak već se hvato,
Kroz mrak veće sievalo sitne zviezde zlato.
Malo zvono s' crkvice na molitvu zvoni,
A pod viencem banica sitne suze roni;

Što je kamen drag, što joj resi kosu meku,
Pokraj suza srebrnih što joj licem teku? . .
Zabrinu se stari ban, plaho kćer si gledne,
Zašto oči suze joj, zašto lice bljedne? . .

Pokraj biele crkvice kućica je mala,
Nikad nisu okna joj dosad tako sjala.
Po punieh stolovih žarko vino ruji,
Sitna glasba cijuče, mila pjesma zuji;
Burno kolo vodi se, zemlja tiho strepi —
Liepu si pastiricu pastir ženi liepi;
A sred svirke igranja mio glasak tuži:
„Liepa tajna, ljubavna noći se produži!“

Sjetila se banica pjesme one tajne,
Što ju negda slušala sred dvorane sjajne.
Oj ta pjesma! to je raj — planula joj duša,
Tuj će mlada ostati, da ju na viek sluša . . .
Ode s tog u crkvicu, pokraj okna sjede,
Rajske oči svedje joj tamo preko glede,
Tamo prieko — zemljica gdje no tiho strepi,
Gdje no si pastiricu pastir ženi liepi.
Ne zna liepa banica što je bračna sveza,
Ne zna, da će danas još poć za mladog kneza
Ona niti ne misli da ju otac ženi,
Ona mnije — pastir je život i raj njeni . . .

Eno već na oknu je — tamo preko gledi,
Rajsko milje prosu se lišcih joj po bliedih,
A nuz čelo pala joj kosa crna, meka —
Dugo na nju stari ban — ali zalud čeka . . .

IV.

Sitne zviezde titraju nad pustiem gajem,
A u gaju kneginja s sinom, svojim rajem.
Već se vidi gdjeno se križ na crkvi sjaji,
Mali križić čezne ah! za zvjezdnimi kraji . . .

Ali čuj što mrakom tim zuji sve to draže,
Mili oti glasovi grud svačiju blaže;
Dušu zvuci takovi razstavljaju s jadom —
Ali suze na oči mame knezu mladom. — —

Pokraj biele crkvice kućica je mala,
Nikad niesu okna joj dosad tako sjala.
Po punieh stolovih žarko vino ruji,
Sitna glasba cijuče, mila pjesma zuji;
Burno kolo vodi se, zemlja tiho strepi —
A sred svirke, pjevanja i igranja pusta
Kroz noć pjesma zvonila s rumenieh usta:
„Sakri nas, oj sakri nas! maglo crna lahka,
Ustna nadje ustnicu sred najgušćeg mraka!“

Pa zar s tog se na oči suze knezu mame,
Zar ta pjesma ljubavne podpiruje plame?
Oj ta pjesma, to je raj! — planula mu duša,
Tuj će kneže ostati, da ju naviek sluša.
Ode s tog u crkvicu — do banice sjede,
Crne oči svedje mu tamo preko glede. —
Tamo preko — zemljica gdjeno tiho strepi,
Gjedno si pastiricu pastir ženi liepi . . .

Kneza nij' — a došao kraj već mraku tavnom;
Stara misli: — moli po običaju davnom! . .

Prva zora granula, svati već se kupe,
Jedni staroj kneginji, drugi banu hrupe.
Ko valovje navrješe starcu svećeniku,
Od njeg za tiem ù crkvu — mladoj i ženiku.

Starom banu često će reći stara mati:
„Gdje nam mladi ljubnu se, tuj će biti svati!“
U hram božji navrješe ko valovje ljudi,
Ugledati mladence svaki prvi žudi . . .

Tisuć zena ugleda — gdje par mladi sniva,
Gdje na ustni ustnica ljubko tol' počiva,

Gdje im zena zenicu — ukočeno gledi,
Gdje im čelo potamni, bielo lice bliedi . . .
Svakom krvca oledi, groza dušu slabi,
Opazivši — lešina gdje lešinu ljubi! . .

Pjesmica zaniemila, svati bježe biegom,
Samo ban i kneginja tuj će ostat viekom,
Više nema, nema ah! sladkih rieči onih —
Već sa ustne kneginji ko opielo zvoni:
„Gdje su mladi prvi put na grudi si pali,
Gdje se prvput ljubnali — tuj im grobak mali...“

* * *

Tieh rieči ne ima, oj ljubavi silo!
Nema toga imena što bi tvoje bilo.
Da nij tebe niti bi drobnog bilo cvieta,
Nit bi bilo bogova, nit bi bilo svieta . . .
Što su bozi spram tebe? — kano da ih nema...
Ti sviet stvaraš, a i ti konac krojiš sviema.
Nit ti veže kraljici i pastiru grudi —
Jer pred tvojom zenicom ravni svi su ljudi! —

Ribarica Stana.

I.

Liepo li je, krasno li je,
Plavim nebom kad zaplije
Biel oblačak poput sniega —
Ili kada sred jezerca,
Labud pere biela perca —
A sjajnija od jezera
Njegova su sjajna pera . . .

Al bjelija kamo kudi,
Stanine se biele grudi;
Mekši su joj prami zlati
Od krioca labudovih . . .
Često ide rublje prati,
Češće pako ribu lovi;
U njezine oči mile
Ribe su se zaljubile.

Pa kad ribe jatom brode,
Pomilajuć kljun iz vode —
Ko da žele, da uzriju,
Drage ruke što ih love, —
Lude ribe, one mniju:
Carica ih njihva zove! —
— Tada Stana, puna čara —
S ribami se razgovara: —

„Oj vi mali stvori živi,
Imate li srca i vi,
Pa vam tudi dodijalo
Te želite izać k nama? . .
Ja pak žudim zirnut malo
U tajnosti vašeg hrama . . .
Svaka vas se čini niema,
Zar pjesama u vas nema?

Znam ja, da si pjevat znate,
Al ne ćete da odate!
Bi l' ja ribe rieti znala
Došav vašem dvoru tajnom,
Il bi možda mriet morala,
Ko i vi na suncu sjajnom? —
Čudna l' želja trapi ljude:
Čeg nemaju, za tim žude!“ —

Već u more sunce tone,
Pozdravljenje zvona zvone.
Noćni vjetri već se glase,

Uspavljujuć trudno što je;
Sjajni mjesec pomila se
Iz dvorane tamne svoje;
Cio sviet već nojca ovi —
Al još Stana ribu lovi . . .

Sjedeć Stana na obali,
U vodi se gle zrcali
Njezin obraz, do njeg pako
Mjesečevog eno lica;
I već su si blizu tako,
Da se jedno drugog tica:
Mjesec vodom pod tihanom
Ljubaka se s liepom Stanom!

Mjesecu je možda sreća,
Ali Stana ne osjeća
One slasti, koje pravi
Poljubac na ustne lije;
Usred kosa njenih plavih
Mjesec bliedjan vienac vije . .
Zalud mjesec trepti, sjaje,
Kad za drugog Stana haje . . .

„Oj ti sjajni bože liepi,
Čemu tako drhće, strepi
Tvoja grud na vodi ôde?
Je li draga tvoja vila
Što stanuje tuj sred vode,
Il se možda utopila,
Pa za njome drhćeš, tužiš
Ciele noći nebom kružiš?

„Ah oprosti bože sjetni,
Bogovi su samo sretni!
Za jad znaju teke ljudi . . .
Mislim mlada ti se patiš,
Ti pak njojzi ljubiš grudi,
Ti joj s traci kosu zlatiš;

Najsretnija medju svima,
Koja takvog boga ima! . .

„Al i ljudi ljubit znadu,
Samo kad im bozi dadu.
Ali ipak ti nam sviju
Najbolji si od bogova;
Slavit ću te dokle biju
Na tom svietu prsa ova . .“
Stana ljubav očituje
Tiho — sam ju mjesec čuje . . .

Već je kasno doba noći —
Sad će liepi Rade doći;
Kršan junak mili bože!
Vila mami svom ga stanu, —
A on ljubi što god može,
Ribaricu liepu Stanu;
Ljutu vilu to razgnjevi,
Pa osvetu smišlja dievi.

Liepo li je, krasno li je
Rujne ruže vidjet dvije;
Ili kad se — kad zarudi
Sunce ljubi s zorom mladom;
Al je ljepše kamo, kudi
Kad se Stana ljubi s Radom —
Kada vierna ljubav sveže
Dvije ustne, ruže svježe . . .

Već jadila dieva jade . .
Kad na jednom dodje Rade,
Kršan junak mili bože! —
Da ga grli ona leti —
On ju ljubi što ju može . .
U časovih takvih svetih
Tek o sreći, raju sniju —
Al se bozi možda smiju . . .

Pa se ljube dugo veće,
Razstavit se misliš ne će;
Niti čuješ šuma rieke,
Niti ribe vidiš blisnut, —
Ljubomorni mjesec teke
Za tren ne će oka stisnut;
Sluša — ko da bogu mora
Račun dat čim svane zora . . .

Što se ljube nij ni čudo:
Došlo vrieme kobno, hudo,
Prije neg će zviezde s neba,
Prije neg će zora sinut,
U boj Radu poći treba,
Treba bît se, treba ginut.
On već kroči jednom nogom . .
„S bogom ostaj! — ostaj s bogom!"

II.

Dok još Rade malen bio,
(Često bi se tog sjetio —)
Križajuć mu sitne dlane
Vračale mu babe stare,
Da će skončat svoje dane
Mjesečeve od prevare.
„Zar i mjesec varat znade?"
Rugao se liepi Rade . . .

Znat budućnost čovjek žudi;
Pa se nadje mnogi ludi
Koj u dušu mah upije,
Kad proriče tko o njemu;
Ali Rade takav nije
Da vjeruje istom čemu;
Pa se ipak često sluči,
Da ga takva miso muči . . .

Ognju sličan bog je boja!
Ubojita krila svoja

Razširio bez granica;
Ljuti bog taj navikao
Tek u krvi prati lica.
A zavidan čovjek — jao!
Jedan drugom smišlja osvetu —
On se sveti cielom svietu . . .

Da l' je prošlo puno dana
Ne zna Rade, ne zna Stana.
Rade zna tek: Prodje mnogo,
Da grlio nij joj kose!
Gdje će biti dragi bogo
Mlada ruža a bez rose: —
Stana ne zna reći drugo,
Već ljubnula da nij dugo!

Kao neman vela gora
Podigla se vrh izvora,
Preko njega mostac tužan.
A po gori — štogod može
Hrli netko oboružan,
Kršan junak mili bože! . .
Zirni mu u lica mlada
Pa ćeš vidjet liepog Rada . . .

Došav na kraj pustoj gori
Na sred mosta već se stvori,
A pod mostom izvor rieke;
U vodi se mjesec njiha.
Sve je mirno — ribe teke
Sred površja blisnu tiha . .
Rade gleda odozgori
Pa mjesecu tako sbori:

„Oj nebeski sjajni dive!
Svakako te ljudi krive,
I koješta predbacuju.
Kažu, da ćeš mene skončat
A ti tužan u svom nuju

Činiš ono tek što moraš:
Cielu noćcu nebom kružiš,
Svjetlom svojim svietu služiš.

„Ali što ti tako godi
Gledati se tuj u vodi? . .
Ali znadem, znadem što je:
Ta ti moraš večer svaki
Mienjat sjajno lice svoje;
I oblaci crni, laki
Često te naružit znaju
Zavidjajuć tvojem sjaju.

„Da razćeraš gustu tminu
U svem sjaju danas sinu!
Upravo si tako sjao,
Stanu prvput kad poljubih.
Bi l' mjeseče reć mi znao,
Da l' me jošte dika ljubi;
Igraš li se zlatni prami,
Kad na rieci ribu mami? . .“

Tek što reče — a tog hipa
Na površju pljusnu riba.
Rade gleda — a u rieci
Baš kraj zlatne mjesečine
Vidjeli se prami meci,
Ljubko lice, ruke fine . . .
„Bože! jesi l' ti to Stano?“
Šapće Rade potihano.

A sad opet vidjeti je,
Gdje se draga ustna smije,
Ko da veli — što me tako
Glediš, — svojoj Stani hodi —
A sad ko da rukom lahko
Maše . . . a sad grud na vodi
Zasja . . . „To su — Rade plane —
Ruke, grudi moje Stane! . .“

„Vidim tvoje suzne zene,
Ne plač draga, evo mene!“
Dole skoči tad ko striela . . .
A valovi — nigda siti —
Otvoriše svoja ždriela
Spremni svaki plien primiti . . .
Ali gdje je Stana mila? . .
To bijaše valjda vila! . . —

Kada život rieci dade
Pokaza se opet Rade.
Tekuć voda svojim tiekom
Tad i njega sobom pone;
Ploveć tako hitrom riekom
Dodje sve do vrbe one,
Gdje ga čeka biedna Stana
Puno noći, puno dana . . .

Stana gleda — al ne mari
Misli — valdjda duh je stari . . .
Opet motri — pa tog trena
Zadrhće joj srce cielo:
„Ne vara l' me moja zena
Bože sveti! — to je tielo!
Jeste . . eno mrtve oči,
Eno ruka gdje se koči!“

Još ju trapi slutnja grozna,
Da ne vidi i ne pozna
Pliena vala nezasitnih . . .
Al čuj sad ju gdje narica:
„Oj bozi su neumitni!
Poznam njegve ustne, lica;
Zar se ljubav tiem nagradi,
Kad se ljubi dvoje mladih?

„Ljuti bozi zavidni su!
Oni hoće u svom visu

Sami raj da uživaju;
Ali ljudi ti ne smiju
Ni na blizu doći raju;
Pa i ako judi mniju
Raj na zemlji da si stvore —
To bogovi sve razore!

Ali možda tako nije.
Onaj koji mladjan mrije,
Onom valjda vole bozi
Pa ga rano k sebi mame —
Tamo gdjeno smrt ne grozi,
Ljubavničke gdjeno plame
Podpiruje ljubav samo —
Tamo i ja idem, tamo!..“

Iza časa kobna, mala
Nestalo je izmedj vala...
Istom poslie dužeg doba
Ljubilo se dragih dvoje...
Razsjav mjesec tiela oba,
Sakri na to lice svoje;
Pa od tuge i od boli
Sutradan se ne pomoli!..

Svetac.

Ja ću dušo svetac biti,
A ti budi koludrica;
Sa svih strana sviet će iti,
Da svečeva ljubi lica.

Mrtav bit ću cielog dana,
Cjelovom ću svim odolit;

Kad li dodje noć tihana,
Dodji diko svetcu molit.

Ljubit ću te što god mogu,
Pa možemo pobjeć Zlato . .
Odneo ju svetac bogu!
Sviet će ludi brbljat na to . . .

Tomislav Maretić.

Blago rodu.

Hrvatskomu blago rodu!
Blago miloj otačbini,
Za spas njezin, za slobodu
Sve će dati vjerni sini!
Blago tebi rode moj,
Njih mi imaš dobran broj!

Nà bojnome dično polju
Vladaju se sokolovi.
Vragove nam ni§te, kolju,
Da junačtvo njino slovi.
Ima, ima mili dom,
Tko ga krvcom brani svom!

Dobre diljke poljem ječe:
Neprijatelj sve se ruši,
Britki mači zvekom zveče,
Krv se rujna poljem puši,
Bojnog boga jaka moć
Tuj se zove nà pomoć.

Mnogi sinak pada žrtva
Svoga roda premilena.
Mnogog jao eno mrtva,
Mnogog eno ì ranjena,

Al iz ruku ne će svog
Hitit mača prevjernog....

Misli moja — — jao jada,
Kuda si se zamislila?
Nad oblake ti bi rada,
Ali spusti tanka krila
Nàd miloga roda kraj,
Pa sve gledaj, poslušaj.

Bojna polja — puni stoli,
Bojna vika — „živi naše";
Što se s mačâ krvca proli,
To je vince, to su čaše;
A što diljkî stoji jek,
Čepova mi to je zvek.

Na pomoći službenikom
Nije Marte, već je Bako;
On je pomoć ranjenikom,
On mrtvacem krilo lahko,
Dok se zdravih ori glas:
„Živi dome, imaš nas!"

Strah od mjesečeve pomrčine.

(Pripoviest staroga Vodomrzića.)

Treptio sam treptom sav
Poput trske na oluji,
Poput miša, kada lav
Urlavicu pjesmu uji;
Kosa mi se briegom stvori,
Ja ju gladim — ona gori.
Jedni vele: „strašni sud

Svietu biti do mala će."
Drugi vele: „udes hud
Bliedu lunu progutat će."
A i meni rieč se ote
Uzplašenu sa strahote:

„Mili bože mjesec tvoj
Tamni, gine, — svieta l' jadna:
Il će ljuti sjeć nas boj
Ili bieda harat gladna . . . .
Sakrijmo se, braća, dajmo,
Tê strahote ne gledajmo!"

Poslušati ne htje sviet
Mudre moje besjedice,
Udario u smieh klet
Meni tužnu baš u lice. —
U svom nitko prorok nije,
Opaki mu sviet se smije.

Tada viknuh: „na čast vam,
Smijte mi se zlobno, mnogo!"
Pa odlučih skrit se sam,
Gdje bih mirno čekat mogo,
Što l' će biti. Podrum nadjoh,
Od strâ sama u njeg sadjoh.

Gore mi se smije sviet,
Dol' se bačve smijat staše,
A ja onda šest ni pet —
Kako nadjoh prazne čaše
U njih vince rujno točih,
Pa si grlce suho močih.

Pa od sama pusta strâ,
Što li radih, ne znah ništa.
Al čim pomrč minu ta,
Svietu viknuh iz skrovišta:
„Blago onom, tko se plaši
I na domak dodje čaši!"

Petar Marković.

Mladi učitelj.

Liepa mi je sreća
Mili bože data,
Učiteljem biti
Liepog moga zlata.

Roditelj joj brižni
Kad me pitat stade,
Koliko li želim
Da mi plate dade:

„Pravo mi je, rekoh,
Koliko mi date“ —
Al bih bio pristo
Učit i bez plate.

Kud će ljepša plata,
Kud će veća sreća,
Neg joj smjeti gledat
Oka dva plamteća.

Zlato, srebro, novci,
Sve su meni trice,
Kada mogu gledat
Ljepušno joj lice.

Učim svoje zlato
Puno raznih stvari,
Ponajpače kako
Za svoj rod da mari.

Al vam, ljudi, i ja
Uz to lišce sniežno
Naučih se nešto: —
Ljubit vruće, nježno!

To već od sveg znadem
Ponajbolje bome, —
Al baš o tom ne smjem
Zborit zlatu svome.

Sa drugimi stvarmi
Dika vrieme gubi,
A još ne zna kako
Treba da me ljubi.

Sveta tajna.

Kanite se ljudi!
Što vas briga zato,
Kako li se zove
Moje milo zlato.

Ne ću tog vam reći
Ma ni za sto ljeta,
Njezino je ime
Meni tajna sveta.

Da vam ga odade
Kakva sreća pusta,
Išlo bi joj ime
Od usta do usta.

A ja vam se vrlo
Bojim sreće crne,
Da joj liepo ime
Ko god ne oskvrne.

Ni ja, komu biela
Pjesnikinja vila
Poljubac je dala,
Uz koljevku bila,

Ni ja ne smiem često
Ime joj izreći,
Prem bih vrlo toj se
Radovao sreći.

Samo kada sladki
Poljubac si snubim,
Reknem: Sladka Milko,
De da te poljubim!

Nagodba.

Komu da to dušo
Veće ne dosadi,
Kad se nikad složit
Ne možemo mladi.

U tebe je dosta
Dragocjena blaga:
To su s mednih usta
Poljubci ti, draga.

Al gle, prem si blagom
Gavanica mlada,
Ti si ipak škrta,
Ne daješ ga rada.

Čuj me, draga, sada —
Ne našla te tuga —
Ti li blaga ne daš,
Dat će koja druga.

Meni njega treba,
Na nj sam vrlo lakom,
Pravdat mi se ne će
S tobom škrtom takom.

Ali ipak vjeruj
Volio bih mnogo,
Kad bih kako s tobom
Nagodit se mogo. —

Hoćeš ded na ovo
Pristat, zlato, je li:
Ja ću manje iskat,
Ti tim više dieli.

Liepa si mi . . .

Liepa si mi, milo lane,
Divna kano angjel s neba. —
Al da angjel pravi budeš,
Još ti lane krilâ treba . . . .

Ali neka, ja još volim,
Pravi angjel da mi niesi,
Angjeli bo uviek teže
Za sjajnimi tek nebesi.

Angjeoska da mi vita
Ti imadeš, dušo, krila,

I ti znadem već bi davno
U nebeskoj slavi bila.

Ja bih još tad ljubio te,
Štovo bih te jošte strogo,
Al te dušo, više nikad
Ah! poljubit ne bih mogo.

Kruna.

Vračala mi jednom crna
Jegjupkinja ruci s dlana:
Zapast će te, veli, kruna,
Ne će proći puno dana.

Ko bi jošte, jelde, držo
Što ovakva veli bluna, —
Pa gle ipak, sladka Milko,
Zapade ti mene kruna.

Nisam care, nisam kralju,
Carska kruna meni gdje bi?
Pa gle opet s nijednime
Kraljem ti se mienjo ne bih.

Bi l' pogodit rada krunu,
Što mi toli puno vriedi?
Ako želiš, a ti samo
U zrcalo ded pogledi.

Čemu pjesnik?

Tà za što, bože, smjel te pitam sada,
Ta za što meni luk i gusle dade,
Pjesnikom zašto obra mene mlada?
Zar tim da teke umnažaš mi jade?
A pjesnik zašto srce nježno, vruće
I dušu blagu, milu da imade?
Zar bol da svaka njeg mi boli ljuće
I lakše truju dušu tašte nade? — —
Nu nek mnogòtrpnik je pjesnik, neka,
Nek roda jad mu duša jače ćuti,
Nek njega jače tišti lanac kruti
I bolju sreću s rodom neka čeka,
Nek s njime pati, nek ga lieči, tješi
I angjel neka zakrilnik mu bude
I glasnik vieran, što mu želje žude;
Dok rod se biede, okova ne rieši,
Nek pjesmom roda prati uzdisaje,
Nek i sam uzdiše, nek snosi vaje, —
Al bol što pjesnik hrvatski ju pozna,
Ah! bol je ota neizmjerna, grozna.
Od stanca da si sazdao mu grudi,
A stanac stoput jošte krući da je,
Neg sada što ga krutim znadu ljudi,
Pa Klek na takvu grud mu da si vrgo,
Još silni jad bi silnu grud mu strgo!
Od morskih da si stvorio mu hridi, —
Što kano tvoje spomenici moći
Goròstasno se u oblake penju,
O koje vali kršeći se stenju
I koji tisuć vala napadaju
Svednevce snažno prkositi znaju, —
Od njih mu daš da stvorio si grudi,
I te bi snažne grudi, vjeruj, pukle,
To nasip tek bi bio slabân, mali,
Što silni bi ga boli, patnje vali

U malo časa razrušiti znali.
Tà jad mu ti najbolje moreš znati
I znadeš valjda! — kad ćeš lieka dati? — —
Oj sveta gruda, sveta zemlja ova,
Što j' puna krvi dičnih pradjedova,
Ah! zemlja ota, što im kosti krije,
Hrvatova još zemlja ota nije.
Razciepit ju je dušman kivan znao,
A Hrvat? — Hrvat plakati je stao,
Po zraku lelek njegov se razliego,
Za mačem mjesto da je brz posego
I zemlji, u kôj Zvonimir je diso,
Da dušmanskom je krvlju medju piso.
Al Hrvat zar da tudjom krvi piše?
Ah! ne, on radje svoju krvcu siše.
U slogi s bratom mjesto brat da žive,
Natapa radje bratskom krvlju njive,
A dodje l' hora, da se krvca lije,
Da tudju objest Hrvat snažno sbije,
Aj otkle krvi, tlo kad viek ju pije? —
Al brat što ne izcjedi jošte bratu,
Da l' to bar krvi ostade Hrvatu?
Oj nè, za vienac to je tudje slave,
Za krunu to se lije tudje glave.
Darežljiv Hrvat sam sve porazdieli
Pa, ništ kad nema, onda gorko cvieli.
Za tudje dobro natječe se djeli,
Da svoje medje brani? — tà daj se kani...
Ko da ga vodi?.. kralji ili bani? — — —
Od slavnog počam kralja Zvonimira
I Stjepana mu nasljednika slaba,
Koj zadnji kralj iz naroda je niko,
Hrvatom odtad liep se svičaj sviko,
U tudjinstvu da kralj se odsle bira.
Gdje Rajna teče, Visla, Tisa, Laba,
Zlatòlike gdje naranče se žute,
Tu sebi Hrvat — sudbine li krute —
Tudjinca ide tražiti za kralja. —

Ta zar da Hrvat koj za vladu valja?
U zemlji muža rekoše da nema,
Koj mač bi spopo junački posvèma,
Koj silnu znô bi krepko vladat rulju —
Pak idu tražit kralja po Napulju.
A bani? — jedan možda što obrani
To deset pusti da se utamani. —
Al dosta tužnih iz prošlosti slika!
Za sadanjost li pitaš? pitaš je li
Osvanuo već rodu danak bieli,
Jedinstva, snage je li se dosino?
Ah! nemoj to, već ded me pitaj ino,
Oj neka da mi s jada glas umukne,
Oj neka da mi srce bolno pukne
I krv se mlada razlije po podu,
Kad toli silno krvi treba rodu. —
Al pjesnik Hrvat osim tog još haje
Za svoje braće sudbinu i vaje.
Gor Rus i Poljak noževi se brate,
A njim iz krvi drugim sreća cvate.
A Česi narod marom taj bez premca
U okovih se jedva miče Niemca.
Od Polabaca tek da ime osta,
Al ljudskoj pravdi i to dost je, dosta!
Nu kada krenem okom prema jugu,
Ah! tude istom gorku vidim tugu ...
Kad čajem piskut, mislim da je zmijâ,
Al to mi brat u okovih se svija;
Kad čujem urlik, mislim da je tigra,
Al to se s bratom Ture kolca igra ..
Od silnih muka nesta bratu snage;
Na krilu Bosne, majke svoje drage,
Već četir vieka tvrdi sanak spava. — — —
Oj ustaj, brate, tužne Bosne sine!
Već napredka je poskočilo sunce,
Već sve jè briege, sve je već nizine
Obasjalo, tek tvoje ne vrhunce,
A ti još spavaš! — Kamo sreće da si

U dubog san se brate bar zanjiho,
O prošloj slavi bar da snivaš tiho,
O slavi svojoj, brate, i o časih,
O zlatnih časih, kad si bio vladar
Europu cielu s bratom branit kadar, —
Jer iz sna barem prenuvši se jednom
I sapeta se videć roba lanci,
A ponosnu si nekad Bosnu biednom;
Za prošle slave pouzčeznuv danci
Ti lance krute pretrć mah bi prego
Te pretrgo ih ili mrtav lego.
Al ti ne snivaš, ti već obumro si . . .
Oj je l' moguće, recte, silni bozi
Da lav, koj nekoč sjedeć na Balkanu
Ko troglav Cerber Hadu dol na vratih
Stražaše ulaz europskomu stanu,
Europa mirno bar da može spati,
Oj recte, bozi, je l' moguće, da je
U janje slabo prometno se lave,
U janje slabo, što se gulit daje,
Što mirno leži, dak ga vuci dave? —
Oj slavska vilo, gdje ti pjesme snaga? —
Da l' teke ondje, gdje se s dragim draga
U zagrljaj il blažen cjelov splinu,
Ti divnoj pjesmi nagadjaš milinu?
A zašto sada ne skineš si groma
I munjina zašt ne skineš si sjaja
Te zašto pjesmu ne udesiš troma,
U kojoj grom se s sjajnom munjom spaja,
Te taku pjesmu zapjevaš, gdje sniva
Moj bratac poput usnuloga diva,
Nek grom ga silni iz sna već probudi,
Da vidi, da je smrtnom blizu jazu,
K slobodi da pokročit se usudi,
A munja nek razsvjetljuje mu stazu. —
A vi oj bozi skrente jednom dete
Ta kolà, sreće na kojih je priesto,
Gdje brat mi plače, biedno vaše diete,

I njegov jad već ne bi l' jednom presto.
Il možda bozi pomoć od nikuda
Olakšat ne smie momu bratu truda?
A koja svrha guslam tad i luku,
U život što mi poniet dali vi ste?
Zar tek da roda svoga pjevam muku?
Ah! ne! ta valjda toli kruti niste!
Il možd mi pjesmom okitiste glavu,
Da pjesničku si njom uberem slavu?
Ah! ne ću slave, silni bozi, ne ću,
Tek rodu momu bolju dajte sreću.

FERDINAND MÜLLER.

Ljubavi.

Sonett.

Oj ljubavi, moći ti obajna!
Svemir sav u moru Tvojem plove:
Ovi kliču: Ti nam zviezdo sjajna,
Sedmom' nebu staze kažeš nove!„

One sdvojnost umara očajna,
S Tebe sišu pomamne otrove;
Njekomu si puti slast bezkrajna,
Njeki milom igračkom Te zove.

Meni Ti si prva božja tajna;
Silnog svieta čestí pod Tviem igom
Sljubiše se, Tvojim lete migom;

I kudgod im siže bit bezkrajna,
Životna Ti sila svagdje driema
Nema kraja, kuda Tebe nema!

Milka Pogačićeva.

Spomen.

Ne bježi sliko, stani, stani malo!
Ti blijediš veće! — kak' te zaustavit?
Tà još se òko nije nagledalo, —
Oj stani bar, dok odris mogu spravit —
Eno cvieće, eno zelen šume,
Eno diete preskačuće hume,
Eno majke, diete si dozivlje,
Ono joj se smijući odzivlje
U oku sjaj,
U srdcu raj,
I majka grli čedo
I moli, bog mu ne do
Oj zla, već dobro tuj i tam —
Nuz majku skače bratac sam
I gladi ljubko plavi pram — —
Ti odmičeš, ko čarobna ruka
Da te duši s vidjela otimlje,
Ti odmičeš, — ne odmače muka!
Gorko me se spomen taj dojimlje!
Uživanu oj djetinsku sreću
Vieke zovem, al dozvat je neću, —
O taj spomen prošlosti pobudi
Sadašnjosti težki jad u grudih! —
Oj kud ste časi?!

Vidim, bujno razcvala je ruža,
Vidim dievu iskrenu, nevinu
Vidim mladca, gdje joj ruku pruža
Na grud viernu prvom ju si vinu —
Čuj der šapat iskrene ljubavi
Čuj der molbe, nebu ih upravi,
Vruće molbe da im ju posveti
Da se blago nesreće im sjeti —
U oku sjaj
U srdcu raj
I k mladcu dieva na grud hrli
I vierno njega grli, grli — —
Oj kud ste časi?!
Uminuli ste; pjesma još vas glasi,
Još pjesmom samo mogu pričat sreću
Još pjesmom zvat ju, a dozvat je ne ću. —
Već odmičeš ti sliko, času bajni,
Ah! tvoji čari bjehu kratkotrajni
A što mi osta od njih? — Spomen samo!
Ha! — ti mi osta gorka, težka rano! —
Oj zlobo, tvoja usjekla ju ruka
Ah! ona mi je izvor svijeh muka.
Vidim dievu poput ruže strene
Mraz u jesen, kad se na nju svali
I oko gasne, lice vene, vene
A gorka bol joj dušu pali, pali —
Čujte kletve što put britka mača
U dušu prodre i srdca se hvaća!
Oj dost je dost! tà nemoj, nemoj više
Već s užasa mi duša jedva diše.
U oku kries
U srdcu bies
Usne drhću, nešto reć su htjele
Al zape rieč — i grudi se nadniele
Srdce, duša, ko da sad će van
Tek vjetric hladi znojni plavi pram —
Oj kleti časi!
Riedko dirnem žicu, vas da glasi;

Prokleste mi ljubav, prokleste mi žiće —
Zašto kleste? Kleste što mi ljubav posta,
Što mi ljubav ljubav, — vjera vjerom osta,
Što za ljubav ljubav uzeh, a ne zlata,
Jerbo za nevjeru ne hćeh bit bogata,
Jerbo časak sreće kupih suza riekom,
Jerbo ljubim vierno i ljubit ću viekom!

Liepo li ga zaludiše!

Vesela igra u jednom činu.

Napisao Ferdo Müller.

L i c a:

NENAD.
MILIVOJ,
ZLATICA.

Čin biva u Zagrebu.

(Prije nego li se podigne zavjesa, glasba svira napjev Zajčeve pjesme „Cvate ruža rumena“, a istom pri posljednih joj taktih zavjesa se diže.)

Glum *) prvi.

(Soba sa vratima u polovici dna, vodećim na hodnik; na desno otvoren prozor, a uz prozor stol, na kojem se nalazi zrcalo za toilettu; do vratiju kovčeg pun kojekakovih haljina i drugih stvarij već po nješto razrovanih; na lievo divan.)

NENAD.

(Nasloniv se na stol zorilom gleda kroz prozor dolje). Nut čuda nečuvena! Ja sam danas sam sebi živa, ali i komična zagonetka:

*) Opazka piščeva: Našav ovu rieč „glum“ gen. gluma u staroj slovjenštini, gdje znamenuje, „scena“, mislim, da ju mogu u ovom značenju rabiti istim pravom, kojim se rabe rieči: „glumac, glumište“, uzete iz staroga jezika. Osudjujem pako rieč „gluma“ u smislu francuzkoga „drame“, jerbo ista slovênski znači „iocus“ pak onda upravo i „insania“ a u staroj slovjenštini dapače „impuditia“!

ja nehajnik, kojega se prolazeći cielim svietom — bar sam bio svugdje, kuda ima liepih djevojaka — ali baš od Pečore pa sve do Herkulovih stupova nijedno žensko lice, pa ma andjeo s neba spao, dojmilo nije, danas evo jedva osvanuh u bielom Zagrebu, a već sam se junak zablehnno u ljepotu djevojku! Ima tomu već dva puna puncata sata, što ovdje stojim kao prikovan a nemogu da svrnem oka s onoga umiljatoga stvora božjega, gdje sjedi tamo u vrtu usred liljanâ i ružicâ, svega cvieća cvietak ponajljepši! Pa kako je tankim, slavuljskim glasom zapjevala onu sitnu, krasnu pjesmu svojoj sestrici ružici! još mi i sad srdce u bolnoj slasti tone. — Al da me je barem samo jedan put pogledala! Nu mora da joj nije pravo, što ju ovako neprestance motrim; kako bi inače mogla uviek tako ostentativno ne gledati amo? Ona mi prkosi — meni prkosi, kojega su s njegove čednosti prema krasnomu spolu drugovi uviek zvali plašljivcem i budalom! Ha ha ha — to je dražestna ironija od strane Vaše, milostiva gospodjice, a ja sam Vam za nju osobito zahvalan! — — *(Kao da se nječemu dosjetio)*. Nu do biesa! stidim se čisto od sama sebe: puna mi glava posla, a ja mal' da ne izgubih glavu ludujuć ovdje kao kakov dugočasni seladon. *(Metne zorilo na stol i ide kovčegu)*. Valja mi bogme žuriti se, ako ne ću da zaboravim, kakova me dužnost dovela amo, *(po nješto affectiranom snuždenošću)* grozna, nesretna dužnost sada, gdje vidjeh *(prama vrtu)* onoga angjelka! — Al nije druge; *(klekne pred kovčeg)* dužnost zove, a ja joj se moram odazvati *(počme vrndati po kovčegu)*: prije svega treba da nadjem pismo, što će me predstaviti i preporučiti, pa onda hajd na put — *(tužno uzdišuć)* na put tako zvanoj sreći. Nu gdje si, bog te ne ubio? — Tà još se sjećam kako mi ga je mati sahranila u ovom kutu, a sad ga nejma te nejma .... *(poskoči)* Ah, šta! Ja sam sada preveć nagao, a za to nejmam sreće; *(kao slučajno došav prozoru)* i svemu tomu

samo je ona vragolanka kriva! *(Njetko kuca na vratima)*. Nu prosti joj bože, kako mi je pamet pomela! Tà liepa je kao zora zlatna. —

Glum drugi.

NENAD I MILIVOJ.

Mil. *(otvoriv vrata pogledje po sobi mašuć rukom, kao da bi htio pokazati, da nikoga nejma. Nu opaziv Nenada, pojuri u nutra)*: Ho, evo ga!

Nen. *(ljutito se trgne)*: Tko je božji? *(videći ga radostno mu poleti na susret)*. A ti si to Milivoju, pile sokolovo! sto puta da si mi zdravo!

Mil.: Živio mi brajko mili — od svega te srdca pozdravljam! *(rukuju i grle se)* — Al sad mi kaži, *(odstupi od njega pa ga gleda)*, jesi li ti to sbilja dušom i tielom, ili mi sablast oči pomamila? koja nam je tebe voda doniela? ili si spao s neba poput salamandra? oj Nenade, moj Nenade, alaj si me iznenadio! — Ja sjedim liepo doma, baš sam se ljudski najio, srčem kaficu i pijem lulicu, ne misleći ni na što dobra ni na što zla, samo da bolje probavljam — kad al eto navali službnik u sobu liepim pisamcem, iz kojega prebirem, da je moj Nenad ovdje u Zagrebu, a ja da dodjem k njemu, ako budem dokolan — rekoh časom, nebo će se srušit! Pa kako mi je liepo narastao od dvie godine, što ga ne vidjeh: krasan kao bieli dan, vitak, elegantan interessantan. Ej more, to sluti na zlo: omrznut ćeš ovdje polovici svieta.

Nen.: Ne daj bože, da se omrazim samo jednoj ciglovetnoj duši kršćanskoj! *(pogledje se na sve strane)* Pa kako da ja budem to kriv?

Mil.: Za to je lahko: gospodjice poludjeti će za tobom, a gospodičići izazvat ćé te s toga na krvav boj!

Nen. No hvala bogu, kad nije gore! Moja će me ćud spasavati i jednoga i drugoga.

Mil. *(posadi se vrlo udobno na divan):* Tà da, znam ja: ti u ničem ne nagliš. Al sada ne moj, da me još duže na muke stavljaš: kako je to, da si ti sada evo na jedan put pao u taj Zagreb kao iz vedra neba grom? Prije si od njega zazirao kao od kiselih jabuka, a da se nismo upoznali u Beču na sveučilištu, ja te ovdje u našoj priestolnici ne vidjeh čitavoga si vieka. Meni se to do duše nije nikada pravo dalo u volju, pa sam te se sbog toga po koji put i ljudski napsovao; ali da će moje psovanje ikada što koristiti toga nisam nikada mislio. A sada — jedva svojima očima vjerujem — evo te nalazim u pol toga mrzkoga ti grada! Reci mi, koji te je bies ponukao, da dodješ amo — reci mi, ali što brže, jer ću inače skapati od svjedljivosti.

Nen. *(sio je uz njega):* Pravo imaš, prijatelju dragi! Dužan sam ti nješto povjeriti, što sam ti do duše već od davna mogao reći; ali ti znaš, ja nisam nagao, pa si mislih, da tomu još uviek ima vremena: ja jamačno ne bih bio došao amo u Zagreb, da me na to nije ponukala kobna obveza: ja sam najme — molim te, nemoj mi toga zamjeriti — zaručen s jednom Zagrebkinjom.

Mil. *(poskoči s divana):* Šta—a? Ti—ti si zaručen?! zaručen sa Zagrebkinjom?! Ah to je ipak gusto! Pa kako se zove ta sretna zaručnica tvoja? i od kada si zaručen? Govori, čovječe, govori, jer ću te ....

Nen. No no — samo se ne moj prenagliti! Ti me u isti mah pitaš za toliko stvarij, da i sbilja ne znam, na što bi prvo odgovorio.

Mil. Na sve, čovječe na sve!

Nen. Eto ti ga nà! Umiri se, molim te, i slušaj: ja sam — čisto me je stid to i reći — zaručen ća od djetinstva.

Mil.: Od djetinstva?! pa meni, pobratimu svômu, nikad nisi ništa o tom ni kazao!

Nen. Umiri se, ako ne ćeš, da odustanem od svake dalnje izpoviedi!

Mil. *(sjedne opet)*: Ne, za boga ne — ja se već ne ću ni maknuti.

Nen.: No dobro, dobro. Slušaj dakle: Imao je moj otac stara prijatelja, s kojim je drugovao puno godina. Razstavio ih udes pa se moj otac odselio u svoju sadašnju postojbinu, gdje sam se i ja rodio; onoga drugoga kob odnese u Zagreb. Ja sam mogao imati svojih pet godina, kad se onomu porodila kćerca. Prodje opet jedno pět šest godina a njeni i moji roditelji zamisle misao, kako bi to bilo liepo po staro njihovo prijateljstvo, da me sastave s onom djevojkom, koja je, ako fotograf slagao nije, liepo ponarastla, pa tako da se ona vremenom već pljesnjiva sveza u nama dvojici rek bi pomladi. Tako nas roditelji pismeno zaručiše, a ja sam usljed toga već kao sitno gymnasijalče nosio zaručnički prsten. Ja, ne budući nikad nagao, slabo marih za stvar, koju i nisam smatrao svojom, tako da je i u poznije vrieme ostajalo pri tom, da sam joj na godovno uzpisao vlastitom rukom pisamce od pet redaka, što bi se onda uz kakov darak od strane roditelja slalo u Zagreb. Svršiv ja gymnasij, roditelji me nukaše, da idem u Zagreb u pohode. Ali ja sam i onda već bio čudan svat; što bi bilo radilo osamnaestogodišnje momče uz vjerenicu od čitavih trinaest godina? A jer su me moji bez prestanka sve više i više nukali i nagovarali, meni je stvar na pokon tako dodijala, da ne bih ni pod živu glavu došao amo. Od tuda moja antipathija proti ovomu gradu, koji bi *(gledjuć kriomice kroz prozor)* inače podpuno zavriedio, da ga se ljubi, štuje ....

Mil.: Molim te, odkrivaj svoju ljubav poslije. Sad ostaj pri stvari, pa govori dalje!

Nen.: Da da. Bio sam s tobom četiri godine u Beču, gdje smo učili „fas et nefas..“ —

Mil.: Al po naših pustolovinah tamo nitko ne bi bio sudio, da smo tako debelo zaručeni.

Nen.: Molim, što god se je sgodilo takova, na tvojoj je duši. Nu bilo tomu kako mu drago — došav sa visoke škole kući, još uviek mi se nije pravo htjelo doći amo. Al je bilo zalud demonstrirati mojim roditeljem, da ja nisam čovjek nagao: oni su tako dugo pirili u te stare gajde, da sam se evo sada ipak već jedan put u ime božje morao odlučiti, da zadovoljim njihovoj želji. Pa za to evo mene u Zagrebu.

Mil.: Da—a dalje?

Nen.: E dalje — napisao mi otac pismo, s kojim da se uvedem u kuću i obitelj svoje vjerenice, mati mi ga je spravila u kovčeg, a sada ga tražih već dva puta, ali ga nikako ne mogu naći. *(ide kovčegu).*

Mil.: Čemu pismo? Poteci tamo, razbij vrata, posrni u nutra, viči: „eto me!“, širi ruke....

Nen.: Ne ne, to bi bilo preveć naglo; a ti znaš, da sam ja ljut neprijatelj takovim prizorom — nego ja ću još jednom prevrnuti sve svoje stvari *(premeće stvari u kovčegu),* pa ako ne nadjem, što tražim *(počme bacati stvari iz kovčega),* onda ću pisati kući, neka mi pošlju još jednu takovu popratnicu — ne treba nagliti. Najmio sam stan pa mogu čekati; nitko me ne tjera.

Mil.: No, ovo komiešanje ne dokazuje baš, da ti nisi nagao.

Nen. *(ustajuć):* Ah, ciela mi je trica već dogustila, pa se ljutim, što me je tako nemilostno lišila svakdanjega mi reda.

Mil.: Samo se nemoj žestiti, prijatelju dragi!

Nen.: Pravo imaš, ne ću da se žestim. Pisat ću kući, pa ću čekajuć odgovor s tobom basati po Zagrebu i njegovoj krasnoj okolici.

Mil.: Da, tako ćeš uraditi. Nu valja da ne haješ tako malo za svoju neljubljenu dragu, da joj ne bi znao imena — a ja se sve pržim od želje, da doznam, koja od naših ljepotica ima biti tvojom sudjenicom.

Nen.: Znam joj za ime, jer sam ga po sto puta morao pisati na adresse ....

Mil. *(ironično)*: Dakle je ona sto puta slavila godovno?! A kako se zove dakle?

Nen.: Zlatica Smiljanićeva.

Mil. Šta, Zlata?! *(dižuć ruke, bučno)*: Živio!!!

Nen.: Ma ti vičeš, kao da su izbori! Zar je poznaš? Pa kaži pravo, je li čemu?

Mil.: Ja da je ne poznam! A da li je čemu!? Ta čovječe, ti nejmaš ni pojma, što su ti pripjevale vile pri koljevci, dosudjujući ti ovoga angjela. — To nije vjerovati: moj Nenad uzima Zlaticu! „Nenad i Zlatica!" to zvuči još ljepše nego Hermann i Dorothea, Kohan i Vlasta, Romeo i Julija — ja te moram zagrliti, moj prijane i Zlatičino zlato! *(grli ga)*.

Nen.: Ugušit ćeš me! Zar sišao s uma?

Mil. *(ukočen ga gleda njekoliko časaka, onda odstupiv od njega pruži ruku pram njemu; komičnim pathosom)*: Pravo si rekao. Ja sam bio sišao s uma, jer me je uzhitila sreća ljubljena prijatelja. Ali sad sam opet pri svojoj sviesti, sad sam pametan, strašno pametan — nu ti, nehajno driemalo, nikada nisi imao pameti, pa je usljed svojega značaja ne ćeš nikada ni dobiti! (Što dalje govori, sve više sebi govori): To je grehota bogu! Takov čovjek našu Zlatu zove svojom, pa je nikad vidio nije, nikad za nju mario nije — pa kao da mu nije ni pravo, što je njegova! Ah, to je preveć! Liepa naša Zlatica, nebeska naša Zlatica, krasna kao lier poljski, a skromna kao sićušna ljubica! Pa on za nju ne mari! Kad zapleše, vila misliš prieko parquetta lebdi; kad glasoviru sjedne, duša ti tone u neiz-

mjernom moru sphaerskih harmonija; kad zapjeva, nebo ti se otvara i angjeli te zanose . . . . .

Nen. *(uhvati ga za ruku):* Stani već jedan put! ili si možda sam u nju zaljubljen?

Mil. *(sabire se):* Istina, baš kao da sam zaljubljen u nju — nu ne boj se, trsit ću se, da ti ne budem pogibeljan, Znaš, kakov sam ja: ženske o meni sanjaju i sanjare, al čuvaj me bože, da sam se ikada htio okoristiti s ote sręće moje. Ja ih gledam, ja im ugadjam, dvorim ih, al dalje ne — da jednu odlikujem, druge bi joj oči izkopale.

Nen.: Oh ti si mučenik svojega udesa. Ali ništa ne manje tvoj je hvalospjev tako bio zanesen, da sam morao i ne hote posumnjati . . . . .

Mil.: ne brbljaj; Moj „hvalospjev“! Da si ju ti prošlu nedjelju slušao pjevati kao što sam ja, i ti bi sada njenu hvalu za to pjevao.

Nen.: Što, ti si bio s njom prošlu nedjelju?

Mil.: Ha ha ha, premda ja nisam zaljubljen, ti si ipak ljubomoran. Pa kako je krasno pjevala! mislio sam upravo, da ću se sad i sad razplinuti slušajući iz njezinih ustiju onu umiljatu, dražestnu Zajčevu pjesmicu *(pjevajuć):* „Cvate ruža ru—“

Nen. *(uhvati ga za ruku; strastno):* Šta ovu je pjesmu zapjevala, kažeš?

Mil. *(otimlje se):* Jaoh moja ruka! *(Nenad ju pusti):* Ta da, ovu je pjesmu pjevala. Al što sam ja time skrivio, te si mi malo ne ruku izčašio? Pa kako se to tebe dojmilo!

Nen. *(smeten):* Oprosti brate, nije nikako . . . . . .

Mil.: Da nikako, a mene još sglobovi s toga bole. Nješto jeste bilo, a ti mi to za odštetu moraš odmâ očitovati!

Nen.: Ta čuo sam i ja malo prije ovu pjesmu.

Mil.: Gdje si ju čuo?

Nen.: Ovdje sa svim blizu — u vrtu dolje.

Mil. *(pohiti prozoru)*: Od koga to? Aha, tamo sjedi djevojka...

Nen. *(vatreno)*: Da, divna djevojka! A tą ti je pjevala ovu pjesmu tako uzhitnim glasom, toli nježnim čuvstvom, da ni tvoja Zlatica ni tvoji angjeli ne mogu bolje.

Mil.: Gle, gle! moj enthusiasam brzo si nadje premca. Samo da ju bolje vidim — al evo zorilo *(uzme ga)*, valja da će s njim ići bolje *(gleda kroza nj — uzhićeno)*: Oho!!! Tà to je....

Nen.: Tko je, kaži brzo!

Mil. *(gleda ga dva tri časa)*: To — — da ti znaš, tko je ono!

Nen.: No kaži tko je!

Mil.: Hm, da ti kažem! — *(više sebi)*: Al čekaj, baš ne ću! *(metne zorilo na stol)*: Jo brate, to je težka stvar.

Nen.: Tko je to opet vidio?! Za što mi dakle ne kažeš?

Mil. *(osorno)*: Zar ja vodim koledar svih ženskih, što su u trojednoj kraljevini? Ja je ne poznam.

Nen.: Toga ja ne mogu vjerovati.

Mil.: Ili ti vjerovao ili ne vjerovao, meni je to baš jednako. *(ruke u džep; šeće se, govoreći za se)*: To je krasan, prekrasan slučaj! Da moj Nenad znade, na koga se je namjerio, on bi kroz prozor poskočio u bašću — nu čekaj, ja ću ti paštetu tvojega udesa čudnovato osladiti! Prvo ga moram ukloniti odavle — ono što je dalje, dati će bog i sreća junačka.

Nen.: Što si se netom zamislio?

Mil. *(radostno sebi)*: Da, tako će ići! *(stane pred Nenada)*: Što sam se zamislio, veliš? *(tragično)*: Plakah na grobu našega prijateljstva.

Nen.: Alaj si tragičan!

Mil.: Imam i za što. Slušaj: Ljubljâh te njegda kao brata svoga — obožavâh te, jerbo te više cjenâh od sama sebe, a to će nješto reći!

Nen.: Kakav si sad opet! Što će taj svetčani uvod?

Mil.: Ali ta vremena prodjoše — ja s tobom ne ću da imam više posla. — Kinezki zid neka nas od sada za uvieke razstavlja!

Nen.: Baš mi se i kinezki vladaš!

Mil.: Neka, neka! Kinezi bar su ljudi! Al ti si Tatarin, Sibirjanin, kakvi su na drugoj strani kinezkoga zida...

Nen.: A to nisu ljudi, ha ha ha!

Mil.: Smij se slobodno, smij se! Ili to možda nije srdce sibirsko, koje je došlo amo s namjerom, da se ogrije na božanskom žaru divnoga ideala — a sada, po što je jedva osvanulo u ovom dženetu, već se je zablenulo u sliku nepoznate, jedva vidjene djevojke, jer ju je junak čuo, gdje bezposlena pjeva neznatnu pjesmicu! Pa da onda ne sdvojiš o vječnome blaženstvu!

Nen.: Jesi l' gotov?

Mil.: Da, gotov sam, da ne bih mogao biti gotoviji.

Nen.: Hvala za to gospodu bogu! Do sada poznavao sam presbyterijance samo iz Walter-Scottovih romana; sad mi se jedan živ pred očima stvorio.

Mil.: A moje se slovo nije tebe kosnulo?

Nen.: Budi uvjeren, da jest. Samo bih rado, da tvojemu textu doznam i za commentar.

Mil.: Taj je brzo gotov: uzmi pismo, baci se u frak i pojuri tamo.

Nen.: Al si mi dosadan! Pisma nejma, a bez njega ne idem.

Mil.: Pa šta ćeš dakle, tvrdoglavče nijedan?

Nen.: Ma rekoh ti, da ću pisat kući po novu popratnicu.

Mil.: Ako želiš, da opet stečeš moju naklonost, valja ti to učiniti ovaj mah!

Nen.; Tà to bi bilo ipak prenaglo.

Mil.: *(ujedljivo):* Da da, ti nisi nagao, i voliš svojoj skrajnoj lienosti žrtvovati prijatelja, nego da se njoj iznevjeriš.

Nen.: Čuješ rode, tvoja šala i nije više šala — idem da zadovoljim tvojoj želji. *(sgrabi klobuk).*

Mil. *(radostno):* Ti ideš? — *(osbiljno):* Kamo ideš?

Nen.: Sluge nejmam, a nejmam ni artije, ni crnila, ni pera, ni držala, ni pieska, ni pečatnoga voska....

Mil. Da—da—da! pravo imaš! samo donesi što ti treba! Tu odmâ treća kuća na lievo — ne ne ne, zarekoh se: na desno, samo uviek na desno, pa ćeš doći do dućana, gdje ima svega, što ti srdce prosi — a sad bjež! *(riva ga van).*

Nen.: Što me guraš? Idem i onako. *(ode).*

Glum treći.

Milivoj *sam.*

Ha ha ha, na desno! ako ti na desno tražiš onu litaniju pisaćih sprava, dospjet ćeš upravo do kolodvora, a tamo ćeš ih za cielo dobiti! Al mi je sinula ova ambrozijska ideja baš u dobar čas — ne mogoh ga sgodnije ukloniti. A ja danas u obće te ambrozijske ideje sipam kao iz rukava: već sam prije smislio jednu, kojoj valja tražiti premca! Ja ću glavom izvršiti veliko djelo — prihvaćam sgodu, biti ću tumarajućemu u tmini provodičem do sjajne cieli sreće njegove, sastaviti ću ga sa predmetom njegova čeznuća, oboje zahvalit će mi sreću svoju, a ima li do vlastite sreće ljepšega čuvstva od onoga, kad druge usrećimo? *(zamišlja se)* Nu ipak to nije tako lahak posao! Ja ju moram dopeljati amo — nu kako? Dobrim ne će ići, a zlim ja ne smijem da postupam. Liepoga mi škripca! Ah *(udari se po čelu),* sad mi je puklo pred očima: ja ju moram presenetiti, iznenaditi! Da vičem „vatra"? eh, tad bi pobjegla. Nu čekaj, „pomoć"! to već bolje zvoni — onda će sjegurno doći. Da vikat ću „pomoć", to će biti najpametnije. Al sada da ovršimo predbježne poslove, jer se na prečac stvar nikako ne smije obavljati. *(namjesti pred zrcalom*

cravatu i kosu, uzme klobuk pod pazuh i hraknuv ode prozoru; kroza nj): Oh, sluga sam ponizan, milostiva gospodjice! Kakva sreća te Vas baš ovdje nadjoh na pravom mjestu: liljan medju ružicami!

Zlatica *(iz vana)*: Oh, gospodine, Vi ste zaista zabasali medju poete!

Mil.: Bilo Vam! tko u Vašem prisuću da ne bude pjesnikom?

Zlat.: Ah, onda opozivljem, što sam god rekla.

Mil. *(sebi)*: Moj lovor-vienac brzo je uvehnuo! *(njoj)*: Vi ste dražestni ne samo onda, kad Vas harmonički sklad ideja čini mojom pristašicom, nego i u opposiciji — *(sebi)*: al to nije uviek istina.

Zlat.: Tà, gospodine, Vi mlatite već davno mlaćenu slamu.

Mil. *(sebi)*: Eto, već je gruba — tako ne ćemo izaći na kraj. *(njoj)*: Gospodjice, učinit ću uviek kako zapoviedate — samo sada, za jedan čas barem, molio bih Vas presmierno, da Vi jedan put izvolite zadovoljiti jednoj mojoj želji. Hoćete?

Zlat.: A što bi Vam bilo na službu?

Mil.: Nješto vrlo važna — nu ni pošto za me, jer Vas radi moje malenkosti nikada ne bih utrudjivao, nego po Vas samu.

Zlat.: Ja sam i sbilja željna znati, što bi to moglo biti.

Mil.: *(sebi)*: Hvala bogu, već je znatiželjna — tim prije ćemo doći na čistac. *(njoj)*: Molio bih Vas prije svega. da se malko potrudite amo gore u hodnik.

Zlat.: Vi ste jako smjeli, gospodine!

Mil.: Tà, da da — jesam smion — al oprostite, ja s Vami moram govoriti, a ne mogu odavle nikud, jer—jer— *(sebi)*: Do biesa, što ću joj samo reći, da dodje amo?

Zlat.: No, za što?

Mil.: Za što! za što — *(sebi)*: ta ne smijem otići odavle, da tim u Nenadu nikakove sumnje ne probudim. — *(njoj)*: E, to je vrlo jednostavno — ja zato ne mogu otići, jer — *(guta)*,

jer — *(brzo):* jer sam ovdje zatvoren a ključ je iz vana u vratima — *(sebi):* malo da se ne zaguših ovom lažju.

Zlat.: Ha ha ha! Al kako je to samo moguće?

Mil.: E, na ovom svietu koje šta je moguće — nu molim Vas, dodjite brzo, ako ne ćete, da naše tajne zatezanjem Vašim sve u vodu padnu.

Zlat.: Naše tajne? E dobro ja ću doći.

Mil.: Ha ha ha, kako bježi! Ova laž, koja ju amo vabi, opet je jedna od mojih ambrozijskih ideja! ja sam ih danas pun puncat! Sad sam dobio — prevaliv klance, širok se drum pred menom stere: njime koracajuć dospjevam do svoje zlatne cieli! Ah, evo je! sada na novo na posao! *(otvara brzo vrata — Zlatica stojeća pred njima u hodniku, uplašena hoće da umakne; Milivoj ju ustavlja).*

Glum četvrti.

MILIVOJ I ZLATICA.

Zlat. *(srdito):* Gospodine!

Mil.: Molim Vas kao boga, ne mojte mi uteći — bit će Vam za cielo jako žao!

Zlat.: Vi me prevariste priesnom lažju!

Mil.: Doznav moje tajne oprostit ćete mi ovu priesnu laž.

Zlat.: Što želite dakle?

Mil.: Prije svega dopustite, da Vam izrazim svoju nekolebivu odanost i duboko štovanje.

Zlat.: Jeste li me za to dozvali amo, da me ovdje tim udobnije možete vriedjati?

Mil.: Ne, za boga ne! *(sebi):* I opeta nisam pravo počeo! *(njoj):* Imam Vam nješto još važnijega reći. Nu jer se bojim, da Vas ta stvar ne bi preveć iznenadila, to Vas molim, prihvatite se ili zida ili mene, da se ne srušite.

Zlat.: Vi ste tako smiešni, da nije vriedno ljutiti se na Vas.

Mil.; Preveć ste milostiva, gospodjice! Nu slušajte i ne padnite u nesviest: ne poznajete li možda njekoga gospodina Čelikovića?

Zlat. Nenada Čelikovića?

Mil.: Oh, Vi ga dakle znate! To mi je jako drago.

Zlat.: A od kuda je Vam poznat?

Mil.: Još iz Beča, gospodjice — nu slušajte; taj gospodin Nenad Čeliković ovdje je u Zagrebu.

Zlat. *(vrlo radostno)*: Što? je li to moguće?

Mil.: Što sam Vam rekao, suha je istina.

Zlat.: A gdje ga je, kažite mi na mah!

Mil.: Inače nastanio se je baš ovdje u ovoj krasnoj sobici, s izgledom na vrt.

Zlat.: A ja nisam ništa za to znala.

Mil.: E, nisu svi ljudi tako nagli, kao nas dvoje: Vi, a i moja malenkost.

Zlat.: A gdje ga je sada?

Mil.: Išao je njekamo po divit i artiju, pa se bojim, da će nam biti prebrzo ovdje.

Zlat.: Vi se bojite?!

Mil.: Oh, imam i za što. Al slušajte dalje; on — vi se do sada niste lično poznavali, jelte? — dakle on se je danas osobno u Vas zaljubio!

Zlat.: Kako je to moglo biti?

Mil.: E tako — vidio Vas kroz prozor u vrtu, čuo Vaše divno pjevanje — tko se onda ne bi u Vas zaljubio?!

Zlat.. Tà, to je krasno, prekrasno!

Mil.: E da, prekrasno to baš nije — jer recimo, dà je druga kakova ljepotica bila na Vašem mjestu, ne bi li se onda moglo isto dogoditi?

Zlat.: Oh bože moj! Vi mi trujete srdce!

Mil.: Ni pod živu glavu! Ja sam bio magarac! Kako bi inače mogao ma koju djevojku uzporediti ovomu angjelu!

Zlat.: S Vami baš ništa nije početi! Vi i u najosbiljnijih časovih znate ludovati.

Mil.: Vaša milost prema meni danas je neizcrpiva. Nu bilo tomu ma kako, ja sam namjeravao, Nenada za ovu, recimo samo mogućnost takova slučaja kazniti. Ne bi li on toga zaslužio?

Zlat.: Pa kako biste to učinili?

Mil.: Za pravo, to je Vaš posao. Ambrozijska ideja moja je, al Vi ćete ju izvesti. Idite brzo opet u vrt na svoje prijašnje mjestance, a onda, kad ja vičem „pomoć!", pritecite amo i pitajte što se je sbilo.

Zlat.: Al, za boga, što će to biti?

Mil.: Neće ništa strašnoga — ako ste samo jedan put ovdje, onda će Vam sve biti jasno i pravo. Samo se ne mojte ustručavati, pa da mi onda ne bi došli.

Zlat.: Meni je ta Vaša (kako rekoste) ambrozijska ideja gotova zagonetka.

Mil.: Molim Vas požurite se sada dolje u vrt, jer bi nas inače ovdje mogao zateći — a on je jako ljubomoran.

Zlat. *(radostno):* Je li sbilja? — No, sad ću učinit po Vašoj volji.

Mil.: Da da, samo brzo; ljubim Vam smierno obje ručice,

Zlat.: I jedna je preveć. Odoh dakle. *(ode)*

Mil. *(za njom):* Sluga sam ponizan. *(zatvori za sobom vrata).*

[illegible] peti.

MILIVOJ *sam.*

I to mi je pošlo za rukom, da nisam bolje mogao željeti. Ja sam spletkar, kakova sviet jošte vidio nije; Pred očima mojima divne se stvaraju slike: jedna za drugom pred duhom

mi prolazi, jedna drugu madmašuje dražešću svojom, a najzadnja mi predstavlja i najljepši i najzahvalniji dio ciele povorke: skrajnu sreću dvoje se ljubećih, a mene kano usrećitelja njihova, kome obojica valja ruke da ljube. A nije li to kruna svim dobrim i plemenitim djelom, što ih genijalan čovjek tekom svojega žali bože prekratkoga života stvoriti može? Nu hvala ti, sretna kobi, što si mi dala ovu prekrasnu sgodu, hvala ti do zadnjega mi daha? — Nu što je to? Nenad već dolazi! E, sada još jednom da se stavimo na noge junačke — kucnu čas, da izvršimo, što nam je duša liepa snovala.

Glum šesti.

MILIVOJ I NENAD *sa pisaćimi stvarmi.*

Mil.: Oh, ti si već opet prispio!

Nen. *(nješto srdit):* Da, al da sam tebe poslušao, mogao bih u Stenjevcu tražiti, što mi je trebalo *(razpremi sve na stolu, te sjedne pisati).*

Mil. *(stao blizu prozora):* Je li sbilja? Kako sam se samo mogao tako zabuniti! A šta mi ga sada radiš?

Nen.: Zar ti se pamet pomela? Nisi li me sam malo prije poslao na kraj svieta po papir i tintu, nisi li me sam natentao, da pišem kući po onaj prokleti izgubljeni list svojoj nevidjenoj dragoj? *(piše dalje).*

Mil.: Da da, sad se sjećam. Al oprosti, ako sam preveć raztresen! Kako da i ne budem, kad mi je radost nad tvojim dolazkom pamet odniela!

Nen.: I meni se tako čini.

Mil. *(gleda kroz prozor):* Gle, tamo još uviek sjedi ona liepa djevojčica, koja ti je malo prije dušu tako čudnovato uzburkala.

Nen. *(lupi rukom na stol i digne se):* Pa što mi spominješ ovu krasnu obmamu, koja se je samo za to pokazala srdcu môme,

da za tinji čas opet nevidom izčezne, ostavljajući u njem boli vječnoga čeznuća!

Mil.: Ti od pol sata nisi više onaj, koji si bio prije. Prije nipošto nagao, već uviek spor i udoban, a sad mi počimaš deklamovati, i lupaš objeručke u stol, da te se čisto moram bojati. Kaži, jeli tomu svemu samo ova nepoznata pjevačica kriva?

Nen. *(tužno)*: Jest, brate jest. Sve što ju dulje gledam, sve to mi je groznija misao, da čeznem i ginem za nebeskom zviezdom, koje nikada dohvatiti, nikad svojim grudim privinuti ne mogu. A ti, koji si se prvo tako na me izkesio, da me je čisto savjest počela gristi, sada mi uzpaljuješ mozag baš protivnimi zadjevicami.... ja sam nesretan, jako nesretan.

Mil.: A da kako! Za što da se tebi sreća ne smije kao stotini drugih, koji su ju puno manje zaslužili? Osokoli se, brate, pokušaj sreću, pa će ti možda sve puno ljepše poći za rukom, nego li si ikada sanjao.

Nen.: Šta tû može poći za rukom? Ja da ovamo srdce a onamo ruku poklanjam? To je ne moguće!

Mil.: Šta nemoguće! Zar to nije dan danas običaj po svem naobraženom svietu? Pa bog zna, hoće li tako zlo izpasti, kako si to tvoja razgrijana mašta predstavlja.

Nen.: Ti od mene tražiš da budem nepošten!

Mil.: To mi nije ni na kraj pameti! *(sebi)*: Al je tvrde glave! *(njemu)*: Koliko puta smo nas dva u Beču hvatali koje kakove ribice i to — laskam si — baš na moje poticanje — pa je li tamo tvojoj savjesti ikada na um palo da te grize?

Nen.: A čemu mi opeta o tom zanovietaš?

Mil.: Pa vidiš, da ti nisi toli sviestan, ja bih ti n. pr. sada mogao pripoviedati, da je ova djevojčica tebe ne samo opazila nego i....

Nen. *(strastno)*: Što, opazila me je? Ah to ne može biti. —

Mil. *(slegnuv ramenima):* On to opet bolje zna, makar mi ona sama rekla . . . . .

Nen.: Rekla ti je? Što ti je rekla? A kako si s njome mogao govoriti?

Mil.: Kako drugačije, ako ne kroz prozor? Ja sam joj nazvao dobro jutro, ona mi ga odazvala — onda sam ja rekao, da je liepo vrieme, pa i ona rekla da jeste — a kad sam ju za tim pitao, što ovdje radi, ona je mene pitala, što ja ovdje radim — rekoh ja, da sam kod prijatelja, pa vidiš, ona ti je opet kod prijateljice. Na to ću ja, da je ona sama ali i njena prijateljica umiljata i dražestna, a ona će bogme, da je moj prijatelj svakako umiljatiji od mene. Pitam ja nju: „A kako ga Vi znate, gospodjice?" a ona mi odgovori, da te je vidjela na prozoru, al da se to mene inače ništa ne tiče. Nije li to živ dokaz za to, da si joj u volji?

Nen.: A je li to istina?

Mil.: Tako meni brade, jest! — A kad ste već tako daleko, ići ćemo još za jedan korak dalje . . . . .

Nen.: Kakov korak dalje?

Mil.: Slušaj, ti si čovjek, koji se nikada ne prenagljuje; a s toga sam namislio, kako bi to bilo liepo, da ti se dade sgodica, njojzi baš ovdje u ovoj idyllskoj sobici odkriti najtanje zakutke srdca svojega.

Nen.: Tvoje su dosjetke jedna lošija od druge, Ona da dodje u sobu? Prije ćeš se ti preporoditi pametnim čovjekom.

Mil.: Ti moje dobre namjere nagradjuješ nesgrapnom šalom! Ona će za dva časa biti ovje! Kako, to ćeš vidjeti na mah, ako se bezuvjetno pokoriš mojoj genijalnosti.

Nen.: Tvojoj genijalnosti! ova je dosjetka opet bolja.

Mil.: Nemoj me izazvati, da se s tobom natječem o genijalnosti!

*

Nen.: Ja sam uzhićen s tvojega pathosa. Pa kako bi ju ti amo dočarao?

Mil.: Vjeruj sliepo mojim čarobijam, pa ćeš vidjeti.

Nen.: Ja sam tako svjedljiv, da sam malo ne voljan, izkušati tvoju — genijalnost.

Mil. *(radostno)*: Ti sbilja hoćeš? *(brzo)*: Odi dakle amo! *(dovuče ga do divana)*: Ovdje, na ovom divanu sad ćeš na mah past u nesviest!

Nen.: Da padnem u nesviest! Pa što dalje?

Mil.: To je moja briga. Padni u nesviest!

Nen.: Ma zar ti to od sbilje govoriš?

Mil.: Sad ovaj vjetrogonja misli, da se ja šalim! Padni!

Nen.: Hoću, brate, hoću — samo se ne žesti! *(ne zna, kako bi legao)* Nu slušaj, ja tomu poslu nejmam nimalo vještine.

Mil.: Ništa za to — ja ću ti drage volje pomoći *(porine ga, tako da ovaj padne na divan).*

Nen.: Ti me preveć prijazno podupireš.

Mil.: Tako! Samo daj ovu ruku dolje i sklopi oči.

Nen. *(učini tako)*: Pa je li sad pravo?

Mil.: Nije pravo dok ne šutiš. *(idué prozoru)*: Dakle ni makac! *(viče kroz prozor u sav glas)*: Pomoć! pomoć!

Nen. *(trgne se)*: Jao! kuća se ruši!

Mil.: Šuti budalo jedna — pomoć! pomoć!

Nen.: Čuješ, ja se odričem svake odgovornosti.

Mil. *(srdit)*: Mrtvi ne govore!

Zlat. *(iz vana)*: Što je za boga? što je?

Nen.: Oh, to je ona!

Mil.: Zlo je i na opako! Moj je prijatelj na umoru, a treba mu pomoći! Molim Vas, ne mojte da nam ne pritečete u nevolji.

Zlat.: Tà to je strašno! Evo me u ovaj mah.

Mil.: Jesi l' čuo? Sad će biti ovdje.

Nen.: Ti si božanstven djavao! Odi da te zagrlim.

Mil.: Tomu će biti vremena, kad te ona oživi, a tada ćeš imati drugoga ljubiti.

Nen.: Al — al za boga! sada se dosjetih jadu — šta da bude onda od moje zaručnice?

Mil.: Taj i bez sviesti još o svojoj zaručnici bulazni! — Ah, eto je. *(počme hodati po sobi lamajuć ruke, sdvojno uzdišuć)*: Oh, to je strašno! strašno!

Nen. *(trgne i ukoči se)*.

Glum sedmi.

Prijašnji i Zlatica.

Zlat. *(nosi na boci ploču i čašu)*: Evo me *(metne sve na stol)*: Gdje je bolestnik?

Mil. *(samo pokazuje rukom na nj)*: Oh, to je strašno!

Zlat.: Ah, eno ga! Pa kako je blied — valja da ga niste zagušili?

Mil.: Ja da sam ga zagušio? Kako bih onda vikao „pomoć!“?

Zlat.: Al kako je čovjek tako liep, mlad i jak bez svakoga uzroka na jedan put mogao obamrieti?

Mil. Vi to mene pitate? to vrag zna! Ja sam s njime hodao gore dolje, govoreći o sa svim bezazlenih stvarih, čini mi se baš o tome, kako naše zagrebačke krasotice izključivo i krasno hrvatski govore, kad al eto njemu zlo i gore, dok se ne sruši na tle — ako sad umre, ja sam propao! kazati će svatko da sam ga ja ubio.

Nen. *(sebi)*: Hini vraže, kao da knjige čita.

Zlat. Tako dobroćudno jagnješce — tko će to vjerovati?

Mil.: Hoće svaki, jer su ljudi opaki! *(pograbi klobuk)* Al sada ja hitim po liečnika, a Vi ga medjutim tarite i oživljajte kako znate — *(tiho)*: ne ne mojte se preveć mučiti, jer baš nije tako jako nesviestan, kao što se gradi. *(ode brzo)*.

Milivoj sada treba da stane za vratima u hodniku; on za cieloga osmoga gluma gledje kroz vrata u sobu; pomalja se ili više ili manje, kako to čin zahtjeva, a zadaća je glumcu, da shodnimi gestami popraćuje cieli dialog.

Glum osmi.

NENAD I ZLATICA.

Zlat.: Što rekoste? On nije tako bez sviesti, kao što se gradi? A ja sam s njime ovdje na samo! Ne ne, to ne može biti! Ta on je tako blied, da to ne može biti pretvarenje — ali bilo ma kako, treba da vršim svoju dužnost, ili da odigram svoju ulogu. *(ide stolu i ulieva vodu u čašu).*

Nen. *(sve za njom gledje):* Sad je comoedija gotova — al je prva uloga u ruku andjela! *(opet zatvori oči).*

Zlat. *(ide prama njemu):* A kako je liep! To bi bila grozna nesreća, da se ova duša životu, ovo srdce ljubavi više ne povrati . . . .

Nen. *(otvara oči, da ju pogleda, al se trgne i odmâ ih opet zatvori).*

Zlat.: Jaoh, pogledje me! *(čaša joj izpadne iz ruku)* Srdce mi stalo — umrieti ću. *(hoće da se sruši).*

Nen. *(skoči i uhvati ju):* Ne ne, ne ćete umrieti! — Bože moj, što sam sada opet uradio! Gospodjice, probudite se, probudite se životu — *(sebi):* u mojem naručju!

Zlat. *(razabire se — pogleda ga za čas):* Nenade! *(prestašena se trgne):* ne ne — pustite me za boga! meni ovdje nije mjesta!

Nen.: Što, ja da vas pustim? Ne ću prije, dok mi ne kažete, kako je moguće, da sam ime svoje čuo sa ovih medenih ustnica. *(dovede ju divanu).*

Zlat. *(umorena klone):* Ne pitajte me ništa — ja sam strašno sustala.

Nen.: Oh kako da ne pitam, kad mi se u jedan hip potresla duša, da ne mogu imati pokoja, dok mi se ne odgonene ciela tajna.

Zlat.: Ništa — ništa. —

Nen. *(podupire ju)*: Tà Vi ste iznemogli, bolestni radi mene. —

Zlat.: Ne ne . . .

Nen.: Postradali usljed zlosretne, drzovite šale, a ja sam tomu krivac!

Zlat. *(podigne se)*: Što? *(sebi)*: Dakle sbilja šala i pretvaranje! Čekaj to valja kazniti, strogo kazniti! *(njemu)*: Molim Vas, protumačite mi ovu čudnovatu situaciju!

Nen.: Vi se srdite, a imate i zašto. Ali ne mojte bježati od ovoga mjesta, koje je prisutnost Vaša stvorila svetim hramom, u kom ne smije biti grieha i napasti. Ostanite i slušajte izpovied moju, a onda me proklinjite i osudite, ako mi ne možete oprostiti. Ja Vas ugledah u vrtu — ljepota Vaša, umiljati čari andjeoskoga Vam bića, vilinji glas, kojim ste zapjevali onu divnu pjesmicu očaraše dušu moju tako da joj bez Vas nejma života. Ali se ja uza sve to nikada ne bih drznuo, stupiti Vama pred oči — tà ja sam u prisutnosti ženskih uviek bio plah, niem i nespretan! Drugoga okrivite, koji Vas je amo dovabio meni za volju ali bez mojega znanja. A ako je to grehota, kojoj nejma oproštaja, ona se sama stostruko kazni: ja Vas ljubim neizmjerno žarko, ali i neizmjerno nesretno; a srdce me boli, da mu nikada veće ne bude lieka!

Zlat.: Grieh Vaš možda ni nije tako velik, da bi Vam morao ogorčiti cieli život, da Vam nikada veće ne bude lieka. Ali bog zna, ne bi li bila grehota, da Vam ja ljubav Vašu vraćam makar samo jednim atomom onoga neizmjernoga čuvstva, o kom ste mi malo prije govorili.

Nen.: A za što da to bude griešno?

Zlat.: Vidi se, Vi ste novajlija u tom poslu. Drugi bi me bio prvo zapitao, da li me ne veže već druga kakova sveza; ali Vi ste zaboravili na ovaj recimo samo mogući slučaj takovom dosljednošću, kano da ga i sbilja ne bi bilo.

Nen.: A zar je moguće, da mi je već drugi oteo ovo dragocjeno srdce?

Zlat.: Dà, pogodili ste, jest!

Nen. *(gorko):* Aoh, sudbino moja! Tà da, čemu i jesam na svietu, nego da me ti mrziš i proganjaš! Jedina božanska iskra, koja je ikada sinula u ovom srdcu, jednom se horom morade razpiriti do krasna plamena, da ga očajanje odmâ tim groznije zaduši. Meni nejma sreće, nejma nade više!

Zlat.: Ali gospodine, Vi uviek samo sanjate o Vašoj sreći, Vaših nadah, a ni ste ni pomislili na to, bi li se s Vašom srećom i moja stvorila.

Nen.: Dakle vi ljubite onoga nesretnika, koji se je drznuo, oteti mi ono, što je jedino na ovom svietu bilo kadro probuditi strasti moje — Vi ga ljubite?!

Zlat.: Do danas slabo sam marila za nj, ali od ovoga sata ga ljubim, da ne bi nikoga više mogla ljubiti.

Nen.: Lažeš djevojko, lažeš! Ta kako bi mogla nesretnica, koja je kadra lednom zlobom sijati smrt u ove bolne grudi, ma koga drugoga ljubiti na svietu? Vi sami nejmate života u srdcu svojem, a za to želite, da ga ne bude ni u mojem. Budi Vam želja izpunjena — s bogom! *(hoće da odjuri, ali ga ona ustavlja).*

Zlat.: Zar ste Vi pri sebi? Sada Vam je život dodijao, a i na Vas čeka zaručnica, uz koju ćete kako ste žestoki, poslije jednom po svoj prilici poželjeti sto života.

Nen.: Vi ste sa mojim prijateljem morali puno toga govoriti, da i to već znate! Da, i ja sam zaručen, ali nisam tako lud, da ću prignuti glavu pod onaj grozni jaram, što mi ga sagradi tobožnja ljubav roditeljska; ja raztrgah ovu mrzku, prokletu svezu, i nitko me s njome ne će sapeti. Ja sebe nisam zaručio s nikim, jesam dakle slobodan čovjek i svoj goso.

Zlat.: Ha ha ha! Sretnoga li čovjeka u svojoj slobodi! Samo da sam i ja slobodna kao Vi — koliko bi onda potrajalo, te bi Vi radostno skučili glavu pod ono igo, što bi Vam možda stvorila jedna jedita rieč iz mojih ustiju!

Nen.: Okrutnice!

Zlat.: Ali ja toga ne ću. Moj je zaručnik tako liep, tako umiljat — i onda, kada je srdit, kao n. pr. Vi sada — da ga se ja ne bih odrekla ni za pol svieta. A ne volim ga samo ja; i Vi ga volite kao sama sebe.

Nen. Zar da ga ja poznam?

Zlat.: Da, Vi ga poznate. Ali Vam ne ću kazati, tko je.

Nen.: Pa za što ne?

Zlat.: E, Vi bi ga, kako ga sad rada imate, onda tim više mrzili; Vi bi možda poleteli k njemi, ubili ga —!

Nen. *(sili se da bude miran, ali prema kraju ovih riečij sve žešće)*: Ne ne, kažite ga samo — ne ću mu ništa — rekoste da ga poznam — otići ću dakle k njemu — zapitat ću ga kao slučajno, je li Vas ljubi — pa ako kaže, da Vas sbilja ljubi — onda ću mu reći: Slušaj dragi prijane, ti mi nož na srdce stavljaš — hoćeš da me ubiješ a moja je dužnost, da se branim, ja te moram zagnjaviti — pa makar da mi je rodjeni brat!

Zlat.: Eto, kakovo bi zlo počinili, samo da Vam se sgoda pruža. Nu čekajte, ja ću stvar povoljnije razmrsiti. Kažem Vam, da Vi toga ne bi učinili; Vi bi ga tada molili za oproštenje, što ga prije htjedoste tako nemilo ukloniti sa ovoga svieta! *(on kao kroz san pokima glavom.)* O, Vi bi to za cielo učinili, Vi bi ga ljubili i grlili za to — samo da možete.

Nen.: Vi ste guja, a ne andjeo.

Zlat.: Ali to znam, da će te onda i pred mene kleknuti i moliti me, da Vam oprostim sve, čim god me uvrediste. *(primi ga za ruku, nježno)*: Nenade! Poznajete li Vi još kojega Nenada?

N e n. *(prene se):* Nenada? Nijednoga do krštenoga mi kuma i mene.

Z l a t.: A moj je zaručnik baš — Nenad.

N e n.: Nenad?! A ja ga poznam ....

Z l a t.: I to tim bolje, što mu se zaručnica zove Zlatica..

N e n.: Boše moj — Zlatica!

Z l a t.: Da, Nenad Čeliković i Zlatica Smiljanićeva.

N e n. *(Jednu ruku metne na srdce, drugom zaklopi oči i klekne s najvećim uzhitom)* Oh!!! —

Z l a t. *(hće da ga podigne):* Zlatni moj Nenade!

N e n. *(poskoči i zagrli ju):* Nenadano moje zlato!

Glum deveti.

Predjašnji i MILIVOJ.

M i l. *(lagano otvoriv vrata dokrade se do njih i podigne ruke vrh njihovih glava, kao da ih blagoslovi)* Živio!!! *(oni se trgnu).*

Z l a t. *(zakrikne).*

M i l. *(dubokim naklonom):* Smijem li čestitati?

N e n.: Oh, stanite, stanite, da se malo saberem — navaliste nebo puno slastij na prsi moje — a ja sam sad sretan, sretan tako da se bojim, sreća moja smrvit će me .....

M i l.: Pa tko je stvorio ovo nebo, ako ne moja genijalnost?

N e n.: Da, prijane, tvoja genijalnost! *(dade mu ljevicu a Zlatici desnu).*

M i l.: Vidiš, ja sam svojega nikada naglećega prijatelja na svu silu morao porinuti u to more neizmjerne sreće .....

N e n.: Pravo veliš, brate, i hvala ti za to do smrti ti hvala! Ali za što mi nisi odmâ rekao, da je ovaj andjeo moja zaručnica?

M i l.: I to imade svojih razloga: ti si mi tako priezirno, tako nemilostno barem govorio o svojoj krasnoj zaručnici, da

sam te i ne hote morao prvo kazniti za to; pa s toga smo se složili u tom, da te malko zaludimo.

Nen.: A ti, ljubljena moja Zlatice, znala si za to, pa si vragolanka pristala . . . .

Zlat.: Samo da te malko zaludimo.

Nen.: Hvala Vam još jednom, dragi prijatelji! Liepo li me zaludiste!

[illegible] [redacted]

Diplomatska poslanstva.

Komedija u tri čina.

Napisao Ivan Vončina.

Osobe:

GROF LUŽKI.
LJUDMILA, kći mu.
CVIETA, kći kneza Vranskoga, štićenica grofova.
GROF BRANKO ORLOVIĆ.
BARUN FRIDRIK WITOLD, štajerski plemić.
POP LUKA, kapelan u gradu grofovu.
KASTELAN.
UGLJEVARI. BJEGUNCI iz Frankopanove vojske.

Čin se zbiva 1527. u gradu grofa Lužkoga u hrvatskom Zagorju.

Čin prvi.

Soba u gradu grofa Gorskoga. Desno i lievo vrata, otraga u sredini veliki gotski oblok. Sprieda s desna stolić i tri velika stolca visokih naslona. Na stoliću veziva.

Prizor I.

Ljudmila *stoji uzrujana pred prozorom,* Cvieta *naslonila se na prozor, i gleda u dvor.*

Ljudm. Nu, sestro, ne vidiš li?
Cvieta. Sasvim ništa.
Čuj draga, što se s tobom zbilo?

Sad blieda si, a sad rumena? Šta je?
A ti, što toli odvažnom se kažeš?
Zvuk roga bje li, što te zbuni tako?
Ljudm. Ah, ugodna ne — neugodna slutnja —
Cvieta. Aj, aj! Tà ugodna — ne — neugodna —
Šta ja znam, to se uviek onda zbiva,
Kad nadamo se, da će drag nam doći
A bojimo se, ne će l' zakasniti!
Jel tako? Ded mi reci, tko je taj?
Ljudm. Ja ne znam, iznenada obuzeše
Nepojmiv strah i nada moje srce. —

Prizor 2.

Prijašnje. Kastelan *udje.*

Cvieta. Nu, kastelane, tko je došo sada?
Kast. Konjanik, vitez, ali mi je neznan.
Nu mislim, bit će od Štajera, gospo!
Cvieta. Razpitajte se malo, tko je, šta će?
Kast. Već idem, gospo. *(ode).*

Prizor treći.

Prijašnje *bez kastelana.*

Ljudm. *(pade sestri oko vrata)* On je, sestro, on!
Cvieta. Al izim nas je za nas svatko on!
Ljudm. Al za me samo jedan takav on!
Cvieta. A, takav on! Tà to su tajne tvoje,
A meni nit ih povjerila nisi!
To nije liepo sestro!
Ljudm. Ah, oprosti,
Izpovjediti ću ti sada sve.
Kod tetke proljetos u Celju bijah,
A barun Fridrik Witold —

Cvieta. To bje on?
Ljudm. Kapetan garde kralja Ferdinanda
I odličnik na kraljevskomu dvoru
Do osam dana boravljaše ondje.
Cvieta. Pa samo osam dana?
Ljudm. Je l' to malo?
Ja čuh, da kad god je i časak dosta!
A on je toli fin i gladak vitez,
I toli vješt visokim običajem
Čarobito ti umje zborit tako,
Da do kasne bi slušala ga noći!
Pa on ti nije ko plemići naši,
Što rogobore uviek svojim mačem,
I zbore samo, kako krv da liju —
A za njih mi — baš ko da nismo žive!
Al on, da — on mi istom ćutit dade
Da vriedimo, baš koliko i oni!
I dvorio nam toli umiljato
I pjevao nam trubadurske pjesni,
Poviedao nam svakojake priče,
I učio nas igrat Sarabandu,
Correntu, Gigue — ah šta da kažem više —
Cvieta. Uh, o njemu već dosta, sad o sebi!
Ljudm. O sebi? Valjda si već nagodila,
Da miliji mi, nego l' itko drugi!
Cvieta. A i ti njemu? Jeli, da je tako?
Ljudm. Da, i ja njemu! Na pola mi prizna,
Sve sakrivenim riečma, da me ljubi,
A znat će da i meni on je drag.
Cvieta. Nu dakle, skoro bi se mislit dalo —
Ljudm. Ah, šta ću mislit, kad mi je uzalud!

Prizor 4.

PRIJAŠNJE. BARUN *unidje s desna. Kašnje* KASTELAN.

Barun. *(nakloni se obim i podje u susriet Ljudmili).*
Kolika sreća, Vas mi vidjet prvu,
U tudjoj nepoznatoj zemlji, gospo —
Ljudm. Već prvom rieči laskate, barune!
Barun. Uvjerit da mi Vas je, gospo —
Ljudm. Pst,
Nezborte tako dalje. Dobro došli
U grad naš, otca vrlo će radovat
Taj neizčekan posjet. — To je Cvieta,
I neznana Vam posestrima moja,
A sad i prava sestra, jer moj otac
Je njezin sad, jer knez je Vranski umro.
Barun. Šta čujem? Je li poginuo!
Cvieta. Nije,
Nu umro ubog, a od težke boli!
Al ja u grofa nadjoh takva otca,
U njegve kćerce tako milu sestru,
Da mnogo laglje preboljet mi tugu.
Ljudm. Da, nam je skupa toli liepo —
Cvieta. *(smješeć se)* Povjeravamo sve si tajne svoje —
Ljudm. *(naglo)* A tih je u nas zbilja tako malo —
Cvieta. Al ovo malo vrlo ih je važnih —
Ljudm. Bah, svakdanje su stvari —
Cvieta. Al se brani!
Na primjer, što bje ono, kad te shvati,
Hm, — ugodna, il neugodna slutnja,
Kad —
Ljudm. Cvieto!
Barun. Ja bih za čas saznô tajne,

Što kriju se u srcu Vam duboko,
A sretna mene, da ih saznat mogu!

Ljudm. Ohò, barune neznam jel' bi uprav
To sreća za Vas bila. Ali dosta
O pustom našem nagadjanju, sestro!
Smjem pitat li Vas, što Vas k nam dovede?

Barun. Odgovorit Vam vrlo rad sam, gospo:
Kralj Ferdinand me šilje viernim svojim,
Plemićem vašim i u Zagreb grad.
Još ovu službu obavit obrekoh,
A onda stupam iz kraljevske plate.
Jer otac mi je ostavio dobra
A službu kralju boljom mienjat kanim.

Cvieta. A ima li nad kraljevskom još ljepše?

Barun. Još ljepša svojoj kraljici je služit.

Ljudm. Kraljici dakle na dvor polazite?

Barun. Kraljicu rad sam povest u svoj dvor.
Nevjerojatno zborim, gospo, jeli?
Al najljepše je — da *(približi se Ljudmili tišim glasom)*
još ni sâm ne znam
Kraljica u svoju l' me službu prima!
Nu slutim, koliko mi pogled kaže *(primi ju tajimice za ruku)*
Po koja zagonetna rieč il mig
Da moje nade utonuti neće!
Pa tad, ne varam li se, gospo, istom
Upitat mi je kraljičina otca
Dal kćer mu smijem viencem, vêlom krunit
I poklonit joj žezlo ružmarina! *(podigne joj ruku do ustiju).*

Ljudm. *(trgne se)* Barune, Vaše rieči —

Barun. Nisu l' jasne?
Tad nać ću zgode, da ih još razjasnim.

Ljudm. Nevelim, da Vam jasne bile nebi,
Nu to, da odveć su Vam pouzdane,
Jer sve da baš i kraljica Vam voli,
Dal smje Vam volit, — to Vam znati valja.
Barune, valjda i Vam bit će jasno,
Napomenem li, da su ljudi žrtve
Što kob ih bije, na oltaru sudbe.
Mudraci vele, knjige su nebesa,
U kojih nam je upisana sudba,
I dokud sudba, tud ni korak dalje!
(uzrujano) Pa kad stojimo pred širokim jazom,
I s one strane sreća nam se smješi —
Te jedva što'smo prelaz koji našli
Tad stupi pred nas tamna magla sudbe,
Nedóhvatna, neprozirna i težka
Zakriva vidik sreće, neda preći,
Zadaje boli, što nas toli peku!
Pa gdje je taj, koj nju će s puta maknut?
Oj, preslabi smo da to uzmognemo! —
Al prestanimo, ovdje nije mjesto
Razlagati Vam crno sudbe pismo. —
Barun, Ah, šta je gospo? Šta Vas uzrujava,
I odkud Vama crne ove slike?
Šta, Vas da bije težka ruka kôbi?
Nezdvajajte, to prikaza je mašte,
Oboružana mudračkim oružjem.
Tà sudba nebire si takve žrtve,
Grom baca i pali hrastove visoke
A uklanja se nježne travke cvietku!
Po krajih, gdje angjelci takvi lebde
Nepada magla — vječno sunce sije.
Utješite se! Prieti l' zlo Vam kakvo,

To vjerujte, da nasladom će bit mi
Ogledati se s njime oko û oko.

Kastel. *(unidje s lieva).*
Barune, soba Vam je spremna.

Barun. Idem.
(Ljudmili) A kad Vam s voljom bude, usrećte me,
Te pružite mi zgodu, da Vam kažem
Što nejasno Vam u mom zboru bilo . . . .

Ljudm. Barune, da se Vam spoviedah tako,
To dokaz Vam je, da razumjeh sve.
U kratko jošte, da gonêtat znate:
U verige Vam kraljica je speta.

Barun. Pa dobro dakle — borit ću se za te —
I kuda mahnem, past će sudba kleta!

(Nakloni se gospodjam. Cvieta, koja je za cieloga razgovora motreć na prozoru slonila, odvrati mu poklon, i on ode za kastelanom.)

Prizor 5.

Ljudmila i Cvieta.

Ljudm. O bože, koli nesretna sam ja!

Cvieta. Ta gukali ste kao golubovi!

Ljudm. Te sladke rieči, pa su otrov za me.
I on me ljubi i ja njega ljubim
A nikad ne možemo biti svoji!

Cvieta. A zašto, sestro? Jel ti otac neda,
Il sama možda nećeš poć za muža
Koj·nije roda tvoga —

Ljudm. Ne, o ne,
Ta on je dobar, kog mu roda bio!
Al slušaj, koja težka kob me veže.
Grof Orlović bje ratni drug mom otcu.

U neznam kojoj bitci moga otca
Pogodi tane i rani ga težko.
Grof Orlović ga iznese iz vreve
I spasi ga od smrtne pogibelji
Tad užje jošte prijateljstvo sklope,
A nerazstavivo da bude doviek
Zaključe ovdje svoje djece vez —

Cvieta. Grof Branko —

Ljudm. Da, i ja smo zaručnici
I to već malne od poroda moga.
Ti znadeš, sestro, kako svet je zavjet,
A najmanje ga djeca rušit smiju.
O pomisli si, kako težko bje mi
Na povratku iz Celja, iza sreće —
Kad otac glasom strogim kao prorok
Razložio mi mog života svrhu —
Oh, to bje s neba grom!

Cvieta. Plači sestro,
Jer nesreća je ljubit, a ne smjeti.
Al slušaj, sestro, i meni je tako —
Jer moj je dragi zavjeren već drugoj —

Ljudm. Tvoj dragi? Tko je taj?

(Na gradskih vratih zatrubi rog. Obe pogleduju na prozor i dolete u sobu).

Cvieta. Grof Branko!

Ljudm. Baš sad u kobni ovaj čas!
Ja bježim, neću da ga vidim sada. *(ode.)*

Prizor 6.

Cvieta *(sama)*.

O, Branko, Branko, to je ružno bilo!
Uništit mir i pokoj duše moje

*

A znat, da nikad ne možeš ga vratit —
Uzvitlat buru, nemoć ustavit je —
Usadit u srce mi sliku svoju —
A gdje je moć ti izkorieniti ju?
Te sladke rieči, svete tvoje kletve
Taj blagi, golubinji pogled tvoj — —
O ti si stvor bez srca, stvor si laži,
Pa šta je tebi, zgazit cvietak koj!
Posramiti, poniziti me tako!
A sad gdje ponosa bi htjelo mi se
Da pred noge tvoj drzak pogled svrnem —
Sad slaba sam i ostavlja me snaga,
I glava moja gori, srce bije
Uzdrmana mi duša — ljubavi,
Uza sve boli toli si mi sladka!
(Sjedne do prozora na stolicu, i pokrije si rubcem oči.)

Prizor 7.

CVIETA. GROF BRANKO *(stupi u sobu, te uoči Cvietu, i podje na prstih do nje).*

O, bože sna, što zavidim ti više,
No na tvom mehkom, toplom naručaju
Što obuhvaća tog angjelka sada!
Nezasitan si ti, o sretni bože,
I nikoga neštediš zagrljajem.
Baš, nebih uviek na tvom mjestu bio,
Al samo sada, samo kratak čas!
Ti čuješ valjda, što joj duša zbori,
Ti vidiš valjda, kog joj oko gleda —
Ti znadeš valjda, o kom ona snije?
Ah, da te jednu samo pitam, bože:

Jel u srcu joj mala, mala slika
Što možda nosi obraz — moj?
Ha — slušaj — nešaptnu li: Branko?
O hvala ti, Morfeju, za taj znak!
Al suza ova, što joj lišce rosi?
Ni u snu plača podnjet joj ne mogu! *(klekne do nje).*
Oj, Cvieto moja, koja bol te mori?
O, reci, kakav je to ružan san?
U slici li se gorostasa kaže?
Ta nebi čudo bilo, da giganti
Posegnu rado za ovakvom nimfom!
Ti striepiš! S uzdisaja usne drkću,
Grčevito se biele grudi dižu —
I ručicom si uhvatila moju —
O ti se bojiš, težak san te goni,
O reci dušo, reci šta te mori
A za te, draga segnut ću za mačem
Pa ma i s duhovi se bio! kaži —

Cvieta *(ogrli ga naglo).* Moj Branko, ne, u tebe nije laži!

Branko. Dobro jutro Vam želim, gôspo Cvieto,
Jel ljepši san, il ljepše probudjenje?

Cvieta *(smiešeć se).* Oh san je tako ružan, ružan bio
A s takva sna se budit viek je liepo.

Branko. Oj čini mi se, to bje san na javi?
O, ala ste mi vrlo mudre gospe,
Míslite: bog zna šta će ovaj sborit,
Kad vidi u nas zatvorene oči!

Cvieta. Da, da, a dragi znade da je šala,
Pa liepo, udvorice zbori, nebi l'
Zasliepio nam za sve vieke oči!
Je l' tako?

Branko. Šta to zbori gospa moja?
Ta tko bi htio zastirat si sunce?
Pa onda, da i neima u Vas očî,
U Vas su slutnje, koje sve Vam kažu —
Cvieta. Da, pravo imaš, to su naši sni!
Ti ne znaš, šta sve gospe snivat mogu!
Nu čuj, poviedat ću ti san svoj sada.
Na koljenih predamnom kleči Branko
I prisiže mi, da me vierno ljubi,
Da nikad koje druge ljubit neće!
Taj dio sna je — liep!
Branko. To nije san!
Cvieta. Čuj dalje! Hoću viteza nagradit
Bar — poljubcem i zagrljajem svojim —
Kad gle — med nami djevojka je druga
I prsten drži, a tebi ga pruža
I sjeća te na stari zavjet tvoj!
Ti bliediš, trzaš se iz ruku mojih,
I bježiš, bludiš, neznaš kud ni kamo —
(proplače) Oh, bože, ala je to ružan san! *(stanka)*
A ja sam onda sama, ostavljena,
I gorko sjećam sladjahnih se časa
Gdje slušala sam svete tvoje kletve
Pod zidinami našeg starog grada.
A u tom snu me težka tuga shvati
Grčevito mi sapela se grud,
I od dna srca uzpeo se uzdah
I zalio mi oko vrelom suzom!
Kad tamo — eto moga Branka opet,
A vedra čela, jasna, bistra oka.
Pa on mi zbori opet kao prije,

A ja mu vjerujem, i jadna mislim,
Da Branko ne zna, koja kob nas bije!

Branko. O znade Branko, ali od nedavna,
A kad je sazno, čim ga prošlost veže,
Na koljena je pred svog otca pao,
I kleo se, da Cvietu samo ljubi,
I do vieka da druge ljubit neće.
A jadan otac na samrti leži
Sav proniknut već angjelskim je mirom,
Nadahnut — svetac — daškom rajskog duha —
Pa zbori sinu da ga prašta rieči,
Što primi ju od pobratima svoga
A Cvieti šilje zadnji blagoslov.

Cvieta. O, Branko, on bje svetac u tom času!
Al to je za nas samo pola sreće —

Branko. Jer druga strana sad nas riešit mora
Zavietne rieči, šta od mene primi.
Al kako draga, toga ni sam ne znam,
I tko od pomoći da bude nama —

Cvieta. Ha, stani malo! Bog nam je u pomoć
I ista ljubav koja i nas veže!
Poznaješ li baruna Witolda?

Branko. Ta kako nebi, i to jako dobro!
Na učilištu bjasmo u Bolonji
I učili smo ondje stara prava.
Barunu nisu baš po ćudi bila
Jer jedva za pol ljeta ode kući,
I kako doznah, Ferdinanda služi.
Nu zašto pitaš?

Cvieta. Odmah ću ti reći!
Nu nemoj biti ljubomoran samo!
Da znaš: Ljudmila i on —

Branko. Ljubovnici?!
Ah, jel moguće? I razumiju se?
Cvieta. O, i te kako! A barun je ovdje!
Branko. Ha, to je krasno! Znade li grof za to?
Cvieta. Ne, nezna!
Branko. Jel barun na uprós došo?
Cvieta. Moguće. Al i poklisar je kraljev.
Branko. Ha, čekaj, čekaj! Sad mi puče miso!
Jel grof uz Ferdinanda čvrsto stoji?
Cvieta. I kako jošte!
Branko *(razmišlja malo)*. Šta bi bilo, Cvieto,
Dan danas kad je svak već diplomata,
Da i ja budem — ali — Zapoljevac?
Cvieta. Šta Zapoljevac? Pa u tom dvoru,
U oči grofu, rek bi — tastu svomu?
Branko. Baš za to, jerbo smo u tomu dvoru
Nek bude Cvieto! Poslušaj me dobro:
Ja mislim, da će stari grof se žacat,
Dat kćer si Zapoljevcu, buntovniku —
Cvieta. Ah, to je mnogo, Branko, nešali se!
Branko. Tu neima, Cvieto, govora o šali —
Il da, da, neka bude, šala dakle!
Da živi šala, kad do sreće vodi!
Kastel. *(prolazi sobom)*.
Branko. Ej, kastelane! Poslušajte dobro!
Najavite me grofu gospodaru,
I recite, da Frankopan me šilje,
I da mu pružą ruku pomirnicu!
(Kastelan začudjen ode.)
A sada, Cvieto moja, da što Bog da!
Razmahati će tu se čudan bojak!
Na jednoj strani crna mrka sudba,

Što kano sova oblietava noćju,
Na drugoj strani lakokrilac leptir,
Ta pusta, lahka i nestašna šala —

Cvieta. Ah, Branko, kako leptir da pobiedi?

Branko. Pa dobro dakle, neka bude osa
Što pršit oko tamnog će joj oka,
I rinut otrovan joj žalac svoj
U crne, jêdom razgorene grudi!
Pa šta još manjka do pobjede pune,
Streljicom svojom Ljeljo će u pomoć.
Da vidiš sada putovanje čudno,
Što putem šale do sreće nas vodi!

(Zastor padne).

Čin drugi.

(Gradski perivoj. Jutro. Duboki sumrak.)

Prizor I.

Ljudmila i Barun.

Ljudm. *(otrv si suze)*. To je, barune, što Vam imah reći. Sad su Vam jasne zagonetne rieči, koje sam Vam na Vaše odvrnula. To je, što me uza svu sreću, koju uz Vašu ljubav ćutim, nesretnom čini. Vi znate, da, kad se djevojci sudba kroji, svačiji glas više vriedi od ńjezinoga, dà, da ona ni ne ima prava, reći svoju! Naša najveća kriepost ima biti: poslušnost, i vaj si ga onoj, koja tu zametne! A nisam znala, kad sam stala s Vami zamjenjivati pouzdane poglede, stala slušati Vaše liepe rieči i odvraćati ih, da si tim utirem put možda i do otčeva prokletstva, da činim i neznalice toliki

grieh! O, prokletstvo! to je užasno, strašno — radje smrt nego li ono!

Barun. Utješite se grofice! Prije nego li do toga užasnoga pitanja dodje, volim se ukloniti sretnomu suparniku! Ukloniti se — da, lahko je to reći, ali šta znači to? Ali ne, meni ne gine nada! Ja sam muž, ja sam vitez, moj glas se mora poslušati, kad ga dignem za svoje pravo! A tko ima više prava od mene? Komu ste ga podielili, do mene?!

Ljudm. Da, al to bijah samo ja!

Barun. Vi, da, pa tko drugi? Nije li to dosta? Neodlučuje li s Vami Vaša volja? Zar da Vi robujete mršavoj, nepravednoj predsudi tamne, ginuće dobe? Zar da i najljepše djelo božje tvorbe, ženu, nestane već obasjavati zraka boljega sunca, koje svieti već u svaki kut ovoga svieta? Jedan te isti duh je, koj ga proniče, jedna te ista nebeska je snaga, koja već drma zahrdjalimi verigami duha i misli, svatko ju već nagadja i naslućuje, svatko ćuti, da će svietom pokrenuti — a ta nebeska snaga da se na Vas neosvrće, da Vam nepomogne, riešiti se stežućih sponâ? O, gospo, vjerujte u tu bolju dobu, dozvolite, da joj ja kerubom budem, da joj do Vas prokrčim put, da ju Vam naviestim maslinom mira, slobode i sreće!

Ljudm. O, vriedan ste, da to budete, jer sad mi Vaše rieči već podaše mira i pokoja — ja ću čekati i moliti se Bogu, da nam dade granuti sunce naše! — Ali, ostajte s Bogom! Sve se bûdi oko nas, a meni se uklanjati nezvanim pogledom! *(pruži mu ruku)* Bila današnja zora zorom našoj sreći i ljubavi!

Barun. Oj, tà zora je božje diete, kako da Vam ne bude posestrimom? *(poljubi joj ruku, a ona ode, zastrv se rubcem).*

Prizor 2.

Barun, *prekrstiv ruke na prsijuh ide lagano prema drugoj strani, i preseneti se, kad predanj stupi* grof Branko.

Grof. O, barune, kuda tako rano?

Barun *(smeten)*. Isto mi je Vas upitati, grofe!

Grof *(namrgodi se)*. Pa da ste me Vi prvi upitali, odgovorio bih Vam prije nego li bi ja pitati stao! *(lakim tonom)*. Rekoše mi, da u toj šumici slavulji tako liepo biljišu u zoru. A ja ih toli rado slušam!

Barun *(dvojbeno)*. I — ja tako. — *(stanka)*. *(Za se)* Sada ili nikada! *(glasno)* Grofe, ne znam, šta Vas tako rano dovede ovamo — dà, slavulji, budi dakle — nu pitam Vas, vidjeste li, čuste li štogod ovdje, šta bi — tako Vam vitežke časti — morali zatajiti pred svakim?

Grof *(začudjen)*. Ništa! Kunem Vam se, ništa! *(kao da se dosjetio)* Nu, stojte — bojim se, nebi Vam drago bilo, da kažem svietu, kako sam vitežkoga baruna našao smetena i uplašena, i vješta diplomatu — *(oštrije)* — nesmotrena u svojih pitanjih!

Barun *(uhvati mač za balčak, vatreno)*. Honny soit, qui mal y pense!

Grof *(mirno)*. Honny soit! Vjerujem. *(stanka)*.

Barun. Grofe, nama je riešiti važnu stvar; poslušajte me!

Grof. Mislio sam si. U zraku oko Vas, kao da se grmljavina sprema. — Zvedljiv sam!

Barun. Dva čovjeka idu za istim ciljem. Nu toga Bog dosudjuje samo jednomu —

Grof *(kao da stane razumievati)*. Ah! *(smješeć se, za se)* Žena dakle!

Barun. Na strani jednoga je sreća, na strani drugoga pravo. Komu od dvojice dosudili biste uspjeh?

Grof *(vrlo razgovjetno)*. Ako nije moguć sporazumak — prâvu!

Barun. O sporazumku je jedno govora! Vi rekoste liepo — pravu — nu, da je na Vašoj strani sreća a na mojoj stavimo, pravo?

Grof. Barune, ja nisam pustolov, čudim se dakle, da možete i podvojiti, što bih u tom slučaju učinio. Pita se, jeli zbilja na Vašoj strani pravo?

Barun. Drugi su Vas učinili zaručnikom grofice Ljudmile — to je Vaša sreća, nu grofica ljubi mene, te mi tim daje pravo —

Grof. Oho, barune, tim načinom neide! Ako se već hoćete primiti toga puta, to vam valja umovati drugčije: jer je grofica moja zaručnica, to je na mojoj strani — pravo, jer je ona Vaša ljubovnica, to je na Vašoj i njezinoj strani nepravo —

Barun. Grofe!

Grof. — a da je tomu tako, nije ničija sreća, a najmanje moja. Vaša načela su jedva s prâvne škole bolonjske —

Barun. Ne, jer ne trebam učiti morala od profesora.

Grof *(porugljivo)*. Nipošto, već od diplomata bečke škole!

Barun. Stante grofe, nisu ni ta načela tako slabih nogû! Vi se držite momenta, ja se držim vječnosti — u tomu je razlika. Vi se ne obazirete na to, kako nas je koj do svoga došao! Vi ste srećom odabrani već prije, nego li ste i mislit stali, Vas neopravdava ništa, do sretne strane kocke, koju Vam je usud bacio! *(uzrujano)* To je sliepa sreća, a nikakovo pravo — da, baš kao i pravo kralja Vam Zapolje! Nu ja sam izvojštio svoje, ja sam odabran, ovlašten, na mojoj strani je —

Grof *(nasmijav se)*. — Recite zasluga kao i zasluga kralja Vam Ferdinanda!

Barun *(žestoko)*. O tom drugi put! U kratko, grofe, nam ne ima sporazumka! Vi stavljate sreću za pravo! Budi dakle! Sreća vitežka neka nam sudi *(prime mač za balčak)* ili — odstupite!

Grof. Oho, barune, ja sam plemić, ja ne primam zapoviedi! Nu, da Vam —

Barun *(povuče mač)*. Medju nami neima više razgovora! Napried dakle, ako nećete, da Vam sto put viknem: Kukavica!

Grof *(povuče mač)*. Poštenja mi, i jedan put je odviše! *(Biju se, barunu izleti mač iz ruke. Grof upre svoj o tlo)*.

Barun. *(Razkopča dolamu na prsih i lupi nogom o tlo)*: Dakle!

Grof. Dakle?

Barun. Rinite taj sretni mač u te nesretne grudi! Napried, ili da ja posramljen, ponižen stojim pred Vama, gledajuć Vašu sreću? Nikad! Dajte, maknite si suparnika s puta, sad je pravo Vaše!

Grof *(mirno, turiv mač u tok)*. Ne. Bog mi je svjedokom, nije mi bilo do krvi, izazvaste me, dražiste me, rekoh Vam, plemić sam, ne primam zapovjedi! To ćete mi priznati. Meni je zadovoljeno *(digne barunov mač, i pruži mu ga galantno)*. Zaboravite na sve — ja odstupam!

Barun *(baci mač ponosito)*. Ha, grofe — znajte, i ja sam plemić, ja ne primam milosti!

Grof. O toj ne ima govora! *(pruži mu ruku)* Ali molim Vas, učinite mi tu ljubav, i htijte biti sretni s groficom, jer s njom meni ne ima sreće!

Barun. Grofe, vitežke mi časti, ako mislite, da usljed mojih riečî na groficu i najmanja ljaga —

Grof. No, no, umirite se barune, groficu ja visoko cienim i štujem, ali — ja ljubim, ja sam zavjeren — s drugom!

Barun *(poskoči)*. Ah, ah, tako mi nevjernoga mača, *(podigne mač, i turi ga u korice)* to je krasna pripoviest! Ali zašto mi toga ne rekoste odmah?

Grof. A kako, molim Vas? Mogoh li Vaše navale odbiti tim, da Vam odmah odgovorim povoljno? Vi ste uzplamtili, ne mogoh ni ja ostati miran!

Barun. Da — oprostite grofe! *(stisne mu ruku)* Dakle, tim je stvar na čistu!

Grof. O, još daleko od toga! Pomislite na kocku usuda, koj mi dosudio sreću, kako rekoste, pomislite na zaviet, kojim sam vezan!

Barun. Ah, da, bože moj, šta tomu da ne ima pomoći? Ta odrecite se dosudjene Vam sreće!

Grof. Ne, ne, ne ide to tako lahko! Promislite! Ja sam plemić, ja sam riečju vezan, a nisam drugoga obvezao. To je čvor! Neodričem se sreće, već gazim dužnost!

Barun. Da, da, imate pravo! Na taj način —

Grof. Na taj način —

Barun. Moža Vas samo Vaš predestinirani tast riešiti obveze?

Grof. Tako je, nu samo — ako hoće!

Barun. Doista! Nu, ne znam, zašto bi htio, zašto bi Vas sam odbacio? ako neće?

Grof. Valja ga natjerati na to, da hoće!

Barun. A to kako? Da mu Vi kažete, da to učini, isto je, kao da ste to već sami učinili! A vjere mi, ni ja ne mogu upotriebiti toga oružja! Recite mi dakle, kako?

Grof. To su — diplomatičke missije!

Barun *(nasmiehne se)*. Ah, to su i moji poslovi!

Grof. Zajednički dakle. Čujte: ja sam ovdje zbilja u pravoj, diplomatičkoj missiji. Tražim pomoć.

Barun *(stupiv natrag, ozbiljno)*. Ah, zbilja! Za kralja Zapolju!

Grof *(smješeć se)*. Odkuda to znate?

Barun *(suhoparno)*. Kastelan mi pripoviedao, akoprem ga ni pitao nisam za Vas!

Grof. Ha, ha, ha! Prekrasno! Dakle već! A istom sam od sinoć Zapoljevac! *(barun ga začudjeno motri)* Još samo čas, i sve će Vam biti jasno! Ja sam neovjerovljeni, nikim neoda-

slani agent Frankopanov, koj se trsim, da mi poslovi budu što lošiji i omraženiji kod grofa Gorskoga, i koj sam svoju missiju najpovoljnije svršio, kad ste vi podpuno uspjeli kod grofa — i to podpuno uspjeli u svih svojih željah. Ta moja missija, i u obće moje pristajanje uz Zapolju potiče istom od sinoć, t. j. od časa, gdje sam saznao, kako je stari grof vatreni Ferdinandovac. Biva li Vam jasno? — U kratko, moja diplomatska missija jest: natjerati grofa, — razumijte me dobro — grofa, koj je moj usudom dosudjeni tast —

Barun. Ha, ha, ha! Izvrstno! Da hoće! Da Vas tobož i proti Vašoj volji rieši drugim mjesto Vas dane rieči! Grofe, dozvolite, da se diplomata pokloni Vašemu diplomatskomu ženiju! Vi dakle niste Zapoljevac?

Grof. Nipošto, nu ni Ferdinandovac — bar za sad ne. Nu to ne spada ovamo! Naš rad svakako je zajednički, nu uzato Vi vršite podpuno svoju dužnost kao poklisar svoga kralja, i ja ne dvojim ni najmanje na najpovoljnijemu uspjehu, ja pako, ogorčeni Zapoljevac, moram zaoštriti katastrofu, koja Vas i mene ima učiniti sretnim. *(Nad pozorištem razlije se rumen zore).* Pred drugimi se vladate prema meni, kao vojnik Ferdinandov prema Zapoljevcu, ali naravski, samo — za šalu, ja proti Vam obratno, ili bolje rekuć, isto tako, nu takodjer — samo za šalu!

Barun. Razumijem. Nu dozvolite — Vaša vjerenica?

Grof. Znate ju dobro — kneginja Cvieta!

Barun. Ah, prekrasno! To će nam biti svakako laglji položaj, ako upoznamo i obje gospodje s našimi missijami, bar je onda osiguran prijateljski vez medju nami svimi! Nu, za bolje ravnanje — šta kanite, grofe!

Grof. I to ću Vam reći! Dodjoh upravo u tu samoću, da razmislim stvar. A Vi? *(grozeć se prstom)* Da primate izpoviest ljubovnih jada! Jeli tako?

Barun *(smješi se)*. Tajne!

Grof. Honny soit, qui mal y pense! *(obazrieva se)* Nu, evo zore, dani se! Podjimo dublje u šumicu — *(pokaže za kulise)*.

Barun. Ah, da — u njoj slavulji tako liepo biljišu u zoru!

Oba. Ha, ha, ha! *(odu za kulise izpod ruke)*.

Zastor padne.

Promjena.

Scenerija 1. čina.

Prizor 3.

Grof Gorski, *sam.*

Do biesa, eto neprilike, da ne znaš, kamo ćeš iz nje! Dva poklisara pod krovom, svaki s drugoga tabora, sastaše se ko mrki vuci, da me pitaju, komu ću dati rûno svoje! Ovaj novaca, podpore, živeža — to je vječna pripovjest — za Ferdinanda, onaj to isto za Zapolju — što sad? A taj Branko, sin moj, zna me, da se klanjam Ferdinandu, baci se baš u najnezgodniji čas razkolju u šake, i prvo mu je djelo, stjerati mene, svoga otca, rek bi, u kozji rog!

Šta sad? Ako mi dodju danas — svaki traži svoje! Hoćeš li saslušati baruna, i dalje se klanjat Ferdinandu? Da, da mu je stalna stvar! Al i on od malo doba stoji — ovako! Nije par milja odavde, gdje stoji Krsto Frankopan, bije i pali Varaždin, da mu možda ni dana obstat nije, pa kad ga dobije — ili, bože, bože, ako ga je zbilja već dobio — onda ajde harači po Ferdinandovcih, da mi se smiluj bože! Da barem znam, što je s Varaždinom!

Ili da odbiješ ovoga, a saslušaš toga vjetrogonju Zapoljevca? Da, da mu je Varaždin već u ruci! Ali šta, ako zbilja sa Štajera dodje vojska Bakiću u pomoć, potisne Frankopana, a onda Ferdinand potisne nevjerna slugu — opet jao i pomagaj!

Ili odbit oba? Da Ferdinand, ako pobjedi, može reći: pomagao si me u dobru, ostavio u nesreći — to boga mi, nisu uslovi vjerna podanika. A Frankopan, s kojim bi se sada izmiriti mogao, ako skrha Ferdinandovce, neće onda da o miru čuje! Do biesa, da mi je znati, kako stvari stoje!

Pa još drži šta do stalnosti pod nebom, utvaraj si, da sigurno računaš! Evo pred malo Ferdinand siguran u hrvatskoj zemlji, jedva da mu se zagrebački popovi opiru, kad eto Frankopana, ko utvore s pakla! A taj delija ne čeka! Šta mu se opire, ruši i gazi bez obzira! *(zamisli se).*

Prizor 4.

GROF LUŽKI I KAPELAN.

Kapelan. *(tužnim glasom).* Hvaljen Isus, grofe gospodine!

Grof. Na viek, pope! Jedva te dočekasmo. Šta je dakle, kako stoje stvari u Zagrebu? Njekako si se čudno pokunjio!

Kap. Ao, zlo po nas grofe! Mišljah, sustat ću na pô puta, kakav mi strah utjeraše ondje. Biskup stisnuo Turna u Grič, ni dahnuti mu neda. Veli, još koji dan, i polupati će tomu Turnju sva zvona!

Grof. Jeli biesan?

Kap. Krste bože! Kakove je ćudi! Kremen željeznih uglova, grofe! Grozi se svakomu popu Ferdinandovcu, da će ga bacit u samostansku luknju, i hranit ga postnom juhom i pojit vodom „spod oraha", dok će krozanj zviezde brojit moći! Zlo je, grofe, kad sluga boži tako zbori!

Grof. *(nasmjèhne se)* E, šaljčina je biskup!

Kap. A, dà! Šaljčina! Bilo Vam ga vidjet, kako sam ga ja vidjeo jučer! Dodje na harmicu, momci se skupe, „živio Zapolja!" ori se trgom, a on stane, podboči se ljevicom, stisne desnicu pa pokaže na grad: „tamo momci, ono štakorje

gnjezdo," gdje švabska purgàrija leži, tamó im valja podkurit, da remetski fratri svieća ne troše, kad jutrnju štiju!“ A joj, grofe, šaljčina, dašto! Neće on mirovat, dok desnom nestisne desnicu Frankopanu, pa stane tresti, da im od rukovanja sve stiene našega grada popucaju! Krste bože! Da je u mojega kljuseta toliko straha bilo, kô u mene, klecnulo bi već kod Suseda grada, pa ni makac dalje!

Grof. Dakle gjeneral Turn? —

Kap. Ozebao, grofe, sve po toj sparini! Vele, da je na Markovu trgu sve zaspalo, pa da ni ustat neće, ako ne dodje pomoći s vana. Nadaju se ljubljanskomu biskupu: Nu, ako je istina, da je Frankopanova Varaždinska varóš, i da je Bakića u tvrdji stisnuo željeznim obručem, da mu sve rebra pucaju, kako svi ljudi pripoviedaju, kasno će i Kranjci doći — odpuhnut će ih Frankopan, prije nego li i dodju! Znate li, grofe, šta je s Varaždinom? Je l' istina dakle?

Grof. Volio bih znati, no bog zna što! Još mi se glasnik vrnuo nije!

Kap. Ako je istina, zlo po nas onda! Nebi li mi mogli još za vremena, znate, onako — kako raci idu? Kud bog, tud i svi svetci, kud biskup, tud i siroma kapelan! A ni Vi grofe —

Prizor 5.

PRIJAŠNJI. LJUDMILA.

Grof. O, zdravo, kćerce: Šta te vodi amo?

Ljudm. Mišljah, da ste sam, otče!

Grof. Jel šta važna? *(podje s njom na desnu stranu)*

Ljudm. Nije — ili — jest, otče. Šta hoće Branko? Jel istina, da je Frankopanom poslan?

Grof. Rekoše mi, da jest! *(gleda ju začudjeno)*

Ljudm. *(ogorčeno)* O, tada recite mu, otče, da je to ružno od njega, da ne zaslužuje biti sinom Vašim, — on buntovnik! Radje sve — no biti buntovniku — zaručnica!

Grof. *(strogo)* Kćeri! Od kada si ti stala plesti se u te stvari? Od kad ćeš ti mene učit, što mi ovdje činit valja? Predivo, vêlo.— to je tvoj posao, i bogu se moli, da mi pravi put pokaže u tih borbah i dvojbenih vremenih — jedini on zna, što je pravo! Pa tko ti reče, da je on buntovnik? Zar ti, da tu sud krojiš? Gdje muževi, junaci krv liju, gdje njihova krv ima odlučit, gdje je pravo — —

Ljudm. *(zdvojno)* I vi — toga neznate jošte? Vi niste *(zapne)*

Grof. *(otresito)* Ni rieči više! Ostavi me! I to jošte!

Ljudm. *(ode na lieva vrata, na vrati sukobi se s barunom, i reče mu):* Žurite se, barune, jer — skrajnje je doba! *(ode. Barun gleda čas za njom začudjeno, za tim stupi napried).*

Prizor 6.

Grof Gorski. Kapelan. Barun, *malo na to* Branko.

Barun. Gospodine grofe, *(grof se naglo obrne)* milostiv Vam pozdrav od kralja Ferdinanda.

Kap. *(koj je do sad stojao prekrštenih ruku i pognute glave, preplaši se, začuv baruna za sobom i poleti nehotice desno, gdje se nasloni na stolac, gledjuć ukočeno baruna).*

Grof. Dobro došli, barune! Sve u to burno doba u te nesigurne krajeve! Tomu se izbilja hoće vitežke odvažnosti!

Grof Branko. *(unidje s desna za grofom)* Gospodine grofe, bratski Vam pozdrav od kneza Krste Frankopana!

Kap. *poskoči na te rieči, stolac se sruši, svi se ogledju, a on, u najvećoj sdvojnosti i smetnji stane se klanjati primičuć se naglo vratima i umakne).*

Grof. *(u isto doba, obrne se, u neprilici, za se)* No, liepe mi konferencije! *(glasno, pošto je kapelan odišao)* Zdravo sine! Dobro došao! Zaželjeh si vidjeti te. Barun Fridrik Witold — *(predstavljajuć ga).*

*

B r a n k o. *(kratko)* Poznam!

G r o f. *(sve više smeten)* Grof Branko Orlović, sin mojega —

B a r u n. *(prkosno)* Poznam!

G r o f. Milo mi je, da se znate. Nu — molim Te, sinko, kaošto se radujem, i rado bih zborio stobom, dodji malo kašnje, barun ima razgovora samnom.

B a r u n. *(brzo)* O, molim, gospodine grofe — ja neimam tajna. —

G r o f. Nu, ipak, mišljah, biti će Vam milije — ili ako Vam je povoljnije, da se Vi potrpite —

B r a n k o. O, radi mene? Nipošto, ni ja neimam tajna! *(za se)* Odviše je prijazan, neodlučan! Valja ga odma natjerati u tjesnac, nekako mi je sumnjivo pri duši!

B a r u n. *(za se)* Šta je to grofica htjela reći? Čini mi se, on se promišlja!

G r o f. *(u najvećoj neprilici, za se)* Do biesa, ti su goropadni! Šta ću s njimi? Nijedan se nemiče? — *(rezignirano)* E, počnimo dakle! *(glasno)* Sjedite, dakle, gospodo. *(Podje do stolca u sredini, hoće da pridigne stolac, koga je kapelan srušio. Barun i Branko polete zajedno, da ga preteku, nu sukobiv se pred njim, stanu, i mjere se okom).*

G r o f. *(dignuv stolicu)* Barune — *(pokaže desno)* Branko — *(lievo. Oba sjednu)* Vaše želje, barune?

B a r u n. Njegovo Veličanstvo, kralj Ferdinand, šilje pozdrav svim v i e r n i m *(tu rieč naglasi osobito)* s v o j i m. Opetuje, šta je odgovorio deputaciji viernih svojih stališa hrvatskih na njihove tegobe. Uvjerava ih kraljevskom svojom rieči, da skuplja sa svih strana vojsku, da im priteče u pomoć. Za Maceljskom gorom još koje vrieme, pa je spremna vojska, da priteče Varaždinu u pomoć, a s Kranjske miče se već biskup ljubljanski, da oslobodi Turna u Griču. Nu Njeg. Veličanstvo zna, da viernim Njegovim mora isto toliko stati do brzine rada, kao i njemu. S toga se nada, da će Njegovi vierni priteći u pomoć

ne samo riečju već i činom, jer samo o tom visi, hoće li se Hrvatska riešiti skoro nesretne, zatiruće ju bune —

Branko (*pomakne ljutito stolcem*).

Barun. — ili ne. Ponajglavnije se pako radi o Varaždinu, kojemu od Frankopana prieti velika pogibelj.

Branko (*daje tajimice barunu znak, da nevalja tako, za tim na glas*). Baš, što se Varaždina tiče, biti će Ferdinandu jedva do nevolje, jer mogu Vas uvjeriti grofe, da ondje stvar pravde, stvar naroda stoji jako slabo, i vapije za pomoć od svih pravih Hrvata. S toga me Frankopan i šilje svim, kòji pristaju uzanj, i onim, koji zasliepljeni, hoće da se vrnu stvari pravde.

Barun (*ustane*).

Grof. Branko, molim te, nije na Tebi red. —

Branko. Nikad nije prerano, prevarenim otvoriti oči.

Barun (*oštro*). A ti su svakako oni, koji drže, da ugarskomu Terziti pristaje hrvatska kruna!

Branko (*skoči*). Ne ti, već oni, koji već pet mjeseci čekaju, dok Ferdinand izpuni, šta je obrekao!

Barun (*uhvati mač*). Hulja, tko pogrdjuje kraljevsku rieč!

Branko (*isto tako*). A gdje je, da bi ju pogrditi i mogao?

Barun (*trgne mač*). O, nesiže gušter do orlova gniezda!

Branko (*trgne takodjer mač, skoči prema barunu, ovaj umakne do u sried sobe*). Da vidimo orlove pandje u kukavice! (*Pobiju se.*)

Grof (*skoči, uhvati Branka za rame, povuče ga natrag i stane medju oba*). Barune! Branko! Ovdje — pod mojim krovom!

Barun. Da, pod Vašim krovom, gdje dajete vriedjati kraljevskoga poklisara, gdje dozvoljujete, da se diže toli drzovita rieč! Nu, (*Branku*) vidimo se još, ako Bog da, a od Vas (*Lužkomu*) očekujem odgovor!

Grof (*u neprilici, za se*). Bože, bože, daj mi znak — (*obraća se k jednomu i drugomu — u to unidje na vrata desno glasnik a za njim se pomoli napola kapelan*).

Prizor 7.

PRIJAŠNJI. GLASNIK. KAPELAN. *Malo na to* LJUDMILA I CVIETA.

Grof *(uočiv glasnika, poleti do njega).* Hvala bogu, glasnik!

Barun *(hitro).* Nedajmo mu vremena, grofe, neslutim dobra! *(Udare živo mačevi kresati).*

Grof *(poleti natrag, razstavi ih i podje opet k vratima).*

Barun. Za boga, grofe, živo! *(Biju se opet).*

Grof *(bivši već blizu glasnika, poleti natrag, uhvati baruna za rame, i stavi se medju oba).* Za boga, gospodo, stojte! *(Obrne se prema glasniku — ovaj presenećeno gleda i nemakne se).*

Kap. *(koj je uviek, kad ih je grof razstavio, stupio u sobu, a kad se pobiše, umaknuo natrag, stupi iz vratih, nariše u zraku rukom veliki „V" i pokaže gibanjem: „pao!")*

Grof *(za se).* Dakle „Varaždin pao!" *(Glasno)* Gospodo, vi hoćete odgovor. Dobro! Nu prije svega, mačeve u korice! Nevriedjajte svetinje tudjega doma! *(Oba stave mačeve u korice. Na vratih lievo pokaže se Ljudmila, desno Cvieta i za govora grofova primiču se sve bliže).* Barune! Da Vam dadem odgovor, da Vam dadem obećanje, nebi htio da kralj Ferdinand čeka na njegovo izpunjenje kao mi na izpunjenje njegove rieči! Nu, gdje mi čekamo toliko doba, neznam, zašto da se hitimo, njega poslužiti! Toliko Vam za odgovor! A s tobom, sinko, kašnje, na samu!

Barun
Branko
Ljudmila
Cvieta } *(kliknu, sklopiv ruke):* On je Zapoljevac!

Grof
Kapelan } *gledaju, neznajuć, što da si misle, i u to:*

Zastor pada.

Čin treći.

Prizor I.

Šuma. U sredini straga vrielo.

Barun. *dodje s desna i vikne za kulise:*

Ajd momče, napoji mi sada žedna konja,
I prošeći ga, da odahne malo! *(Korači dalje.)*
Ni kapi vode nehtjedoh uzeti
U prokletu i prevrtljivu gradu,
I odjaših, kô da me biesi nose!
Sve, sve je izgubljeno jednim mahom,
I Ferdinand je izgubio slugu,
A ja izgubih — sve, tà nebo, raj svoj!
O Ferdinande, ubogi moj kralju,
Što taru te sa sviju strana vrazi,
Ha, to li su ti vierne sluge tvoje
Što vjerom svojom zakleše se tebi?
A ti o zemljo meni nepoznata
Ded osovi se na sinove svoje,
Što čvrsto stoje kano kremen stiene,
Što sreću tvoju postojano brane,
Što uzorom su cielog svieta plemstvu,
Ti — *(smješeć se)* značajnici, da im para neima!
Do biesa, neima vjere ni za šalu! *(Stanka).*
A šta ću sad, a šta će ljubav moja?
Taj angjeo, što rodi se u gniezdu
Gdje podlost, nevjera se crna radja!
Odustat? Ne, ta to će reć: umrieti!
Uztrajat? Kako ćeš uz kukavicu!
A bog zna, kako grof se Branko plete

I mota, kako čvor će taj razriešit!
O, vidim ga već, sretna zaručnika,
Što dvorit će si tasta sladkih lica,
A molit Boga da ga zatre grom!
Ha,. vjere mi, prekrasan prizor, zbilja!
Al ja se jošte šalim u toj zbilji?
Još pre no dalje krenem, razmislit ću *(sjedne do vriela)*
Što činiti mi valja, jerbo zgode lete
Strielimice —

Prizor 2.

Prijašnji. Kapelan *doleti sav bez daha i viče natrag:*

Daj drago momče, pridrži i moga konja, i tako ćemo, ako Bog da, zajedno natrag. Krste bože, ala sam se usîpao. *(Uoči baruna)* No, ecce, ecce, hvala Bogu i svetomu Luki, momu zaštitniku, da Vas stigoh, illustrissime domine!

Barun. Dobro došli, kapelane! Valjda Vas neposlaše zamnom? Jeli se Vaš grof i opet promislio? Duva li vjetar s druge strane?

Kap. Bože sačuvaj, ta kako bi za par satij! Ali poslaše me drugi, poslaše me, poslaše me — nu — poslaše me suze naše grofice, toga angjelka i mezimčeta mojega!

Barun. Šta čujem? I izpovjedila Vam jade naše?

Kap. Jest, jest, in optima forma. Ala ste Vi veliki mudrijaši, Vi i taj grof Branko! Mehercle, žalio sam i sam, da sam u svojoj revnosti prepleo Vaše račune. Nu svetoga mi Luke, neznalice, sve neznalice! Nu zato me i čeka liepa kazna! Ja, sluga bojži, koj de amore, o ljubavi samo čujem, sad moram biti slugom njezinom. O, est justitia sub coelo! Al šta ćete! Ja vidim, da se grofica raztapa u gorkih suzah, čujem, šta mi, učitelju i spovjedniku svomu spovieda, vidim

jad i tugu i kod drugoga para — kako da sažaljenje neudje u srce moje? Pope Luko! rekoh sam sebi, ti si ubogoj dječici poparu skuhao, ti si kriv njihovoj žalosti, valja da to i popraviš! Razmislim malo, i kliknem: djeco, ja ću vam pomoći! Ha, ha, kako navališe na me sa svih strana: dragi kapelane, prijatelju, učitelju, dobrotvore, spasitelju — jedva im se oteh, pa bjež, što mi hata noge nose, da Vas stignem!

Barun. I evo me sretno stigoste, i nadjoste, gdje baš stadoh razmišljati —

Kap. Ništa, ništa, samo me poslušajte, ja sam već sve razmislio. Kako ja poznam staroga grofa, to neima ni najmanje sumnje, da stvar mora poći za rukom, in optima forma! Stari Vam je tako izgubljen i zabunjen uslied nagle promjene dogodjaja, da još pravo nezna, šta da čini. Jedna funtica na ovu ili onu stranu — i evo ga, gdje se prevrnuo. — Hoc fundamentum na kojemu pop Luka gradi stube do oltara, gdje će u liepom novom ornatu, što će ga grofica i kneginja svomu zaštitniku izvesti, svezati ruke svojoj dječici! Čujte dakle! Ovdje Vam je kojih pet ugljevarskih kuća. Stanovnike njihove jedva tko poznaje, a oprane pogotovu nitko. Ja sam više puta kod njih, i vršim svoju dužnost kao tješitelj i pomoćnik nevoljnih i jadnih, a ovi ljudi će za mene u vatru i vodu.

Barun. Pa od njih se nadate pomoći?

Kap. Nec humillimum, ni najmanjega nevalja prezirati! Hoc alterum fundamentum! Slušajte dakle! Ovi ugljevari, dopro oprani, moraju biti Frankopanovi vojnici, bjegunci, što se spasiše pod Varaždinom, i to hoc modo: Od Štajera došla Bakiću u pomoć vojska, potisnula Frankopana, njega nestalo a vojska mu se raztepla na sve strane. Oni, siromašni bjegunci, izmoreni bjegom, izmučeni gladom traže utočišta u našemu gradu, jer je Ferdinandova vojska potisnula, harajuć i plieneć sve Zapoljevce prema Zagrebu u pomoć gjeneralu

Turnu. Evo to je jedno! Drugo je Vaše. Ja ću već pripraviti grofa svakojakimi neizviestnimi još viestmi i nagadjanji, a onda dodjite Vi, koj ste putem naišli na raztepene Frankopanovce, čuli što se dogodilo, i vrnuli se, veledušni, kako jeste, da pružite zgodu grofu, pa neostane crn pred Ferdinandom. Ono treće je već briga Brankova, grofičina i — moja!

Barun. Živio, kapelane, bogami! To mora uspjeti, samo, ako nam u zadnji čas kakova štafeta nepokvari račune?

Kap. Nebojte se, zato sam ja već skrbio. Nu prije svega — jedna usluga za drugu — obećajte mi nešta, barune!

Barun. Dajte, da čujem! Nadam se, i želim, da to uzmognem!

Kap. O, jako lahko! Do grofa, vidjeste i sami, netreba baš Vam ni Vašem kralju mnogo stalo biti. Od njega Vam slaba pomoć! S toga, molim vas, puštajte nas u miru, netjerajte nas, kako se zahtjevi srca Vašega izpune, silom u vaš tabor, puštajte nam slobodu, da i mi budemo diplomate prema zgodi i prilici!

Barun. Moj dragi kapelane! S Vami neću jurišati tvrdje, a s grofom još manje! Umirite se. Ja ću reći svomu kralju, da onda istom neka se pouzda u svoga viernoga grofa Lužkoga, kad bude gospodar u Hrvatskoj; onda sam osvjedočen, da će biti grof najlojalniji i najodaniji sluga. Za sada —

Kap. Za sada, molim Vas, ilustrissime, predjimo u kratko preko toga, jer je to škakljiv predmet, koj se nesluša rado. Dakle — requiescat in pace grof Lužki i njegova pomoć! A mi dva ćemo ipak sada jurišati tvrdju —

Barun. Ah, molim Vas, tvrdju, koja se osvaja s magarcem punim zlata!

Kap. Ali, barune, ta za Boga, on je otac grofičin!

Barun. Ah, da, recimo, da nisam toga izustio, šta mi dušu napunjuje jedom i ogorčenosti. — Da se vratimo na našu bojnu osnovu! Kada kanite započeti?

Kap. Odma, odma, dragi barune, jer nas inače iznenade kojekakove nenadane zgode, pa eto — opet utonuše sve liepe nade i osnove! Stanite malo, ja ću odmah sakupiti vojsku svoju! *(Viče na lievo):* Matija, ej Matija! Petre ili tko Vas je ovdje! Ovamo!

Barun. Što su Vam tako blizu?

Kap. Eno im na sto koračaja koliba. Ej Matijo, Ma —

Prizor 3.

PRIJAŠNJI I UGLJEVARI.

Prvi ugljevar *(doleti na pozorište).* Evo me, evo! Hvaljen Isus, gospodaru, trebaš li nas?

Kap. Djeco moja, ajde požurite se, sakupite se ovamo, trebam Vas a za dobro djelo! Samo brzo!

Prvi ugljevar *(trubi u rog a ugljevari se kupe sa svih strana. Medjuto):*

Kap. *(vodi baruna napried, i zbori mu potiše)* A sada, bože mi prosti, što naumih izvesti laž i prevaru! Zašto te molim dnevice po stoputa: ne nos inducas in tentationem, neuvedi nas u napast! Ali, bože, kajat ću se dragovoljno ma do smrti svoje, samo da mi sretna bude, koja mi pod okom i pod srcem rasla!

Barun. Dragi kapelane, tješite se, Bog je dobar, Vi naumiste dobro djelo, a ma da i jednoj duši zla činite! Netreba Vam mnogo pokore za taj grieh, ta to je i tako šala! Ali s pune zbilje i od dna srca Vam zahvaljujem na ljubavi i dobroti Vašoj —

Kap. Ah šta! Sklopismo pactum conventum, da nam je mir u kući! A sada, pomozi bože! *(Ugljevarom)* Djeco, hvala dobrih ljudi i dobra plaća Vas čeka! Slušajte, šta Vam treba učiniti, i pazite dobro! Vi ćete žurno, što igda možete u grad

grofov. Kad ste već na domaku, a gradu na vidiku, stanite bježati, dodjite bez daha u grad, pa vičite: „jao, pomozite, Švaba je za nami!“ Pa kad Vas upitaju, šta ste, odkud ste i zašto bježite, a Vi samo govorite, da ste bili u Frankopanovoj vojsci pod Varaždinom, da su Vas Švabe potukli, vodje Vas ostavili, a Vi da bježite, kako ćete spasiti život svoj! Nebojte se ničega, Vi znate, da Vam ja samo dobro želim, a ja ću biti ondje!

Prvi ugljevar. E, dobro je gospodaru, kad ti veliš!

Barun. Ali Vi neimate ni strieliva, ni mača, ma baš nikakova oružja!

Kap. Netreba, sve to ste izgubili pod Varaždinom! Samo ajde djeco, operite se tu na vrielu, pa krenite odmah u grad, Ti, Matijo, budi kakav kapural ili arambaša, pa govori za druge sve, kako ti rekoh!

Prvi ugljevar. Neboj se gospodaru, tresti ću se od straha, klecati nogama —

Bar. Pravo tako, baš kao pravi bjegunac! Pa ako dobro svršite, što želimo, dobijete još *(pruži mu kesu)* k ovoj polovici drugu. A kapelane, mi idemo, ja već gorim od težnje, da ju vidim! Bog momci!

Kap. S bogom djeco! A ti bože, blagoslovi!

Ugljevari. S bogom, gospodo!

(Kapelan i barun odu.)

Prizor 4.

Ugljevari.

Drugi ugljevar. Čuješ Matijo, šta veliš ti na sve to? Šta hoće gospodin? Da šalu zbija s nami?

Prvi ugljevar. A, šta govoriš! Mi ga svi znamo, da nam hoće dobro. On je rekao, novaca nam daše, koliko ih

dosad nevidjesmo nikad, pa šta ćemo pitat dalje? Ajde, brzo spremimo se, pa put pod noge!

Ugljari. Dakako, dakako!

Prvi ugljevar. Šta ti znaš, kakove hirove imadu ta gospoda? Tko će im haka doći? Da bi htjeli smislit, zašto nas uputiše, zaista nebi nikad na kraj došli. S toga nepitaj, pa ajdemo!

(Za pozornicom čuje se buka).

Drugi uglj. Šta je to za Boga? Kakova je to buka!

Mali uglj. *(doleti na pozornicu i viče)* Tata, tata, evo vojnici su došli kao mravi! Zapalit će nam kuću, ubit će nas!

Ugljevari. *(krste se)* Jao! Bože pomozi!

Prvi uglj. Kakovi vojnici? Koj je to bies? Odkud oni u našu pustu šumu?

Prizor 5.

UGLJEVARI. BJEGUNCI.

Arambaša. Ljudi, kud je put u Lužki grad?

Prvi uglj. Evo ovuda samo ravno dolje!

Aramb. Da posietimo malo toga švabskoga grofa, žalostna mu majka! Posvetit ćemo mu ložnicu, da se sjeti, kad su Frankopanovci ovud prolazili! Švabe su nas zatrli, sad ćemo mi nje trieti! Ta gle, gle, ti si gavan! *(Uzme mu kesu, koju je sveudilj u ruci držao)* Vjere mi, suvo zlato! E, hajduče crni, odkuda tebi zlato? Boga mi, bogati su grofovski kmetovi! Jel mnogo zlata u grofa?

Prvi uglj. Ded, nosi to prokleto zlato, mi ga i tako nezaslužismo! Nu reci der mi arambašo, dal vas zbilja izbiše Švabe?

Aramb. Nepitaj, slugo švabska! Ubiše nam junaka nad junake, Frankopana, bog ih ubio! U momu je naručaju izdahnuo, raztepla se vojska poslje njega, ali mi ćemo mu za-

paliti samrtnu svieću, kako si ljepše željeti nije mogao! Hvala na zlatu! Napried momci! *(odu).*

Prvi uglj. Kakove to stvari na tomu svietu! Evo im Frankopanovaca sve bez novaca. Ali ljudi, nevalja gubiti vremena! Petre i ti Gjuro ćete samnom stranputice u grad, da javimo gospodi da se priprave, a vi drugi čuvajte kuće, znate, žene su doma, djeca su, a ti hajduci neznaju za boga. Bog braćo!

Ugljari. Sretno! Čuvao vas Bog!

(Zastor padne).

Promjena.

Scenerija 1. čina.

Prizor 5.

Ljudmila, Cvieta i Branko.

Cvieta. O, Branko, hoće l' biti kraj toj šali?
Ah, mene strah je tako, da i taj put
Neuspjeh nam je čekat!
Branko. Budi mirna,
Nežalosti se unapried toliko,
Gdje nam još tračak dobre nade sieva.
A bilo kako god mu drago, ja ću
Razriešit skoro čvor taj nesnosljivi!
Ljudm. A bog zna hoće li se Fridrik vrnut?
O, možda, da ga stić se moglo nije,
Il da je prošo, da se već nevrati!
Branko. O, ima tu, što natrag će ga vući,
I pre, no sam će znati, bit će ovdje!

Prizor 6.

PRIJAŠNJI. KAPELAN.

Kap. Da, ako Bog da, grofice, još danas,
Još možda, — možda — možda za pol sata!
Ljudm. i Cvieta *(skoče do njega)*. Moj dragi kapelane!
Ljudm. Recite mi,
Gdje, kako ste ga našli? Kako mu je?
Kap. O, i te kako! Plače
Kô godinica iza duge suše.
Ljudm. Dakako, kad se vojnik tako plače!
Branko. A šta je s vojskom, jel ju sakupiste?
Kap. O, i te kakvu vojsku! Krasni momci!
Branko. A bojna osnova?
Kap. U redu, sasvim!

Prizor 7.

PRIJAŠNJI. GROF LUŽKI.

Grof. Da ste mi zdravo, djeco! Zdravo kapelane, šta je nova?

Kap. *(za se)*. No sada, bože mi pomozi: *(Približi se grofu dovede ga napried na pozornicu, tajinstveno)* O grofe gospodine, bojim se, zlo je!

Grof. No šta je, za Boga?

Kap. Bojim se, stvari se obrnuše opet! Jutros Vam bijah u šumi dolje kod ugljevarâ. Nekoji se vrnuli s obližnjih sela, i pripoviedali, da je sviet naokolo u veliku strahu od Frankopanovih bjegunaca, da pale i harače, bježeć pred Švabom. Ja si to još nemogu raztumačiti pravo, nu znate: vox populi!

Grof. Do biesa, to bi ludo bilo! Ali evo, evo sve to posljedice stiske, u koju me spraviše ta dva diplomata! Barun je, čujem, odmah odjašio?

Kap. Jest, i bez traga!

Grof. I on je prenagô, nije stvoren za diplomatu. Ta kod ovakovih stvari valja viećati, računati, promišljavati —

Prizor 8.

Prijašnji. Barun.

Barun *(ide ravno grofu)*. Gopodine grofe —

Grof *(u smetnji)*. Gospodine barune —

Kap. *(barunu tiho)*. Lažite vi sad, ja nemogu više!

Barun. Evo me natrag, da Vam odmah glasnik budem, i da Vam pružim zgodu, da popravite, što ste kralju svomu sagriešili!

Grof. Barune —!

Barun. Čujte dakle! Taj Vaš junak Frankopan ode glavom bez obzira — kuda, bog ga znao. Vojsku mu smlatio Bakić sa Štajerci, i raztepao ju na sve strane.

Ja sam putem naišao na sijaset bjegunaca, što stranom plieneć i harajuć, stranom bježeć bez obzira prolaze tim krajem. Javljam Vam, grofe, pripravite se na taj dolazak prijatelja, nu znajte, da za njima ide sudac neumoljive ruke! Ali, grofe, Vi se prenagliste u svom strahu nad padom Varaždina! Vrnite se strani pravde, nedajte, da se kralj nad nevjerom Vašom potuži!

Grof *(stoji pognute glave i skrštenih rukû)*.

Kap. Grofe gospodine! Bolje je bolje! Ostanimo na putu, kojim smo najprije udarili bili!

Branko. Dajte, grofe, dajte! Danas tako, sutra onako! Ta već ste odveć dugo Zapoljevac! Pa eno, zviezda Zapoljina tamni, sunce kraljeve sreće diglo se visoko nad obzorje, nevidite li ga? Ili Vam sliepi sjaj njegov oči? Oj, to sjajno sunce kraljevske milosti! Napried dakle, uhvatite zgodu objeručke —

ili se bojite, da nije istina, šta vele? O jest, jest, vjerujte mi, ja znam, uvjeren sam, ta to je uviek tako, kada se vrag nad pravdu digne!

Barun. Gospodine grofe —

Branko. O, nevriedjate se nad tim! Vae victis, i meni je oduzeto slovo jada moga i tuge moje! I ja sam jedan od uništene, satrte stranke — jao njoj i jao meni! Grofe! Još koj čas, a čete Ferdinandove razlijat će se zemljom ovom! Doći će i pod taj grad — Vi nećete biti valjda tako bezumni, i oprieti se pobjeditelju! Vi ćete mu širom otvoriti vrata, primiti ćete ga objeručke! A šta, ako ja do onda ostanem u gradu? Naći će u mene buntovnika, nazvat me veleizdajnika — vae victis! šta me čeka onda? Da se pustim gnjesti, daviti kao zviere u stupici — nikad grofe! Vi ostajete sretan, vidjen, ugledan, obasjan milosti kraljevskom, a ja bježim, da se nikad nevratim u zemlju, koja je podlegla stvari, proti kojoj sam se borio! Verat ću se po tudjih stranah, daleko doma, daleko svojih — *(prime grofa za ruku)* grofe, dajete li, da Vaše zlato, jedinicu Vašu za uvieke Vašemu oku otmem?

Grof. Branko!

Ljudm. *(klekne pred otca si)* Otče, ja neidem od tebe! Tko će gladit siedu Tvoju glavu u starosti, tko će Te tješit u boli, tko njegovat u slabosti? O, otče moj!

(Stanka. Vani pukne top. Svi se trgnu.)

Prizor 9.

PRIJAŠNJI. KASTELAN. *Malo na to* TRI UGLJEVARA.

Kast. Grofe gospodaru! Preko sto bjegunaca izpod Varaždina hoće da navali na grad. Pod Varaždinom Frankopan je pao, vojska mu se raztepla, a bjegunci u biegu svom pale i harače kud prolaze. Zatvorismo vrata, digosmo mostove, da ih dočekamo. *(opet top).*

Kap. *(stane vikati)*. Stanite, stanite, za Boga miloga! Nepucajte, ta to nisu bjegunci, to su ugljevari, siromašna djeco moja! O Bože, ako hoćeš da kazniš laž, grdnu sramotnu laž, evo kazni mene, ja sam kriv, ja sam grieśnik, moja je ta strašna laž! *(sruši se na stolicu)*.

Grof. Kapelane, šta je za Boga?

Branko }
Barun } Do biesa, neima nam sreće!

(Opet pukne top).

Kap. *(skoči sa stolca i baci se grofu pred noge)*. O, gospodaru, nedaj pucati, neubijaj nedužne ljude, ja sam kriv, grof, barun, grofica, kneginja, mi smo krivi, mi, — a ne te sirote ugljevari! Evo gospodaru, grof hoće da uzme kneginju, grofica hoće, da ju uzme barun — evo, grofe, pa zato da ubijaš — *(opet pokne top)* jao, stanite za Boga, stanite ljudi! O, moji ugljevari! *(Poleti na vrata, nu tu se sukobi sa tri ugljara i sav snebdiven poskoči natrag)*.

Prvi uglj. Evo nas gospodaru, evo! Nismo krivi, da se je stvar tako obrnula.

Kap. O, utvore, sablasti! Šta već li vas ubiše, utukoše, da su vam već duhovi vaši predamnom! Uh, ala ste crni! Bro! bježite odtale, odlazite, nisam vas ja ubio, evo ovi su pucali na vas — *(opet pukne top)* evo, slušajte, još pucaju bezdušnici!

Prvi uglj. Ali, gospodaru, za Boge miloga, ti si s uma sišao! Mi smo živi i zdravi, a ovi morajn pucati, da si obrane krov nad glavom! Eno pogledaj na prozor, vidiš lete amo kao mravi! *(Odvede kapelana na prozor, svi podju za njima i gledaju.)*

Barun. Trista mu jada, ta to su zbilja vojnici!

Grof. Zbilja? zbilja? nerekoste li mi to unapried? Ili je to šala s Vaše strane bila? Il diplomatske spletke?

Kap. Eto, eto, šta ih ide ovamo! Oh, čujete li? Svaki viče: laž, laž! Kapelan laže, grdo, sramotno laže!

Grof. *(ljut)* A, do biesa, dosta je već toga bulaznenja! Kastelane, polij ga vodom, da se vrne k pameti! *(Kastelan i ugljevari odu iz sobe. Kapelan sjedi na stolici, i pogne glavu u obje ruke.)*

(Za cieloga sljedećega čina puca pogdjekad top, a pod konac čuje se puškaranje).

Grof. Barune, Branko, Ljudmilo, Cvieto! Šta se zbilo? Zašto je taj siroma lud? Rekao bih, nisu Vam čisti poslovi! Šta je to?

(Na te rieči kleknu pred grofa, te se nehotice razdiele barun i Ljudmila zajedno, a opet Branko i Cvieta zajedno.)

Ljudm. } Otće!
Barun } Grofe!

Cvieta }
Branko } Otče!

(U to je unišao kastelan vrčem u ruci i polije kapelana pa zatiljku. Ovaj skoči, i uoči cieli prizor. Na to sklopi ruke i podje do grofa. Kastelan izidje iz sobe.)

Grof. Djeco moja, jel' istina? Složiste se dakle? Ali Ljudmilo, Branko, vi zaboravljate —

Kap. Ništa, grofe! Sve je u redu! Digni ruke i blagoslovi ih!

Branko. Čuj, otče moj, što istinu ti zborim!
Na samrti je bio otac moj,
Kad saznah, kû dosudiste mi sreću.
Radostnije sad doba da navedem!
Kad vraćah se s bolonjskog učilišta,
Zadržah se u prijatelja našeg
U kneza Vranskog. Ondje kćer mu vidjeh,
Što dražesti me obuzela svojom.
Ja planuh — ljubavni me žar obuze

A ja ga shvatih, strastan objeručke.
Neznadjah, što dosudi Vaš mi zavjet,
I zavjerih se, svjedok mi je Bog!
To rekoh umirućem otcu svom!
„Moj sinko“, reče, „ja ću pred Boga sad,
Uživati ću sve nebeske slasti,
Milostiv Bog je, prostio mi griehe!
Ja neću sinko, da u Tvojoj duši
Ostavljam pakô, gdje ću nebo gledat —
Riešavam zavietne te rieči svoje
I šiljem Cvieti zadnji blagoslov!“
To reče, i izdahne otac moj.

Ljudm. Ah, otče, ja ga ljubim, ljubim silno,
I nikad drugog više ljubit neću!

Grof. *(taruć si suze)* A, djeco moja, Bog vas blagoslovi!

Kap. U ime božje moj Vam blagoslov! *(Ustanu).*

Grof. A sada, djeco, kakve su to šale?
Već više dana spletke tu se pletu,
A čini mi se, žrtva sam im ja?

Branko. Pripoviedit Ti, nije sada vrieme,
Kad svatbene će oriti se pjesme,
Tad čauš neka gostom pripovieda!
To jedno samo sada ću Vam reći.
Da srca što se znaju, što se ljube,
Sve i bez diplomata će se naći,
Da laži, što ih diplomate trube
Napokon će na vidjelo izaći!

Kap. *(razširi ruke)* A ja ću trubit odsad: trata, trata,
Da pop nebude nikad diplomata!

(Vani se čuje puškaranje, top pukne, barun i Branko viknu „hura!“ i zzgrle svoje zaručnice a

Zastor padne.)

PRIPOVIEDKE.

Ljubljanska katastrofa.

Napisao Antun Kovačić.

Pohladno bijaše jutro, a vjetru ni traga.

Noću duvala je silna bura uz težku pljuskavicu i silne gromove. Starica i majka župnikova primi nas na konak i nastani na sienik, jer je sin i „žlahtni gospod faimešter“ odnio sobom ključe od gornjih soba, a nije mu se bilo nadati te noći. Majka i djevojka služinica konakuju u jednoj jeditoj sobi, pa s toga valjalo se nama putnikom seliti na suho bilje Cererina carstva, tj. na sieno.

Djevojče od trideset godina, slično nešto koludrici, odvede nas na sienik, prostre tanane plahte, mi se pako povalismo na sieno i skoro, kako smo bili umorni, predademo u zagrljaj tihe noći.

Bilo je to nedaleke Postojne, u obavoj Kranjskoj „deželi“.

Probudio sam se negdje u noći, a probudio me je prasak groma.

Strahovito sjevalo i svakim časkom trenutice pokazao nam bliesak idilično ležište.

„Miško!“ — Dahnem u sieno, a vrući me polio znoj. Sàm sam se svoga glasa preplašio.

Miškom se je zvao moj putni drug, a ja sam se zvao, košto i dandanas, Andrijom.

„Šta ćeš?“ Ozove se Miško muklo. Na to je opet bljesnulo i divlje ruknulo nebo, a sva se sgrada potresla s temelja.

Kiša pljuštila, vjetar njio, da je strahota. Zavrve mi u glavi rastrgane misli o Zagorju, o roditeljskoj kući, o putovanju, a sve te misli potisnuo bi prasak groma u tamni zadak, a drhtavica potresla sa mnom, kada je tutnjila zemlja i nebo, kada je planula izčezavajuća dúga brze munje.

„Težko onome, koga sad stigne u putu noćca crna, a noćišta jadan ne imade.“

Sve tiše i tiše šaptao sam, deklamujuć u sieno, napokon otupio za sve i usnuo tvrdo.

Jutrom žareće sunce nazove Mišku i meni mili „dobro jutro“, zagviriv na naša okna, a to su bile dvie rupe u zidu. Skočismo na junačke noge, hrlo se opremismo i eto nas na polju. Nebo je jasno, pljuštavica noćna nanesla debeo mulj, a svjež zrak preugodno oko nas strujio. Mi ga sišemo, mi ga uživamo.

Dodjemo k župnomu dvorcu, ali on bijaše zaključan. Prošećemo oko dvorca i krenemo u vrt, tuj nadjosmo staricu majku gdje je ševrljala oko kapusa, a služinica plila drač.

Blagodarismo starici, a nadali smo se da će nas ponuditi kafom ili kakovom drugom hranom, jer su se u nas počela nekako buditi Odyssejska vremena, nu starica nije razumjela naših skromnih želja, a nesporazumljenje u takovih prigodah veoma je neugodno, pa „klanjajuć se turski, a vlaški boga moleć“ — nazove nam starica „s bogom“ i blagoslovila naš put.

* * *

Počeo sam pripoviedati odanle, kada smo već daleko bili od župnoga dvorca, nu voljan sam bio svratiti se i na naše noćevanje.

Bijaše dakle, kako rekoh, pohladno jutro, a vjetru ni traga. S brza hoda udario iz mišica suhi znoj, a utroba dosta

prazna i pusta stala se buniti, i bijahu conturbata viscera nostra.

Uz put ruljao je nešto mutan potočić, a kako smo bili ne umiveni, otvorimo bliedu utrobu svoje torbe, povadimo ručnike i češlje, i stanemo se prati poput nymfa.

Voda nam bila zrcalom. Gledale nas mirnim, pospanim okom visoke brdine, smijala nam se veselo pučina nebeska i svjetlila nam svojim dragulj-kámom, žarkim suncem.

Poredivši svoju toiletu, nastavimo dalje putovati.

Sunce sve silnije pripiče, a zemlja odiše sve dosadnijim zrakom: i mi već mamurno stupasmo, a tama nutrinje naše nasporila i iz naših očiju odsievala je jasna rieč: glad. Promjene je dakle nekakove trebalo, i ona je i nastala.

Kao švig konopa, vinula se preko brda kola, i nut, jure ravnom, gladkom cestom. Pa evo ih skoro za nama, evo ih uz nas. — I kola stadoše.

— Servus carissimi. Laudetur Jesus Christus!

— Per omnia saecula! — Ozovemo se.

— Kamo, mlada gospodo?

Konji hržu. Na kolih sjedi crvena, ugojena, debela lica častan otac u krupnoj fratarskoj mantiji. Žute mu oči ljeskaju, kano da si dva kuruzna zrna utopio u vreloj krvi.

Drugo je lice prvomu živi kontrast. Vitka, liepa djevojka, crnih pramova i crnih očiju.

— Kamo mlada gospodo? Nagovori nas častni otac niemštinom.

— U Ljubljanu. Putujemo. Djaci smo, Hrvati smo!

— Hrvati, pak putujete? Osmjehne se blagodušno častni otac, te kihnu gromovito. Na to izvadi šarenu burmuticu i ponudi nam, da zapaprimo mozak.

Mlada se djevojka vragoljasto podsmjehnu i porumeni.

I meni se je dalo na smjeh, jer se nedavno umismo, a sad da si podprašujemo mozak tom otrovnom bilinom.

Flegmatički Miško zagrabi prstima, i ja sam zagrabio pipali, a srkao iz kažiprstnoga sgloba, te velevriednu bilinu sasuo pod kola.

Al se zato častni otac čestito nasrkao, da mu je reć bi potamnilo krvavo lice. Ponudi nam blagohotno, da sjednemo na kola i da se povezemo uz put.

Starac nas sad stao izpitavati, je li već dugo putujemo, odkale smo počeli putovati, i što sve doživismo na putu?

Mi mu stanemo pripoviedati, da naše putovanje počimlje od Karlovca pa dalje prama Rieci, od Rieke Istrijom preko Jelšanja u Kranjsku.

— Pa kako vam se mili u Karlovcu? uplete se u govor mlada djevojka.

Govorila je čisto hrvatski. Mijat me sukne laktom, prem sam ja možda prije oćutio zvonku hrvatštinu ljepote djevojke.

— Gospodjice! Karlovac i Bakar najugodnija su nam dosada mjesta. Karlovac kao čisti dragulj hrvatske kraljevine, a Bakar kao gradić ljepota ženskih u kršnom Primorju. Mi ne potražujemo starine, već putujemo, da se naužijemo živa svieta, da se nagledamo vedrine ljudske i zdravlja ljudskoga. Sve to doživismo u Karlovcu i Bakru. Što su Karlovčani, a naposeb Karlovčanke, vatrene Hrvatice, to su Bakranke na glasu ljepote. Ali vi nas gospodjice preugodno zatekoste. Osvjedočismo se do sada, da se Slovenke stide materinjeg jezika, a kamo li da njime govore.

— Moja rodjakinja Anijelka jest Hrvatica, ozove se častni otac i strasno srkne iz svoje burmutice, a na to se opet nekuda zamislio.

— Pa kako gospodično zalutaste u ove brdino „Kranjske dežele“? eh, mi vas ne ćemo pustiti ovdje, mi ćemo vas

natrag odvesti u Hrvatsku, — primetnuh ja nešto strastveno.

— Ja sam gospodine, Ljubljančanka, ali bila sam sedam godina u Karlovcu u moje tete. Teta umrla, a ja sam se preselila natrag u Ljubljanu. Ovo je moj stric, pater Felicijan iz Kamnika.

Anielica trgnula iz dubokih misli rumenoga strica.

Konji zahrzaše; bič pucnuo dva, tri puta, te silnije pojurismo ravuom, gladkom cestom. Mijat, težke ruke, ne mogao nikako zapaliti cigarete.

„Lakše ćeraj, gonjaču", doviknu Felicijan. Srkne zatim pregršt burmuta, kihne i utakne ruke u rukave.

— „Dragi moji Hrvati, liepo je to! Putujete. — Bože moj! mladi, krasni vaši dani! Dok sam ja djakovao! O, kud je moja Italija, kud Istrija, Dalmacija, Hrvatska. Sve to sam prošao."

— Miško ga pogleda nepovjerljivim okom.

„Ne mislite što sam fratar, da ja niesam zato nživao svieta. Baš sviet odćerao me gvozdenim bičem u kloštar. Znajte, sokolići moji, da me tek poslje filozofijskih naukâ obuklo u hrapavu ovu mantiju. Nut, hvala Bogu, moja krv danas je posvema smirena. Meni je jur šestdeset. Stare priče mladih danâ iztisla jurve nova ozbiljnost starih danâ.

Kako vam godi ova žalostna „dežela?" kako vas gledaju naši ljudi?

— „Zlo, gospodine moj; i Kineze bi mi Hrvati bolje primili. Lahko bi čovjek podvojio: da li je u istinu bio Radogost tako slavan Bog u svih Slovina! Ne poznadu nas; ćeraju nas."

— „Takav je u nas život. Razciepali se na partaje. — Nemškutar pišti s ljutine na sve, što je slovinsko. Hrvata ne pozna nit po imenu. Konservativci popovi? Daleko ti kuća,

mladi čovječe od njih! Ti si mu kuga! Naši pruski liberalci? Na selu ih ne ima, hvala nebu! A da i jesu — naduti su stvorovi do zla boga. — Težko vam i kuku uz njih! Misle da zviezde posižu s nebesa — a oni u blatu!“

— „Možda ste prestrog sudac? Zar ne gospodično Anielice, mladi Slovenci niesu tako zli!“

— „Dà, Ljubljanke i naša inteligentna ženskadija već je davno odpjevala posmrtnicu Slovencem!“ Selsko djevojče, no u njega još teče zdrava krv.

Anielka se porumeni.

— „Iznimno“. — Promrlja Mijat, sučuć amerikansku otrovnicu biljku.

— „Ima ko na trnuli sladka ploda.“ Nasmije se Felicijan, srčuć oprezno burmut.

— „Molim, gospodična Anielica nit je trnula, nit uz trnulu raste!“ — Uzmem braniti žarom dvajstgodišnjega odvjetnika.

— „Nut, ja vam rekoh. Moja rodjakinja je Hrvatica. Sreća božja, što ju vaš Karlovac zaklonio pred poplavom bujice tudje. Karlovac je Hrvatu stalna tvrdja proti lumbardam ohole, ali prazne niemačke civilizacije.“

Felicijan mi se sve to zanimivijim činio. Dublje u nj zaronih. Nije ipak to takovo lice, kakovo mi se pričinilo na prvi pogled. Duboke rove po čelu sakriva debljina. A na licu mu crtâ, ako vjerujemo Lavateru, koje, prem se slievaju sa zdravim rumenilom u neku bezbrižnost, lienost, nemarnost i glupost — kao vedar dan sa zapadom sunca u tamnu noć; to ipak taj čovjek mogao u mladje dane života veoma burno živiti.

— „Gospodično, vi ćete dakle s nama natrag u Hrvatsku. Pust vam život tude. Hrvati valja da se brinemo za svoje blago,“ progovori Mijat, a zjenice mu se razšire, oko nasmije kao nebo na Ilijino.

— „Za danas budemo zajedno putnici u Slovenskoj," šapne Anijelka.

— „Ajde, der. Na strah i trepet Nemškutarstvu. Samo složno!" — Potvrdi Felicijan srknuv strastno u tri prsta burmuta.

— „Neka bude. Valjat će djelo!" — Lupi se Mijat po koljenu.

— „Zbilja, gospodo vi ćete s nama u selo M. odatle dva sata, tamo ćemo započeti svoje apostolsko djelo. Onda zajedno u Ljubljanu." — Razloži Felicijan svoj predlog.

Pogledam se s Miškom. Razumjeli se.

— „Hvala liepa gospodine! Hvalimo vam na ljubavi, koja nas je prva zatekla na Slovenskom zemljištu. Mi, mi moramo ravno put Ljubljane. Bježat nam je u Hrvatsku. Mjesec dana je jur prošao. Mogli bismo već na krilu roditeljskom biti. Niesmo voljni odviše duljiti put. Moramo se žuriti."

— „Ali za dva sata da ne produljite?"

Upitljivo upilji u nas Anielka oči, koje joj čarno ljesnuše.

— „Gospodično, rado bi, nu ne možemo nikako! — Ne možemo." — Zaključi tvrdo Mijat.

Nadjosmo se na razkrižju. Stisnuli si ljudski ruke. S bogom, s bogom Karlovčanko, s bogom liepa Anielko! — Ječilo grlo naše smrekvikom. Na desno cestom jurila kola. Sve manje i manje ih bilo čuti — napokon utonula u dolinu. S bogom Felicjane striče! S bogom nećakinjo Anijelko!

— „Dobro bi bilo Mijate, ali novaca, novaca nije!"

„To je bies! A put s gospodičnami i fratrevi bez novaca, isto što s gospodom na konjevih goloruk ići u lov!"

Vihrasmo napred i napred!

Zaman već divna okolica! zaman pusti sokol okrug vije visoko vrh gorâ — na oči se na vuklo tamno staklo; duh driemlje. — Kad, hvala bogu, zavinuv cestom, opazimo po-

najprije visok, taman toranj, zatiem crkvu, pak zidanice selske. Svjetao dim snkljao pod nebo; crkveni dvorovi ugodno nam se smijali — a to bijahu „sasviem svega“ dobra auspicia! Premda nas oživio po nešto stric fratar u družtvu liepe Anielice, to ipak dozvasmo si u pamet, da smo od pete do glave spremni u „Budhinu Nirvanu“.

Ni Cerbero nas nebi hotio prevezti u Had!

Čiste, prozirne potleušice jasnih okanâ, svjedoče nam, da tuj žive vedar, ugodan narod slovinski. Mile, stidne djevojke i žene hrle bud iz polja kući, bud u domu rede, opravljaju i čiste. Sine ti suza neke tajne sjete, nekog ćeznuća: zašto taj toli ljubezan, toli bistar narod robuje pod igom njemačkim. Zašto si nas razdružila ti hladna Sutlo! Zašto si, velebitni starče Triglave, odklonio orijaške grudi, te „mrtvosrdice“ odmataš srèberni pas Save i nekako ne zadovoljan, mrk, nit s pozdravom, šilješ ga u krilo Hrvatske!

Sve nas je gledalo. Svakomu čeljadetu zavirih duboko u one ljubezne, iskrene oči.

Nuto stvorili se mi pred župnim dvorom. — Otepemo prašinu cipelâ, pougladimo se i skrenemo lagaško po stubah. Netko zavirivao i čudom nas gledao iz sobe preko od stubâ. Ostavimo na hodniku torbu, pokucamo.

„No“ — čuo se nosni zvuk i više no sam „no“ dopušta.

Udjosmo. — Nikoga.

„Wer is —?“ nekud u trećoj sobi ozove se isti zvuk.

Idemo napred! Pomislim.

Moj flegma Mijat ostao u prvoj sobi, pa sjeo trudan onako po domaću.

Obavi ja s nepoznatim zvukom; nadji ja njega! Debeo, trbušat čovjek, gole glave, siva oka, razkoljenih, širokih ustnâ — pogledje me u čudo, — no sjedjaše mirno — — — i čitao opet.

Zabunim se. Mislio sam, Mijat će za menom; no moga Mije ne ima.

Izvadim pisma, da se vidi, tko smo; i stanem citirati mrtvim tonom staru našu oraciju, kao kaludjer svagdanji „pater noster“. — Odahnem, položim kraj župnika na divan pisma . . . Stojim On čita sveudilj svoje novine. Miško tamo u trećoj sobi kašlje i diše.

Napokon uzdigne čovjek glavu, pogleda lienljivo na pisma . . . „zar ste sam?“ Zapita slovenski.

Ne, velečastni; druga imadem.

— „Pak gdje je vaš drug?“

„Mijate, idi ovamo!“ Pokoračim i zovnem Miju. Bilo to ne prilično; bilo smiešno.

Mijat nešto promumlja i doklima.

Do toga izvadi „gospod fajmešter“ deseticu i poda mi ju. Krv mi planula u licu i oku, prem to već bilo nekoliko puta u Kranjskoj!

„Zde pa le pojte, — pojte . . . . in glejtę skorej priti na Hrvašku!“

Mijatu se zakrvarile oči. Čini mi se da je u njem počela rasti do katastrofe priča Menenije Agrippe. U mene je već peripetija.

„Panem nostrum quotidianum.“ — Plebejci navinuše posljednu strunu, da spase republiku!

„Velečastni, žlahtni gospod!“ — počmem ja, svetčano uzdignuv oči k svodu. — „Velečastni gospod, žlahtni slugo Isusa Hrista! Šta je glad; znate li? Kako čujemo i vidimo, neznate. Tri dana gladujemo. Jedva li križkom kruha, vodom, zrakom okrepismo se. Dajte nam hrane. Blagosljivat budemo vas. Stalno, da ste, dobar slugo živoga Boga, tumačili na ovoj slovenskoj zemlji: „Gladna nahrani, putnika na stan primi“

— dà, ta na komu je krsta, ne će nas odćerati! Zar je ta zemlja toli gola, da Hrvati poginemo na tlu njezinu s gladi?"

— „Ja, ja — verdamani fulk .... ja ...." Začme „fajmešter", ustavši sa naslonjača i pogrebe ostatke kose na šiji.

— „Gladni smo; putnici smo" — podam faimeštru Arijadnin konac, pošto je zapeo.

„No — fantje, kosilo bosta dobila; pajte razgledat vás (selo), pa takù — — — no — — — ein halb Stund — — — pridetà ... jà le pajte, pajte ... bota že dobila ... ja."

Heureka, heureka! klicahu svi nutarnji i vanjski organi a duša propinjala se u njihovoj uzvrpolji kao sitna magla okolo razdraženih indijskih barâ! „Faimešter" — odluma u drugu sobu, a mi odmaglismo, najprije tiho nabadajuć a onda vratolomnim skokom dosta strmimi kamenitimi stubami — i nadjosmo se na dvorištu. Opet smo oživili. Ugodno strujaše u nas, ko u sušno doba, kad proključa davno presahli vrutak. Duša moja svedj kliktala onaj toli sretni „heureka" — putovanja našega! Miško široke volje zapalio cigaretu. Lutali smo mjestom dugo. Ljudi Slovenci pozdravljahu nas smierno. — Na kraju sela diže se gospodski dvor. Širom bili prozori otvoreni; bieli zasloni prhaše lagodnim vjetrom kao krila angjela. Čisti glasovi glasovira odzvanjahu i milotatni dizahu se pod jasno nebo kao amor i psyche — da se tamo pod zlatnom mrežom sunčanih trakova tajomice grle!

Nut, glasovir prestao. Nešto lagano šušne, a krasna plavuša pomoli liepu glavicu i polovicom tiela sagnu se vanka. — Zažare joj se lišca — a kako li to plavuši dolikuje — kano da je i sama osjetila, umače s prozora; samo smo čuli u grmanskom jeziku tri tankovite rieči: „gostovi, gostovi, majko! — Okrenemo natrag. Žena rumena, mlada zurila — bar mi se činilo tako — dugo zurila zmirkajućim okom za nama. Iz glasovira prodirahu biesni, obiestni glasovi, ne poput

amora i psyche — nu, poput furiâ! — Došad u župni dvor, pokliče nam starica u tamniju cjelicu i na čudo naše — već bijaše ručak na stolu i torba polak. — Znali, što to znači — i latismo se toli znamenitoga studia — današnjega vieka. — Jeli smo mukom i hrlo, tek je starica kašljucnula po koji krat. „Fajmešter“ spava; tako nam se je reklo. Nešto krepči, pokupismo se.

* * *

Vjetar tiho, lagodno duje, sunce žeže; sive magle srdovito jure k njemu, ono ljuto, tiem većma pripiče. Zvoni pôdne, jasan zvuk zvona razlieva se čednom kranjskom deželom! Zadovoljni sami sobom — a to je najveća razkoš moderno-egoističnog našeg doba — izmolismo pozdrav angjeoski na slavu dievi Mariji!

Pitamo sviet, koliko je do Ljubljane? Rekli nam: debelih deset satih, malih osam. Tko bi im znao taj relativan resultat! Takav račun Slovenaca, često bi nas razgnjevio, kao i flegmatičan Zagorac, kad ga upitaš, a on će ti zievnuti sve do vilica: „gospone, kaj bi počenul, buju došli“. — Provalismo brdo, Na omanjem humku u hladiku razvaginala se tri momka, reko bi, iz heroičkih su vremena.

„Ho, fantje! kakav „profesjon“ mâte!?“ Zaori junačko grlo jednog draponje. Mučasmo i pokročismo brže svojim putem.

„Čakte fantje! Gremo v kep!“ — Trubio hrapav, dug glas za nama. Istom, što se riešili ovih nametnikâ, eto druge napasti. Dva žandarca, znojna, bradata djiplju usopljeni prama nama. Bajonete im se svietle a crno remenje čudno lieska. Čovjek, ko da već unapred sluti, da će se s nemilimi gostovi sukobiti.

„Kakav mâte profesjon?“ — Surovo zapita žutoput čovjek izvaliv biele oči.

— „Šta se to vi brinete?“ Promrlja Miško. Nu ne odmakli se ni tri koraka, kad oba skinu puške: „halt!“ — izdere se žutonja. Srsi me proletili od glave do pete. Izvadim pisma, a žutonja, kada je moju pokornost opazio, vrže pušku na rame i jadovito pograbi naša pisma. Pri svem tom, za njegovo tupo oko dosta je bio pečat na pismih. Nešto promumlja u brk — okrene: „adieu!“

Nutom, što smo se toga biesa odkopali, eto živoga vraga! Spješe, što ih krilate noge nose, oni mitički junaci; izpod golih, bosih, po svoj prilici ne odviše nježnih nogû sve im iskre vrcaju; pak stanu rukami mahati, vijati i dovikivati iz daleka. Hvala bogu, i u nas bili dosta dugački krakovi — i što oni brže, to mi upravo trkom — zagonačke porenusmo, da odmaglimo izpred tih dosadno ljubeznih ljudi! Glasan hohot razliegao se za nama.

Bilo negdje razkršte, mi na lievo — a naši prijatelji na desno. Sada istom odahnusmo. Blago povjetarce dunulo, ko da se samo raduje. Za nekoliko časovâ stupali smo hladom mirisne crnogorice. Na jedan i na drugi kraj žvrgoljile i drobuljile ptice; daleko čuo se miljen spjev pastirice, a s druge strane krepak glas: Margareto, Margareto! I to uzajamce odjekivalo šumom. Pak da tuj ne povjeruješ gorostasnosti naravi u narodnoj pjesmi, — gdje majka kćerku zove preko sedam gorâ, a kćerka joj se preko devet odazivlje? Oh, kako je takvim predjelom krasno putovati! Zar da je noga umorna? Tielo mlitavo? Oj, ne! Mi smo lećeli lagani, krepki, zdravi, slobodni! A da nam ne porastu krila!?

Zatiem se spustimo u ravninu i dugom vijugastom cestom u novo selo, gdje medj gustim drvećem bjeluca ponosan župnički dvor. Bilo, čini mi se, pol šest sati po podne. Župnika nadjosmo u šljiviku. Orijaški vam je to čovjek. Vlažna oka, nizka čela, biele kose, sivih, gustih obrvicâ. — „Dragi moji

mladi „gospudje“ — le pajte — le pajte ki vas takù rad mam, ki je Ljubljana taku lepo mesto — no pa jen al dva firkelca mâte, le pajte, le pajte lubi moji fantje, ki vas takù rad mâm — le pajte — — pa se bota s „Bier“ častila — — le pajte, le pajte!“ — Gremo — odahnuo sam, kad se izvukoh iz šljivika opet na cestu; — gremo, vlažni „fajmeštre“ — prem bili umorni a Ljubljane nevidjeli!

Idemo mi onako lienljivo, Mijat se mrči, noge mu oslabile: — idemo mi, velju, tek četvrt sata, kad se za nama valja gorostasna kočija sa jednim konjem; a kako polagano micao se taj stroj, ne varam se, reknem li, da je ono bedevija uprežena.

Tko zna one „dostojanstvene“ zagorske kibitke hrvatskoga revolucionarnoga doba, kad se naše debele ružice „gizdave šljivarske madame“ kotrljale po oudanašnjih sredovječnih putevih, taj si lasno predstavi valjajuću barku, koja nas nuto stiže!

„Gospoda v Ljobljanu . . .?“

— „V Ljobljanu . . jà?“ Doviknem sredovječnu čovječuljku na boku.

„Pa naj grejo gor — bojo se pelali v Ljobljano . . .!“

Valja ti pamet! Pogodio si božji čovječe!

Nekoliko časaka i mi se gospodski nastanismo u kočiji dobrodušna Slovenca. Njegovo crveno, krupno, golo kao podplat, dobroćudno kao topla voda lice izpitalo nas tko smo, odkale, što tražimo? i t. d. — Na što mu mi dobrovoljno odgovorismo, a on bez ikakovih kritičnih opazaka povladjivao uz debeo, mukli smjeh i uz jedini testimonium zadovoljstva: „sè sè vê — ja — se se ve . . . Horvatje so . . . se se ve . . .“ A mi? Kud nam veće sreće? Čuvši pako, da dva „faimeštrova frkelca“ — to su dva sata, a da se nama još jedan sat voziti —: to nam po gotovu sjekira pala u med. — „Se se ve . . . Horvatjo so . . .“ ponavljao svedjer starac.

*

„Vam se mile — kako li vam ime?“ — „Johann Zeunik“ — vam se mile Hrvati, kada ih toliko spominjete?“ — — „Se se ve — se se ve — — — Jezuz, ki pa jez mâm na Horvackem rodovino?“

A gdje to, molim vas Johane? „Na G . . . . od Z. šest „štundov —“. — A kako zovu tu Vašu rodbinu? — Pećnik; — Jezuz — — moj žlahtni „Pećnik“ . . .

Sada se sa starcem po bolje upoznam. Pećnik bio nekada gavan u mojem rodnom selu; ali sada mu okiselila pogača; raztrusilo se bogatstvo njegovo. „Vremena, vremena su zla!“ Uzdiše starac ćelav, gluh, na štakah — kada pridjem u svoje selo.

„Johann Zeunik“ — mar me ne ogrlio. Miško se smijao izpod šuplja brka, misleć, da ja samo za zabavu sa vozićem našim čevrljam. Nu u opisivanja samoga moga sela i o lokalnoj historiji njegovoj, kad je uvidio „nevjerovani“ Mijat, da se slažemo, pače da ja starcu sve na zadovoljstvo pripovjedam —; uvidi Mijat, da niesam duvao u vjetar!

Sve se više uslobodismo; ponudismo starcu, da puši; dugo čudom gledao Mijatove cigarete, nasmijao se — pak i on zadimio. Stali mi „Johanu Zeuniku“ pričati o jadih svojih — — a napokon, napokon — — o groznom deficitu, i to tako grčevito, da bi na dramatičkoj daski veći užas probudili no i sami Magjari proračunom svojim! Dobroj slovenskoj duši u mutnom, zažganom oku lesnule dvie izkrice, dvie suze smilenja; oj niesu li to bile ne oči tiela, no dva okna zdrave, iskrene, dobre duše Slovenca. — I ponudio nam da idemo u njegovu kuću, od Ljubljane jedan sat. „Imam — reče „Johan Zeunik“ — imam dvie kćerke Micu i Anku, jednoj sedamnajst, drugoj osamnajst godina. Imam — reče — kruha, vina — svega, što bog dieli medju dobre ljude, podjite, gospodo, sa mnom! Se se ve , . . Horvatje so . . .“

Bijaše svakako to ugodno, nu obrekosmo doći iz grada, jer sada najprije moramo pregledati varoš i okolicu.

Starac nas doveze pred manastir; sunce pozlaćivaše pošljednjimi traci tu milu, tu divnu, tu vilinsku slovensku deželu! Zlatne niti sunčane titrahu po starcu na boku, nad gradom Ljubljanom, nad nami, pošto se rastajasmo sa „Johanom Zeunikom“, — i kano da nas zlatni pauk hoće zapresti u mrežu svoju!

Šetajuće obćinstvo popostalo i gledalo, dok se mi izkrcasmo iz te gusarske galije i poskorismo u taman manastir . . .

Patar ili fratar, bog bi ga znao; kad su oni prvi usvojili: nesudi po odielu — on nam izpoviedi, kako veli Vraz, „kukavnom niemštinom“, da će gvardijan doći za sat. — Posiedali na hladan kam. Plaho gvirahu u nas karakteristični kipovi svetaca onako drveno, kako i sami jesu. Na pozdrav angjeoski lelijao se put neba spjev skladnih zvonovâ. Tiho nam kucalo srce, tiho se molismo, — mrak sve gušći, kamen nas hladiti počeo. Molismo se, molismo drugim čuvstvom sada, drugim o podne!

Kipovi svetacâ sve tamniji postaju, ko bajke materine; napokon im se lik posvema svio i utonuo u crnoj noći, ko zadnja misao smrtnika!

Bože moj, pol deveta, devet, pol deseta ura u noć bije, gvardijana ne ima. Ne ima živa stvora — mi sjedimo; ej, čekati ćemo! Najednoč sine zraka svjetla. Prenusmo se. Poguren starac, nešto mrmljajuć, reko bi, Diogene zadocnio u svoj lagav, baza k nama. Misleć, gvardijan je, započnem svoju skromnu molbu. O, nesreća! Gluh je. I kako kruto! Nakon duge vike, da je sve šumio tamni manastir, sporazumjeli se s njime i doznali, da on nije gvardijan! — Gvardijan je u vrtu.

Dugim, mračnim hodnikom izvelo nas na čist zrak — to

bijaše vrt. Sjajni mjesec drktao na modrom nebu, kao dragulj na skutu djevojke. Sanjarske, crne sjene bazale odasvud puteljci — — pak nadji gvardijana sada!

„Fantje, kaj ćete?“ — Zapita nas poluheros, polučovjek. Velike oči bielile mu se u vlastitoj sjeni lica a mjesec malo da mu se ne sakrio iza debele, ostrižene glave.

„Molimo patra gvardijana.“ Sjegurno odvratim.

„Kaj ćete ž—im? jez-sem! . . .“

Hak mi suspregao rieč, glavinjao sam; podrktavaše mi glas i jezik.

„Molim patre gvardijane, ukonačite nas za ovu noć. Djaci smo iz Zagreba. Putujemo.“

„Se vêm — se vêm. Le pojte! Gnarja, pubje, gnarja! I jez bi šo . . . jâ, mahom bi šo na Dunaj, pa gnarja ni . . .!“

„Ali molim vas, patre gvardijane, ne budite okrutan. Na večer dodjosmo; čekasmo vas evo — u tamnu noć — „ja pol deseta je“ — presieče div-gvardijan; — ne znamo ni ulice, ni čovjeka, ni kuće. Novaca neimamo, jer putujemo već mjesec dana, a sada iz Istrije. Trudni smo. Gladujemo!“

„Zastopte, jez vas ne primem za neč . . . pajte, le pajte! Hižo buste že našla . . . Mi ne imamo sami kaj jesti . . . Pa na policijo moram javiti, da ptujce mam. Za neč . . . zastopte, da ste sami škofi horvaški. Le pajte . . . zastopte!“

„Škofi horvaški? ni bog ne daj, da u vas milosti prose!“ Muklo će Mijat. Gorostas prečuo. „Zastopte, sami ne mamo kaj jesti . . . le pajte!

„Vidi se na vašem suhom tielu.“

„S bogom fratres et discipuli Jesu Christi!“ — — — „Amen.“ Završi Miško.

„Pokažite mi portu!“ — Zavikne groznim basom na sitna čovječulka u hodniku, noseća svieću u ruci, — da mu se vlasi naježili, a kapuc umah nataknuo na glavu.

„Ja že, že . . .“ ponizno zadrkta čovječuljak.

„Rufin, Rufin! na porto!

Ključevi i svietiljkom u ruci, kapucom preko glave, ukaže se bajno, rumeno lice, krilata nosa, silnih, nasmiešljivih ustnicâ. Zaškrinu vrata i mi se vrgosmo na ulicu.

Žmirkomice svjetlucahu ljubljanske svjetiljke a lagan vjetar poigravao se plamečkom njihovim kao i kob s našim putovanjem.

Tko bi ga sada pogodio, što sam onda mislio; još teže, što je Mijatu vrzlo i kopalo glavom. Svakako pol duše skutrilo se u želudac, pol zadriemalo u mozgu. Jelo i san, — to se siećam, — da bijaše jedna karika u verigah misli mojih.

„Miško! ja idem dalje. Idem iz Ljubljane!“

— A gdje ćeš spavati, gdje jesti? Ja sam gladan kao vuk!

„Gdje? gdje... Na polju ćemo spavati. Jesti? Ništa! — Za danas ništa!

— Po volji ti. Ja idem u gostionu.

„Ti u gostionu? A novac?“

— Otcu ću brzojaviti sjutra.

„A to su druge diple. E, dá, ti možeš. K momu otcu ne vodi žica. — S bogom. — Idem. Daj mi torbu.“

— Gdje je za me mjesta, tude je i za tebe; odkud meni novaca doteče, odtud i za tebe valja! — Ti možeš dobro govoriti. Idemo!

Miško tako krepko izreče te besjede, ko da mu se je Nestor nasmijao iz oblaka.

Dodjemo u gostionu, bog znaj u koju. Tko će sada gadjati? — Četiri čovjeka sjede, podbriti kao kanonici. U četirih čašah iskri se vince do polovine. Tri stara kao panjevi; jedan tek mlad ko hrastić. Biele dlakle probušuju mu suhonjavo lice. Plave mu oči titraju ko u zagorske cure. Pričini mi se, djak je.

„Bi li mogli u vas stan dobiti?“ Zapitam uljudno.

Ljudi se mudro pogledju, kao gradski senatori.

„Ne tukaj ne. Pri Roženkrancu bi že dobili!“ Sva četvorica u jedan glas progovore.

— Ne vemo, — zapopijem, — ptujci smo!

„Bom vam pa jez pokazo!“ Ustane mladić Prodjosmo dvie ulice i eto nas kod Roženkranca. — Putem smo saznali, da je naš dobrotvor brico.

Čudno gledao on za nama, kad smo išli uz krčmaricu u sobu. Ta blagodarismo mu. Poslje jur u sobi dosjetetili se mi, što bečka civilizacija zahtjeva. O jadni brico! Zlo ga pogodio! Djevojka okrugla kao jabuka, uvede nas u liepu sobu sa dvie postelje, ormari, divanom i ostalim blistavim pokućtvom. Naručismo večeru i vino. Skromna djevojka ode, a ja se sjednem umoran na divan kraj Miška. Torba tronuto klonula u kutu, za malo sruši se na trbuh i povuče moju orijašku batinu — što je silno tresnulo u sobi.

„Miško, koliko imademo novaca?“

— „Dvie pare“, posegne, osmjehnuv se, u žep i triumfalno upali cigaretu.

„U Ljubljani valja nam za žicu dobiti četrdeset novčića.“

— „Ni djavo, da ne izda toliko Ljubljana.“ — I do malo vijugahu se sive zmije dima.

Djevojka donese mirisnu večeru, kruh i vino. Grozan bijaše to juriš! Niti rimske lakomice na Lukulovoj gostbi niesu tako okrutni bili. — Čulo se samo muklo disanje i triesak čašâ. Oživila krv — — a duša? Bože moj, velite, da ne znate, gdje je duša! Ja sam ju ćutio, vjerujte mi, dizala se šumom po tielu kao stisnut kovački mjeh, pošto djelo započne, zvoniti i ječiti nakovalo, a iskre vrcati!

Odvečerasmo. Pogledasmo se široke volje, kao činovnici, dignuvši plaću. Mijat zapali cigaru, soba se dimi, ja pišem putopis, nu ovo još niesam pisao.

Unidje djevojka krčmarica. Mijat se ustao. „Kako vam ime, draga moja?“ — i uštipne ju za lice. Miško u istinu bio dobre volje. — „Mica“ — zategne stidljivo curče. Rinem na stranu putopis. — „Recite, molim vas Mico, gazdi, da mi ostanemo tri dana u Ljubljani. Hrvati smo. Putujemo.“ — Miško nije protuslovio. Opet se moja batina porušila i silno zaštroptila. Mica krčmarica preplašila se. — Da sam slutilac reko bi, batina nije svakako zadovoljna mojom odlukom. Nu umirih ju. Turnuo sam ju pod postelju.

„Tri dana“ — nasmije se Mijo, vrčuć cigaretu i zirkajuć u golemo ogledalo.

„Tri dana, jest“ — potvrdim. „U tri dana stići će i novac; jer inače ćemo se preseliti u drugi stan: na žabnjak.“ To je tamnica Ljubljanska.

„Bože moj, kamo doćerasmo!“ Uzdahnem melankolično.

— „Za danas do ovdje“ — osmjehnu se Mijat i zastre nos gustim dimom.

— „Pa ćemo i do Žabnjaka“ — zavrnem ja.

„Amen, — vidjeti ćemo.“ — Zaključi Mijat.

* * *

Žamorio i bučio sviet ulicami Ljubljanskimi. Bila sveta nedelja. Nebo čisto kao ribje oko. Mi pohrlili na polje. Sve je to nekako svetčano. Piljarice, duše mi, u svakoj su varoši jednake; nu u Ljubljani sve skoro mlade, čiste, pa ti se lukavo, kovarno smiju. Da bi skoro uzkliknuo s pjesnikom „oj djevojko, ne gledji me tako smijuške!“ A tko da od nje ne kupi groždja, bresaka, smokava? Ali ja i Miško bili gizdavi Razlogu ćete se lasno dosietiti. Prošli mi sve ulice; pomolili se u crkvi na misi. Bili u Ljubljanskom kaštelu, gdje su tamničari — i tako dodje pôdne. Poobjedovali mirno, blago, nehajno.

Poslje podne svratismo se k jednomu rodoljubâ slovenskih, i tude namaklo nam forintu. A da vidimo i kavanu Ljubljansku, podjosmo u nju — i dakako — tudjinci potrošili toliko od te svotice, da nam tek četiri desetke preostale za telegram. Proučili sva važnija mjesta Ljubljane. Tako se privuče noć i mi običnim tokom stvari okrenemo na večeru k Roženkrancu. Svršila se večera. Eto krčmarice Mice u našu sobu: „gazda moli, da gospoda namire za svaki dan napose“. Potresli mi se živci. Miško zakašlje i pljune.

„Što veliš Miško, bi li danas platili?“

„Ne, sjutra; mi još moramo nešto računati prije.“

„Tako je Mico“, — produljim ja hladnokrvno — „recite gospodaru, sutra ćemo platiti.“ Mica odleti.

„Gdje nam je do biesa bila glava, da već ne javismo žicom u Zagreb tvomu otcu?“

„Valja nam sada! Sastavljaj telegram!“

„U dvadeset riečih!“

„Dà — četrdeset novčića!“

„Bi li grozno sastavio?“ — „Media via.“ I zapuši Miško. Na zadnjoj strani putopisa počmem. U dvadeset rieči zajedno sa naslovom neka se zbiju sve misli, koje imadu naš užas opisati. Tuj se nešto više traži, nego od samoga Kurelca. — Strižem nekoliko krat i u četvrt sata glasio ovako telegram:

N. — J. — ured x.

Okradjeni. Užas! beznovaca! tridana ugostioni, dug! neizplatimoli, zatvor! pošljite brzojavnim putem!

Ljubljana „Roženkranz“ ulica m.

podpis.

„A što će Švabi za pravopis reći?“ Smrska na pol Miško.

„Baš se oni razumiju u pravopis, ko turopoljci u matematiku.“ Bila pol deseta ura; mi odosmo na brzojavni ured. — Kroz vratašca staklena predam, drkćuć, telegram. Poslje

nekoliko minutâ zavikne nam činovnik germanski, nadignuv staklena vratašca: „petdeset novčića!“

„Petdeset novčića?“ Zajecam, ko da mi odčitali odsudu u tamnicu.

„Ne imam sada toliko u sebe“ — popravim se! dajte mi natrag telegram. Sutra ću doći. Činovnik okesi zube kao tigar iz zvierinjaka zaklopi vratašca, da je sve staklo zvečilo. — Muče odturasmo se s Miškom iz trećeg sprata i pojurismo u stan.

„Što imaš, da prodamo, Miško? Telegrafirati moramo.“

„Pak što ćeš?“ — „Što ću? . . . deset novčića moramo dobiti — pak šta bilo, bilo!“

„Eto novog, šarenog rubca!“

„Neka je, deset novčića mora izdati.“

Svukosmo se, legosmo — i to bijaše dan drugi. — Svanulo jutro. Bio ponedeljak. Mi niti ne uzeli kafu u jutro. Odšuljasmo se kradomice stubami i zaplivali nešto slobodnije u Ljubljanske ulice. „Na posao! Daj rubac!“ Najdosmo se na krasnom Ljubljanskom šetalištu. Nekoliko staracâ kašljucalo. Djevojke prolazile košarami. Slovenke seljakinje nosile na trg, što im bog namaknuo u kući. A ja i Miško „spekulirasmo“ — domoći se jedne desetice!

Starica seljanka nosi košaru na glavi. Lagano koraca i moli: „češena si Marija, gnade si puna.“ — Ogledam se — ne ima nikoga na blizu. Stid mi udari u lice — nu kao očajan koraknem k njoj: „mamca, ćete kupiti tisto ruto? Deset soldov boste dali za njò . . . blagoslovljen sat tvojega telesa Jesus . . .“ završi starica, podigne glavu . . . „ruto? . . . ruto maš?“ — — — „Dà, ruto — — deset soldov!“ Grozni srsi projuriše mi cielim tielom. To je bilo očajno djelo. Grčevito mi zapinjao glas.

Baka razprostre rubac. Pak počne: „češena si Marija, gnade

si polna" — — „no, — pretrgne molitvu: „šest soldov bom dala..." „Ne, babo, deset soldov; sila mi je! Daj, ako hoćeš!" Šapnem strašnim glasom, tvrdom štokavštinom.

„Gospod Boh s toboj, blagoslovljena si med ženami, blagoslovljen sat tvojega telesa Jesus" — — starica posegne i stisne mi deseticu u ruku. — „Bien!" — promucam Mijatu, koji je s daleka taj prizor gledao. „K žici!" — „Dà." „Žurno, žurno!" — Mijat zadimi cigaretu, — Žica je odniela biele knjige očajane zdvojnosti dvijuh putnika u Ljubljani. —

„Brate, sada na poštarski ured!"

„A šta ćeš tamo?" — Šta? — Hoćeš ti ići k „Roženkrancu" pitati, je li su novci došli? — „Hvala; toga bi mi trebalo!" — „Ergo — na pošti ćemo naručiti, kada telegram dodje: neka počeka; sami ćemo si po novce doći."

„Valja ti posao!" — Obavili smo sve tako na pošti. — A zatim krenusmo u ljubljansku šumu, zavalismo se u travu i stali računati svaku stopu hitre žice. „Za dva sata kliknem poput kemika, kada exprimentira u retorti, za dva sata novci će doći; mi smo spašeni. — „Tako je!" Potvrdi sporo Mijat. — Pospali smo kao jaganjci, „gnani od krvožedna vuka"; tek nas romor ljubljanskih zvonova probudio. Prodramili se. „Novci su došli!" — I stali smo moliti pozdrav andjeoski. To bijaše po treći put. Svaki put drugim srcem, drugim čuvstvom. Hitili mi Ljubljanskimi ulicami. Sladak miris širio se je iz gostiona. To nam uzburkalo simpatični živčani sustav. „Žurismo se!" — Uliegosmo na poštu. „Ništa" — ponovim glupo, kao vodja, kad je pobiedjen.

Tada si istom stali napominjati i nabrajati sve okolnosti, rad kojih nećemo novaca dobiti — ergo: sedjeti na žabnjaku! „Nije otca u Zagrebu — pak je sve propalo!" Udre u melankoličnu žicu Miško, kao medjumurska historija. „Ili se razgnjevio, ili nije vjerovao telegramu" — stavim kritičku opazku.

„Ne; ako je otac u ruke dobio list, stalan nam je spas; nije li: neznam!" Pragmatički apodiktuje Mijat. Ljudi ne stalo s ulica i sa šetališta. Tek koji draponja zafićuknuo na klupi i pouzdano nas motrio. Žalostno je to; ali je tako. Prem, moram vam reći, niesmo se mi vidjeli vanjštinom opet tako kukavni! Udre jedan sat po podne. „Mijate čuj, — stanem i položim na Mijatova ramena ruke, kao da mu hoću dati „pax tecum" — „Mijate čuj! „No" — „Gledji, eno ti u polju, a biti će sat, dva li od Ljubljane, eno ti, velju — tri tornja, pohitimo tamo. Namaknut ćemo toliko Krezove slave, da još jedanput pošaljemo crne glasove tvome otcu." —

„Nemogu, noge me bole, a pismo mi ostalo u putopisu." „Moje je ovdje. Idem sam. Ti me čekaj i češće zapitkuj na pošti, je li što došlo!" — „Dobro, ali nemoj me ostavit, pak otići." „Mijate, zar smo tako slabe vjere?" — „E, vjera dà! Tuj se i gvozdena slomi!" Nipošto, Mijate, ili se budemo zajedno spasiti, ili zajedno u žabnjak!" „Do večera dodjoh." „Gdje se nadjemo?" „Na promenadi." — Bien. Mijat me sprovede pol sata ravnom gladkom cestom od Ljubljane. Na rastanku stisnu mi ruku i suznim okom nešto tiše šapnu: „amice, gladan sam." „Trpi Mijate i ja trpim — dati će bog bolje! — S bogom!" —

Ja sam išao kao mahnit. Duga je ta, veoma duga cesta bila. Kola za koli štropotala i dizala gadnu prašinu. Skakao sam sad lievo, sad desno. Ne pravilan vjetar zavitlao prašinu sad na ovu, sad na onu stranu. — Jurio sam čitav sat. Činilo mi se, da ću do mala doći tik Ljubljanskih gorâ. Dodjem u selo. Bljesnu toranj. Poradovah se. „Je l' tukaj faimešter?" — „Jâ" — potvrdi curče iza grma. Skoč ja preko grabe; provuci se preko živice, obrani se u dvorištu drzkomu psetu — i tako evo me pred župnim stanom. Kucnem, unidjem. Starac, orlova nosa, nu izkvarena. Sive mu oči žmirucahu kao

liesk zahrdjavjela puceta. Golobrada brada zavinula mu napred, poljubit će se s pijanim nosom. To je župnik. — Drugi, malen, krupan čovjek, debele, ostrižene glave, isto tako ne brkat; nu nije kapelan, ni župnik. — Premeću oba karte. Poklonim se duboko. „Velečastni gospodine, molim Vas smilujte mi se. Putnik sam. Imam druga, obolio mi. U Ljubljani sam ga ostavio. Iztrošismo se do zadnje pare. Ne imamo ni čim otcu brzojaviti kući. Pomozite našoj nesreći!“ Podam mu pisma. „Niti pisnu, niti zubi škrinu.“ Izvadi iz sunjice stola dva novčića i položi mi na pisma. Nešto zamrmlja i ode u drugu sobu. Sukartaš sjedi i gleda slike divljih, poganskih svetacâ na ostarjelih kartah. Stepem sa pisama dva novčića na stol i odem.

Jurio sam dalje; jurio puna dva sata. Župnika nije bilo u kući ili mi barem tako rekoše. —

Gladan sam bio; nu ipak sam junački išao, krećuć prama Ljubljani. Tako sam načinio paralelogram. Dvie stranice t. j. veću i manju sam crtu prošao — jošte mi je dvie bilo proći, dakle: pol puta. —

Dojurim do posljednje župe pred Ljubljanom. Sunce jur zapadalo za gore. Od glada i prašine ožednio sam. Napijem se vode studenikove u prvoj kući i použijem samo jednu jabuku. Selo je to veliko kao naš Stenjevac — pak i veće. Liepe kuć[illegible]edaj[illegible] tik jedna do druge i čine po gotovo ulicu. U ovoj su župi svetkovali danas svoj svetac. Krasan gospodski sviet gledao na okna, a Slovenčad široke i dobre voljice klamitala iz gostionica. Više put zaori glasan smjeh sa kojeg prozora i sasuo niemački bruk na koju sirotu Slovenca. To me nemilo zazeblo u srcu. Napast me je bila svladala: vjera se slomila. Gladan i umoran zaželih ostati za danas u župnika. — Sam bog je dao, da mi to ne podje za rukom. — Što bi s Mijatom bilo? Težko da bi se bili ikad do Zagreba sastali!

Župnik je stajao pred crkvom i grdne psovke sipao na smjerna i ponizna čovjeka, koji je pred njim stajao. Sada se cerio taj odabrani pastir u germanštini, sad — nu barbarski ciepajuć — u slovenštini. A kad sam ugledao to lice, — prosti bože — i vi čitaoci, ja ga držah prije za Judu, no za Isusova vojnika. Sav se potresoh i pojurih u Ljubljanu. Mrak se uhvatio. Hladna Ljubljanska kotlina bila je veoma tiha.

Idila kraj Ljubljane.

Išao sam, mislim, kako nikada u životu. Lagan sam bio kao 'pero, kako vele; a pjevao sam po tiho neku ditirambičnu pjesan. Zlatni trak sunca rumenio na tamnoj sjeni, a to bijaše gora — rumenio se kao djevojčina ustna probijajuć izpod crnoga vela. —

Bilo to već daleko od toga sela, kada dostignem žensko čeljade. Nosila ručnu košaricu i tiho koracala. Nazovem „dobar večer.“ „Bog daj“ — odvrati milo — premil glasić. Kamo, mlada djevojko, bog s vami, putujete sada jur noću — pak sama?“

„U Ljubljanu. Ta i vi sam putujete.“

„Dakako. Nu ja sam mužkarac. A vi . . . vi? nije li vas strah?“ . . . Kako bijah dobre volje [illegible]hvatih ju nježno za ruku. Djevojka pomakne, nu ruka joj [illegible]oma [illegible] ostala je [illegible] mojoj ruci. —

„Zar i vi gospodine, u Ljubljanu?“ — Djevojka će tiše i drktavo.

„I ja. Jest. Nu neznam puta, nit, kako je daleko!“

„Neznate puta a Ljubljančan ste“ . . .

„Niesam, draga dušo moja! ja sam iz daleka, Hrvat sam. Nikada ovuda ne hodah.“

„Pa kako ste sada došao?“ Pogleda me djevojka u mraku, i ja sam oćutio njezine oči. —

„E, to su druge gusle, sestrice moja; a ja bih veoma dugo svirao, dok bi vi melodiju razumjela.“ —

„Zar mislite, da sam tako loša sluha?“ Zaguče sumornim smjehom djevojka, kao angjeo, kada ti stiska oči na san.

„O, ne mislim, ne mislim, dušo moja, tako — nego to je velika pripoviest.“ —

„Pa neka je — a dug je i put do Ljubljane — a vi pripoviedajte.“

Ta iskrenost, ta prostodušnost uzhitila me. Stisnuh joj čvršće, još svedj držeći gladku joj ruku. Ona, kano da se sklanja na to. Umorni i gladni ljudi kada još zadnjom vatrom planu, veoma su simpatični, kao i bolestnik, komu je umrieti, pobudjuje sućut, kad mu zadnja iskra zdravljica sine. —

Pripoviedao sam dugo, pripoviedao vatreno, zanimivo. Sve više k djevojci nagibajujuć. „Vi govorite ko da evangjelje čitate; vi ćete biti pop. Svi popovi što sam ih čula, nit vam iz daleka niesu premci!“ „Mislite li?“ . . . Ludje niesam mogao zapitati. Tajnom radosti mi zaliba srce, duh mi se vinu pod zviezde . . . ja sam . . . neznam sam kako . . . ja sam žarko poljubio djevojku. Bio sam fantastični pjesnik u toj noćnoj idili.

Djevojka se izvinu. Čuo sam, da joj srce tuklo — ruka silno uzdrhtala.

„Vi ste putniče zao čovjek.“ . . . Ukori me toli nježno, da mi je duša i srce, što bi rekao Mijat, zapelo u grlu i ja sam ludo, preludo šutio. — Mučali smo dugo oba. — Skoro bi ju bio molio, da mi oprosti — nu, tek ju mogoh zapitati ime. „Franjica“ — reče mi nekako prkosno, ali taj prkos toli mi je godio. „Franjica, Franjica . . . opet mi zape duša u grlu . . . „Franjice, zašto se mi mladi ljudi umah spoznademo, ko da smo u jednoj koljevci rodjeni? Čudno!“ —

„Čudno!“ Šapne Franjica. —

Uhvatih djevojku opet za ruku; košara joj opuzne na zemlju — — ja ju poljubih živo, vatreno, strastno — vječno! Bio sam najsretniji čovjek ovoga svieta, jer sam oćutio njezine ustne. Lice joj sijalo nevinom vatrom. Dvie vrele njezine suze ostale mi na licu. Krvav mjesec planuo iza brda, kao ljuta kandjija na moju samozaborav. Ah, na samozaboravnost nas obijuh. — Franjica, težko uzdahne, privine košaru — i mi pojurismo put Ljubljane. Dvie vrele njezine suze ostale mi na licu; ne, niesu se posušile ni dan danas! Mi smo išli muče. Angjeo stražar bdio nad nama. Njemu se hćelo pošaliti, pa dopustio, da se ogrlimo onako vatrenim ali čistim, — ta angjeo posredovaše medj nama — čistim, djetinjim zagrljajem. Dà, naš poljubac odnio angjeo kao kap rose, kap bisera — i on mu blista na bielih grudijuh gori visoko, visoko — medju zviezdami!

Sve većma približavali smo se k Ljubljani. Liepa samotna zidanica sine sa velikimi prozori. Mjesec prolievao, izgubiv svnju krv, sjajno srebro na čelo zidanice. „Tuj je moja kuća," šapne Franjica. Unidjem s djevojkom u kuću. U ovelikoj sobi bilo sve čisto, uredno ponamješteno. Ne razkošno, nego ugodno i milo kao u djevojačkoj odajici.

Luč visjela nad četverouglim stolom, prostrtim crvenim stolnjakom. Starica kleči u kutu i moli. „Dobar večer" — nazovemo oba u jedan glas. Franjica metne na stolac košaricu, starica se prekrsti, — okrene i odzdravi. Naše oči, jednake misli, srele se. Mi smo hotjeli jedan drugoga vidjeti pri jasnu svjetlu luči. Krv mi planula u licu, Ta isto ono lice, koje u Anijelke. Samo oko življe sije, samo obrvice oblije kruže čarobne dragulje; a rubac svilen, oh, taj tako liepo stoji toj glavici ....

„Teto, moj suputnik iz daleka. Hvala bogu, nije me barem bilo strah!" Starica nas oboje brižno pogleda.

„Izvolite gospodine . . .“ sjede Franjica na nizak, dosta prost divančić; „ja sam se upravo umorila“.

Starica donese večeru. Franjica poskoči, hitro prostre.

„Vidj, što danas kupih“, počme teta i rastre pred Franjicom maramu. Zapanjim se: stid, nevolja, gnjev uzavrie u meni. Stadem si otirati čelo tobož znojno. Prepoznao sam staricu, koja je na Ljubljanskom trgu kupila Mijatov rubac od mene. Upoznat će me, pobojah se. Stade ona pripoviedati cielu sgodu svoje trgovine. Prem sam Franjici opisivao svoj put, nu ona ni iz daleka nemogaše slutiti, — da je to u ikakvoj svezi sa mnom. Nutkali me k večeri. Zamolih vode i spremih se; al vragoljanka Franjica poskoči k meni i prikriči, sgrabiv me toli ljubko za ruku, da ona zahtieva, da s njom večeram. E, dakako — — suputnici smo. Tko da joj ne udovolji zapoviedi? Teta nekuda odšuljala a mi ostasmo sami. Naše oči željno se sretoše — sretoše, kao dvie duše, kojim je zajedno u raj. Iz Franjičina lica i oka sipao neodoljivi žar. Ćutih, da mi srce nabujalo kao jezero; no i želudac tražio svoje pravo. Stali jesti, a teta, kobna ta teta donesla zdrave rumenike. — Još mi u razgovoru i veselju hranimo se, kad začujemo čudan ćirluk i nerazumljivu muškaračku pjesmu. „Janez Zeunik“ šapne starica — „tist ga pa mâ!“ Janez Zeunik, mune mi glavom, otajstveni naš vozić u Ljubljanu!

Kuc . . . kuc . . . i pokaže se rumeni Janez Zeunik.

„En sveti žegen — — o Marinka, snoboke maš? gle, gle Marinka . . . se se vê, ja se se ve . . .“ Ponude starca čašicom. „Se se vê . . . ja . . . ošine me starac krvavima očima . . . o Horvatje, Pećnik se se vê . . .“ „Niesam ja Pećnik“, zakrčim Janezu Zeuniku. „Pa vi se znadete? pogleda me u čudu Franjica. I ja joj izpripoviedih nasu vožnju.

* * *

Visoko se već mjesec podigo nad kranjskom deželom. Jur stigoh u Ljubljanu. Pošljednji uzdah svedj je zujio u uhu momu, posljednji stisak gladke ručice toplom krvi oblio ruku moju, pošljednji pogled zasliepio vid moj — — pošljednje rieči: „vidit ćemo se u Hrvatskoj" — kao čarobno, nadzemno zvonce ozvanjale cielim bićem mojim. S Franjicom sam se rastao; ali zar duhom!?

Gdje je moj dragi Mijat? Zapitam se stupiv na Ljubljansko šetalište. Novci stigoše, pa puna šaka brade! Sve je tiho, mirno, pusto — nit vjetar ne šušnu.

Na klupi sjedi čovjek. Skitalica mjesec poigrao mrežom oko njegove glave, kao pauk oko muhe. Ja upravo prama čovjeku. „Mijat!" kliknem veselo; hvala bogu, da se nadjosmo.

„Mislio sam, da si odišao."

Pa kako me čekaš ovdje?

„Cieli dan sjedim ovdje."

A šta je onda s poštom?

„Bio sam pod večer tamo. Ništa."

Za boga svetoga, kuda ćemo sada? Jesi li bio u gostioni?

„Dà, u gostioni . . . Imaš li novacâ? Znaj, da mi tamni pred očima; ja ništa nejedoh.

— Tamni? Neimam ni pare. Nešto sam jeo; namjerio sam se na dobre ljude.

„Blago tebi. Što ćemo sada? Idemo li u gostionu?"

Mısliš li, da ćemo dobiti što od otca?

„Ništa ne mislim; ništa se više ne nadam."

„Tako? pak u gostionu? . . ."

Miško je mučao. Potegnem rukom preko čela i zaronih prstima u kose.

„Mijate, ja idem. Bježat ću. Uzdajem se u svoje noge."

„Naći će te. Ta putopis i torba je u gostioni!"

„Neka bude, kako hoće. Ja bježim. S bogom Mijate!"

„I ja ću s tobom.“

„Ne, onda nas imadu. Svaki neka u svoju stran, svaki se neka sam štiti.“

„Kamo ti — tamo ja.“ Podiže se Miško sa klupe, nadnesav desnicu u vis.

„Ne, Miško! Sa mnom nikako!“ I žurnim korakom krenem. Mijat sliedom za mnom. —

Ustavim se. „Mijate čuj, — počmem svetčano, povišenim glasom, kao prorok — čuj Mijate, evo ti uvjeta: idimo u gostionu, ali ti ćeš govoriti, Zašto? zato jer se mrko držiš. Ja sam puno govorio — a ti si vazda bio podmukao, sumljiv. To se pako sada obistinjuje. Ti ćeš liepo ovako gospodaru: gospodine, Hrvati smo, evo vam imena i stališa. Ne ćemo vas prevariti. Za sada ne imamo novaca, telegrafirasmo otcu u Zagreb i čekamo dok dobijemo. Primite i pridržite putna pisma. — Mijate ajde, tako smo spašeni. Ne ćemo li još sjutra dobiti, pouzajmiti ćemo od gazde i opet telegrafirati. Hajde!“

„Ne, ja nemogu govoriti.“ Rukne Mijat kao titan.

„Ne možeš? Nemogu ni ja. S bogom!“

Mijat za mnom.

„Neidi za mnom, uloviti će nas! Uloviti, znaj, žandari, pak nas okovane odvesti u tamnicu.“

„Neka! Ja idem — kamo ti — tamo ja.“

„Mijate, brate, čuj! — Stanem ja — govori u gostioni. Vidj dva nemožemo bježati. Govori, pomoći ću ti; samo da ja opet prvi ne prodikujem! Govori Mijate, ako boga znadeš. Inače tamnica! Jao, grozote — promisli, kada će otcu stići pismo: sin, Mijat u Ljubljanskoj tamnici. Nije li to užas? Ciela budućnost zablaćena ti. Govori Mijate, molim te, govori za boga; inače . . . inače neidi sa mnom!“

„Ne govorim, ne, radje se zakoljem“ — vrisnu Mijat i hiti sobom na travu kao ludo diete. —

„A ti se kolji!“ Napnem se rugajućim tonom, a koliko god smo jadni bili, nasmijah se tajomice.

„Kolji se — a ja idem. I kroknem hrlo šetalištem ljubljanskim. Mijat se ustane sa trave, pak za mnom. Išao sam kao biesan. Mijat me lovio. — Tako nebude ništa, promrmljam i krenem natrag. Mijat opet za mnom. Stanem i Mijat stane. Mjesec zašao za taman, debeo oblak.

„Ajde“ šapnem muklo. Stupao sam deset koračaja pred Miškom. Ljubljanske ulice bile tihe, puste. Bilo kao one večeri, kada se razstadosmo sa ljubljanskimi fratri. Na tornju odbilo deset sati. U „Roženkranca“ otvorena vrata, sve još čuje. Hitro poskočim stubami do naše sobe, otvorim vrata, — upalim svieću i silno pozvonim. Sve bilo u redu u sobi. Eto krčmarice Mice.

„Mico, neka dodje gospodar k nama.“

— Gospodar — zategne u čudu Mica a oči joj se zakriese.

„Jest, gospodar, umah molim.“

Mica ode. Mukom sam šetao po sobi. Mijat prekrstio ruke i ukočio se na divanu.

Čekali smo dugo, preko četvrt ure.

Neobično zašustilo po stubah. Koliko vas ide? Pomislim. Lagašan kucaj oćutismo na vratih. Neznam jesmo li se i ozvali. U sobu stupi krasna gospodjica. Krv mi brizne u lice, u oči, dà u iste vlasi!

„Gospodično Anijelko!“ kliknem. Mijat ustao sa divana i upro se o stol. „Putnici, Hrvati!“ Zadivi se Anijelka, a crne oči ljesnuše joj vrelom, živom vatrom. „Evo, vi se upravo u našu kuću nastaniste.“ Sjetim se, što mi je činiti, ali kolika to muka bijaše, znam ja i bog. Miško se okrenuo k prozoru.

„Gospodično“ — počmem nešto smućenim glasom — „Gospodično, mi smo vam nesretni“ — Anijelka dražestno razširi oči — „nesretni?“ — šapne.

„Do Ljubljane iztrošismo se posve; zadnjim novčićem telegrafirasmo kući. Danas već cieli dan očekujemo novce, nu ne dočekasmo. Niesmo se usudili u gostionu, dok ih ne dobijemo; ali noć nas pritisnula, i evo mi vam se izdajemo, kakovi jesmo. Putna pisma imamo i predajemo ih gospodaru, — pak čekat ćemo na milost božju, dok dodje pomoć od kuće. Pisma dajemo, — da ne misli gospodar: to su nepošteni, sumljivi ljudi." Odlahnulo mi, svršio sam. Mijat se okrene od prozora.

„Pak zato ne usudiste se cieli dan ovamo? O bože, je smo li mi takovi ljudi? Ja sam istom večeras prispjela; otac mi reče, da su dva putnika nastanjena, putujuća iz Beča. Niesam se brinula; nu kada je došla Mica i pripoviedala otcu, da gospoda veoma zabrinuto traže njega, posla me ovamo — — i evo — ja nadjoh svoje Hrvate! O nedaj bog da mi tražimo kakova pisma. Nu vidite, vidite — žmirne Anijelka lukavo i prkosno — bog vas je kaznio tom nesgodicom, što ste nas onako ostavili na putu!"

Nesgodica, pomislim, a Miško se već hotio zaklati.

„Gospodično, molimo večeru, cieli dan gladujemo" — izpoviedi iskreno Mijat. „Cieli dan?" Zažari se Anijelka i zaroni mi u oči. Stidom poniknuh — — — i — — i gospodjica Anijelka ode ....

„Nu šta si se ukočio?" Grune me Mijat, široko se smijući. „O, zar se niesi zaklao?" Upitam ga naivno, podramiv se. „Jesam, nu tebe u negvah vode, znaš, ona dva žandarca na žabnjak!"

Mica vesela obraza donese obilnu večeru. Pa umorne, zadovoljne zanjihao nas lagani Morfejo u krilu kranjske dežele.

U Vodnikovoj sjenci.

„Danas ćemo do deset sati počekati, ako ništa ne stigne iz Z., zamoliti ćemo gazdu novaca, i opet brzojaviti".

Pozdravim Miška u jutro, koji se je tek ustao iz kreveta.

„Idi na poštu i reci činovniku, stigne li štogod, neka u ovo gostionu pošalje“ — reče Mijat, a ja podjem na poštu i bude tako. Krenemo na šetnju i šetasmo do pol desete ure.

„E, sada nam je k „Roženkrancu“ — došlo što ili ne?

„Pa ajdmo“. Došli mi u gostionu i sastali krčmaricu Micu: „gospodo, jur cio sat čeka vas listonoša s novci“.

„S novci?“ — oba u jedan glas klikosmo — tobož iznenadjeni, kao turski hodočastnik, kada ugleda Meku“.

Recite mu neka dodje u sobu“. — I dodje čovjek, vješt novcu i novce nositi. Lukavo nas omjeriv okom, poda nam otvorenu kartu. Nije šala brzojavnim putem novce dobiti. Mijat podpisao, listonoša nabrojio, a ja sam napeto gledao vrevu svieta na ljubljanskom trgu — a jedva dočekao, da je listonoša otišao. — „Ipak“ . . . uzdahnem, kada je ovaj zaškrinuo kračunom.

„Tako je“, osmjehnu se Mijat — „danas pošljednju cigaretu izpuših!“

„A sad na račun, majstore! Dokrajčim Miškovu duhansku reflexiju. „Jest, neka dodje!“ Potvrdi Mijat, kao izkusan mejdančia. I ciknu glasno zvonce, toli kobno ovih dana po nas, i Mica dodje. „Račun!“

Mica ode a dodje Anijelka sa crnom pločicom u krilu i mi računasmo — — divno računasmo, i smijali se, i šalili se do mile volje — — a račun? Račun, bože moj, i posljednji školnik „šlabekovačke dobe“ — dao bi nam — ne šiba, nego na kukuruzi klečati.

„Krivo računasmo,“ — kliknem, uprv oči u Anijelkino lice — ta lice one bajne djevojke Franjice — „krivo? — hvala vam, ne pitam vas za klasifikaciju, škole sam jur svršila.“ Račun bijaše gotov, ja sam mu se divio . . . .

Taj dan bio je jedan od najugodnijih dana mojega putovanja. Mijat ode nabaviti si duhana, a mene pozove gospo-

dična Anijelka u vrt. Ponieli smo Vodnika i uliegosmo u zasielak, sličan špilji, obkružen bršljanom, a u špilji i pred špiljom mirio miris cvieća i dizao se k žarkomu suncu. Čitali smo Vodnika — pa srce nam tuklo . . . Ne, boga mi, neće mi se pripoviedat ovakovih epizodâ. Mi si uvoljesmo — — tek šapnuh, pritegnuv labudji vrat djevojke — „Anijelko, nazovimo ovo skrovište „Vodnikovom sjencom“ — — — „i sjencom Vodnikove lju — — — ba . . .“ šapne ona — a dva bisera odronila se na cvietak u krilu i sjala, sjala, nebo moje, kao dva dragulja . . .

(Intermeza: „Gospodo, vjerujte mi, težko mi je dosadjivati vam timi djevojačkimi suzami, uzdasi, srcem i bog znaj, što sve ne! Kada to svaki dan čitate u sto pjesnika i novelista jedno te isto. Žalim, da nije u mojoj ljubavi kakova originalna scena, pak s toga vam ne ću opisivati prvu munju ljubavi! Pomislite si, djevojku krasnu privinuti na grudi, na srce, k licu joj se prisloniti, u oči joj zaviriti — — pak to sve gori, peče, vrije, ključa — — to je jednostavan prizor, a najuzvišeniji trenutak! Bog je jednostavan, pak tko ga je dosta oslikao? tko će ljubav, koja iz njegovoga krila vječnim vrutkom ključa!? — Ne, neću dalje! Dosta je! Bog živi! — kliknuo je godinu danâ poslje toga putnik ove sgode u veselom družtvu svojih prijatelja. —)

„Ljubav u vodnikovoj sjenci“, bila je samo ponova „idile noćne“ sa Franjicom, pače ja sam držao sada Anijelku za Franjicu; a oboje za čarobnu varku. I podne nas zateklo u „Vodnikovoj sjenci“, u sjenci ljubavi moje, i mi se prenusmo. Knjiga „Vodnik“ ostala je u sjenici. —

Znah, da ’e neka skrovna sila,
Kój nije moć duh da se ogluši,
Da je neka bolest mila,
Ka me slatko škaklje u duši:

Neka želja, nu smetena —
Pače od želje slika i sjena.
K nebu uzdisah, nu Bog znaše,
Da k njemu uzdah moj ne idjaše. —

Gjorgic.

Te stihove hrvatskog „izkajalog pjesnika“ za mladje dane dozivah si u pamet, stupajući u naš stan. Mijat sjedjaše na divanu, pušio i sav blažen gledao duhan na stolu. „Kako vidim“, nasmije se Mijat, „tvoja još jučer krvava zviezda, danas se je posvema preobrazila“. — Zašto? bezbrižno upitam. „Zašto? Idi pogledaj se u zrcalo, kano da si se okupao u Jordanu“.

„Tu orijentalnu prispodobu dobio si valjda sa duhanom?

„Pa neka je i tako; ali ti mi se, dečko, klatiš po vrtu — a smućen si kao dim na vjetru“. „Ná, opet si blizu prispodobu uhvatio“. — Još skladno zvučahu zvona ljubljanskih crkavâ. Prekrstih se i molih, nu novim neoćućenim jošte čustvom. — Još niesam ni izvršio, kada kucne i unidje krupna, crvena i zdrava gospodja.

„Gospodo, izvolite u naš obiteljski krug na objed. Ovršujemo danas svetčanost moga rodjen-dana. Moja Anijelka toliko toga znude o Hrvatskoj pričati — a vi ste Hrvati, biti ćete nam veoma mili“. Pokloni se gospodja.

„Gospodjo, hvalimo; upravo nas iznenadiste“ . . . .

„Bože moj, ta mi smo svoji — a jur se na putu upoznaste s Anijelkom — — izvolite samo . . .

Gospodja nas ostavila. Poredismo se; skoro da nam bijaše taj poziv neugodan, nu smisliv se na Anijelku, srce mi se razigralo, zalito blaženstvom i srećom. —

Baš htjedosmo izaći, kada začujemo šum odiela. E, dakako, ženske jesu, poznaš po onom tihom, laganom koračaju. Kuc . . . kuc . . . kuc . . . Hrlo je to bilo; hrlo se pokazale

dvie gospodjice — bila to Franjica i Anijelka! Nu što će ta čarobna varka? Miško se hladno poklonio a Anijelka pokaza nas kao Hrvate, kao putnike Franjici i nju nama kao prijateljicu. U isti čas trznulo je Franjičinim licem smrtno bliedilo, uzdrktala je. Ovo si upamti čitatelju, poseban je razlog tomu, koga ćeš saznati tekom pripovjesti. Jedne neprilike bojah se, da Franjica prijateljki svojoj ne odkrije naše noćne idile. Ta bojazan zakrčila mi jezik, malo sam djevojkam u oči gledao, bijah smućen; što su djevojke ipak mogle povoljno svaka na svoju tumačiti. Medjutim — Mijat bijaše veoma riečit. Pripoviedao je o povjesti duhana hladnom satirom, što bijaše djevojkam posve izvorno, pak su Mijata s udivljenjem slušale. Tiem većma bude moj Mijat zanimivim, što je vješto i kratko crtao muhamedanizam, sprepleten dakako s njegovom obljubljenom bilinom; pače, on se je upustio i u zdravoslovno dokazivanje o pušenju. „Vi, gospodine, umukoste?“ Ukori me Anijelka tiho. „Ne pušim, pak nije to moj predmet“. Odvratim isto tako tiho, mjereć pijanicu, što se kotrljao dvorištem. I tako dodjosmo u liepo uredjene sobe, gdje je jur sve spremno bilo. Puno ugledasmo tuj stranih i ozbiljnih licâ; djevojaka i žena u obilju. Nu, mi dakako ipak najstraniji bili velikim veseljem gledani i slušani. Na čelu stola sjede čovjek od kakovih četrdeset godina. Prenizka čela, crvena, gojata lica, mrtva oka; bez brka, bez brade. Ostrižene plave kose. Taj će valjda biti: „nobilis de lauro“[1] pomislim. Do njega sjedne na lievo pater Felicijan a na desno domaćina isto tako gojat i crven. Felicijana već upoznaste. Domaćina i otac Anijelkin jest jedan od onih zadovoljnih ljudi, koji nikada niesu vjerovali, da je zemlja „dolina plača i suza;

[1] „nobilis de lauro“ zvao se najbolji pitomac na sveučilištu Karlo-Ferdinandskom.

muka im je samo, što trbušinu težko vuku, inače, kada ju ponamjeste, blago si ga njima kao i Zagorcu, nalievajuć petdesetaču-vožu ljutim moštom. — Kako mi se u pročelju stola onaj čovjek pričinio „nobilis de lauro“ — tako sam se i do skora mogao nadati, da će početi: quod est quintum et sextum argumentum“.[1] Kraj mene sjedjela na lievo domaćica, na desno Anijelka, uz nju Mijat. Sučelice mi bila Franjica i dug, tanak ljudesina, crna brka, crne duge kose, ugrizljiva oka, kozičava lica. — Gospodja domaćica postupično dostizavala debljinom svoga vojnu, koga je zvala Janezom. Inače bila to bezbrižna ženica dobra srca i suzna oka. — Plemeniti „essence“ (izvrstno tokajsko vince) tekao je riekom, a ta rieka stala bučiti u svojih koritih; ljudi se, boga mi, počeli rumeniti: komu jagodice, komu nos, komu i sama uha. Pilo je sve po preko i žensko i mužko. Pa stalo se govoriti, stalo šaliti, smijati, pjevati. Slovenci otmeniji niesu tomu vični, pritegao ih je Niemac na svoju, ali tu bijaše pravcato hrvatsko družtvo.

Bilo tako neko vrieme, ali domala ostasmo samo dva glasa na polju. Svi su šutili. Bijaše mi neugodno, jer sam baš ja govorio. „Gospodine, vaše, kako vi velite, ideje, što ipak niesu — uništiti će slavenski živalj, kuda ga god imade, nadvladaju li. — Hrvatom nikada ne želim, da ih poprimu“.

„Vi ste čovjek veoma mlad, idejalista. Civilizacijom europejskom ohladnjeti ćete“. Zakrči mi ovaj sučelice, s kojim zametnuh govor o Hrvatstvu i slovenstvu i slavodobitno pogleda Anijelku a mene omjeri zlobnim okom. „Stani nazlijo“, pomislim si, ako si ti britva, ja sam brus. —

„Mlad; pa što za to? Tim lje nikoga ne ućeraste u rog. Europejska civilizacija; tuj vas ne razumijem, pak s toga baš

[1] to bijaše thema učenoj prepirci na istom sveučilištu.

bih vam krivo učinio, da velim, možda ste se od običaja poslužio tom svagdanjom rieči". —

„Čudim vam se, da vas ne zapopiše; izvrstno prodekujete. Civilizaciju sam dobro rabio; žalim, što ne razumjeste. Slušajte: naš narod je glup, tup do zla boga: potkuj ga, on će jaukati; a pop će mu reći: trpi, bog hoće tako, za to tebe čeka nebo, a tvoga mučitelja pako. I on će mu vjerovati sve u ime božje! Pa tako će ići redomice sve u ime božje, i u ime božje će nas poniemčiti! Narodu treba svjetla europejskoga!"

„A molim vas, odkuda da pozajmimo to svjetlo?"

„Evo vam susjedne Njemačke!"

„Izvrstno! Pak vas ipak njezino svjetlo bije?"

„Dakako, jer smo tamni", ali kada svjetlo izpudi tamu, po svoj prilici ćete svi biti u zajedničkoj svjetlosti kao Niemci; ne vjerujem, da vam nebi još tamnije bilo u toj svjetlosti". „Hrvat je fant" — šapnu Felicijan „nobilis de lauru" u uho.

„Medjutim, pa krstili vi mene još jedanput popom," svjetlo i civilizacija" je fraza zamotana u dronjak modernoga bezvjerstva, koja će narodu ako ne propast, to rakov korak na ono sto godina duševnoga mu promaknuća doprinieti". —

„Valjda ćete dopustiti inteligentnomu čovjeku, da može biti bezvjerac; vjera neka bude svojinom naroda, kada je još tako".

„Dakle i vi ste bezvjerac?"

„Jest, posvema". —

„A, to je drugo. Vi po tom ne vjerujete ni čovjeku ni bogu?"

„Ni čovjeku ni bogu!"

„A njemačkoj civilizaciji i svjetlosti vjerujete!"

Moj čovjek zamučao i mukom zavirio do dna u čašicu.

„Znajte, gospodo i gospodjice", okrenem se prema „nobilis de lauro", svaki narod u historiji svieta, kada je zabacio

vjeru, počeo je slabiti i mehkoputiti — sam je za sebe dozrio — i svršio vjekovanje svoje! Sloveni, koji istom sada niču iz zemlje, neka podju tragom Niemaca u tom pogledu, ugledati će smrt. Niemac, slobodno pomišljamo, dokrajčuje svoj viek. Narod, koji počne topove graditi, kako bi srušio do pol svieta, narod, koji strovaljuje što je uzvišeno i sveto, narod takav ne može, niti ne smije nas zanieti, da ga sliedimo, kojim je istom živjeti. Materijalizam uvlačiti, reći će, narod iz čiste mu potleušice ćerati u blato! Bog mu dao vedru, zdravu, veselu dušu — koja samo čistom nepokvarenom vjerom bude sviestna svoje narodnosti, svoje budućnosti, zaman vam sve, svaki narod podigoše ideali do njegova cilja. Ti naobraženi ljudi na dugoj trstici svoga materialističkoga žezla nose definiciju: „zadovolji trbuhu, pak mirna Bosna!“ Ovakovomu svjetlu neka povjeruje narod, pa će mu sve jedno biti, bude li Niemac, bude li svoj!

„Ja se baš ne borim za bezvjerstvo u narodu, ta ono će samo po sebi doći“.

„Vi se upravo borite. „Narod je do zla boga glup i tup“ — rekoste, treba mu svjetla, što će ga potresti, razbistriti. On još imade vjeru, zato je i glup, vi mu nosite prosvjetu — dakako već sam prosvjetljen — a vi ste bezvjerac, pak i to po vaših riečih jest biljegom civilizacije: — dakle da bude i narod prosvjetljen, civiliziran — mora postati bezvjernikom. Ne borite li se za bezvjerstvo?“ —

„Vidi se, da nije davno, što učiste logiku“. Porugljivo će on.

„Baš to mi je dobro došlo; vi ju usuproć negdje jako davno učiste!“

Materijalista opet zaviri na dno čašici. — Družtvo stade podcikivati od smjeha. Miško velevažno kimnuo glavom, nešto htjedne reći, ali ga Anijelka ponudila paštetom. Moderno psetance natjeralo žmirucava mačka, ljubimca domaćice sa divana,

na što se i sam „nobilis de lauro“ okrenuo i stao sve od smjeha kašljati.

„Moj gospodine, — ozove se gospodja nešto srebrnaste kose, nu u licu dosta mlada, visoko uzdignuv glavu — moj gospodine, ja vam proputovah Njemačku, Francezku, Taljansku — pak što sam uvidila? Uvidila sam, da je to sve ništa. Niti Hrvati niti Slovenci niesu dostojni onoga, kamo bi ih vi rado pukom rječitosti dovesti. Uvidila sam, gospodine moj — pogleda me oholo gospodja — da je to sve — Hrvat pa Slovenac — sve je to „jen pes!“ —

„Prostite, milostiva gospodjo, neću kritizovati vaše putovanje, nu reći ću vam, da ste veoma slabo gledala po svih tih zemljah! Mi usuproć mnogo vidimo, no pse tek slučimice gledamo. Vi ste jako slabo gledala, videći Hrvate i Slovence „pse“. — Medjutim mi — Hrvati i Slovenci ne marimo nikada sa p svršiti ili sve vidjeti kao pse“, — to je rekao Miško hladno, kruto, odriešito. Iznenadilo nas je sve, ponajviše predgovornicu gospodju, Mijat bo je s njom prije tako krasno njemački govorio, da mu se je ona — dakako inteligentna dama divila. Poznato je, da krajiški sinovi njemački osobito liepo, književni govore. Gdje bi se baš ona bila nadala, da će joj hladni Miško štitom biti, tude ju je on odlučno odbio. Često sam to doživio od svoga Mijata. Bilo nešto kasnije, dobro si dohitam u pamet, sastali se mi u Medjumurju sa goropadnim „pomadjarlijom“, koji je hotio većim Magjarom biti od ikojega Arpadova potomka; pače taj je hotio svoju lozu vući čak iz Babilona, — sastali se, rekoh, mi — pa kada je ponosno moj Mijat pripoviedao Magjaru, odkuda je on, pretrže ga Magjar: „a dà, tamo blizu Slavonije, tamo gdje su one hajdučke šume; nu sada se već ne bojite hajdukâ: pohvatalo ih“.

„Dà, pohvatalo ih na sreću i na sreću imena tih najzlotvornijih hajduka dokazaše, da su sami Magjari“. Magjaru je tmina omrknula na oholu čelu, stisnuo pjesti, uzvinuo šiljke brkovâ — umuknuo. Tako bilo sada i sa našom gospodjom. Ali „nobilis de lauro“ — zaključi taj „quod est quintum et sextum argumentum“ sa zdravicom „Hrvatstvu i Slovinstvu“ da se sdruže u jedno tielo, pošto je jedna duša. Zahvaljivalo se tude i pilo — pilo — dugo; ruke stiskale, smijalo: tà veselo bilo! Tek bi kakav službeni organ znao nabrojiti sve zdravice, sve šale, sve dosjetke! —

Mladji pohrlismo na polje — stariji ostali kod stola. Razpršismo se kojekuda po vrtu. Mene i Anijelku zapade naša „Vodnikova sjenca i sjenca ljubavi naše“. Onaj dugi i mrki čovjek odšetao s onom gospodjom, Mijat s Franjicom a ostali koje kako.

„Oj naš vodnik ostao u svojoj sjenci“, kliknem Anijelki, gle — gle ti njega on nas vjerno čeka“ i sjednuh nasuproć Anijelki. — „Anijelko, sladka Anijelko — tri carstva, tri zlatna grada dao bi za vas“ — i shvatim joj bielu nježnu ručicu i ogrlim ju vatreno — samo dah njezin potvrdio žarku ljubav.

„Andrijo, šapne mlada Slovenka živo i strastno — i sada se snatrenje pretvaralo u zbilju — Andrijo, ja te ljubim, ljubim te svom dušom — ljubim te, ali to je tek sadašnjost — ljubim te — uživam raj zemski, ljubim te — ali kada se taj raj pretvori u pakao? Kako ćemo dugo zajedno biti? . . . Takovog pitanja najviše se bojah. Istina, Anijelko, ljubezna moja — mi ćemo se već sjutra razstati; nu zar će se i ljubav, taj nebeski vez, što nas je spojio u jednu dušu! Ne, sladka Anijelko! Naša ljubav trajati će do vieka. Mi ćemo sretni biti. Kada čovjek sam pregne na to, da sve bure svlada do mete svoje, vjeruj, on ju i dohvati!“ — Anijelka tiho jecaše — ja sam ju privinuo na grudi i kradomce nata-

koh joj svoj prsten, dar moje kume. Ona pogleda na krasnu si ručicu, uzvine crne prame, koji joj pali preko čela, otare oči — i velikim, sjajnim okom zaroni u moje čelo, uzklikne veselo i lagano me udari u lice — „nikada Andrijo, tužnim posmjehom i uzdahom završi".

„Kobne li su tvoje rieči, sreća što niesi proročica!" — Tiho progovorim. — Blizu se čuo razgovor, Anijelka hitro skine prstenak, otare si oči, uhvati me pod ruku — i podjosmo vrtom. Iza sjence u kutu pod slikom sv. Ivana Krstitelja sjedio je onaj Mrkonja sa gospodjom. Zlobno i prezirno gledao nas dosta dugo, a tada nešto prišapnuo gospodji.

„Molim vas, gospodično Anijelko, zapitam, tko je ta gospodja i taj gospodin?" Anijelka se uzplahiri; ponešto je zadrktala. „On — —? — — on je — — zove se Sornig, bogat čovjek, ne bavi se ničim. Ona gospodja to je njegova rodjakinja, davna udovica bez djece, učena, fina žena". — Drugim puteljkom šetao je Miško sa Franjicom, pak se do skora sukobismo. Mijat se na krivo nasmješi, a Franjica pogleda mene i obori oči. Dodje domaćica a Sornig sa rodjakinjom išao nam u susret. — „Hrvat i Hrvatica veoma su interesantni i sami po sebe i za nas" progovori Sornig domaćici. „E, dà, nego što ćete. Gospodin je našao u Ljubljani Hrvaticu a Hrvatici se mile Hrvati". Nevino odvrati majka. „Je li vam se sbilja mile?" upita preko srca i preko mene uštipljivo Sornig. „Pa dakako! jer su ljudine!" Zakrči bezbrižno, pakosno Anijelka. „Gospodin je vrlo skrban štitnik, kada vas tako strogo pita". Ne zabudem ja — Sornig si poravna svom ozbiljnošću i smiešnim naduvanjem ovratnik. i nehotice mu možda laskah. „Gospodin Sorning nije moj štitnik, premlad je". Odgovori Anijelka. I to je još većma godilo atheisti Sornigu.

Sunce se prigibalo na zapad, a Franjica izjavi, da će kući. Imadosmo ju sprovesti Anijelka, Mijat, ja i neka gospodična

mala uzrasta, sitnih očiju i tanke kose; zvali ju Mimom. Išli smo onim putem, kojim sam ja došao sa svoje expedicije u Ljubljanu. Jednom mi se prikuči Franjica i tajno šapne: „Nezaboravite, gospodine Andrijo, da je Anijelka moja sestra“. Ta novost me je na toliko iznenadila, da sam se ustobočio kao mramor, nu Franjica je jur kod Mijata bila. „Ne zaboravite, Andrijo, da je Anijelka moja sestra“ — zadubilo, zarezalo se u duši mojoj. Odatle vaša sličnost, izdisao sam, srkajuć svjež zrak ljubljanskih poljanâ. Nu pak što napokon, Anijelka je moja — tvoja sličnost pritegla me je onaj večer magnetički na liepe ti ustnice. Pak ništa više; Anijelka je moja!“ Tako sam pobjedio onaj tajni prikrič: „Andrijo, Anijelka je moja sestra!“ — Već bijaše sunce klonulo za ljubljanske gore, a krvavi rub okruživao im vrhunce kao zlokobni smjeh žene pakostnice, kada ostavismo Franjicu. Podala Mijatu ruku, meni nazvala „s bogom“ — tiho, tajno, bolno. Nešto grozna trzaše joj glasom — i mi krenusmo natrag put Ljubljane. — Smilila mi se je djevojka, slutila je moju ljubav sa Anijelkom, pače joj je i Mijat natuknuo o našem boravku u vrtu. — Sve to sam mislio, okrenuv prema Ljubljani, a još su mi došle na pamet one rieči: „vidimo se u Hrvatskoj“ — pak: Anijelka je moja sestra“. Ta obiteljska tajna poče mi kopati mozgom kao gladan crv mladim dubom. Danas sam čuo iz Anijelkinih usta: „moja prijateljica“ — pak zašto je onda Franjica toli probliedila? A evo, sada saznajem, da su one sestre. Mijat i Mima poodmakli napred a ja ostadoh sam s Anijelkom. Prvi mrak sjede na zemlju, kao gavran na svoj plien. „Gospodine Andrijo, vi ste se nekamo daleko ponio duhom?“

„Čak na krilo majčino. Anijelko draga, sjutra odlazim. Doživio sam najugodnije časove u svom životu a i na svom putovanju, obljubio sam svom dušom krasnu djevojku, obljubio sam tebe! Ali slušaj: već prvoga dana naše ljubavi ima

zapleta. Govorit ću iskreno. Slušaj Anijelko". Djevojci blisnule oči u tami, kao i Franjici jučer u isto doba. Slušala me, jedva je disala. Cieli jučeranji prizor izpripoviedih joj doslovce. „Moje čustvo, sladka Anijelko, porodilo se samo po sličnosti vas dvijuh". Mučali smo oba dugo. Anijelko, počnem tiše, Franjica mi danas šapnu: „Andrijo, pamtite, Anijelka je moja sestra!" — Anijelka vrisnu — sgrabi me strastveno za ruku: „prestanite, molim vas" izjeca. Mijat i Mima stadoše. „Što ti se sbilo, Anijelčice; što ti se sbilo?" — prileti brižno Mima. „Gospodična se prestravila od nekakve hudobe, što je protrčala preko puta". — Umirim malu gospodičnu. Sada zajedno krenusmo put Ljubljane. Govorilo se o svačem, a osobito se je Mijat razigrao. — Anijelka bila hladna, mrtva. Malo govorila, i što je govorila u tom joj drktaše glas, kao struna, u kojoj odzvanja tajna bol umjetnikova srca. Nervozno sam buljio okom sad u tamu, sad u zviezde — a istok se je stao rumeniti, iza gora pako orunio starac mjesec krvave vlasi svoje. Već stigosmo u Ljubljanu. Felicijan, „nobilis de lauro", domaćina — sve je to jur poliegalo. A čini se, da Morfej oprliv u vinskom moru lagodna krila, veoma je lahko uspavao ljubimce bogova. — Nazvasmo domaćici „lahku noć". Gospodine, vi rano sutra odlazite? „Svakako, moj drug tako zahtieva!" — odgovorim ja probliedjeloj Anijelki na razstanku. — „Tako? — ništa — — stisnu grčevito ruku Anijelka, — „dodjite u pol noći u „Vodnikovu sjencu" — čuti ćete sve"! —

Polnoćna obiteljska tajna.

U grudih bjesnila mi bura. Strah, sladko osjećanje, iznenadne novosti, energija i smjelost djevojačka, svi ti sukobi ljubljanski, kao i pomišljaj na dom, — polnoćni sastanak — sve se to burkalo u duši mojoj! Mijat spavao kao zaklan. Bliedi

traci mjeseca virili kradomce kroz biele zavjese, kao zatravljeni romantik u skrovnost harema. A ipak tude ne bijaše drugo — no harem moje uzburkane duše. Deset sati udarilo — još dva sata do dvanajste — i usnem težak san.

Probudio sam se, bilo je pol dvanaest sati. Sjedoh na divan i čekah kobnu pol noć. Obukoh se i podjoh lagano dvorištem u vrt. Mirno i čisto bijaše nebo, hladan zrak osjetih na licu. Ne vidjeh nikoga u vrtu. Ljubljanske ure udarale pol noć. Naslonim se na obe ruke i mislio sam na majku. Razbor je prevladao žar ljubavi, pa mi se je ovo noćno plandovanje činilo ludim.

U tom iznenada spusti Anijelka lagane ručice na moju glavu. Bila je u bjelini kao rusalka.

„Mislio sam da ne ćete doći.“ Uzdignem glavu.

„Strah me je, sva drkćem . . .

„Ne bojte se“ — primih ju za ruke. „Krasne li noći! Pripoviedajte dakle.“

„Mala je pripoviest, nu jer sjutra odilazite, ne bih vam bila mogla kazati drugčije ovo; ipak se plašim, što vam obrekoh ovaj noćni sastanak.“

„Bože mili, ta rekoste, da me ljubite! Valjda me se ne plašite?“

„Ne plašim se; ali čudno mi je. Nu pripoviedat ću vam. — Franjica je moja sestra. Moj otac bijaše nekada velik griešnik; obljubio seljsko djevojče, a oženio se za moju majku. Od prve ljubavi rodi se Franjica. Seljakinja, majka Franjičina, proklela otca, jer se i prije oženio za moju majku, nego li se rodila Franjica, zato mu se njena majka odlučila osvetiti. On joj poslao jedanput silu novacâ, nu za nekoliko danâ dodje majka seljakinje i baci u obraz momu otcu novac, zaprietiv mu se grozno. Možete misliti, da se je pri tom razrovala obiteljska sreća medju mojom majkom i otcem. Nekog

*

ljetnog dana iza dvotjedne kiše silno nabujala Ljubljanica. Moj otac vodio se izpod ruke s majkom kući, već bijaše sve mirno ulicom a noć dosta tamna. Dodjoše već do svoje kuće, kad netom puče puška, majka vrisnu a otac muklo zastenje. Strčali se ljudi, policija pokreni ovamo i tamo, ali ko je atentat pokušao, nigdje mu ni glasa ni traga. Otac bijaše ranjen u nogu, majka ostala čitava. Drugoga dana razglasiše gradom, da se je našla ženska lješina u Ljubljanici; poslje se saznalo, tko je ta lješina. Bijaše Franjičina mati. Prem nitko nije znao do moje majke u kakovom vezu stoji moj otac s tom lješinom, to se ipak kasnije sve malo po malo stvar razpupala i dugo se koječega glasalo o otcu, nu i to se je zamelo i umuklo. Otac je bolovao čitave pol godine. Dao potražiti majku seljakinje i diete, ali na veću još tugu sazna, da se je stara drugog dana iza pogreba utopljenice odselila, a susjedi ne znadu ni kuda ni kamo. — Prošlo po tom šest godinâ, meni je već bila peta, kàda dodje, — što ja dakako ne pamtim, — dodje poluvjeka žena s velikim pismom na moga otca. U tom pismu javljao neki stari župnik iz Dolenske, da je u njegovoj župi umrla starica, koja se je doselila pred šest godinâ u njegovu župu iz Ljubljanskoga okružja. Ta starica donese čedance, komu sada imade šest godinâ; to čedance izruči starica na umoru njemu sa cielom pripoviešću nesretne kćeri. Jer ovo diete ne ima nikoga pod suncem, pošto je umrla stara, piše župnik otcu, da dodušè u sudu bilo bi veoma mučno glede te stvari, zato, je li otac odista krivac, kako ga je starica potvorila, to mu čovječje dužnosti nalažu, da se pobrine za sirotče. Kako bijaše moja majka dobra i blaga srca, ne samo da otcu ništa ne spočitavaše, već upravo ga prisili dovesti čedo u Ljubljanu i posvema ga obskrbiti. Franjicu dadoše u kloštar i dosudilo joj opaticom biti. Nu djevojka se je odlučno oprla tomu. Otac joj je kupio onu kuću, u kojoj stanuje

sada, nu mislismo, da ona ne zna za tajnu, jer joj je otac pridielio neku ženu za tetu a Franjica doznala, da poumrieše njezini roditelji, kada je njoj bilo istom dvie godine; a otac dá joj je bio brat momu otcu i zato je zvala moga otca stricem. — Nu jer je ona izgovorila onu kobnu rieč, da sam ja njezina „sestra", to je morala sve saznati i po tom nastaje mojih roditeljâ drugi vez prema njoj. — A naša ljubav, dragi Andrijo, razpršila se o griehu moga otca kao brod o tajni greben. Ljubite s toga Andrijo, ja vas molim i zaklinjem, Franjicu, jer po vašem sukobu i ona vas ljubi. Ne znate vi njezinu krv, često sam i nehotice čula, gdje je otac majci rekao: nešto odlučna, nešto majčina imade u nje. Budite sretni, Andrijo, vi ju možete ljubiti kao i mene; vi ju pače ljubite već . . . ."

Ustadoh sa klupe. Mučali smo oba dugo. „Dà, Andrijo, vi se nećete oprieti tomu; meni je mnogo, mnogo pretrpljeti, ali neka je, ma i smrt. Moja sestra bila bi odviše nesretna, ona bi očajavala. Tà nije li već njezina kob žalostna, pa da joj još i ovdje ugrabim najljepši . . . . ne, gospodine, odričem se svega!" Zajeca Anijelka.

„Vi ste toli plemenita, toli mi se veličajnom čini vaša hitra odluka na tragičnu poviest vaše sestre, da ja na nju nemogu ni jedne riečce proustiti. To je tako silno, tako hitro, tako težko, da ja . . . . gospodično . . . . ništa . . . . sjutra t. j. danas već odići ću, odići ću daleko na krilo miloj si majci, pregorjeti ću sve . . . sve . . ."

„Nepristajete dakle na moju odluku?"

„Pristajem gospodično, nu ne posve na vašu: odričem se vas i Franjice. Bog vas usrećio. Ljubeć Franjicu, gorka bi vam bila muka pregaranje, pošto biste se već po rodbinstvu sa mnom višeput sukobila. Ljubeć vas . . . . odlučiste: ne! Vaša odluka posve je opravdana; tumača joj ne treba: ona

je čista i jasna. — S bogom prijateljice, sestro moja! s bogom Anijelko, prvi zlatni mi snu! Recite sve Franjici, primaknite joj se kao rodjena sestra — budite sretne! s bogom!“

Hrlo izidjoh iz vrta, tiho dotapah do sobe i bacih se jadan u krevet. Vele, da ljubovnici, osobito nesretni, izsanjaju čitave romane već prije svoga pada; ja ove noći spavao sam dublje nego li Napoleon poslje bitke. Prama jutru sanjao sam, da sam vatreno zagrlio svoju majku, došavši sav prašan u rodni dom.

Kasno se ustasmo. Niesam znao drugo pitati Mijata, nego, što se je njemu snilo? „E, brate, boga mi liepa li sna: jeli smo negdje tečne kobasice i ja se nikako ne mogoh dosta nasititi.“ Pripoviedaše živahno i napeto Miško. — Spremismo se na put. Ja sam bio nekako sam sobom zadovoljan. S Felicijanom, „nobilis de laurom“, s domaćinom i domaćicom porukovasmo se. Nekako pozornije piljih očima u domaćinu, nu on bijaše isti onaj kao i jučer: taj se je sjegurno već davno pokajao za griehe svoje mladosti, pomislih. Ali mi puče pred očima ... „a gdje je gospodjica Anijelka?“ Upitam domaćicu.

„U vrtu već od rana jutra ona i Franjica nešto viećaju ..“

Podjem k njima. „Hitro da si došao!“ Doviknu mi Miško. Sjedile su u „Vodnikovoj sjenci“ i bile zaplakane. Opaze me, porumene se obe i obore liepe glavice.

„S bogom!“ Kliknem izdaleka.

„S bogom brate!“ Zajecaju obe u jedan glas. „Bog te pratio!“ — I podaše mi ruke.

Vidio sam, da je Anijelka o našem sastanku sve Franjici pripoviedala. Suze mi briznuše ... zagrlim ... dvie djevojke; dvie sestre pale su na moje slabe grudi; dva srca burno slušah kucati; dvoje, dà troje suze okvasiše lice moje! — — Trgoh se ... „sestre mile, s bogom!“ — Ciknuh i poskočih

iz „Vodnikove sjence“, iz vrta čudne moje ljubljanske katastrofe! — —

Moja ljubav vriedi barem toliko, da sam konačnu ljagu otčinskoga grieha izbrisao, da sam sdružio dvie sestre u jednu obitelj.

Za dva dana nadjoh se u krasnih zagorskih vinogradih. Moji ljudi brali i prešali, pjevali i kliktali od veselja, bijaše jedna od najboljih godinâ za vinogradare, a vinska prirod je Meka hrvatskomu zagorcu!

Moj otac zarudio se u licu kao šipak, jer je — kako on običavaše reći — „moštaković već uzkipio“ . . . „Moštakovića dosta, dečko, bi li se ženio, ta jedino si mi blago!“

„Uztrpite se“, odvratih na njegovu buru, „neka brci propucaju.“

Majka je otca pogledom ukorila, a meni se blago smješila . . .

Bilo, pa je prošlo!

Do ovdje nam je pripoviedao sam Andrija, a svjedočio je Mijat, da je sve tako. Tomu ćemo pridati prizor, što se je sbio poslje šest godinâ u Zagrebu.

Krasna bijaše Ivanjska večer. Zagrebački zvonovi već zamukoše, samo je još katedralski orio staračkim glasom, nu iz obližnjih zagrebačkih miestâ prilagali mu skromni zvukovi u divnu harmoniju.

„Servus Mijate, kamo se ti njišeš?“ Pokloni se duboko pristao čovjek napoleonske bradice, modrih očiju i nehajna lica.

„Ta vidiš, niz Dugu ulicu. A odkud ti vjetrogonjo, kako li te niesam dugo vidio. Gdje si Andrijo!“

„Čudno, Mijo, da me tako dugom izrekom pitaš, a da se neusopiš. Pristavom sam nedaleko rodnoga gniezda, dodjoh u Zagreb sa zaručnicom.“

„Na zdravlje ti bilo! Ženiš se. Momče, mozak ti bijaše još od nekoč lahak.“

„Misliš li, da ćeš i ti vazda ovako hladan prema ženam ostati?“

„Učim Bukle-a“, mahne Mijat pljosnatom rukom.

„Ehe, kada si ti Andrijo došao u dosadni Zagreb?“ Klikne s drugoga kraja naperušen mlad čovjek, debelom toljagom u ruci, sliven te ravan kao svieća.

„Jurista.“ Promrmlja u šaku Miško.

Zvali toga čovjeka „liepim Gustavom“. Takovim ga laskavim imenom okrstila dosta nizka kasta zagrebačkih krasotica. Konškolarci ga prozvaše „genijalnom neurednošću“; plesačice „vječnim juristom“; gospodjice koketnice „pustolovom“; profesori „kicošem“; a stari abderite, bojeći se za svoje kćeri — „vucibatinom“. — Svako to ime bijaše osnovano na posebnoj priči. Koji ga krstili „genijalnom neurednošću“, pričali su, da dok bijaše u kolegijumu, bio je jedan od najneurednijih pitomacâ, a pošto je to svojstvo genija, a Gustav se takovim odista cjenio, dakle — nazvali ga onako. Da mu baš priznaše častno ime genija, bilo je posve iskreno, jer kad bi godj što luda imao reći, zabado bi prst na šilj nosa; a kad bi htio mudro sboriti, smrčio bi obrve i čelo — nu uvjeke bi tada mudro šutio. — „Vječnim juristom“ prozvali ga što je bez svake pogodbe več šestu godinu slušao jus. Kicoš, vucibatina i pustolov mogli bi definirati idem per idem, s toga ćemo svako to ime pripustiti ponimanju dobre volje čitatelja.

„A, moj geniju, tko će tebe posjetiti, neka dodje samo u koju javniju ulicu . . . Ja dodjoh iz sela . . .“

„Uh, medvjede, ali si rutav i nesgrapan!“ Zahohota Gustav.

„E, dà, tko će se s tobom? ti si proziran ko staklo.“

„I krhak . . .“ Otare se rubcem Mijat.

„Servus, ne imam dokolice zanovietati s vami, ići mi je k Austrijanskomu caru. Doček imam. Došla moja susjeda iz Brežacâ, ala to vam je Venera . . .“

„Ma stani, idem i ja na večeru.“ Pograbi genija Andrija.

„A ja idem spavati . . .“ zievne Mijat.

„Nu valjda ćeš i ti s nama?“ Reče Andrija.

„Ne brate; „typhus“ obrijao mi glavu.“

„Šta, kakovu glavu? . . .“

„Ta gola mu lubanja ko kinezu, samo mu čalmu omotaj!“ Grohotom se nasmije Gustav i potegne Mijatu šešir s glave.

„Bolvane, amo šešir!“ Rukne Mijat. „Misliš li, da si s kakovim prosviranim aristokratićem.

Gustav ga hitro pokrije; medjutim toj šali se nije nijedan smijao, do li samoga Gustava.

„Pa odkuda tebi glava gola, moj Mijate?“ Tiho će Andrija. „Rekoh ti, da sam „typhus“ imao.“

„Nu vlasi će opet narasti.“ Bojazljivo se utješi Andrija.—

„Kako da neće? Za mjesec danâ gušći nego prije·“ Reče Mijat.

„Zato Mijate idi s nama, netreba ti se odkrivati, biti ćemo u bašći.“

„Pa neka.“

Dodjoše k „Austrijskomu caru“ i stadoše večerati. Sučelice kod drugoga stola sjedile dvie gospodje posve nalike i dva gospodina. Jedan suhonjav, crnomanjast, tanak, kratke crne brade, aristokratička lica. Dočim je drugi bio odebljí, nizka čela i demokratička nosa. Andrija se zamislio i zagledao u taj skup, Miško kloparao prsti i nehajno odvaljivao dimove, a „liepi Gustav“ stezao vrat, svijao ledja, uzdisao i četkao ružicu na tanjur.

„To je moja Venera — — ona u zelenoj svili“ — drktavo šapne Gustav.

„Pa ti je ni ne pozdravljaš?“ Smrska glasno Mijat . . .

„Ali si nespretan, šta vičeš . . . . tà ona je oženita; ja onako tajno za njom hodam. Pokušao sam već kod kuće u Brežcih.“

„Pa je l' kakva uspjeha?“ Prezirno će Mijat.

„E, za sada još nije moglo biti nikakova“ . . . Lahko mahne Gustav.

„Dobiti ćeš opet kakav liepi nadimak . . . a šta si ti zamuknuo, budući zlatni supruže?“ Kucne Mijat o Andrijinu čašu. —

„Brate, sjećaš li se „ljubljanske katastrofe?“

„Sjećam!“ — Povjerljivo reče Mijat.

„Nije li ona gospodja u zelenini Anijelka, a ona u plavini Franjica?“ Mijat razširi oči.

„Jest.“ Nakon kratka gledanja potvrdi Mijat.

„Bi li im se predstavio i one mene poznadu, na oko se vidi.“

„Kušaj, da vidimo! Mene za boga ne, gola glava kao opareno pile!“ — Liepi je Gustav sav drktao, kada je Andrija pošao k onomu stolu.

„Andrija M., Andrija M.“ kliktahu gospodje.

„Evo moga vojne Sorniga; već tri godine!“ Objestno liepo hrvatski zaguči Anijelka.

„Pa vi još hrvatski nezaboraviste?“ Zadivi se Andrija.

„Ta kako, bože mili, ja učim sve hrvatske knjige i sve hrvatske listove.“

„A gospodjá Franjica?“ Nasmješi se Andrija.

„Moj vojno Jure Mekšnik“ — postidno će ova, zarumeniv se, „učitelj u Č.“ — —

„A otac, a majka, a Felicijan . . . ?“

„Svi odoše bogu na račun.“ Nešto tugaljivo i tiše progovori Anijelka. —

„Bože dragi, „stalna na tom svietu samo miena jest!“ Sjetno uzdahne Andrija. —

„Gospodin Sornig, je li još atheista? Sjećate li se gospodine Ljubljane?“ Poda Andrija još jednom ruku Sornigu. —

„Ne, prijatelju; promienio sam život, promienio sam i načela svoja. Možda vi k tomu puno doprinjeste.“ . . .

Stisne ljubezno Sornig ruku Andrijinu.

„Ja . . . gospodine . . . . kako to; nu, zastrimo sve debelom koprenom, naslućujem čim biste me bocnuli“ . . . Nasmije se Andrija.

„Zar ne?“ . . . Obori Anijelka lukavo oči . . . „Vodnikova sjenica“ . . . . —

„Noćno putovanje u Ljubljanu“ — — šapne u rubčić Franjica.

„Dà, dà . . . bilo, pa je prošlo!“ Kliknu Andrija.

Mijat se odušljao, bojeć se da bi na nj i na njegovu glavu došao red, a „liepi Gustav“ neuztrpno čekao, dok će ga prokazati Andrija. Teda negda . . .

„Moj poznanac lie . . . zinu i stisnu ustna, skoro se zarekav, Gustav S.“ —

„Gustav se duboko nakloni.

„A vi gospodine vazda ovako samotujete, gdje su vam tri ugla na kući?“ Reče Sornig nasloniv ruku na Andrijino rame.

„Hvala vam, prijatelju, znate i najtanje žice dirnuti . . . upravo danas dodjoh sa zaručnicom amo, da se poskrbimo za vjenčanje.“

„Zaručnicu, zaručnicu!“ klikoše liepe gospodje, „Pa gdje vam je? — „Odmakoh se od nje, poišav s prijatelji a sada me evo s vami . . . nu ima ona majku uza se; pa se ne ćemo izgubiti“ . . .

„Gospodjo vi rekoste, da me poznajete po imenu, molim kako?“ — Nastavi prijašnji govor Gustav S. s Anijelkom.

„Nu tako iskrena ne mogu biti, prostite gospodine.“

„Budite, budite liepa gospodjo!“ Taj Gustavov uzklik svratio svijuh nas pozornost. „Neka vam moj vojno kaže, kako vas poznajemo po imenu,“ sažme ramenima Anijelka.

„Gospodine — dakle — recite mi vi, zarumeni se Gustav.

„Hm, ja bih vam rekao . . . uredite u Brežcih račune s Micom Valješkovom.“

Polusmiehom pošali se Sornig. Liepi Gustav probliedio, ruke mu klonule i umuknuo. Živahan govor se nastavio i Andrija se sporazumio, da će veoma blizu Brežacâ stanovati sa svojom mladom ženkom. „Bar ćete mi namaknuti novih hrvatskih knjigâ, divna li napredka! Još možete biti apoštolom u Brežcih!“ Razveseli se Anjjelka. „Pa i ja ću naučiti govoriti, inako čitam sve hrvatske knjige.“ Reče Franjica. „Ja brate, mnijem, da nam Slovencem bez Hrvatâ budućnosti ne ima.“ Nadoveže Sornig uz liepu ženu. — — —

Dodjoše novi članovi: zaručnica Andrijina i majka . . .

Liepi Gustav kradom se odšuljao iz družtva, a kada je došao na ulicu, srknuo čista zraka kao riba i puhnuo u nebo: „gore sam prošao, nego li bi sam Mijat sa svojom glavom; — drži se geniju Zagreba!“ I nestade ga na ulici.

* * *

Nekoliko mjeseci iza toga slavila se sjajna Andrijina svatba nedaleko Brežaca. Cielo to družtvo bilo još veselije ondje. Mijatu narasla bujna kosa. A mladoženja Andrija, kada je zaplesao redomice s Franjicom i Anijelkom, Sornig pako s mladenkom: pljesnu širokima dlanima flegmatički Mijat: „bilo, pa je prošlo!“ . . . „ljubljanska katastrofa.“ Nasmije se Andrija. — — —

Ljubav iz osvete.

Napisala Milka Pogačićeva.

I.

Čemu ta žurba, ta hitnja, inače tako trome služinčadi? Tà čitavu godinu već ne bje u tom sjajnom gradu takove trke, čitavu godinu niesu ti zievajući, glupi, a sada tako hitri lakaji imali na sebi tih liepih tamno-zelenih, te bogato zlatom izveženih livreja, — danas je svaki ponosito obukao. Vratar se ukočio, da dočika goste, te zadovoljno pogleda liepo svoje odielo, koje mu danas povisilo njegov inače jako suhoparan psihologični „ja."

— Misliš li, da će i on doći, Jeanetto? tepne sobarica, koja se blizu desila.

— Kako da neće? Ona ga bar očekuje, a znadeš i sam, što ti je naložila.

— Znadem, znadem — i važno kimnuv glavom poče šetati gore-dole.

— Sad ćemo bar bolje živiti, zanovjetaše sobarica.

— Al ćemo i više posla imati —

— Pa ćemo i više darova dobivati!

— Hm, imaš pravo, reče vratar te nastavi šetnju.

— Bog znao, hoće li se još ove zime udati?

— A za koga?

— Ala si lud, zamrmlja ljutito Jeanetta, za koga već za njega. —

— Za grofa misliš?

— Tà da!

— Hm, niesam sjeguran. —

— Ali ja sam sjegurna, reče smješeć se sobarica?

— A tako, — to je što drugog. Vi sobarice znate dakako sve tajne vaše gospodarice; do mene dopre samo gdje što. Al kraj svega toga —

Zvonce zazvoni, a Jeanetta skoči niz stube hodnikom do dvokrilnih vrata gospodaričine odaje.

— Gdje si bila Jeanetto? upita iznutra čvrst, ali zvonak glas.

— Milostiva gospodjo — — protisne sobarica plaho.

— Hodi bliže. Listove mi donesi, što no su danas prispjeli.

Jeanetta se [illegible]dalji, a gospodja podje šetati brzimi koraci po sobi, [illegible] se pred zrcalom, pogledav strogim okom sjajnu sv[illegible] napravu, promrmlja: Liepa sam a i moram biti liepa u podpunoj slobodi; dosta dugo robovah, dosta dugo očekivah taj dan — oh Ivane! — U to stupi sobarica u sobu, te metne razne listove na stolić do gospodjine sjediljke. Gospodja mahne rukom, a sobarica se udalji.

— Sve isto, sve jednako, zamrmlja gospodja, progledav površno nekoliko listova, sve diše vrućom ljubavlju prema meni, prema mom imetku, sjaju — a on? Niti ga ne vidjeh iza sprovoda, neprestance se krije preda mnom — a hoće li danas doći?

U to nadje malen ružičast listić, pročita ga, te klonu u sjediljku.

— Doći će, šapnu. Pa da vidimo je li me zaboravio, može li ljubav i u njegovih grudih biti tako trajna ko u mojih Trajna? A niesam li ju ja baš razorila? Ustaviv se pred zrcalom, mahne rukom preko čela, pogleda još jednom svoju

napravu, zovnu zvoncem poslužnicu, koja ju uvjek češljala.
— Draga Nino, sjećaš li se, kako si me onda počešljala, — znaš li? pred dvie godine — znaš, na moj imendan?

— Znam, vaša milosti, kadno je grof Ivan —

Dà, onako! I uze razplitati ogromnu vlasulju na glavi gospodje, a zamjeniše ju dvie krasne, bujne, pletenice. Nina savila ih nekoliko puta oko glave, te privezala crnom baršunovom vrpcom. Gospodja — kneginja — pogleda se, te kimnuv zadovoljno glavom, odpusti Ninu. Uze za tim sa stola priredjenu kiticu, metnu ju u bujnu kosu, „potočnice je on tako ljubio“ — šapnu, pa ode dočikati goste.

Pred liepom palačom nagomilali se ljudi, ulicami jurile sjajne kočije, dovažajuć liepoj kneginji uzovnike goste. Vratar dostojanstveno vršio svoju dužnost, a u sjajnoj dvorani primala ljubežljiva domaćica goste, smješeć [illegible] zahvaljivala im na naklonih te zabavljala dosjetnim i duhó[illegible] govorom pridošlice. Sve joj se divilo dražesti i ljepoti, prijaznosti i ljubežljivosti. A bila i liepa ta kneginja, vitka stasa, tanana pâsa a lica biela poput sniega. K tomu još žarka dva plamna oka, divna rumena ustašca, niz bielih zubića, ne zubića bisera — — nije čudo, te je mnogim zavrtila mozgom. Mužki sviet laskao joj ne samo kao liepoj gospodji, angjeoskom, recimo biću, — već joj udvoravao kao bogatoj baštinici, pa kneginji. A ženski, krasni spol? Šaptalo se, pogovaralo se koješta! Kazivalo bi se u osobito prijateljskih krugovih pri čašici kave kod ove ili one gospodje (naravno tiem dodatkom, da se dalje ne razglašuje), da je liepa kneginja ljubila nekog grofa, komu je konfisciralo dobro i cieli imetak radi neke urote, u koju mu bio otac zapleten, — i ona da nije bila bogata, — da ju je zaprosio star ali imućan knez, no ona da ga predpostavila mladomu, ali siromašnom grofu. Razgovaralo se i o današnjoj svečanosti, prvoj iza smrti staroga

kneza, o imendanu kneginje. Poznate su bile zabave u kneževskoj palači; u tom sjaj ipak bje svatko usrdno primljen od starim plemstvom ponosna plemića do znanjem i dušom plemenita umjetnika.

Sjajno razsvietljenom dvoranom vrvilo bučno družtvo. Žamorio šapat milokrvne mladeži, licem joj odsjevala radost, i sreća; gospodje — hvalile i kudile, prigovarale koje čemu, stariji kavaliri udvarali mladim gospodjam i gospodjicam a domaćica prijazno primala sveudilj dolazeće uzovnike. Nu bio joj pogled nemiran, a sama bila nešto uzrujanom. Češće bi pogledala na uru, ali ova ili ne zna ili ne mari za gospodjine jade. I opet se otvoriše vrata; u dvoranu stupio visok, u crninu odjeven gospodin, podje mirnim ali hladnim pogledom do kneginje, koja se čudno promienila. Nježno lice oblila rumen a pod tanahnim košuljcem burno talasale grudi. Stupiv pred kneginju, ljubnu joj liepu ručicu i nakloni se.

— Oprostite, reče, gospodjo kneginjo, ako dodjoh nešto kašnje, nego što bi valjalo.

Kneginja se sabrala pa mirno odvrati, da nije ni opazila, da je zakasnio.

— To me veseli, odvrati ovaj hladno te podje u družtvo.

I opet nadodje novi gost, mlad konjanički častnik, liepa i vesela lica. Rukovav se prijateljski sa kneginjom upita ju:

— Je li sestrično došao grof?

— Misliš Ivana?

— Da!

— Došao je čas prije; eno ga tamo negdje medju gosti. Zašto?

— Tražio sam ga po svuda, rekoše mi, da ga cieli dan nije bilo kod kuće, da je još jutros otišao veoma sbunjen. — Tek pred večer da se je vratio, preobukao i ne rekav rieči, otišao.

I opet se prosu rumen kneginjinim licem. Razgovarala se još časak s Karlom, bratićem svojim. U to zašumi glasba a hitra mladež skoči da se naužije svega milja dragahnog plesa. Kneginja ogledala se dvoranom te spazi grofa, za kim joj se oči ne prestance otimale. Bio se prislonio uz zid, skrstio nemarno ruke na prsih, stojao kao da mu je ciela zabava ne ugodna. Bio to krasan, glavit muž, moglo mu bit na oko 29, 30 jedva. Bujna crna kosa puštala se u krasnih zavojih na bielo visoko čelo, ozbiljno crno oko, pa liepa crna brada uz bliedo lice ko smišljena. Uvjek ozbiljan, uvjek miran predobio za se štošta i nježnih i krasnih, i blagih i strastnih srdaca. I sad su se mnogi pogledi otimali za njim — al on se prislonio uz zid, miran, rek' bi bezćutan, kao da se ti pogledi njega ni ne tiču. Bilo je ljudih, koji su tvrdili, da on nije uvjek tako hladnim bio, da je on pred dvie, što li, godine bio dušom svake zabave i svakog veselja, da je znao udvarati gospodjam i gospodjicam a i mnoge pobiedio, ta njegova promjena, da je u savezu sa ženitbom pokojnog kneza M. u čijoj smo palači. On da je ljubio kneginju, ona posegla za kneževskom krunom, pregorjev sjaju za volju njegovu ljubav.

Grofovo oko skobi se s pogledom mlade kneginje, razumio ga, pa i nehote podje k njoj i zamoli ju za ples. Drkćućom rukom obujmi ju oko pasa i na krilih šumeće glasbe poletiše prostranom dvoranom. Sve im se divilo: kneginja plesala krasno a on brojio med najbolje plesače. I nehote šapnula mnoga ustna: divna li sklada! Kneginjino srdce kucalo silno, a grof i nehote porumenje, privinuv si čvršće na grudi krasnu plesačicu, duša ko da mu utrnula u krasnom oku kneginje. „Ireno!“ šapne nu u isti se mah trgne, pogleda dvoranom .. oko mu se zaustavi na slici pokojnog kneza, — u tinji čas se sabere, kao da ga je tko vodom

polio. Presta plęsati i odvede kneginju k sjedalu, nakloniv se te ne rekav ni rieči, ne stane ga izpred nje.

— „Ireno!“ šapnu glas do nje — ona se ogleda a pred njom stojao njen bratić, konjanički častnik.

— Što je, Karlo?

— Pomisli si, što sam sad čuo!

— A što?

— Grof je Ivan zaručen!

— Ivan — šapne kneginja i probliedi.

— Dà. No šta je tebi? zapita brižno primiv ju za ruku.

— Ništa, ništa, reče drhćuć kneginja, iztrgne si ruku iz njegove, te zastre lepezom lice. Karlo se zablenuo, promišljajuć zašto li se kneginja tako naglo promjenila.

Irena bila strastvena, njenom žilom bila vruća talijanska krv. Bio ju novac obmamio, prodala ljubav svoju starcu, prezriev siromašna plemića. Kajala se ljuto, gorko, tisuć puta prokle sjaj, što ju okružavao, želeć si opet bit siromašnom plemkinjom kao prije, da joj je opet moći birati — al bilo prekasno!

Karlo mignu poslužniku, ovaj pruži kneginji čašu limunade. Ona ju u jedan mah izpije te reče bratiću:

— Podjimo šetat Karlo!

Ponudiv joj ruku, podjü šetat dvoranom al kneginji ne bje mira, a ipak joj valjalo razveseljivati družtvo. Šećuć tako opaze grofa, gdje se razgovarao s mladim svójim prijateljem barunom Ljudevitom X., liepim, naobraženim čovjekom, kojih 27—28 godina. Karlo opaziv ga skrene odmah k njemu vodeć svoju liepu sestričnu izpod ruke.

— Što grofe! zar vi ne plešete? upita ga Karlo.

— Ta vidjeli ste, da sam plesao.

— Dà pa jedan put s tobom, draga sestrično! No zar vi ne mislite više plesati?! Ta gledajte samo koliko se očih u

vas upire, pa sve te crne i plave, liepe, i ne liepe, mlade i stare izazivaju vas.

— Da, da. Ali —

— Vi ste zaručen. — Zbilja grofe bi li vam smjeli čestitati, reče kneginja a glas joj drhtao ako prem ona to krila.

— Vaša mi je čestitka osobito mila, milostiva gospodjo — odvrati ovaj, nakloniv se hladno. Ja ju primam kao sretan zaručnik, — rieč „sretan“ naglasi, podsmjehnuv se ljutom ironijom.

— A, pa smijemo li znati ime te sretnice?

— Ne mislim, da se baš ima sretnom smatrati; ali tim većma ja.

— Al ime, ime; hoćete li nam ga kazati?

— Gospodična Roverska.

— Ta? kliknu grofica, Ro—verska? viknu Karlo. Oprostite grofe — i prasnu u smjeh.

Grofu se zamrači čelo, a ustne mu grčevito trzale. — Gospodine, reče, valja vam znati, da je čast moje zaručnice i moja čast — ja si zabranjujem svako neumjestno ponašanje.

— Ne ljutite se grofe, niesam tako mislio. Iznenadilo me; ona je siromašna i st —

— Gospodična Roverska potiče iz jedne od najstarijih obiteljih. Roditelji su joj istina bog siromašni, al meni ne treba novca. Ne stoji bo sva sreća u sjaju — kneginja uzdahnu a grof ju porugljivo pogleda. — Ja sam nastavi, 30 godina, a mojoj zaručnici 24. Ako prem nije liepa, što iskreno priznajem, to bi se već davno udati mogla, da nije siromašna.

— Mogla se je udati za siromaka, kakva je i sama.

— Pa što bi s njim? čovjek može ljubiti siromaka al ne mora odma za nj poći, to je samo tako — „mala šala.“ U ostalom, moja zaručnica nije ljubila, niti se pretvarala da ljubi koga — čista vam to duša, pravi angjeo!

— Oho! Vi ste dakle zaljubljen?

— Oprostite, hoćete li vi kada iz drugih razloga ženitbu sklopiti?

Karlo se uzbuni, pogledav kneginju, opazi, da je probliedila. Preporučiv se grofu i njegovu znancu, odvede kneginju u drugu sobu. Grof pogleda za njimi, slegne lahko rameni te promrmlja „liep par.“ Prijatelj njegov, Ljudevit, stisnu mu ruku, te ga zapita:

— Ali za boga, kako si se ti odlučio na tu ženitbu?

— Zašto?

— Ta govore, da je tako ružna, a ti —

— Ja ju ljubim —

— Oprostit ćeš mi prijatelju, to nije istina. Moguće da bih vjerovao, da te nisam pozorno motrio kada si plesao. —

Grof se zabuni, bliedo mu lice osu se žarkim rumenilom, a ruka mu nemirno prebirala liepom bradom. „Podjimo šetat“ reče Ljudevitu. Primiv se izpod ruke, odu u drugu dvoranu, a tu nastavi grof. — Ti znadeš, dragi Ljudevite, kako sam ja Irenu ljubio, dok je još djevojkom bila?

— Znadem!

— Ti znadeš, koliko sam trpio, kad mi krenula vjerom za to, što sam siromašan bio, pa pošla za stara, ružna kneza — al taj je bio bogat! doda gorko pa podje uzrujano šetati gore dole.

— Pa to bi imalo biti osvetom? upita ga Ljudevit.

— Da!

— Al ako te ona još i sad ljubi, pomisli na njezinu bol —

I ja sam nju ljubio onda, je li ona pazila na moje jade? Vidiš: ona je meni predpostavila bogatstvo, ja ću njoj siromaštvo; ona mi predpostavi stara, iztrošena kneza, ja ću njoj ne liepu djevojku. Nije li to pravedno?

— Može biti i čini se na prvi mah — ali ipak je na to pristati ne bih mogao. Ti ljubiš kneginju — grofu se namršti čelo, — daj priznaj samo; i ona ljubi tebe. Ti kaniš oženiti drugu samo da se njoj osvetiš, a ne misliš da ćeš tim uništiti sreću ne samo sebi i Ireni već i djevojci, koja će tim postati žrtvom tvoje nepromišljenosti. Ili misliš možda, da je ona, ako i je siromašna, stvorena, da bude igračkom plemenita, bogatą muža? A to sve za to, da se osvetiš ženi, slaboj ženi. — Pa to da dolikuje mužu kakov si ti? Ja bih to mogao oprostiti kakovu —

— Ne govori dalje, odsječe mu prijatelj. Ja sam si sve dobro promislio, pa izprosio gospodičnu Roversku, dao sam joj svoju rieč, poklonio sam roditeljem njenim jedno imanje a ona mi je iz zahvalnosti privoljela. U ostalom sjeguran sam, da nije nikada ljubila, a ni sad ne ljubi. A ja ću se tako ponašati, da me nikada ne uzmogne ljubiti, biti ću joj mužem samo po imenu. —

Ljudevit kimnu glavom, ne rekav ni rieči.

— Hoćeš li mi biti djeverom?

— Neću.

— Zašto?

— Čini mi se da bih ju, makar je i ne poznam, volio voditi u tamnicu — mogao bih si misliti da će odatle ipak jednom izaći; ovako bih mislio, da ju vodim onamo, gdje će joj oteti zlatnu slobodu te okovati okovi kojih za ciela života sbaciti neće moći. Čini mi se da bih ju ja, prije nego što obeća biti ti suprugom, odnieti morao iz crkve.

— Pak ju onda sam oženio!

— Moguće i to! reče ovaj mirno te se udalji.

Grof drhtao cielim tielom, vriedjale ga rieči prijateljeve, premda si sam priznavao, da su istinite. Nu prekršiti svoju rieč, zadanu roditeljem zaručnice — to bijaše za čovjeka

njegovih načela ne moguće! Ta sam nije upamtio, da bi ikada pogazio zadanu rieč! A htjeo se svakako osvetiti kneginji; pa mislio, da je taj način najsgodniji, jer je tu osvetu zamislio na sam dan smrti kneževe. — A bilo mu žao na prijatelja; ljubio ga ka i brata od malih još noguh; on mu jedini ostao prijateljem i onda, kad mu zaplienilo dobro, kad je stradao od nesreće i boli. — Sad ga pomilovalo, vratilo mu dobra, opet postao bogatim, a sreći mu se najviše radovao prijatelj. Boljele ga misli njegove, a bilo prvi put, što se Ljudevit tako od njega razstao. Ogledavao se za njim, tražio ga svud, no poslužnici mu rekoše, da je već otišao. Preporučiv se hladno kneginji, koja se u drugoj dvorani sa gospodjami zabavljala, ode niz stube i odveze se kući.

II.

Bilo je osam dana prošlo iza svečanosti u Ireninoj palači. Ljudevit jurio na krasnom bielcu cestom Ivanovu liepu dvoru. Iz daljine već opazio, da je grad zelenilom okićen a na gradu ponosno vijorio stieg sa grbom grofovim. „Dakle ipak“ šapne, a čelo mu se sjetno namračilo. Stigav pred grad, sidje s konja, dobaci uzde slugi, te podje uz stube.

— Gospodin je gore? u crkvi — odvrati poslužnik. Ljudevit podje do gradske kapele — bilo mu u gradu svako mjesto poznato — težkom mukom proturo se do oltara kroz svjetinu, koja se skupila, da vidi vjenčanje svog dobrog gospodara. Ljudevitu se činila zaručnica s početka ne liepom, pače, ako je smjeti reći, ružnom; nu čim ju je dulje motrio, pričinjala mu se sve ljepšom. — Klečala je u onoj crkvenoj polutami na klecalu obloženom crvenim baršunom, blieda, smjerno oborila poglednice a sklopiv liepe biele ruke, molila. — Ljudevitu se pričinjalo, da joj često cielo tielo drhtnulo; sjetio se, što mu rekao Ivan, da ona njega ne ljubi. Promatrao

slike, što no su riesile stiene crkvice, ali oko mu se viek otimalo za njom, a nekako mu godila misao, da ona Ivana ne ljubi.

U to odpoče obred. Ljudevitu bilo čudno pri duši, na licu mu se poznao nemir i uzrujanost, a neznao ni sam za što — Uzalud nastojaše, da se svlada. Kada zapitao svećenik Ivana, da li ljubi svoju vjernicu, a ovaj odvratio da ljubi, protura se Ljudevit do vratah, baci se na konja i odjaši. I vjerenica reče da ljubi Ivana, ali glas joj je drhtao, a rekla to tako tihano, da su to samo okolo stojeći čuti mogli. Po dovršenom obredu ustade Ivan, pruži ruku svojoj ženi, te smješeć se ironički, prvi put ju pobolje pogleda. Bujna crvenkasta kosa — radi česa su ju sirotu i ridjokosom zvali, radi česa su ju i izsmjehavali — padala je u bujnih, dražestnih uvojcih niz obla ramena ozgor pridržavala ju brilantna igla, dar zaručnika; nepravilno al' toli nježno lice bilo bliedo, al mirno, pače bezbrižno. Kao da je sad tek opazio viti joj stas, koji je poput jutarnje magle zaodjela biela tanahna odjeća, pa bujne grudi, koje joj se silno nadimale. Pogledav ju tako, šapne si sam: „Činilo mi se prije, da je ružna, a ono sada". — Dalje se ne usudi ni pomisliti, — ponosno izidje iz crkve a za njim svjedoci, — gostih nije mal ne nikakovih ni bilo, jer je ona želila, da se sve tiho obavi, a on na to pristao. Došav na dvorište na jednom zadrhta joj ruka u Ivanovoj, a ona se sva potrese.

— Što je, suprugo? zapita ovaj. Ona se samo jače privinu uz njega, ne smogav ni rieči, pokaza prstom na cvieće, što bje poredano putem, kojim su prolazili. Ivan pogleda onamo, opazi dvie žene kako su se koprenom zastrte oslonile uz zid — jednoj ko da se smučilo, oslonila se na svoju drugaricu. Grof se nasmješi porugljivo, nagne glavu k svojoj supruzi i šapnu joj:

— Bojite li se!

— Ne bojim, odgovori ova, ali kad ju smotrih, činilo mi se, kao da me je grozeć se pogledala, vidjeh gdje joj oči i izpod koprene mržnjom sjevnuše —

— Poznate li ju?

— Ne vidjeh je nikad —

Otidoše dalje, a ona žena okrenuv se za njima kliknu: Čestitam grofe!

Grof je to dobro čuo, ali se ni neobazre, a žene krenuše dvorištem u perivoj te ih ne stane hladovitimi puteljci. Mladenci posadili se u palači uz malen broj gostih oko obilna stola. Gostba svršila se do skora. Ivan ustane, ponudiv ruku supruzi, odvede ju hodnikom do njene odaje.

— Imao bih s vami nešto govoriti, reče stupiv u sobu.

— Izvolite, ja slušam, reče i sjede u naslonjač.

— Ovo su vaše sobe, grofice, a i služinčad sva vam je na službu.

— Hvala vam grofe!

— Mislim da vam je g. majka kazivala i dovoljno vas ubavjestila o mom odnošaju — kao i o našem. — —

— Dà grofe, poznato mi je sve, reče ona mirno.

Grof bio u neprilici, ne znao što da reče.

— Nadam se grofice da će vam bolje biti u mene no —

Žarko rumenilo prosu se licem gdčne. Anke Roverske a sada supruge Ivanove, — sjevajućim okom pogleda grofa, no brzo se smiri i lahko se smješeć odgovori:

— Izvinite, grofe, ja se bar ne sjećam, da mi je ikada zlo bilo; a sve da mi je i bilo, to vjerujte, nikad ne bih sklapala ženitbe s toga razloga, da se moji odnošaji poprave.

— Oprostite, nisam tako mislio, ja sam se samo zlo izrazio, reče smeteno grof. No pustimo to a vi mi obećajte, da ne ćete više na to misliti. —

— Neću!

— A sad bih vas imao još nešto zamoliti. —

— Izvolite.

— Mi se vjenčasmo danas, jel' te?

— Da grofe!

— Po tom bi dakle bili supruzi?

— Grofe!

— Znam, da se moj uvod ne slaže s onim, što vam je majka rekla.

— Da!

— Omrznulo mi je ovo tituliranje, s toga bih vas umolio, da se bar pred ljudmi kao suprugi tikamo — ako vam je s voljom.

Grofica porumenje.

— Pristajete li? pitaše grof molećim pogledom.

Ona kimnu glavom.

— Budimo dakle prijatelji Anko, reče grof, poljubiv ju u ruku, nakloni se, te podje van.

Anka pratila ga okom a ostav sama, šapne.

— Da! prijatelji!

III.

U jutro udje sobarica u grofičinu sobu; ova bila već ustala i sama se obukla.

— Gospodin grof moli, da zajedno ručate.

— Dobro. Kaži, da ću odmah doći. Sobarica hćede odmah otići, nu grofica ju zadrži.

— Čuj der, kako se zoveš?

— Katarina, vaša milosti.

— A jesi li već odavna ovdje!

— Ja sam ovdje od djetinstva.

— Kako to?

— Moj otac bio je vrtlarom u gradu još za pokojnog gospodina.

— A ne imaš ii više majke?

-- Umrla mi, odgovori djevojče, težko uzdahnuv.

— Sirota! šapne grofica a Katarina izadje van. I Anka ustane s prozora, gdje se bila naslonila, da se naužije jutrnjega zraka te podje u dvoranu. Ivan sjedjaše u jednom kutu čitajuć nešto. Opaziv ju, ustane, podje pred nju, te poljubiv joj ruku, odvede ju do stola.

— Hoću li dozvati sobaricu da natače? upita grof ne znajuć, što bi rekao.

— Nije nuždno, odvrati Anka i poče sama točiti. Bila je odjenuta jednostavnim jutrnjim bielim odielom, izpod biele maljušne joj kapice virila gdješto bujna kosa a izpod širokih rukava vidjaše grof svu dražest biele i pune ručice. On joj motrio svaki kret a kad bi ona, kao pitajuć ga uprla liepe oči u nj, svrnuo bi okom poput zatečena dječarca.

— Anko! danas me umoliše moji zakupnici i seljaci, da ti se smiju predstaviti kao svojoj gospodji.

— Što im rekoste? upita ona, ni nepogledav ga.

— Rekoh im, gospodjo, da ćete ih primiti, reče on nešto žešće, nu odmah se smiri te todade t. j. ako ti je pravo —

— Kako da mi ne bude pravo, ta ja i sama želim upoznati se s timi ljudmi.

— Danas će valjda iz grada tko doći, akoprem nikog ni za ove a ni za dojduće dane pozvao niesam, bar se je tako nadat.

Nadat — nadaš li se komu?

— Nadam i ne nadam. Al sad te neću zadržavat, reče, ponudiv joj udvorno ruku, odvede ju do vrata njene odaje. Vraćajuć se i nehote promrmlja:

— Boga mi, nije tako ružna!

Milo bilo grofu, koji je svoje ljude ljubio i uvjek im bio blag gospodar i štitnik, videć Anku, gdje ljubežljivo i prijatno sa svakim govori, svakomu rekla milu rieč. Ona se toli sretnom scienila, kad su ju prostodušni seljaci pozdravili i uvjeravali o svojoj odanosti. Ipak joj se čudne misli glavom prometale. Znala ona dobro, da je igračkom u rukuh svoga muža, koji će joj po volji zapoviedati, koga mora slušati. Već to vjenčanje; — oni su supruzi. A jesu li? Nisu. Pa ipak, nije li joj majka sve pripoviedala i rekla, da će biti ženom, ali kao na pozorištu predstavljačica. Ona je znala, da je sredstvom muževe osvete nekakvoj odličnoj gospodji, koju on ljubi — no koja ga je izdala, te sebe za novce prodala. „A niesam li se i ja prodala“ šaptaše Anka. Ne meni nije do novca i sjaja, nu pusta siromaš mojih roditelja, pa biedni moj brat, njim se žrtvovah. Ta grof je bio tako plemenit i velikodušan, dao mi imanje još kao zaručnik, da s njim po volji razpolažem. A vidjelo mu se na licu, da ga njim daje. Ja sam mu zahvalna, roditelji su sretni a brat može na nauke. A ja! No, završi smiešeć se svoj monolog, niesam li ženom? Ne moram li biti vjerna svomu mužu, ne moram li i ja s njim trpiti — ta on trpi toliko s njezine nevjere, a ja ću s njegove vjere“.

Liepe neke večeri siedjahu supruzi na terasi gradskoj. Ivan promatrao divan položaj svoga grada, Anka sjedila zamišljena; do nje stajalo maleno vezivo, a ona sklopila nemarno ruke u krilu pa se u tmurne zavezla misli. Netom spazi grof u daljini na cesti do grada vodećoj, crnu točku, za koju mišljaše, da se približuje. Do mala razabere konjika i pomisli na Ljudevita. Htjeo da pripravi Anku na dolazak gosta pa ju zovnu imenom. Nu ona se zamislila te ni ne ču gdje ju zove. Ivan približiv se k njoj, obujmi ju jednom rukom oko ramena, a drugom joj pridigne glavicu, šapnuv:

— Anko draga! Ta zar ti ne čuješ?

Ona se prenu i silovito iztrgnu iz njegova naručaja, te koraknuv nešto natrag, „grofe!“ kliknu, te podje u svoju sobu. Grof osta zapanjen, poražen. To njemu, liepom čovjeku, suprugu? pa zašto? pitao se. „Ah suprug, niesam joj ja suprug“ zamrmlja i uzev mali durbin iz žepa pogleda konjika, koji se bijaše dovoljno približio!

Ljudevit! kliknu i poteče mu niz stube u susriet, da ga pozdravi.

Prijatelji se srdačno pozdraviše, sluga primi od Ljudevita bielca; Ivan podje s prijateljem u grad. Sjedoše u dvorani uz velik stol, počeše govoriti o koje čem. Napokon svrnu Ljudevit govor na predmet njihove svadje; igrajuć se lančićem svoje ure, upita Ivana:

— Dà, zbilja, kako ti? Zaboravih ti čestitati. A gdje je tvoja supruga?

— U svojoj sobi, dragane; oprosti što ti je već predstavio niesam, reče grof hladno i okrenuv se poslužniku reče: Javite milostivoj gospodji, da mi prispje prijatelj, koga tako dugo očekivah, neka izvoli doći k nam. Za malo dodje ona, još blieda od prijašnje uzrujanosti, stupiv unutra pozdravi mirno i hladno gospodu. Ivan ju predstavi prijatelju te sjedoše razgovarajuć se prijateljski.

Već kasno u noći oprosti se Ljudevit od mladih supruga. Vraćajuć se kući te jašuć polagano pjevucao nekakvu sentimentalnu pjesmicu. Čemu se je tako ogledavao, što li je mislio, — neznam.

IV.

U knjeginjinoj palači bilo medjutim tiho, tužno. Eno krasne Irene, sjedi u svojoj sobi, oko nje puno knjiga, nu vidi se, da im gospodarica slabo za nje mari. Isto bulonjsko psetance, što no se leglo k nogam svoje gospodarice, morade izkusiti

njenu zlovolju; gurnu ga tako ne milostno krasnom nožkom, da je ne bogo glasno zacvililo, — nu to ne ganu kneginje, ne metnu ga na krilo kao obično, ne tepaše mu ništa, čim bi ga umirila. Ne mari ona za papigu, što no ju zove, sjedeć u zlaćanom kavezu, ona toga ni ne čuje. Lice joj je bliedo, kosa razštrkana; tek kadgod bi bacila sjetan pogled na uru, pa prisluškivala koraka hodnikom prolazeće služinčadi.

U to stupi Jeanetta u sobu, te poljubiv kneginju u ruku, sjede na onizki stolac do njenih noguh, ne mogav ni rieči progovorit.

— Govori, govori draga Jeanetto!

— Odmah milostiva gospodjo. Ja sam dakle bila tamo —

— Ah daj, ne moj oklievati, već u kratko jesu li zli il dobri glasi, što mi ih nosiš?

— Čut će te ih, milostiva kneginjo!

— Počmi dakle —

— Kako mi zapovjedjeste, podjoh odmah u grad te se tamo upoznadoh s grofičinom sobaricom, a ono mi povjerila mnogo toga. Prvo: Grof se je prvih dana, ako i hladno, a ono ipak udvorno ponašao prema svojoj supruzi; nu nekoliko dana iza toga presta medju njimi svako obćenje, kao da se medjusobno izbjegavaju. Grof, na primjer, jede u svojoj sobi a grofica u svojoj; sretnu li se, što uvjek slučajno biva, pozdrave se hladno a svako podje sebi. Samo kad barun Ljudevit dodje, onda su svi skupa u dvorani; barun da se onda zabavlja s groficom, a Ivan da gledje mrko preda se.

— Dolaža li Ljudevit često?

— Mal ne svaki dan. No sad ide tek najbolje. Sobarica je čula, da je grof reko svojoj supruzi dovedši ju u njenu sobu, da će biti samo prijatelji — —

Rumenilo se prosu kneginjinim licem, grudi joj se silovito nadimale a oko sjevnulo jače. „Što reče?“ kliknu, ustav naglo sa stolice.

Jeanetta opetova svoje rieči a kneginja uze sa stola dragocjen nakit, te pruživ ga svojoj pouzdanici, reče: „Ova je viest i više vriedna!“ Jeanetta si zaželi, da joj je svaki dan otići u Ivanov dvor. —

„On me ipak ljubi“, šapne Irena, ostav sama. Znala sam ja, da me nije zaboravio, da ne ljubi one ridjokose, — pa ipak je strašna njegova osveta!

Zazvoni, dade si zapregnuti kočiju, pozva bratića si Karla, da podju Ivanu u pohode. Za četvrt sata jurila je elegantna kočija put Ivanova dvora. „Da vidimo“, promrmlja kneginja.

U dvorištu grofovom ustavi se kočija; Ivan opaziv sa dvora još, da se približuju gosti, pohrlio pred nje, no zapanji se gotovo, opaziv Irenu sa Karlom. Brzo se sabra, te nakloniv se, primi Irenu iz kočije, i podje s njom na stube u dvoranu. Uz nje muče išao Karlo.

U dvorani nadju Ljudevita, gdje se oslonio o glasovir, na kom krasnimi prstići prebirala Anka. Ova usrdno pozdravi kneginju, ni ne sluteć, da je to žena, kojoj se osvećuje njen muž. Irena usuprot skoro je ni ne pogleda; ponašala se pram njoj hladno, dà prezirno.

Govorilo se o svagdanjih stvarih, a vidjelo se svakom na licu, da je sva zabava i sav govor usiljen; tek Karlo zabavljao družtvo posve indiferentim razgovorom. U to predloži Ljudevit, da sidju u perivoj, želeć se zabavljati s Ankom. Predlog bude primljen i družtvo sidje u vrt, Ivan uz kneginju sa Karlom, Ljudevit s Ankom. Irene se danas izticala svim čarom svoje dražesti a i htjela biti liepom, ta htjela, da bude ljubljenom. Nije marila za to, što je Ivan oženjen, tà znala je ona, da je to osveta, da je on svojoj supruzi tek prijatelj. Ivanu sjevnule časom oči, časom bi drhtuno, ogledajuć se za Ankom i prijateljem.

Podjimo u pavillon, reče Ireni, koja mu o koje čem šaputala, videć, da ju Karle postrance zamišljen ni ne čuje, što bi ona rekla. Nadala se ona, da će joj Ivan u pavillonu priznati, da ju još sveudilj strastno ljubi, da mu srce tek za nju bije.

Došav u ljetnik, nadju Ljudevita sa Ankom naslonjene na prozor. Ivanu se pričinilo, da je prijateljevo lice rumenije nego obično, da mu se oči življe sjaje a da mu lice supruge sjeva tihanom srećom.' — Kneginja se sjela do Ljudevita, misleć tim dražiti grofa; ovaj medjutim pristupi k Anki, te stisnuv joj čvrsto ruku, pogleda sjevajućim okom, i šapne pridušeno:

— Što ti je govorio Ljudevit?

Ona porumeni..

— Zmijo! šapnu on i odbaci joj ruku tako, da se je glasno odbila od prozora. — Ivan se svinu nad albumom a Ljudevit i Irena prenuvši se iz na izliku živahna razgovara, začudjeno pogledaše supruge. Ljudevit podje k Anki.

— Što vam je grofice? upita ju.

— Ništa; udarih se rukom o prozor, to je sve. Ivan ih izpod oka motrio, pa pozva družtvo, da se vrne u dvor, jer se je naoblačilo, pa da se je bojati kiše.

Grof je pravo rekao, tek oni stupili u dvoranu, zahuji vihor ljut, hladan; zatutnjio grom ko da se zemlja trese, a oblakom sjeknule munje poput plamtećih zmijah. U to navre pljusak kiše kao iz kabla; u dvorani se smračilo pa družtvo i onako ne veselo, malne posve zašutilo. A sjeknula li jače munja, razsvietlila bi se dvorana, i skobili bi se pogledi supruga. Anka pristupi k prozoru, al u to zamnije dvoranom zabrinut glas Ivanov:

— Anko moja, ne idi k prozoru! Ona se muče htjede ukloniti, ali joj se približi Irena te ju upita:

— Bojite li se draga barunice — tu rieč naglasila jače — munjah i oblaka?

Ona ju razumjela al odgovori posve mirno:

— Ne bojim se, kneginjo; ta timi strahotam prikazuje se veličanstvena božja narav, koja će do skora sinuti ljepšom i čarobnijom; — ja usuprot rado gledjem borbu biesnih tih živalja —

— Pa ipak htjedoste otići od prozora?

— Moj je suprug želio, — reče ona mirno.

— Vi ga dakle ljubite? drhćućim glasom zapita kneginja.

— On je moj suprug!

Kneginja se okrenu i ostavi ju na samu; al u to se približi k njoj Ivan.

— Molim te Anko, negovori s ovom ženom, reče.

— A zašto?

— Jer te se usudjuje vriedjati, odgovori on gnjevno i ode.

Za malo jenjala bura a gostom bilo poći. Kneginja dade upreći, Karlo se praštao s groficom a Ljudevit se ne spremaše na odlazak. Grof ga već sumnjivo gledao, kad mu najednom reče kneginja:

— Nadam se, grofe, da ćete me odpratiti bar do medje vašeg imanja!

Grof ju ljutito pogleda, nu ne mogav joj ponude odbiti, nakloni se u znak, da pristaje, te sidje s njom niz stube.

Ljudevit osta tam s Ankom u dvorani; podbočio se rukom o stol, zamisliv se u duboke misli. Anka naslonila se na prozor; i njoj se promitale glavom razne misli. Opazila bje već prije, da ju Ljudevit ljubi, a godilo joj to nebogoj, videć se samom ostavljenom uz hladna muža, — prijatelja. Nu danas opazi, da joj je suprug ljubomornim; srce joj i nehote silnije zakucalo, kad pomisli, da ju on ljubi, da bi mogao biti njenim. — Ljudevit, koji ju je pozorno motrio, reče:

— Vi ste tako zamišljena, gospodjo!

— Priznajem, odgovori ona, te pošav k stolu, sjedne nasuprot njemu.

— Mora da imate važna uzroka?

Ona mu kimnu mjesto odgovara glavom.

On ustane, te podje k prozoru; no vrati se nakon kratke stanke k Anki, rekav:

— Đopustite gospodjo, da se preporučim.

— Vi odlazite, reče ona, — a bilo joj drago —

— Dà, odlazim, a ne znam, kada ću se opet vratiti.

— Kako to? upita ona. Kanite li se možda zaputiti kamo?

— Tako je!

— Pa zar tako naglo? Jučer još ništa o tom ne spomenuste.

— Jučer sam bio sretan, šapnu on muklo. Ne ću vam tajiti, Anko, tà sama ste opazila, da vas ljubim silno, neizmjerno. Znao sam, da vas je moj prijatelj uzeo samo kao sredstvo osvete onoj, koja ga prevari za sreću mladih dana. — On ju je ljubio, ali danas se vidjelo, da vas ljubi. On je moj prijatelj, plemenit, dobar; ljubite ga, ta on vam je suprug!

Zastrv si rukama lice, nestane ga iz dvorane.

— Siromak, šapne Anka.

U to se začuju iz vana koraci, u dvoranu stupi grof.

— Jesam li suvišan? zapita muklo.

Ona mu ne mogla odgovoriti. On joj se približi i sad istom opazi, da je sama.

— Sama, Anko?

Ona porumeni.

— A gje je on?

— Ljudevit?

— Dà!

— Otišao je.

Ivan šetaše uzrujamo dvoranom, zaustavi se pred Ankom, rekav:

— Mi smo supruzi!

— Vjenčani smo —

— Dakle prijatelji!

— Tako je!

— Imadu li prijatelji mndjusobno tajnâ; smiju li ih imati?

— Ne, nikada!

— Reci mi dakle, što ti je rekao Ljudevit prije nego što je otišao.

— Ona se dignu sa sjedala i pošav k njemu primi ga za ruku i reče:

— Ivane, Ljudevit je tvoj prijatelj, a ja sam tvoja — žena!

Drhćuć na cielom tielu, slušao ju Ivan mirno. „Ženo“, klikne i razširi ruke, a ona pade u njegov naručaj. Obasuv ju žarkimi cjelovi, šapne:

— Dà, budi mi ženom, — samo ženom!

V.

Drugi dan iza toga dobi grof dva pisma, od Ljudevita i od kneginje. Ljudevit mu iskreno pripovjedao sve jade, da mu je ljubio ženu od onog časa, kad ju vidje prvi put pri vjenčanju; reče, da mu srdce već napred slutilo sve jade, dok mu nehtje biti djeverom. Sada, gdje vidi, da Ivan Anku ljubi, da mu je pregarati, s toga da se je odputio daleko, daleko onud. „S bogom Ivane možda na vieke!“ tako završio list, „ti mi oprosti i ostani viekom prijateljem.“ Ivan muče dade list Anki, a iskrena suza pade iz liepog joj oka na list. Cjelovi osuši Ivan vlažno joj oko, „ti dobra dušo“ šapnuv.

Drugi list bio od Irene. Pozivala ona Ivana na ples u slavu svoga rodjendana. Pročitav ga Anka, upita:

— A ti?

— Ići ćemo, reče grof, jest, draga moja, ići ću, ali ne sam, i ti ćeš sa mnom!

Opet je u kneginjinoj palači sve izkićeno, niemi zidovi i brbljava služinčad. Opet se razgovarao vratar s Jeanettom, al su im rieči sada druge.

— I danas će grof doći, reče Jeanetta.

— Čuj Jeanetto, kaži mi zašto ga zove, ta on je sada oženjen.

— Ah moj dragi, toga ti ne razumiješ. Dosad je bilo dobro; ona se je nadala razstavi i svačem, al danas začuh od grofičine sobarice posve nešta drugog; ha, ha, ha, da ona to znade, sjegurno bi s mjesta legla u postelju i odpustila sve goste.

— A što si čula? zapita znatiželjno vratar.

U to zazvoni zvonce, a Jeanetta ode.

Pred vratima stade sjajna kočija; iz nje skoči mlad, liep muž, pomažuć gospodji si silaziti. Podav joj ruku podju hodnikom niz stube. Vratar se klanjao, motrio ih izpod oka a kašnje pripoviedao Jeanetti, da je grof rekao: „Ne boj se mila Ankice, mi ćemo se doskora vratiti, ne prija mi ta vreva, od kad sam tebe upoznao."

I sbilja! do skora se vratiše. Opet je vratar mogao pripovjedati, da je grofica poljubila svoga supruga, da mu je zahvaljivala.

Na čudo svih brzo se razišli gosti. Kneginji bilo cielu noć zlo a drugi dan još i gore, — htjela da pobjesni, dok je bies ne svali posve u postelju, da je do skora ne stade sa svieta.

Liep je sprovod, rekoše ljudi iza nekoliko dana. Karlo išao za liesom, te plakao kao njen rodjak i baštinik.

*
*   *

Prošle tri godine. Na terassi grofova dvora sjedi mlada žena, u naručaju joj čedance. Na tlih do njenih nogu igra se drugo, tepajuć časkom: mama, tata. Do njih sjedio na onizku stolcu liep muž, oko mu sjevalo miljem, a motrio ženu si i djecu umiljnim pogledom; poskoči, te ljubnuv suprugu, tepaše:

— Anko, kako smo sretni!

U to stupi od ostrag na terasu blied visok muž; opaziv radostnu tu čeljad stisne si rukom grudi a usne mu zadrhtale. Do mala sabere se, stupi potihano bliže, reče:

— Zdravo prijatelju!

Ivan se ogledna i radostno kliknuv zagrli prijatelja; izljubiv se s njim privede ga k Anki.

— „Pozdravi ju", reče „kao svoju sestru!" Ljudevit — on bio pridošlica — ljubnu ju u liepo visoko čelo, pomilova joj čedance, a starije diete uze na ruke te šetaše gore dole. Sjednuv pripoviedaše do kasne noći svoje doživljaje. (Više se zaljubio nije, veleć, da je vrstan tek jednom ljubiti.) I opet htjede krenuti u sviet, al ga ne pustiše supruzi. On osta kod njih, brat je Ivanu, brat Anki, a ujak djeci, koja ga silno vole.

POUKA.

Čovjek, sin naravi!

Piše Frane s'pod Bršljanovca.

Jur pred godinu, dvie što li, porodi se u meni želja, da sliedim — makar iz daleka — stope nezaboravnog dra. Dežmana, koji je toli revno nastojao kako će narod podučit o njegovih bolestih i nevoljah te ga odvratiti od istih. Činilo mi se, da nisam tomu poslu jošte dorosao, prem je Dežman, ako i s velikom mukom, vješto taj trnoviti put prokrčio.

Upoznav se bolje s narodom, osobito s mladjim naraštajem, razabrav mu tjelesnu konstrukciju, poremećeno zdravlje, razmaženost osobito u viših krugovih, koja sve više mah preotimlje, po tom uvjek rastuće tužbe o trbušnoj i živčanih bolestih, o slaboj probavi itd. kao i svakim danom veći broj kojekakvih charlatanerija, novine pune svakojakih tajnih liekarija: odlučio sam koju reći, nebi li savjetom i podukom narodu pomogao. Priliku mi liepu pruži poziv odbora Hrvatskog doma, upravljen svoj hrvatskoj mladeži; ja mu se odazvah, te u koliko mi sile dopustile, napisah njekoliko crtica, nadajuć se da neće cilja promašit.

Žalim, što neću možda podpunoma naslovu zadovoljit, jer izbjegavam njekoje odlomke, imajuć uvjek pred očima obseg knjige i različite krugove, u kojih će se knjiga njegovati.

Namjera je moja jasna: učiniti čovjeka neodvisnim od liečničtva, predočit mu sve neurednosti, koje ga vlastitim robom čine, iztriebit svako protunaravsko liečenje, bilo to putem roditeljâ, učiteljâ ili sama sebe, privesti ga k majci naravi,

jer ona je, koja ga u svih pogibeljih prati, koja ga je toliko vjekova, dok još liečničtvo i dietetika obstojala nije, zdrava i kriepka uzdržala, a uzdržaje ga i danas i uzdržavat će ga i u buduće uz sve one metamorphose, kojimi još liečničtvo i dietetika proći mora.

Valja poznavati zakone naravi, valja znati, da o njih zdravlje zavisi, valja uvjek na pameti imat zlatne one rieči: „medicus curat, natura sanat, et quos natura non sanat, ii jam nullo modo sanandi sunt.“

Svakomu živućemu stvoru opredielila je narav djelokrug, da se vieran uvjek svojoj svrsi u njem slobodno kreće, zdrav, jak i veseo ostane. Ma i za malo on tu granicu prekoračio; promjenjuje se njegova ljepota, jakost i živahnost; ako i nesliedi ohmah slabina, bolest ni smrt. I čovjeka stvorila je narav, pa zar da ga se stidi, ko što se zlobna majka vlastitog djeteta stidi, koja ga zato porodi, da ga na ulici samom sebi prepusti? Ne! jer njezina mudrost i sile, kojimi cielim svietom ravna, prestale bi njezinimi biti. Čovjek počiva na grudih naravi; tu je izvor sladkog mlieka, odtud njegova sila i blaženstvo. Spopala ga ma i najmanja nevolja, narav je tuj nevina, a čovjek je kriv, jer se je iztrgao njoj iz naručaja.

Promatrali s koje nam god strane čovjeka, uvjek nabasamo na žalostnu istinu: čim se čovjek na višem stupnju razmazanosti nalazi, tim je tjelesno slabiji i obratno.

Slušajuć ove rieči i nehotice dodjemo do zaključka: razmazanost uklonila je čovjeka s prave staze, izvor je svega zla; bacit se naravi u naručaj, te sliedit njezine ustanove, najbolje je sredstvo postati opet jakim i savršenim. Koje su te plodonosne ustanove? Gordički je to čvor, kamen smutnje, radi kojeg se jur toliko literarnih bitaka medju liečnici i filosofi uvjek neodlučnim uspjehom vodilo; liečnik nije bolesti bolje poznavao, nego li je filosof o nepojmivom sudio.

Složiše se ipak, da čovječji život ima odgovarat cilju; al eto opet prepiranja, što je cilj čovjeka? Jedni držahu oplemenjivanje duševne strane glavnim ciljem, a drugi, više epikurejskih načela, baciše čovjeka medju živine, nek jede, pije, spava, nek se množi i umre. Nam, koji se uzko naravi i njezinih stopa držimo, netreba filosofičkog savjeta, jer bi u moru neizvjestnosti bludili; približimo se naravi, da nas ona poduči, razumit ju moramo, jer ona čini odgovara, te je odgovor tim jednostavniji, samo kad želje nemanjka.

Čovječji ustroj, njegovi naravski nagoni i okolnosti u kojih žive, tri su kardinalne oznake, koje čovjeka karakterišu i cilj mu pokazuju. Koliko nas ustroj životinje o njegovom cilju podučit može, znat će najbolje oni, koji se posebno naravoslovjem bave. Ko je vidio pticu, njezinu konstrukciju, veliko lahko perje, kao skladišta zraka, što no se mogu po volji svakim časom istim napunit, te koj ptica, da vlastitu težinu umanji, vlastitom toplinom raztanji, uvidit će, da ptica leti, da je za zrak stvorena, pa makar je nikad letjet nevidio.

Nije moja nakana, da čitatelju tumačim organizaciju čovječju, jer ne bi ni na shodnom mjestu bilo, a nješto površno posve razlagat, značilo bi ništa nekazat, čitatelje dugočasit; tko će se naravlju nasladjivat, mora viditi sve te divne komplikacije, neizmjernu tankost i nježnost, a uz to jakost i uztrajnost, jednostavnost i red, kojim se svi ti organi giblju, jedan drugoga u radjni podupiru; morao bi se više vremena tom strukom bavit, hoće li prosudit to veličanstveno djelo, kod kojeg je narav zapela, te nemogla dalje. Mislim, da ću čitateljem zadovoljit i zadaći najbolje odgovorit, kad poredam sve čovječje organe u dva velika razreda, u organe nutrnjeg i izvanskog ili praktičnog života. U prvom su izključivo dieli, koji se uzdržavanjem, usavršivanjem i množenjem čovječjeg roda zanimaju kao i organi probave i odlučivanja, pripravljanja i

kolanja krvi, i organi razplodjivanja. Kod probave sudjeluju: usta, ždrielo, želudac, crieva, jetra i trbušna slinavica (Pancreas); kod priprave i razšiljanja krvi: odvodnice (arteriae), dovodnice (venae), pluća, srce i dielomice jetra.

Organi izvanjskog života — mišljenja i slobodne volje zaokružuju mozak, hrbtenjaču, živce, mišice i dielomice kosti.

Košto sam jur spomenuo, taknut ću samo njekoje odlomke ove razdiobe, ostalo pripustit ću drugoj zgodi.

Uzev u obzir samo nutarnji život čovjeka, uvidjamo, da nije ni malo savršeniji od sisavaca najsavršenije vrsti, dapače da ga ovi u mnogom nadkriljuju. Obratno čovjeka usavršuju njegovi organi mišljenja i slobodne volje — veličinom, bogatstvom i umjetničkim slogom u toliko, da se punim pravom najsavršenijim stvorom svemira, pa recimo i najsavršenijom živinom, nu nekakve druge vrsti, smatrat može. On je i više nego li životinja; pomoću razuma i volje diže se u viši krug, teži k široj sferi djelovanja, duševnost mu se otvara, viče mu: budi živina, al znaj da si i čovjek, gdje ti se živinska polovica čovječjoj opre, baci ju na stran, mjesto daj drugoj.

Čovjek je živina, rekoše filosofi, kao takova mora on živiti poput njih. Cilj i svrha nije mu bolja, nego pojedinoj životinji, makar ona četveronožke hodila, stanovala u šumi, te jela voće i korenje; on je Waldteufel, Orang-Outang, ili kako se sve te opice zovu. Nek nemisli dalje od nosa do ustiju. Nezadovoljni, što su čovjeka samo u red opica uvrstili, segnuše još dalje, tvrdeć, da je nekim slučajem od opice postao; nadjenuše mu liepo ime: kultivirana opica! Neću dirat u ćutljive strune ove hypotheze, jer napokon može bit i istina, al svakako škoda je, što se tekom mnogo vjekova ti slučaji nepokazuju, što nije iz opice barem kakav polučovjek postao. Bilo što mu drago, obstoji još ipak neizmjerna šupljina (pukotina) u ovih pitanjih; još dugo neće bit na svietu onih, koji će ta pitanja riešena vidjeti.

Sliedećimi prednostmi odlikuje se čovjek od opice:

1. Hodom na dvijuh noguh. Učenjaci vele, da nije čovjek takvim stvoren, da mu to kultura prikrpala. Tomu nije tako, jer čemu onda široki podplati, duge i kriepke kosti, ustroj sglobâ, mnogo i jakih mišica na noguh i široka bedra (bok)?

2. Kraćimi i slabijimi kostmi na rukuh, s malo i to slabih mišica, položajem sglobâ, nemogućnošću da se čovjek o dlan na zemlju upre, dužinom prsti, suprotivnim položajem palca napram ostalim prstom, njegovim slobodnim gibanjem, što kod nijedne životinje neobstoji.

3. Kad bi se čovjek, recimo zadnjimi nogami upriet htio, kao što to živine čine, nebi prvimi t. j. dlanom zemlju dosegnut mogao; kad bi se prvimi upro, smetale bi mu zadnje, noge bi morao u koljenu prignut, suvišna bila bi onda polovica mišica i pol noge, morao bi po prstih ili koljenih hodat. O toj se istini svatko u sobi osvjedočit može. Čovjek bi tad postao nakazom naravi; oči i nos gledaju kod ikoliko savršenih životinja u vis ili napried, kod čovjeka gledale bi u zemlju, bile bi malne suvišne; narav bi se smiešnom pokazala.

Iz svega sliedi, da čovjek samo imade dvie noge, ruke mu nisu stvorene za hodanje. Ruke dakako imade i opica, al su dugačke i razdieljene; palac je veoma malen, nemože se gibat kao u čovjeka, ta i netreba ga, opica plazi po drveću.

Čovječji ustroj, neizmjerna gibljivost na sve strane, tanka ćutljivost u pipanju, položaj palca i njegova jakost, sve to pokazuje, da je njegova ruka k nečemu drugomu stvorena.

Kad bi četveronožke hodao, vidio bi jedino bliže predmete, uho bi manje slušalo. Kolikim neprilikam i pogibeljim nebi onda čovjek izložen bio? ismjehavala bi ga siromaha nebo i zemlja. Ovako ga čini uzvišeni njegov položaj gospodarom cielog površja zemaljskog, može uteći najmanjoj pogibelji, iz daleka opazi svako zlo, u daljini vidi liepo i dobro.

Kad nam nebi ni to dostatno bilo, da nas o odredbi čovjeka poduči, promatrajmo njegov mozak. Izmedju svih živina imade u razmjerju s tielom najveći i najsavršeniji mozak. Komu je poznato, da se u mozgu sve misli sakupljaju i sahranjuju, da je on zrcalo čovjeka, da čim veći mozak, tim bujnija mašta, da stoji veličina mozga u istoj liniji sa savršenošću u mišljenju, razumit će, da ne obstoji cilj čovjeka u jelu i pilu, već u nečem višem, uzvišenijem.

Osim savršenog govora — jer nesavršen imadu i njekoje životinje, koje ćućenje, veselje i tugu pojedinimi slovkami i riečmi, nipošto cielimi stavci izražuju, — razlikuje se čovječji organizam od živinskog svojim pokrivalom i manjkanjem oružja. Narav uzkrati mu vunu, perje, šćetine, ljuske i oklope; ukrala mu rogove, rilac, dugačke zube, bodljike i otrove; učinila ga slabim, nedala mu brzine, ne da ga nesretnim učini, već da u njem spavajuće sile probudi, da nastoji sam nadoknadit, što mu je ona hotomice uzkratila. Dade mu razum, pamet; tim mu nadomjesti sve haljine i oružje, pokaza mu, da je nečemu boljemu stvoren, nek u duhu nebu pod oblake leti, nek bez napora za nečim teži, čega na svietu još neima, razširi do skrajne mogućnosti krug svoga djelovanja, nek postigne još nepostignuto.

Koliko je dakle uzveličala narav čovjeka, davši mu razum? Podnosi najljuće zime, ukroćuje neplodnost zemlje, razbija klisure, zidje kule, upravlja riekami, leti zrakom, obuzdava iste sile naravi, prilagodjujuć je svojim potrebam; lomi gorostasna stabla, ubija najproždrljivije živine, razumom postade gospodarom zemlje.

Neutrudiva težnja njegovog duha pokazuje se u najljepšoj mjeri, u nagonu, da nešto slična izvede, što je kod susjeda opazio; sprovadja ga od mladosti do groba: taj nagon uzro-

kom je, što se u njem toliko talenta razvilo, što je toli poduzetnim postao. Da izvede nešto nova treba primjera.

Čovjek daleko od svojih, medju rastlinom i živinom, sliedio bi primjer istih, talenat zakopao bi za uviek u moru zaboravnosti: čovjek mora čovjeka sliediti, želi li i nadalje zadržati dostojanstvo, koje mu je narav podielila.

Promatrajuć čovječji nagon i nehotice dodjosmo do druge njegove odredbe — do druževnosti. Narav se postarala, da čovjek sam svojim ne bude, da si traži družtvo. U živini razviju se svi njezini darovi i sposobnosti odmah poslie porode. Tielo naraste, organi započmu svoju funkciju, živina zauzme naravju joj opredieljeno mjesto. A čovjek? Dodje siromah gol na sviet, ne može stajati, rukama hvatati, mnogo prodje godina, dok ga majka svrsi privede. Pomalo razvija mu se duševnost, izložen je svim pogibeljim — ružnom vremenu i životinjam grabežljivim. Računajuć na tudju obranu, uzkratila mu je narav pomoć, smjerala je na njegovu duševnost.

Jednostavnim — naravskim putem uzdignuo se čovjek, postao je čovjekom. Narav izbjegavajuć svako živinsko stanje opredielila ga je za visoku kulturu. A ipak, ona je, koja je čovjeka strmoglavila, koja mu je presjekla korjene zdravog života, koja mu je podkopala duševnost, koja ga je obkolila nevoljami, koja ga je unesposobila za uživanje slasti blaženstva naravju mu opredieljena: ostade mu samo vruća želja.

Mjesto zdrave, vesele djece opažàmo bliede napuhnute stvorove, zastaralim ozbiljnim izražajem; mjesto čvrsta, vatrena mladića nježnog, traljavog nesretnika, kojeg oči i djelovanje jedino u živinskom nagonu nasladu nalaze; mjesto živahne, bujne djevojke, cvatuće liepotom i djevičanstvom, onemoglu, iztrošenu sjenu mutnima očima, uvehlom kožom. Mjesto odrasla čovjeka, kojeg resit ima otčinska i gradjanska dužnost, ljubav domovine, opažaš iznemogla hypohondristu,

kojeg samo vino razveseljuje a novac prijaznuje. Mjesto zdrave majke, skrbne domaćice, smiešećim se sinkom na grudih — opalu jadnicu, kojoj slabina i poremećeno zdravlje majkom biti nedopušća, — zdvojnu hysteričnu ženu, koja se onesviesti pred najslabijim cvietnim mirisom, ili u cio sviet zaljubljenu koketu, kojoj je miliji pogled laskajućeg joj prefriganca, nego li zahvalni posmieh vlastitog djeteta na tudjih grudih. Neizmjeran je broj bolestih, kojim je kultiviran čovjek podvržen.

Jedva diete na sviet dodje, već ga spopade griz u želudcu, muči ga toliko, dok mu dugotrajna lijavica život ne slomi. Jednim je jezik zakužen krupom, usta i ždrielo onemogućena za uživanje hrane. Druge prerano spravi u grob vodom napunjen mozak. Jednim omeknu kosti, tielo se skvrči; drugoga upropaste gljiste; oslabe mu noge, naraste trbuh, obraz se napuhne, žliezde nabreknu, iz nosa mu curi, — prava slika rachitičnog i scrophulosnog djeteta. Ono malo, što je zlu uteklo, postane kašnje žrtvom zadušljivog kašlja, ospica, kozica i njihovih posliedica. Što se muževnosti približava, iztrošeno je natjecanjem u svakojakom razkošju, bludu, u zadovoljivanju prerano pojavivšeg se nagona, podlegne suhotici, hrbtenjači, bacanju krvi, sušici i ostalim chroničnim bolestim: što se sve Veneri za volju ne učini! Tako se mladić onemogao pomalo približava vremenu, gdje ga čekaju hypochondrija, melankonija, bolesti trbušne, haemorrhoide, kamenac i rheumatizam, — vremenu u kojem bi najbolje živit mogao; strašljiv, duševno otupljen pomalo gine, dok ga neduh, prsna vodena bolest (Hydrothorax) ili kaplja u grob nespravi.

Ne manje su bolesti pod kojimi ženski spol stenje. Bliedobolja (mrtvica), svakogodišnje izvrženje, riganje krvi, težki porodi, slaboća nerva, — hysteria, grčevi, trganje, bolesti matičine u grudih i bog zna kako se sve te bolesti nezovu, koje

tu nadu budućnosti u cvietu pokose. Ljudih tielesno i duševno razvijenih imade svuda više, nego kod kultiviranih naroda!

Pa zar je zbilja svemu tomu zlu početnicom i izvorom kultura? Nije kultura! ona je nevina, plodonosna; već prevelika na daleko tjerana razmazanost uzrokom je ovih nevolja. Što je kultura? Podpuni razvitak svih plemenitih svojstva i silâ. Postiže se vježbanjem; uzko je spojena živinskim dielom, raste, usavršuje se i pada u istoj mjeri, u kojoj to i živinstvo čini. Riečju: usavršen razvitak čovječih svojstva i sila uz zanemarivanje živinskog diela neda se pomislit; duševna kultura može bit tekar onda plodonosnom, kad se i tjelesna goji. Samo na taj način bio bi kultivirani čovjek jak, zdrav i sretan, jer kultura nije neprijateljica naravi, već usrećiteljica čovječanstva, uvjek u pameti držeć: da ta kultura naravskim zakonom odgojavat ima, da se sve duševne sile uporedno živinskim dielom razvijaju. Jednostrani razvitak tiela podkopa njegovo dostojanstvo, čini ga surovim, nesretnim stvorom, koji nit nesanja koliko imade darova u moždanih sakrivenih. Obratno, oplemenjivanje sama duha, zanemarenje tjelesnosti, učini čovjeka nevoljnim, sažaljivim.

Duševnost i tjelesnost tako su uzko spojene, da može čovjek samo izmjeničnim njihovim djelovanjem i podupiranjem srećan biti.

Ni jedno ni drugo ipak čovjeku toliko neškodi, koliko izključivo oplemenjivanje fantazije i ćutljivosti!

Razmazanost je to u pravom smislu rieči. Ona uvukla je tu kugu u rod čovječanski, ona ga izrodila a ne kultura. Ćutljivost i idealnost takovom je čovjeku glavnim i jedinim težišćem, sve ostalo čini mu se prenizko. Sve slasti, koje mu narav pruža, nedostatne su mu, nadoknadit je nastoji umjetnim protunaravskim putem. Sadašnjost je samo njegovim Bogom, o budućnosti neima govora. Njegova tjelesnost, razum i volja

preslabe su, da se kojekakvim požudam opru, da jim se izbjegne U neprestanom je nemiru, teži za nečim a sam nezna za čim. Iz osvjedočenja ništa neradi, vode ga dražesti i požude. Kad se i ove izrpe, ostane pust, bez radosti, objeručke čekajuć propast, koja mu se svakim danom približava. Nervi mu oslabe, razdražljivost naraste, dok ga svakovrstne bolesti smrti u naručaj nebace.

Krivo čini dakle onaj koji kulturu i razmazanost u isti koš baca, jer prva učinila je čovjeka mudrim i jakim, druga ga od naravi otisnula, kulturom jedinom milost opet zadobit može.

Koji su naravju propisani zakoni, taj pravi način čovječjeg življenja? Kazali smo prije: čovječji naravski način življenja mora njegovoj odredbi odgovarat. Odredba ta nam je jur poznata, nije nam dakle težko pogodit način življenja. Narav, košto smo vidili, opredielila je čovjeku veliki krug djelovanja, da joj ga vodi prilično je dugačka, odaliečit se može, al granica prekoračit ne smije. Mudro je to udesila znajuć, da se čovjek položaju, okolnosti i uplivu prilagodit može. Živi na cieloj površini, — na brdinah, dolinah i ravnicah. U vrućoj zoni kao u studenoj; ovdje obučen, ondje bos; ondje hrani se ribami, voćem, ovdje korenjem, mesom i mliekom; tu i tamo Melkizedekovu starost doživit može. Što bi bilo, kad bi na jednu klimu samo naučan bio? Rod bi mu izginuo, lišen bi bio medjusobne podpore, svakog izobražavanja i usavršivanja njegovih svojstva, sam bi bio u pustom svietu.

S toga uprav, što mu narav točnih granica opredielila nije, nesmije nezahvalnim biti, nesmije izsmiehavat njezine ustanove, jer mu je tim baš dokazat htjela, — specijalni se zakoni stvarat nedadu — da svojim razumom razabere što je dobro, a što je zlo. Nek jede, pije, nek se množi, al medjutim nek nit duševnost nepočiva, razumom nek si sam nacrte

stvara i po njih žive. Htjela ga je ipak njekoliko obuzdat, davši mu nagon, znak potrebe i sitosti, da i sam razpozna, kad počimlje i svršava ukusnost. I kod duševnog diela dala mu čuvara, znak utrudljivosti, koji ga opominje: tu imaš posao prekinut, daj oporavka onemoglim organom.

Tko još ikoliko prvašnjeg štovanja prama naravskim zakonom imade ili ga priskrbit znade, znati će, što mu radit treba, razumit će glas naravi, prilagodit se zadaći svojeg života. Razmazanac toga učinit neće, umjetnost paralizirala mu naravske potrebe i nagone, stvorio si druge. Jede, pije, ljubi, ne, da naravi, već svojoj požudi ugodi. Nejede da žive, već žive da se svieta naužije; sve je kod njega ugodno, slučajno. Požude si nikad zasitit nemože, iz jedne zabave trči u drugu, kad slaba dražila nepomažu, hvata se oštrijih, kad ni ova ne, stvara si umjetna. Razmažanošću dakle izgubio je čovjek svaki pojam o naravi. Nevolja se ovih jedino oslobodit može, ako se s naravlju opet sprijatelji, prvašnji život nastavi; bit će opet liep, jak, pun života, postat će sretnim i vriednim svojeg dostojanstva, koristnim sebi, družtvu i domovini.

Držeć se učinjene jur diobe, razmatrat ćemo redomice još njekoja poglavja.

Prvi i glavni uvjet čovječjega života jest zrak i toplina. Toplina dolazi od sunca. Kad njega nebi, eto mrzline, tmice i smrti. Dolazi jednostavno kao svietlost ili spojena s ostalimi počeli, kao toplina, oganj i munjina. Igra dakle prvu ulogu u našem životu. Zrak dolazi dihanjem u pluća, u krvi proizvadja toplinu, munjinu i svjetlost, koja opet na polje izlazi. Sav se taj postupak (proces) zgadja u plućih. Svaki zrak nije shodan niti zdrav za disanje. Kiselik je počelo, koje nam disanje i život uzdržaje. Dolazi u pluća a iz njih izlazi ugljična kiselina, kao proizvod onog postupka koji toplinu itd. proizvadja. Ugljična kiselina veoma je disanju

15

škodna, djelovanje njezino opaža se najbolje u zatvorenih kasarnah, u crkvah, u obće u prostorijah, u kojih se mnogo ljudi skuplja, a malo su čišćene. U njoj se čovjek i zadušit može. Osim ove kiseline, imademo i drugih neprijatelja u zraku, n. pr. dušik, koji sam usisan disanje odmah zaustavi. Nego ni on se nenalazi u zraku bez svrhe. On slabi kiselik, koji bi, da ga sama usišemo, previše topline i munjine proizveo. Ugljičnu kiselinu, koju izdišemo, usišu biline, raztvore ju u kiselik i ugljik ($C + O_2$). Ugljik si zadrže, a kiselik izbacuju, — mi ga opet dišemo. Vidimo dakle, kako se i ovdje brižno narav za naše zdravlje skrbila. Ne samo što odstrani škodljiva počela, već od ovih istih stvori nova spasonosna, koja nam život uzdržaju. Čovjek dakle vuče normalno u pluća kiselik i dušik, izdiše ugljičnu kiselinu, opet dušik i paru — nješto plući, nješto kožom, toliko, da bi zrak za kratko vrieme zokužen bio, kad se nebi ponovio. Moguće je to jedino u prostom slobodnom zraku; narav je dakle namislila, da čovjek živeu otvorenom zraku, jer i najurednije čišćenje nije kadro nadomjestit, što mu narav u zraku pruža.

Pronašlo se najme — nije tomu dugo, — počelo, Ozon nazvano (O_3. Kiselik je O_2; za stupanj je dakle od kiselika jači), koje imade to svojstvo, da uništi sva organična izparivanja, sve nečistoće u zraku. Proizvadja se električkimi pojavi, osobito u vrieme oluje, kad grmi. Tà ćutimo ga, jer se izdaje svojim ublažljivim, oštro-kiselim vonjem, kod južnog vremena, kiše i sniega mnogo više, nego li kod bure i suhog vremena. Čim se više u zrak dignemo, tim ga obilnije nalazimo, čim bliže površini, tim manje, osobito u većih gradovih, jer je zrak zaokužen svakojakim smradom. Ozon, koji tu nečistoću uništit mora, iztroši sama sebe, tražit ga dakle moramo u prostranom zraku, daleko od gradova i prostora, gdje se nalazi mnogo naroda. Oskudica se njegova pokazuje neugodnim

ćućenjem, odurnim vonjem, strahom i neizrecivom željom za slobodnim zrakom. Sama nas dakle narav sili, da izbjegavamo zatvorena, nečišćena mjesta, jer je čist zrak klicom fizične sreće.

Ako u goru, vuci, ako u Bosnu, Turci. Svuda zlo! I u slobodnom, otvorenom zraku imademo neprijateljâ. Traci ljetnog sunca, oluja, kiša, snieg, zima, grabežljive živine, otrovne zmije: sve to ne prudi nam zdravlju, dapače prieti životu, sili nas, da si gradimo kolibe i stanove. U naših stranah škodi nam jedino promjena vremena: mokrina i zima ugrabe nam tielu toplinu, jer su dobri vodići topline i munjine. Nagomilaju nam razne bolesti, kao što: kihavicu, zadavicu (Croup), lijavicu, grižu, rheumatisme i upale s njihovimi posliedicami. Zimi nam nije dostatan zrak, moramo si tražit umjetnu toplinu. Stan ima bit prostran, provjetrivan, nit u dolinah nit na brdinah; tamo prieti poplava, ovdje grom i vjetrovi, gori je premrzlo, dolje prevruće, zrak pretežak, prevlažan. Stanovnici na brdinah trpe na prsnih bolestih, upali plućah i bacanju krvi. Gorje je još u dolini, gdje haraju zimnica, rheumatizam, lijavice i epidemičke bolesti; narod je tu premlitav, tup, djeca nagiblju kretinismu.

Sjevero-zapadnjak hara u nas najviše. Ledja dakle stanovah moraju bit okrenuta prama vjetru, liečnici treba da su na oprezu, jer se u doba tih vjetrovah radjaju i povećavaju rečene bolesti.

Kamenje upija previše vlage, najbolje su opeke i drvo. Čuvat se moramo bojadisanih soba, jer živo srebro i arsenik, kojih imade u barvah veliki procent, neizmjerno zdravlju škode. Skupljanje vode, gnjile stvari, gomile, otvorene kanale imademo izbjegavat. Sve to nije moguće u velikih gradovih, jer ovi nisu van velike gomile, gdje čovjek žive u vlastitom smradu. Pomislimo samo na razne fabrike, na arsenik,

olovo, kotlovinu i živo srebro, koje se u njih čisti; profesoru anatomije skoro je nemoguće, pokazat djakom zdrava pluća. Blago si ga onim, kojim je sreća poslužila, te se lieti povuku na ladanje; siromaku nek bude barem kuća čista. Zimi, rekosmo, trebamo topline, nadoknadit moramo dakle njen gubitak, što ga je prouzročila nizka temperatura. To postignemo gibanjem, povećanim djelovanjem, umjetnim ognjem ili pokrivalom, da prepriečimo prebrzi gubitak naše topline. Ovo sve možemo postići u čistom zraku, najnaravnije je dakle sredstvo k pribavljenju topline, kretanje i gibanje u čistom zraku; po noći i po slabih vremenih kretanje po sobi ili ležanje u postelji.

Naravi se je činilo premalo, što je životinjam pripravila odjeću, ona se poskrbila osim toga i za svaku dobu godine. Ptice i četveronožci mienjaju u jeseni lahko ljetno odielo, te se zavuku u zimski kožuh. Čovjeka nije toli nadarila, jer je opet htjela, da si razumom sam traži pomoći. Pokrila ga tvrdom kožom, a unutrnjost njegovu podstavila mehkom sluznicom. Što bliže zimi, lupi se koža sve većma, da pripravi mjesto jačoj. Isto biva i sa sluznicom. I ovdje se pokazuje čovječja pokvarenost. Bojeći se zraka i najmanje zime, sprovadja pol života u ugrijanih sobah, u vrućih perjanicah; preprečuje tim naravsku utvrdu izvanjske kože, ona mu postaje nježna; pa kad je prisiljen, da ipak za kratko vrieme napusti te ruske kupelji, naškodi mu svaki najmanji vjetrić, dobije kihavicu, kašalj, lijavicu, požaricu (erysipelas), rheumatizam i ostale bolesti. Preveliko grijanje sobe kao i umekšanje kože strmoglavljuje u grob pol čovječanstva prije dobe. Samo toliko imademo sobu ugrijat, da nesmrznemo, te da od sebe odstraono neugodno osjećanje, koje nam uzrokuje zima. Neimamo točnih zakona za ugrijanje, nu zato imamo razum. Najugodnija je toplina izmedju 14—16 stupnjeva. Da moramo bit oprezni, kad iz ugrijane sobe izadjemo ili u mrzlu unidjemo, netreba ni

spominjat; i jedno i drugo imade mnogo posljedica. Poznato je takodjer, da su zemljene peći zdrave i koristne a željezne nezdrave i pogibeljne.

Što bi počeo čovjek kad nebi imao mišica? Naličio bi mrtvoj biljci ili kamenu, ni sanjao nebi, da u njem života imade. Vezan na jednom mjestu, bio bi robom naravi, a ovako mu dadu mišice gibljivosti da uteče pogibelji i oskudici ili da ju svlada, te da se približi obilnosti i veselju; njimi razširi svoje djelovanje, postane veseo, učen, zadovoljan; dobije izražaj skrbi, srčbe, ljubavi i sažaljenja. Micanjem mišica traži si, pripravlja i guta jelo i pilo. Dihanje, kolanje krvi, odlučivanje (secretio), probava, riečju svaki proces, koji mu silu, trajnost i život daje, imade svoj početak u mišicah. Neizmjerno se osviećuje narav onomu, koji se iznevjeri njezinim ustanovam. Mekano, uvehlo meso, oslabljeni živci, blieda koža, neokretnost i bojazljivost imade svoj početak u slabom zraku i u nikakovom gibanju. Nije dakle dostatno, da se čovjek miče, već svestrano moraju radit sve mišice i to razmjerno — dočim jedne rade, drugim je počivati. U svih gibanjih opažamo natjecanje, te nekakvu borbu za obstanak. Dočim jedna mišica počiva, preuzme njezin antagonistički protivnik djelovanje u strahu, da jedna druge nenadjača, a ona da ne zaostane u razvitku. Tim samo načinom postane čovjek zdravim, jakim i liepim. Potezi mu budu pravilni, stas simetričan. Jednostranim samo gibanjem radja se nježnost i mlitavost, jer ona mišica, koja se više giblje, dobiva i više hrane, u njoj kola više krvi nego li u onoj, koja počiva; jedna se jači i hrani, druga slabi i tupi. Uzmimo čovjeka, koji desnicu mnogo više rabi nego lievicu: tuj nesamo ruka nadjača drugu, već i svi organi desnog diela ojačaju i preteku protivni dio tiela. Primjera imademo dosta. Obazrimo se samo po ulicah, naći ćemo dosta nakaza.

Osobito nam je njegovat mišice, koje nam ravnaju prsnim oklopom, te disanje uzdržaju. Ljudi, koji površno samo dišu, ostanu za uvjek slabi: ruke i noge su im mrzle, koža blieda, izgube tek i prijašnju probavu. Da se izbjegne svim posliedicam, kao što glavobolji, nepravilnom kolanju kao i grušanju krvi (stasis) u plućih i trbuhu, nagomilanju vode, sline, nečistoće, sušici, nedihu, prsnoj vodenici, hypohondriji, žutenici, naduvanju i zapeki (obstructio), nejma jednostavnijeg sredstva, do redovitog gibanja, osobito prsnih i trbušnih mišica. Nevjerojatno je, što se sve dade postići sistematičnim širenjem prsijuh: popravi se koješta, što se u mladosti zanemarilo. Neimam s toga roditeljem i mladićem, koji imaju uzka i pločasta prsa, ničesa boljeg savjetovati, nego da se drže rečenih pravlla!

Odkuda bi veliki trbusi, koji se toli često vidjaju u gradovih kod boljeg stališa, te koji su uzrokom svakojakih priedora (herniakila), kao i laganih poroda kod gospodja? uzrok je tomu jedino zanemarivanje mišica, koje trbuh unutar uvuku. Gospodje, koje liepoti za volju koješta učine, morale bi si ovo dobro zapamtiti. Stari su se Grci skrbili za svoju diecu mnogo više, nego li naši roditelji za nas; jer zdravlje, liepota, jakost i okretnost dade se postići jedino gimnastičkim vježbanjem. Onda je bio čovjek čovjekom, danas ga mora zamieniti ruka, noga, oko i jezičina.

Potrebitije još nego li stan i gibanje, jest u sjevernih krajevih obuća. Narav je razbacala ljude u sve kuteve svieta te ih prisililа da si traže odjeću, koja bi ih od opasnostih štititi imala. Čovjek se obuče, jer mu je zima; to je naravski. Tekom vremena zaboravio je čovjek na pravu svrhu odjeće, njegova finoća i želja, da se drugomu svikne, zavela ga, te je počeo rabiti odjeću kao poljepšavajuće sredstvo.

Zašutit bi se dala i ova stranputica, dapače u njekoliko bi

pohvalna bila, kad bi odjeća prvobitnoj svrsi odgovarala, i kad nebi zdravlju škodila.

Našemu krasnomu spoiu dade se mnogo toga prigovorit. Neima nenarevnije stvari nego kad vidiš nježnu gospodičnu, usried najljuće zime, u lakoj otvorenoj odjeći, ulicami i šetališći skakutat. Moda je! Bivalo je naroda, i danas jih još imade, koji goli i bosi po najljućoj zimi hodaju, pa ipak su zdravi! reći će mi se. Druge su to gusle. Taj se je narod jur iz mladosti na takav život priučio, Kad bi se gospodje preporodit mogle, pa radile što sad rade ili još više, mirna Bosna! Al ovako. Iz mladih lieta privikle na umjetnu toplinu, iz prva u debelih zavojih, kašnje u vunenicah i perjanicah u vrućih sobah, nabavljaju si već u 15. godini „Modebazar“. Što on kaže, dobro je, ako i nije koristno. Polovicu tjela pokriju prozirnom kakvom mriežom, ostalo pušćaju ad majorem Dei gloriam, golo, nek se narod golotom nasladjuje. Nije moguće, da nježna, mekana kožica što takova podnese, nastanu poznate jur bolesti, kojimi gospodje osobito obiluju, kao što: prerani porod, bacanje krvi, težki porodi, rak na grudih ili na matičini i slaboća živaca, i to sve na radost specialistom ženskih bolesti!

Više još nego li lahkom, koketnom nošnjom — jer se tielo na zimu ipak priučit dade, — škode si gospodje nerazboritim tlačenjem na organe, koji se imadu njegovat. Moda o tom ništa negovori, ili ako što govori, savjetuje da se granice mogućnosti prekorače, nek se gospodjica stisne, nek je speta, da ni dihat nemože, u pasu nek je ko krajcar široka, jer kažu da je liepo formirana, da modi odgovara. — Da li se tim život nekrati? Tu se narav nepita.

Prsne popruge (Corset), sapinjanje u pasu i prsih uvjek je još u obilatoj mjeri kod krasnog spola u modi. Razumna uporaba popruge, da sasma jednostavno i lahko tielu pri-

legne, imala bi se samo pohvalit, jer — budimo iskreni — što je liepo, liepo je; i za ženske koje se zanimaju vanjskim utrudljivim poslom, prikladnije je i koristnije. Al kad se sapinjanje bezrazložno tjera, kad i majke same nisu zadovoljne, dok nevide, da im diete odgovara idealnoj ljepoti, makar i više leptiru sličilo nego li gospodjici, da ju jednom rukom lahko obujmit možeš, onda, rekoh, prestaje svaka ljepota i ukusnost, jer početak ljepote je zdravlje, a prekinuta ruža uvene, osobito ako je mlada, nerazvijena. Koliko imade bliedih, kržljavih djevojaka, kojim je jedino nesmotreno sapinjanje naškodilo, a kojim su majke na sve drugo prije pomislile, nego li na ovo. Što je kao diete započela, u djevojačkih je godinah nastavila; za malo godina pokri ju smrt, skinuv joj s vrata kao majci ili supruzi nesnosni taj jaram. Cviet mladosti bio je spet u tih uzkih verigah. Jedino veselje, ples i pjevanje, koje bi bolestnicu razigralo, sad joj je zabranjeno, jer bi joj pospiešilo smrt. Krivine (Seoliosis), tuberkulosa, mane srdca, rak na dojci, grč u želudcu, otvrda jetara, žutenica, bliedoća, proder, izvala genitalnih organa, sve su plod tog nesretnog sapinjanja. Nesretna majko! koja liepotu kćeri tim umnožavat kaniš! Zar je malo slučajeva, da se djevojka usried zabave i plesa onesviesti. Nesrećom joj pukne oklop i eto gotove nevolje, eto okrutnica i drugih rana na prsih! Liepe li nade za budućeg supruga, liepe utjehe za buduće napršče (diete). Ne ima više pupoljka, kog mu narav jedinog pripravila, da mu mladjahne godine osladi, — ugrabila ga majka. Nastane doba kajanja, al tekar onda, kad se nesposobnom jur smatra, da izpuni prvu materinsku dužnost. Zaviri li u budućnost, i eto već je grob pred njom. — Prekasno je.

Na selu toga neima, tješim se, modne novine tamo još nisu doprle. — I za glavu se je narav sama postarala, pokriv ju

gustimi vlasi (tko ih u mladosti izgubi, sam je kriv). Suvišno je dakle svako pokrivalo, osobito vunene kape i debeli sukneni klobuci, osim u velikoj zimi, poslje bolesti i u starosti, gdje čovjek izgubi to naravsko pokrivalo. Prevruće pokrivanje glave škodi, jer onda razmierno više krvi k moždanom kola, — kod djece i u normalnom stanju, — izhlapljivanje iz glave tim veće biva, nastane glavobolja, salotok, kraste, trganje, slaboumlje itd. Isto vriedi i za učenjake, koji pokrivenom glavom cio dan uz knjigu sjede; za starce, koji ni usnut nemogu, ako neimaju na glavi noćne kapice. I ovratnik imade zlih posljedica, kad je previše stisnut. I on je sredstvo poljepšavajuće, osobito kod gospodja, koje žele, da jim lice rumenije bude. Jadnice ni nesanjaju, koliko važnih odvodnica i dovodnica (arterija i vena) pod kožom leži, koliko se tim tlakom naškodi mozgu; krv iz mozga nemože uslied tlaka natrag u srdce i pluća, nagomila se u mozgu, tlači, širi i razkine ga. Nastane glavobolja, upala očiju, pospanost, gubitak vida, slaboća, drhtavica a prečesto i kaplja. Neznam, jeli pametnije ovim si ambicijoznim načinom skratit život, malo po malo a možda se i zagušit ili se jednostavno objesiti.

I kod vojnika je toga dosta bivalo. Kurja oka, sraštenje sglobova na prstih i ostale nespodobe, posliedicom su uzkih cipela. Badava! Dok se još smatra osobitom liepotom, kad visok čovjek imade malu nožicu, dotle će ostat svaka opomena: glas vapijućeg u pustinji, jer se radje sgnječenom nogom šepa, nego li u širokoj čizmi plava.

Jur smo spomenuli svrhu kože i njezinu važnost. Čovjek lišen kože, lišen je i života, jer upala i gnojenje povuku za sobom veoma lahko smrt. Narav se bolje nije mogla iztaknut nego li je, davši čovjeku kožu i vlasi. Njegovanje dakle istih mora bit prva skrb svakomu pojedincu. Ljekarija je veoma jedno-

stavna i jeftina. Sve osim ovoga suvišno je i škodljivo; jer prevelikim njegovanjem — umekšanjem, izgubi koža prvobitnu vlastitost, da čovjeka čuva od izvanjskih nasrtajah. Žali bože i u kožu zabola je moda svoje prste. Mjesto da se jednostavno njeguje, kao zenica u oku čuva, izvržena je stotini novinarskih švindela. Čovjek nezadovoljan naravskim darom, u svojoj pokvarenoj požudi, da sve poljepša i da sam ljepšim bude, izumi sijaset poljepšala, da njimi kožu i kosu pita. Požudu tu imali su jur stari narodi, ukorenjena je duboko u čovječanskoj pokvarenosti. Narodi u toplijih krajevih, kojim toplina nedopušća odjeću kitit, prvi su svratili pozornost na poljepšanje kože. Oštrimi iglami izbodu po raznih udih svog tiela svakojake slike, pa je crnim barvilom namažu. Kosu mažu tustilom i posiplju barvenim puščanim prahom. Probušuju uho i nos i objese o njih kosti, željezo, bisere i svakojake dragocienosti.

Sjevernjakom se pružila prilika, da na odjeći pokažu svoj umjetnički talent. Al nit koži neostaše dužni. Na uspomenu ženskomu napredku održalo se bojadisanje kože kod kultiviranih naroda još samo kod ženskih, i to kod pikantnijeg razreda; prinukala je na to potreba ili puka ženska taština. Da li se stara namržljena lica mazanjem poljepšat dadu, neznam, nu poznato mi je, da se liepi, izrazni obrazi, makar i bliedi bili — ta i ovi imadu obožavatelja — vjekovječnim mazanjem izmrcvare. Liepa mlada lica dobiju tekom vremena izražaj krabuljne starice. Funta mazila nedostaje onda k popunjenju zalieva, koji nastanu mazanjem. Pijanica i žena, koja se maže, mnogo su si slični; prvi pije jer drugčije neima u njem veselja ni draživosti, tup je i bedast, mora dakle više piti; žena pako, čim se više maže, tim je gadnija i odurnija, te da sakrije svoju grdobu, mora se još jednom toliko mazat. Sa zdravstvenoga gledišta mazanje

organizmu neprudi, jer olovo i druge metaličke sastavine, kojih imade u mazilih mnogo, prodiru kroz upijajuće cievi u organizam, te prouzrokuju ondje kojekakve otrovne bolesti. Čemu nam kosa služi? Da njom glavu pokrijemo i da ju čuvamo od izvanjskih neprilika, ne, jer je malo imade, bit će njoj dakle svrha, koja i koži. Čuva nas od izvanjskih dynamičkih i chemičkih sila, prepriečuje da izvanjska munjina ne ulazi prebrzo u organizam a unutrnja da neizhlapi, da u organizmu ostane. Svi novinarski oglasi ništa nepomažu: uredno čišćenje ostane još uvjek jedinim sahranilom liepe kose. Suhoj kosi treba kapljica ulja. U jutro se glava radikalno izpere, po danu nesmi bit pokrivena, osim izvan kuće, jer se izparivanju stavljaju zaprieke. Češljanje kose ima bit polagano; jer se drugčije vlasi kidaju. Osobito dame opreznije bi morale bit kod redenja, za mužkarca toli ukusnog i zamamljivog uresa, bit će onda peruka i krivih šignona mnogo manje. Nit palenje kose toplim željezom nemožemo pohvalit, osim ako se to čini iz humanitarnosti prama frizerom. Palenjem izgori u vlasima gomoljak (bulbus pili) i njegova stabljika (scapus), vlas, izpadne. Mužkarac si ima jednom na mjesec kosu strići, jer onda gušće i liepše raste. Uzrok, što kosa prerano izpade i obieli, leži u zanemarivanju, dielomice u prelaznoj ili zadobljenoj slaboći i bolesti, u preranom razvitku tiela i ugladjenosti. U ostalom imade slučajeva, gdje nijedno od navedenog nevriedi, uzrok leži u samoj koži i vlasu, jer dobivaju premalo ili previše krvi. U prvom je slučaju vlasišće crveno, krvlju napunjeno, glava treba da je uvjek odkrivena; namazat ju mora kakvim neškodljivim uljem ili mašću. Studene su obloge koristne. U drugom slučaju vlasišće je bliedo i suho; glava imade bit pokrivena, mazana draživom mašću.

Obratno nego li kod vlasih čini se kod redjenja brade,

ista moda reć bi da pruža naravi ruku pomirnicu, al uzalud, jer uzprkos svim novinarskim brkomazom vidjamo još uvjek $^{8}/_{10}$ golobradatih. Komu je narav dala dugačku bradu, nek ju čuva, jer je naravsko poljepšalo čovjeka, čini ga najentu, ziastičnijim obožavanikom kod krasnog spola. Makar i ne liep bio, bradom dobije ukusan izražaj lica. Bit ostriženim ili obrijanim držalo se njeko vrieme za najveću sramotu; činilo se to zločincem i bludnicam. Brada čovjeka riesi, čini ga muževnim i ozbiljnim: „Marem ornat barba, quam obgravitatem natura concessit, feminis eam negavit, quas ad suavitatem magis, quam ad gravitatem factos esse voluit.“

Nesmiemo na nokte zaboravit! Imadu iste physikalne vlastitosti kao i koža. Neimaju krvnih cievi ni živaca, nećutljivi su, brane vršiku prsta od mehaničnih ozliedjaja, nesnuju se dakle nikad izpod vršike rezat, jer prst ćutljivim postane. Hranu dobiva iz šipila nokta (matrix unguis), koje je crveno, krvlju napunjeno, s toga se nokti čine crvení; obliede kod krvotoka i u nesviesti, omodre kod bolesti na srdcu, na mrtvacu i u vrieme groznice. Dugoljasti nokti, koji se u modernom svietu tolikom brigom goje, služe bogatomu stališu za zabavu, neriese čovjeka nimalo, a škode mu, jer prst koji mu pipalom biti ima, izgubi to svojstvo; postaje onim čim mački služi.

Profesor Hyrtl pripovieda o jednom Indijancu, koji se je najveće nasladjivao, kad je ruku stisnutu držat mogao. Nokti koje nikad rezao nije, probili mu dlan, te izašli na drugoj strani. Kao riedkost spomenut ću, da nokti u mladosti, ljeti i na desnoj ruci brže rastu, nego li u starosti, zimi i na lievoj; na srednjem prstu brže nego na ostalih; u vrieme nošenja manje, nego li obično.

Koješta smo jur o govorili čišćenju, budi dakle i o zubih štogod rečeno. Odrasao, zdrav čovjek imade 32 zuba, u sva-

koj čeljusti po 16. Na zubu razlikuj emo krunu, vrat i korien. U njem je luknja, ciev kroz koju živac i sukrvice prolaze. U ranoj mladosti t. j. do 7. godine imade ih samo 20, zovu se mliečni zubi — padavci, jer kašnje ustupe mjesto stalnim, koje do groba nosimo. Dogodi se kadkada, da mliečnjaci ostanu, a uz nje stalni niknu. Čovjek ima onda 2 reda zubi, ili više nego 32. Za Herkula se pripovieda, da je imao dva reda zubî. Ludvik XIV. došao je s doljnjimi prednjaci na sviet, a o sinu Prusiasa kralja Bithynije kaže se, da je imao samo jedan zub, koji je imao veličinu ciele jedne čeljusti. Padanje mliečnjaka počinje sedmom godinom, svršava četrnaestom. Čovjek ih onda imade 28, a u 24. do 25. godine, u početku muževnosti, izrastu mu i 4 posliednja — zubi mudrosti (dens sapientiae).

Biela korica — zubna caklina, koja krunu pokriva, neizmjerno je tvrda i gladka, unutarnjost zuba brani od izvanjskih napadaja, a gladkošću preprečuje opet svako nagomilanje hrane. Moramo se dakle brinuti, da ju čim više njegujemo, jer pukne li ona, — što se prečesto zgadja prebrzom promjenom temperature, s bogom onda sav zub! ocrni, ošupi, dapače smrdi, jer svakojaki ostanci hrane i male životinjice, koje gnjiloću uzdržaju, u luknjice prodiru.

Imademo li zube čistiti? Držeći se točno zakona naravi, kao što smo do sada činili, ne bi to imali činit, jer nam narav nikakve dužnosti nenalaže, a drugčije je njezin govor jasan. Mnogo životinja i naroda doživi veliku starost, imade liepe i zdrave zube, a ipak praška za zube i zubne kefice nikad ni vidjeli nisu. Ne pokvarit je pretoplom, premrzlom i pretvrdom hranom budi nam prvom brigom. Zdravim je zubom zadovoljeno, kad se marljivo u jutro operu čistom vodom, da se ostanci hrane odaleče. I zubna kefica može se dopustiti (životinje čiste zube slinom i žvakanjem) kad se razbo-

rito upotriebi, te neozledi dlesne (gingiva) jer zub izgubi onda pokrivalo, ognjili. Na bolestne izjedene zube valja mnogo bolje paziti, osobito kad su pokriveni blatom i kamencem. Gnjiloća se širi dalje na zdrave zube, inficira je, mlada čovjeka brzo potvara, podkopa mu zdravlje i život, jer mu oduzme sredstvo kojim se može uzdržat, unesreći ga, dapače učini robom sama sebe. Već neugodan onaj duh, koji mu iz ustiju izlazi, čini ga odurnim u svakom družtvu, razriešava i najidealnije sveze, a u obiteljskom krugu neslogu širi. Hoćeš li zube čistiti a ti uzmi 30 grama sandalovine, 15 gr. chine, rastuci dobro jedno i drugo, prosij te dodaj 8 kapljica karanfiljskog (oleum caryophillorum) i 8 bergamotskog ulja (ol. Bergamothae) i tim izperi koli zube toli meso oko njih. Dobar je nadalje prah od lipice, i prah izgorjelog kruha; koji je izključivo naučan mesnatoj hrani, mora ju spojit sa vegetabiličnom, naime s kruhom, jer meso medju zubi rado gnjili. S toga i vidjamo kod seljaka, koji se izključivo vegetabiličkom hranom hrani, a mesa riedko kad jede, najljepše i najzdravije zube. Razborito je dakle razžvakati poslie svakog jela, komad suha kruha. Prašak je to najjednostavniji. Voće, a i sve što ima u sebi kiseline, čisti zube, pak s toga vidjamo, da pijanica ima biele zube.

Kefice treba da su mehke, jer ozlede drugčije caklinu i meso.

U obće, kako rekosmo, čuvajmo se pretople i premrzle hrane, pak će nam zubi biti zdravi i čisti, jer toplina razširi prenaglo caklinu, nastanu pukotine, koje su početak propasti zuba, i cielog čovjeka, jer koji je zube izgubio, predbrojio se jur na drugi sviet. Pomislimo samo na toplu juhu u najljućoj zimi, na mrzlu vodu poslie kave, lieti na led i sladoled, te ćemo lasno dokučit, zašto se u gradovih tako riedko vidjaju liepi i zdravi zubi. U ostalom neima dvojbe, da i sam zrak navaljuje u nekojih baš krajevih, neprijateljski na zube, tako n.

pr.: tko još nije imao prilike da vidi bolestne, šuplje zube i djevojke bezube, nek se potrudi do Volovskoga u Istri, gdje će naći malo djovojaka, koje, čim se vrieme mienja, povezane nisu i koje zdrave zube imaju.

Iz ovoga malo, što smo o vlasih, noktih i zubih kazali, bit će nam jasno, da je svako prećerano umjetno gojenje čovjeku škodljivo. Nitko živ ne treba bolje pažnje do jednostavnog čišćenja i pranja. U studenoj se vodi životinje peru, kupali su se u njoj i naši stari, koji su se jakošću i veličinom osobito odlikovali, dapače svietu strah zadavali, zašto dakle da i mi drugim putem udarimo, tim više, što to od nas i sama narav iziskuje. Stari Grci, Rimljani, i isti Muhamedanci doista su više skloni bili toploj vodi, nu tekar onda, kadno postadoše razkošnici, razsipnici, dapače razpikuće. Razlikovat nam je dakle tople od studenih kupeljih, zdravog od bolestnog čovjeka, jer što budemo o studenih kupeljih kazali, vriedi i za zdrava čovjeka.

Prevelika toplina troši čovječji život, uništuje nemilo organičnu materiju. Mrzla temperatura čini sve protivno; prepriečuje prebrzu živahnost organičkog pretvora, ukroćuje preveliku ćutljivost i draživost živaca, jači čovječji organizam, jer mu živahnost slabi, čini ga smjelim i postojanim u svladanju izvanjskih upliva, osobito prebrze promjene vremena; to je prava nakana naravi.

Imade i drugih razlogâ zašto je umanjivanje topline, zašto li opet mrzle kupelji čovjeku koristnije nego li tople. Bit će nam poznato, da sva neimadu uda iste topline. U koži n. pr. imade najmanje topline i života, ona graniči medju živcem i mrtvom naravi. Divne li nakane naravi, koja je čovjeka ovom polumrtvom kožom pokrila, htijuć ga štititi kao živućeg stvora proti izvanjskim napadajem. Umjetno dakle umnažanje životne sile čini ju mnogo tromijom, pristupnijom izvànjskim silam.

Svojstva su to toplih kupelji — a tim je ujedno dokazana i korist studene vode, osobito kad pomislimo, da kupanjem u studenoj vodi dihanje i kolanje krvi pravilnije biva, da se tek povećava i čišći zrak siše. Da prepriečim svako nesporazumljenje, spomenut mi je izrično da sam mislio samo zdrava čovjeka, jer slabomu i bolestnomu, koji malo topline proizvadja, a više nagiblje sušici, katarom, riganju krvi i krvotoku ne samo što ne koriste studene kupelji već mu i dapače znatno škode. Tople su kupelji za njega nenaknadive liekarije. Odmah poslije jela i u Bachus-ovoj blizini kupat se škodljivo je; koristno i nepogibeljno je pako odmah i čim se je tielo ohladilo i srdce umirilo, cielim tielom skočiti u vodu, jer se postupnim srtanjem ništa nepostigne, dapače slabi se uspjeh kupelji. U otvorenih se vodah u najljućoj zimi kupati nije škodljivo za onoga, koji se tomu priučio, al svakako nije u redu, jer to znači sama sebe moriti. U jutro se oprat u mrzloj vodi, tko ili sredstva i priliku ima pod mrzlim slapom, ili iztrt 2—3 put cielo tielo studenom vodom, dosta je učinjeno; sve što je preko toga, osobito kod djece, puki je pedagogički nesmisao. Komu je narav pružila morske kupelji, za boga nek se njimi okoristi. Za njekoje su bolesti parne kupelji veoma koristne, jer se promjenom tople i studene temperature živahnost kože i živaca pospiešuje, a kolanje krvi umnožava. Uprav radi ovih svojstva škodljive su zdravom čovjeku, koji svakim danom u njih leži.

„Panem et circenses“ vikao je rimski narod svojim vladarom; zabave se prohtjelo tomu izkvarenom narodu, premda mu bijaše žeralo prvom brigom. Narode današnjeg modernog svieta neuzdržaje država, ni zabava im ne pruža, jer se i sami znadu pomoći u velikoj mjeri. Dva su čudnovata pojava u tielu, koji nas osobito upozoruju! Glad ćutimo u želudcu, žedju u grlu.

Koju hranu pruža čovjeku narav?

Životinjam je dala ukus i vonj, da razpoznaju dobru hranu od zle, ona im zube udesila, da mogu razdrobiti tvrde, elastične stvari. Nit čovjeku nije ostala dužna, dala mu je što i životinjam, s tom razlikom, da se čovjek i razumom poslužit može. Cielo životinjstvo i biljarstvo prostrla mu pred noge; pa ipak se čovjek iznevjerio tim vjernim čuvarom zdravlja, ne znajući što da nosom započme — a pušćat ga bezposlenim, bila bi šteta! — krmi ga tabakom i drugimi omamljivimi prašci, nesposobljuje ga u izvršivanju svoje zadaće.

Uživanjem tople, presoljene i draživo hrane još za mladosti otupi si okus; nalazi se glede izbora hrane na razkrižju; razmazanošću pretrga si stazu, koja ga je k zdravlju vodila. Čovječi želudac nije kemička retorta, da samo stanovitu, zazdieljenu hranu probavlja. Čovjek neka jede, što mu prija, što mu liepo vonja, to uči narav; u živinstvu i bilinstvu nalazi dosta hrane. Koji bi najmanje o tom sumnjao, nek iztraži čovječje probavne organe, te će naći, da mu zubi, želudac i crieva jednoj i drugoj vrsti hrane odgovaraju, po volji može oboje mješati, a tim je dostatno čovječja odredba karakterizovana. Čim je hrana jednostavnija, tim je čovjek zdraviji, dapače ćuti pravu slast, ona je probavnija i više ga hrani. Djaku, koji preživi tekom učenja svakojakih neugodnih časova, može biti ova istina utjehom i zadovoljštinom, — kad ne ima bolje! U čem li pako ne grieši sve razmazan čovjek izvršivajuć ove ustanove.

On ne jede, da želudac zadovolji, tielo ukriepi; jede, da mu tekne, da ga draži — jezičini za volju. Njemu su preslaba naravska jela, ne draže ga, jednostavna su previše, miešat je mora, koje umjetne smiese ista živina ne bi ni pogledala. Ne treba bit prorokom, pa ipak je lahko proricati, da mu se narav osvetit mora. Prenaprćenje želudca, slaba probava, nezdravi soki,

slaba funkcija organa, sve su to posliedice te moderne proždrljivosti. U želudcu i crievih razvijaju se vjetri, spopane ga grč u želudcu, lijavica, groznice, gljiste, kamenac u žući i mjehurcu, glavobolja, nepravilno čišćenje, sušica, vodena bolest — a često mu često i trbuh naraste.

Imademo li dakle hranu jesti sirovu ili ju kuhat? Sliedeć primjer životinja i manje kultiviranih naroda, koji se izključivo sirovim mesom hrane, a ipak su zdraviji i jači, nego li mi tobože kultivirani, morali bi i mi to isto činit, tim prije, što se pečenjem i kuhanjem mesa izgubi mnogo soka. No budući smo kroz toliko već generacija naučni na hranu ognjem pripravljenu, — to bi nam se sirovo meso prije zagadilo — i težko bi nam se činilo; kad bi se taj stari recept iz kuhinje iztriebiti imao. Najbolja priprava je još uvjek pečenje. Kuhanjem izvuče se previše hrane, neostane ništa do gole olaknine. Ta se hrana istina opet u juhi nadje, nu čemu je onda želudac, nego da on taj posao preuzme, da se vježba i kriepi. Juha i svakojaki ekstrakti jedino su bolestnomu želudcu koristni.

Sve umjetne priprave, pikanterije, osim soli, kiseline, i nješto tustila, sasma su suvišne, jer meso i samo imade hraniva.

Pretusto meso takodjer nije zdravo, jer sama rieč salovina znači bolest. Pomislimo samo, ako se zdravoj, slobodnoj životinji, koja si hranu sama tražila, sloboda na jednom uzkrati, te se zatvori u nečiste prostorije, u zaokužen zrak, gdje se nemože gibat, dapače gdje se silomice hrana u nju trpa, kao gomolje u gusku, te se pitajmo, je li moguće, da životinja zdrava bude, makar i tusta bila? Nepravilno prokuhana hrana mjesto u hladetinu i bjelanče, pretvara se sva u ulje i tustilo, koje proraste sve meso. Čovjek, koji takovo meso jede, uzimlje mnogo više tustila k sebi, nego li ga tielo potrebuje, postane nespretnim, tromim i tustim. Sve bi to čovjek izbjegavat morao, osim ako se i kod nas prevelika tustilost smatra liepotom i vlastitosću, košto kod Maura ili

Kelovija u centralnoj Africi, gdje se ženska tekar onda smatra liepom i kriepostnom, kad dosegne težinu i objem deve. Dievojke se tamo zatvaraju i krme, košto kod nas svinjčeta i volovi. Više još nego li mesu, treba ognja vegetabiličnoj hrani, jer nisu svi ljudi toli sretni, da se toplimi krajevi ponosit mogu, gdje liepo cvate, te gdje ugodnomu, zrelomu voću ništa ne manjka nego usta i zubi; a drugo i u (jedino) zrielu voću imade sastavina n. pr. vode, žuhkoće, kiseline itd., koje se ognjem dadu odstranit; hrana bude sladka i probavljiva. Jaje imade mnogo hraniva; u maloj mjeri zadovolji prije želudcu nego li mnogo više druge hrane. Šećer (slador) igra u biljarstvu veliku ulogu, imadu ga sva hraniva u manjoj ili većoj mjeri; hrana je tim ukusnija i hranivija, čim ga više imade, jer se u žedudcu i crievih svakojako spaja i razstavlja, pomaže kod probave i drugih funkcija; sam šećer jesti ili ga previše u jela stavljat, nije zdravo, jer chemičkimi silami zube uništuje i kvari probavu.

Što smo kazali o šećeru, vriedi i za sol i kiseline; i one pomažu kod probave, raztapljaju tvrde sastavine, škode u velikoj mjeri, jer ulove isti organizam i njegove dielove — zube, želudac i crieva.

Škodljive su i sve mirodije i dražila organizma.

Imademo li jesti toplu hranu? Narav toga nepozna. Svi stvorovi poznaju jedino mrzlu hranu, toplu uvjek izbjegavaju, makar još toliko gladni bili; nije narav čovjeku ustnice i jezik s finimi živci uzalud dala, ovi se kod najmanjeg uznemirivanja probude i sjećaju čovjeka na posliedice tople hrane. Njoj se jedinoj pripisat imaju gadni, gnjili zubi, kojimi nit grlu, nit plućem, nit želudcu neprudi, neprestranim bo draženjem povećava se njihovo djelovanje, biva slabije. Ako se već dakle hrana toplit ima, nek se to čini, al imajuć uvjek na pameti, da njezina toplina neprekorači topline čovječje;

nek se ohladi. Čovječji su zubi odredjeni za meso i biline. Nije dakle u redu, da se čovjek jednog samo drži a drugo izbjegava, jer postane goropadnim, koleričnim i biesnim, obratno ga bilinska hrana učini umiljatim, tromim i kukavicom.

Kad imademo jesti? Kad smo gladni! kaže narav. Usadila nam u želudac tako vierna stražara, glad, da neimamo razloga bojati se, da nas zapusti. Boji se ipak razmazanac, pa nije li u ničem revan to je ipak u jelu i pilu Ako ga sav sviet sudu preda, želudac mu te sramote učinit neće, jer mu nije dužan ostao, te jer ga pitao je i čuvao ko zenicu u oku.

Ne jede, da se zasiti, nego da se naždere, da živce razdraži. Ne čeka na glas stražara — glad, dosti mu je da zvono zazvoni. Ne prestane, kad se sitim ćuti, ta čemu? široko je polje, imade pomoći. Kad mu hrana grlo takne, dole te već nemože, traži si pomoći u liquerih, jakih vinih i dražilih, da želudac podbode, nebi li još štogod u njega strpao. Dokazalo se, da čovjek živit može o trećini onoga, što pojede. Tko mnogo i ne gladan jede, prije umire. Srećom ne ima tih slučajeva baš mnogo. Polovica najme stanovničtva stenje u tolikom siromaštvu i oskudici. da bi se opomena, nek više i bolje jedu, prije izplatila, nego nek manje jedu, jer imati pun želndac, ne znači još imati želudac nahranjen, bit sitim, nije još biti zasićenim; hrana ima bit miešana, nije dosta, da je probavljiva i na hranjivost se pazit mora. Glad i žedju ćutimo kao i druge potrebe istom onda, kad nam to do dje do sviesti — do moždjana. Tupoglavci i ludjaci umrli bi, a hrane pitali ne bi, da ih se ne sili. Kod hrane odlučuje mnogo doba, stališ, spol i temperament; diete, kojemu je rasti, težak, koji kod djela krv i silu troši, bolestnik, komu se zdravlje vraća, putnik i svaki, koji se više giblje, jede i pije više, nego li mlitav i star čovjek; ženske jedu mnogo manje — ne računajuć ovamo etiketu modernih dama — nego li mužkarci; sangvinik

više nego flegmatik. Umjetna draživa jela i spirituozna pića u njekoj mjeri glad povećaju; u prevelikoj mjeri otupljuju nervoznost želudca, slabe apetit. Pijanice s toga malo jedu. I isti dugotrajni glad slabi želudac, oduzme mu za neko vrieme probavljivost. Prenapetost, duševna skrb, strah, srčba i drugi slični proizvodi živaca isto tako djeluju. Kod mužkog i ženskog spola ne smie bit hrana uviek ista. Do dobe zrielosti, dok genitalni organi čovjekom još toliko ne ravnaju, hrana je kod jednog i drugog jedna te ista. Kašnje biva pretvor u ženske mnogo lieniji, slabiji, ženskoj treba manju porciju nego li mužkarcu. Samo u vrieme nošenja i dojenja, gdje ženskoj diete soka mnogo oduzme, treba njoj hranivijeg i probavnijeg jela. Starosti su si opet jednake. Nervozne žene nepodnose razdražljiva jela nit pića kao što mirovne jaka vina i kavu; osobito ne u nošenju i dojenju. Ljepoti za volju lahko se svega odreku. Sanguiniku i koleriku mrsna jela škode, bilinska su prikladnija nego li mrsna. Često jedu, s toga im je i pretvor hitriji. Melankoliku i flegmatiku treba mesnate, razdražljive hrane, pretvor je lagan, s toga i malo jedu. Poljodjelac zahtieva više i hranivijeg jela nego učenjak, koji cio dan uz knjigu za stolom sjedi, koji se i najmanjeg šuma prestraši. Ljeti i na jugu jedemo manje nego zimi i na sjeveru, jer i pretvor manji biva, vučemo manje kiselika u pluća, jer je zrak tanji. Sjevernjaci piju spirituozna pića, jedu meso i tustila, punim pravom, jer je pretvor brži, konsumpcija je velika. U jutro i večer ne smie se želudac previše trpat; u jutro ne, jer je još preslab, treba mu počinka do podne, u večer ne, jer je probava laganija, uznemiren je san. O podne je dosta: juha, meso, zelenina, ili brašneno kakvo jelo. Siromah nek se mliekom okoristi. Korun neima mnogo hrane, prepuni želudac, uzrokom je nepravilnog čišćenja. Tri jela na dan svakomu su čovjeku dosta; djeca,

noseće dojkinje, bolestnici i slabokrvi trebaju o 10 sati i poslie podne još kakav zalogaj. Što je rečeno o jelu, vriedi i o piću. Dva su samo pića, koja su čovjeku neobhodno potrebita: mlieko i voda. Nego vino, pivo i rakija, već su toliko svietom zavladala da se mnogo praktičnije čini razdielit dobu čovječjeg života, ne više kao prije, već u dobi djetinstva, mladosti, muževnosti i starosti, u doba mlieka, vode, pive i vina.

Potrebu pića ćutimo u grlu, suho je i hreputavo, zovemo to žedjom; vino i pivo ugasi žędju u toliko, u koliko imade u njem vode, čim više ove, tim je žedja kraća. Dobro znaju zato djeca, živine i narodi niže kulture, koji ništa toliko neizbjegavaju, koliko spirituozna pića; čovjeka mnogo muke stoji, dok jih na to priuči. Pivo je najrazširenije alkoholično piće, imade u sebi bielanca, šećera, gumi i soli. S toga je i prilično hranivo i nije mnogo škodljivo jer malo alkohola imade, 5—6%. Vino je liekarija, uzdržaje i jači bolestnika, za zdravoga nije! Nego, jer cio sviet medju bolestnike računat moramo, to se nebi zbilja izplatilo, smjelo bi skoro bilo, kad bi ga od tog ljubimca odvraćali. Imade mnogo manje hraniva nego li pivo, a mnogo više alkohola od 15—20%. U maloj mjeri kriepi čovjeka, uzbudjuje i pospiešuje mu kolanje krvi, probavu i živce, no ta kriepost ne traje dugo, jer brzo izhlapi.

Rakija nam je najveći neprijatelj, imade 40—60% alkohola; jedan dio ovog izgori, pretvori se u ugljičnu kiselinu i vodu — izhlapi, a drugi ostane u tielu i pretvara se u tustilo, pa s toga i rakijaš sliči više svinjčetu nego li čovjeku.

Alkohol povećava sva djelovanja u organizmu. Disanje i kolanje krvi je silnije, toplina i probava povišena, ćutila su bistrija, gibanje mišica srčanije, sav život je u ognju, još jedan korak, pa eno nas kod njegovih kobnih posljedica! „Potus modicus excitat, nimius debilitat.“ Bolesti prouzročene

vinom, većinom su upaljive plućne, u crievih i na jetrih, — slaba probava, zao tek, vjetri, nagomilanje blata, krči, otvrda jetara, nepravilno disanje i kolanje krvi, katar u želudcu i crievih, žuta boja, poganica (arthritis), kostobolja, kamen u želudcu, nedih i vodenica; ćutila i razum otupe, pijanica postane plašljiv, nezadovoljan, hypochondričan, trese se. Bolest iz početka nije velika, jer se s vrčom vina sve popravi, sve posliedice za kratki čas izčeznu, al se u većoj mjeri vrate; da je opet utiši, treba mu dva put toliko alkohola. Kolo se tako dugo vrti, dok mu napokon sav alkohol nepomaže, svemu učini konac pijanska bezumnost i smrt. „Consumando consumimur.“ Historija svjedoči, da početak kraćeg života počimlje kod divljih naroda uvedenjem alkohola, jer tim se sredstvom Europejcem radje pokoravaju, nego li puščanim prahom i topovi. Pokvarenost je ta već toli svietom zavladala, da si orijentalni narodi, kojim vjera zabranjuje alkoholična pića, traže druga dražila, ko što: Turci, Arapi, Syrianci, — opium, Crnci papar Ava nazvan, Tuguzanci i Jakuti spužvu.

Kava neima hraniva, suvišna je dakle, osobito siromahu, koji bi mnogo pametnije uradio, da se kaše i mlieka najede, nego da posliednji novčić modi za volju u more baca. Doktori kažu, da u kavi najveći uzrok leži, što su se Haemorrhoide toliko raširile. Što mu drago, kava imade bit liekarijom, a ne običnim jelom, s toga je i pametnije u jutro, ako se već neće samog mlieka, miešat kavu mliekom, jer ovo barem hrani.

Crna kava je poslie objeda zdrava, jer pospješuje živahnost i probavu organizma, No upravo to pokazuje slaboću, proždrljivost i propast čovjeka, jer da se drži naravskih zakona, probava bi dobra bila, crna kava suvišna.

Duhan bio u nosu ili u ustih, čovjeku škodi, tupi mu vonj i okus, slabi probavu i organe dihanja, draži živce. Glavna

mu je sastavina nicotin, koji pogutnut, prouzrokuje katare u plućih i želudcu, nije dakle za ljude nježne konstitucije i slabe probave. U novije se vrieme dokazalo, da u velikoj mjeri djeluje i na hrbtenjaču, te prouzrokuje kljenost (paralysis) u noguh i rukuh, često istu smrt. Evo primjera! Pred 2 godine okladio se u Pragu neki mladić, da će 8 cigara (po 2 novč.) jednog za drugim popušit, a naškodit da mu neće; nakon 4 sata bio je žrtvom nesretnog nikotina. Sličan slučaj, koji se u Trstu dogodio, pripoviedao mi nedavno prijatelj: čovjek neki, koji je brodom iz Carigrada došao, te donio sobom mnogo lišća od duhana bojeć se straže, obložio je tim lisćem cielo tielo (kožu), bilo to lieti; izpotio se dobro; duhan se smočio, nikotin mu prodro kroz kožne luknjice u organizam, i već poslie malo danah, čovjek je umro.

Dulcis in fundo: čovjek se najede, napije, napuši, zaspe — blažen je! San je jedna izmedju najmudrijih ustanova naravi. U snu počiva mozak, sakuplja nove sile, da se iznova na posao baci. Čovjek je u jutro poslie sna preporodjen, stupi u novu djelatnost. Što bi bilo kad mu mozak nebi imao te promjene, tog počinka? život bi mu postao odurnim, bio bi izgubljen, s toga veli punim pravom philosoph najnovije dobe: uzmi čovjeku nadu i san, učinio si mu sve što si mogao, — učinio si ga najnesrećnijim stvorom na zemlji. Čim se mozak više izmučio, djelovanjem, mišlju, ćutljivošću i brigom, čim su se više stare sastavine iztrošile, tim je čovjeku, potrebitiji miran, dubok i lagan san.

Ludo dakle radi koji si nespavajnem misli eksistenciju poboljšat. Novca se istina bog nagrabi, al život mu je uvjek bez energije, duša ostane mrtva. — Umoreni nadje u snu oporavu, nemiran počinka, zdvajajući utjehu, rana mu je ublažena.

San je grob svih nevolja, uskrsnuće nove nade novih sila;

umanjuje duševno djelovanje, nadoknadjuje moždanom dielove, koji se danom iztrošili, regulator je duševnoga i tjelesnog života, ne dozvoljava da duševnost nad tielesnošću prevagu dobije.

Čovjek nepokvaren, mirno, duboko spava, nezna, što oko njega biva, neznatne ga sanje uznemiruju tekar prama jutru; izkvarenik, — čovjek mode, spava slabo, najmanji šum ga probudi, san mu je prepleten obilatimi, ružnimi sanjami.

U snu rekosmo mozak počiva, netreba mu hrane; sav dakle suvišak ide u organe tjelesnog života; — disanje, kolanje krvi, odlučivanje i rašćenje biva u snu brže i silnije; u jutro ćutila su bistrija, mišice silnije, tek povećan. Djeci i djevojčicam, koje još rastu, koje se razvijaju, san je nenaknadivo kriepilo. Nečovječji rade dakle majke, koje svoje kćeri, mjesto da na veče spavaju, te nove sile crpe, vode na zabave i plesove, na taj trg mladosti!

Požuda za snom porodi se tek u večer, jer je čovjek trudom izmoren, a dielomice djeluje na naša ćutila, i zapad sunca, umanjuje jim djelatnost; tmica i mir utišuju našu duševnost. Baš s toga veliki je nesmisao zamienit noć danom, t. j. danom spavat, noću se zabavljat, jer nije moguće da je san danom tečan, i ukriepljiv; svietlost bo, toplina i žamor, čine ga sličnijim dremanju nego li snu.

I kod najzdravijeg čovjeka ipak moždani u snu malo djeluju; zovemo to, „snivanjem!“ Biva to istim načinom, kao kad smo budni, samo da nije dosta jako bilo, pa se ga sasma ne sjećamo. Danom su moždani robovi izvanjskih utisaka; utisci, koji u mozak dolaze, jesu ćutilom našim gradivo za nove predstave, kojimi sve razum ravna; u snu neimamo ni razum a ni izvanjskih utisaka, mozak si je sam mora stvarat, te je prenaša na naša ćutila; pa odatle ona brza i nepravilna promjena, jer neima onoga, što bi timi predstavami ravnalo, te fantaziju u neizmjernosti priečilo.

Fantazija snivanja, uzimlje materiju iz pameti, prizore iz prošlosti preobuče je, manjom ili većom koloraturom te iz zbivih se jur prizorah stvara si nove slike. Ko što somnambul nemože govorit jezika, koji mu je nepoznat, isto tako nemože sanjat gluh o sluhu, nit slepac o vidu.

Somnambulizam, putovanje u snu, zovemo, ono svojstvo duše, kad čovjek, na pô zatvorenima, na pô otvorenima očima, neprobudiv se, i ne znajuć, što radi, poduzimlje, stvari koje bi samo budan poduzet mogao. Radnja ta izvadja se često neizmjerom vještinom i sjegurnošću, nu nikad neprekorači granice naravi — mogućnosti. Tkogod tvrdi, da somnambul može po zidu plazit, bolest susjeda raz-poznat i izliečit, tudje nepoznate mu jezike govorit, dapače označit zdravlje i djelovanje onih, koji su u tudjini, taj ili nije pri zdravom razumu, ili se radi tuj o njegovoj koristi, ili o kakvoj prevari.

Po noći se ustat, vikat, skočit s postelje, što se često zgadja kod djece i nervoznih odraslih ljudi, symptom je razdraženog mozga i živaca. U ostalom se prestraše često i zdravi, čvrsti ljudi, odmah čim zaspu.

Fantaziji i pameti pomaže nješto, premda malo, i razum, jer drugčije nebi mogli dokučit, kako se mogu najveći problemi računstva, filozofije i poezije riešavat!

Petenhofer je dokazao, da je nesnu našemu uzrok jedino u manjkanju kiselika. Kiselik je vrielo cielog života, on je sila koja svu našu životnu makinu tjera, troši se dakle neizmjerno mnogo. S toga je nastalo pitanje: odkud se pokrije taj deficit kiselika, što se danom potroši i čovjeka na san tjera? Petenhofer, za medicinu toli zaslužan muž, došao je pokusî do toga: da se kiselik u vrieme spavanja sakuplja u organizmu, da mu sljedeći dan kao tjeralo služit može. San dakle imade zadaću, da kiselik štedi, da ga polovicu samo troši, a dvaput toliko, koliko po danu, da ga usiše u organizam. S toga baš

počivaju sva djelovanja, pretvor je mnogo slabiji. Kad se dakle čovjek svuče, nek odbaci misli, koje su ga danom morile, ništa nek neuzme sobom u krevet, jer neima zdravlju škodljivijeg, nego kad čovjek dnevnim poslom utrudjen, onemogao, još 2—3 sata prije nego usne, u krevetu promišlja; ili kad djak, izmučen trčánjem na predavanja, da mu večerom glava puca, još u krevet knjigu u ruke uzme, te do po noći uči!

Je li u redu poslie objeda spavat?

Jest, dapače koristno, al jedino onim, koji su se prije jela izmučili, bilo to duševno ili tjelesno, te u obće slabim na živcih, krvi, i nježne konštitucije, jer probava biva pravilnija, a mozak počiva; mislim tuj snić samo, a ne san; spavat $^1/_2$—1 uru, jer je kod dugog sna probava sporija.

Kakav ima bit krevet? toga nam narav mnogo na izbor dala: kamenje, slamu, sjeno, vunu, strunu i perje; tvari iz živinskog carstva jesu najprikladnije i toplije. Što se mehkoće tiče, to je organizam s malim zadovoljan, na sve se priučit može. Nit zime se nesmiemo bojat, jer nas neugodno ćućenje od nje štiti, obratno se imamo brinut, da nas ugodnost neomami, te ne zavuče preko naravskih granica. Pa i zbilja, kad promotrimo nesretne one postelje iz tičjeg perja, u koje se moderni sviet zavuče, zaključit moramo, da nisu stvorene, da čovjeka ugriju, već da ga do zla Boga razdraže. U tom tičjem kožuhu ljeti spavat, toli je odurno, nesnosljivo, da si čovjek, koji tomu nije naučan mora smatrat velikom kaznom; radje bi se položio na tvrdi kamen. Narav mu pruža hladnije noći i druga pokrivala, a on se gušit ide u ove ruske kupelji, koje znoj povećaju, san kradu.

I zimi su takva pokrivala južnim narodom sasma suvišna, jer imadu drugih zdravijih, pa ako jedno ne dostaje, nek i drugo uzmu, neće smrznut. Što se sjevernjaci tičjimi pokrivali služe, neda se mnogo prigovorit, nek to čini, komu se

sreća nasmijala, nu nek je rabi li kao gornja pokrivala, jer su odveć topla; inače bi se morala peć zapalit, ili 3—4 pokrivala na se bacit. Kao doljna pokrivala preveć razdraže: koža se razmazi, kao u toplih kupeljih, oslabi, dapače nahladi se kod najmanjeg vetrića.

Imade i više toga! Neprestanim toplenjem doćera se mozak i hrbtenjača do vrhunca razdraživosti, organi razplodjivanja dobiju više života, nagona, nastane prekomjerna požuda za nečim, čemu se još doraslo nije, odtud često i prerani razvitak tih organa kod djece, gubitak soka i posliedice te pokvarenosti. To su jedni od glavnih uzroka prerane propasti razmazana čovjeka, koji se nebi ničim više koristio, nego kad bi odbacio to muzilo, svoga soka. Ložit u večer peć u sobi, u kojoj se spava, vrlo je nezdravo, jer zrak ugrijan i raztanjen, pruža čovjeku mnogo manje kiselika, nego li zrak studen i gušći.

Kako i koliko imademo spavat?

San je onda samo okriepljiv i koristan, kad počivaju sve mišice; postigne se to, ležanjem na ledjih i bokovih; i uvjek ležat na jednoj strani nije najbolje, te vuče za sobom neugdne posliedke, jer krv uslied težine na dotičnoj strani brže kola, dio se taj brže razvije te nadvlada protivnu. Spavat, sjedeć i objenom glavom nemože se nikomu svjetovat, jer su njekoje mišice odveć napete, a i pogibeljno je, osobito krvatim ljudem, jer im krv udari u glavu i prsa, nastane glavobolja, vrtoglavica, upala očiju, bacanje krvi a često i kaplja.

U obće je odraslomu dosta 6—8 sati spavat, što je manje ili više, prekorači granicu čovječnosti, približava se više drugoj vrsti stvorova. Pa zato i kaže glasoviti jedan anatom: Svakomu je čovjeku dosta, da spava 6 sati, koji više spava, nije čovjek, već sv . . . Makar prispodoba ova nedelikatna i prećerana bila, sadržaje mnogo istine, osobito kad pomislimo,

da imade silan broj ljudi koji, 10—15 sati spavaju; 6 i 15 previše su si daleko. U mladosti do 15. godine, gdje se mozak i cielo tielo toli brzim korakom razvija, te prevrat brži biva, treba počinka 10—12 sati, osobito vriedi ovo za djecu, koju u snu nikad priečit nesmiemo. Majke dakle nek nemisle, da je djeci zadovoljeno, kad spavaju koliko i one, jer se domalo pokažu neugodne posliedice, kao: manjkanje krvi, slaboća i nježnost. Isto vriedi za ženske i mužkarce, za slabiće, siromašne na krvi, za sangvinike i kolerike, Ništa jim se toliko ne osveti koliko manjkanje sna i počinka.

Prekomjeran san, kako rekosmo, učini čovjeka sličnim živini, koja sprovede najbolji dio života u snu, jer joj je budućnost devetom brigom. Na njega pada tim veća odgovornost, što se dokazalo, da san ima osobitu privabljivost za koleru i druge miazmatičke bolesti jer postane čovjek veoma prijetljiv. Dokazalo se, da je iz medju 100 slučajeva kolere, obolilo jih 90 med 11. satom u večer do 6. u jutro. Prekomjerni san oduzme mu svaku živahnost, učini ga hladnim, tromim i slabijim; sva gibanja i unutrnja djelovanja naspore, nespretna su; duša ostane tupa. San mu ukrade dobu radnje, veselja i čovječjeg dostojanstva, učini ga tustim i neapetitnim, dovabi mu sijaset bolesti.

Kazao sam svoju, te završujem ovim u nadi da mi trud neće ostat neplodan. Ako bi pako kad nesrećom nabasao na mnoge gluhake i tvrdoglavce, tiešit ću se tim, što sam svoju učinio, a njim ću podviknuti: „Perditio tua ex te Israel.“ — „Sua quemque voluntas trahit.“

Nešto o veličini i starosti bilja.

Piše Mate Mandić.

Nuz lice joj prebogato,
Visi zrela voća zlato,
Izmedj šuma, njene kose,
Sja se biser blage rose,
Bistrih vriela, bielih rieka,
Pune grudi ima mlieka.

Preradović.

Ovako Preradović o krasoti i čaru mile mu Hrvatske, a i mi s njime. Zadješ li bo samo ravnom Slavonijom i bogatim Sriemom, eto te na jednom sred ubavih livada i nepreglednih bujnih poljana, po kojih se lelija ljeti zlatno klasje poput ukroćenog valovja na sinjem morju.

Tamo dalje na zapad dižu se nebu u visine guste i tmaste, orijaške šume, u kojih naláziš ogromno drveće, kao siede spomenike davne prošlosti, do kojih ne doprje oštrac sjekire. A što da rečeš tek o Zagorju, toj drugoj, al hrvatskoj Švajci! Tuj ti se oko časkom pase divnom izmjenom dola i gore, tamo opet šumom i poljem, kad netom spetiš bujne livade i rodne vinograde, a do uha ti dopire skladan žubor hitrih potočića i šum bučne Krapine. — Svud je liepa, svud krasna Hrvatska, no najveličajnijom ukrasila ju narav na jugozapadu, gdje no se vapnovito karsko gorje spušta i utapa u sinjem Jedrenskom moru. Tuj biš rekao, izljela je narav svu svoju

krasotu i veličajnost, kako će ti divnijim stvoriti prizor, koj gledješ sa Senjskih Vrata ili opet s kršnog Velebita. Kreni samo od Trsta do Kotora i dalje, pa da vidiš nad sobom kršne okljištrene pećine, i silna gola brda, kao znamenit spomenik, koliko je Mletčić Hrvatskoj koristio, dočim ti se izpod noguh ti zapljuskalo more o gole vrleti, sad se mirno ljeskajući i cakleć poput nevina djevičanskog oka, sad bjesneć, kan da se pakao raztvorio.

Sve to prodji, te stani pa se divi ljepoti, kojom je obdarila priroda malenu Hrvatsku. Dà, liepa je naša domovina, al ju mi slabo poznajemo. Vidimo ukraj puta sitnoga mravka, a na cvietu marljivu pčelicu, kako naporno sabiru hranu, divimo mi im se, al o njih samih malo znamo.

Popnemo li se na koju od naših vrletnih gora, opaziti ćemo, kako se stiču visine s dolinami, kako se divno vijugaju potoci i rieke uz rodna polja i bujne livade, kako se ljube crne, poput tmastih oblačina, starodavne šume s gajevi i livadami.

Kad se pako gora zaodjene listom, a livada zelenom travicom i drobnim raznobojnim cviećem — dà miline za dušu; dà slasti šetati se pitomim, obradjenim vrtom, il skoro preoranim poljem i cvatućom livadom i hladovitom šumom, dà slast je nad sve slasti šetati se i nasladjivati nebrojenim blagom veličanstvene i obilate majke prirode.

Tako kod nas, a kako drugdje? Na visokom sjeveru dielila je majka priroda svoje darove maćuhinskom rukom.

Nema ondje ubavih livada, bujnih poljana, gustih šuma i miomirisnih gajeva. Naše cvieće i drveće zastupaju na sjeveru nježne mašine i drobni lišaji.

Mjesto širokih nepreglednih poljana protežu se neizmjerne sniegovite prikrite poljane; mjesto naših šumom obraslih gora, dižu se nebu pod oblake ledene viekom smrznute vrleti

i brdine. Istina bog divan i romantičan mora da je taj prizor! — Ali što to pomaže, kad čovjek ne žive jedino od romantike već i od svakdanjeg hlěba. Što da kažemo ob onih predielih, koje si rado predstavljamo kano zibku svega čovječanstva — mislim tropičke strane?

U obće možemo kazati da se žarko podneblje odlikuje ogromnošću i veličanstvom, bujnošću i raznolikošću. Tamo nalazimo najviše rodova životinja i bilja, najveću raznolikost, najmirisnije cvieće, najveće drveće, što nam svjedoče ondašnje livade, gajevi i šume.

Kad čovjek razgleda ovakovu šumu, nezna kako da ju krsti, toliko je u njoj različitog drveća i ostalog bilja. S toga su šume ove tako guste i tamne, da si čovjek silom mora put krčiti, ako želi unutra prodrieti, i tajnu prirode proučiti. Prodrimo dakle i mi u šume i gajeve, stupimo u prostrane doline, spustimo se u morske dubine, te se divimo veličanstvu prirode, veličanstvu i starosti velikana u carstvu bilina.

Počimljemo s nižimi bilinami, koje se odlikuju sitnozornom drobnošću al i ogromnom veličinom t. j. s resinami (algae Agardh.). Svakomu će od čitatelja biti poznato, da imade u moru mnogo bilja, nu nije za stalno svakomu poznato, da je u bilinah istog roda toli ogroman razmjer, ko što zbilja jest. Nekoje su resine mikroskopično malene, dočim su nekoje toli razgranjene, da pokrivaju more više stotina stopa daleko.

Medju azorskimi otoci razprostire se *grozdača mjehurovita* (Sargassum bacciferum) pravcem od sjevera k jugu te zauzimlje prostor od 45 stupnjeva, a kako je široka, pomislio biš, da gledaš čitav otok. Kad je Kolumbo plovio ovuda, težkom je mukom prebrodio to morsko grmlje.

Na južnom rtu Amerike naraste *bobuljak* (maerocystis pyrifera) do 300′ u daljinu, a bude debeo kolik stegno, tako, da čini prave podmorske šume, u kojih žive na hiljade svakovrstnih životinja.

U atlantskom Oceanu od 19 do 34 sjeverne širine a 34 do 39 zapadne daljine od Greenwicha, nalazi se više hiljada stopa velika *grozdača plivajuća* (Sargassum natans). U resinah ima škroba, u nekih i sladora, s toga su koristne ljudem i marvi, tako primjerice *plojkovien* (Laminaria) jedu ljudi, nekoje daju jod i brom, naime *haluge* (Fucus); druge opet služe u medicini.

Ono što rekosmo o resinah glede njihove veličine, vriedi ponekle i za *mašine* (musci) ili *mahovine*. Ovo su većinom malene biline, kad što jedva 1″ velike kano n. pr. *porastnica* (Marchantia), nu imade i takovih, za koje bi čovjek morao kazati, da to nisu mahovi. U sjevernoj Americi i u dolnjoj Štajerskoj imade vrst zemlje crnice, koju pokriva zelena mašina. Pod crnicom leži vapneni sloj, koji ide 350′ duboko. Mahovina koja sgora raste, ide sve do dna sloja te se u cieloj daljini svapni. Nu buduć nam je poznat rast mašine, to možemo proračunati koliko je godina onoj mašini, koja je do dna nasada doprla.

Mašina naraste u jednoj godini za 1‴. Uzmimo da naraste na godinu dvostruko t. j. 2‴. U 6 godina narasti će za 1″, u 72 godine jednu stopu; u 7200 godina 100′, u 21.600 godina 300′. Mašina dakle, koja se povrh crnice zeleni, biti će bar 21.600 godina stara!

Prodjemo li se ljeti po gustoj šumi ili po zapušćenom polju, opaziti ćemo malene 1′—2′ najvećma visoke biline, koje se odlikuju lišćem reć bi umjetno izrezuckanim. Te biline poznamo pod imenom *papratnjača* (Filices L.).

Neimade u biljarstvu bilina, u kojih bi se klimatički odnošaji tako jasno pojavljali, ko što kod papratnjača. One su u naših blagih pokrajinah drobne, bez stablike, tako primjerice: *sladka paprat* (Polypodium vulgare) *preprut* (Aspidium filix mas), dočim su u žarkom podneblju silna, paomam

slična stabla, koja tvore u Americi i Indiji često velik dio tamošnje prašume. U zapadnoj Indiji i Brasiliji naraste *vodjer obični* (Cyathea arborea, Schwartz) preko 25′ visoko. Na vrhu debla širi se majestetično prekrasna hvoja od jasno zelenog 5—6′ dugačkog više manje češljastog lišća. Na Novom Zeelandu raste *vodjer jedatni* (Cyathea medullaris, Schwartz) a naraste 4—5 lakata visoko. Lišće joj do 6′ dugačko, liepo izrezano.

Deblo imade u sebi mnogo ljepkastog soka, crvenkaste masti, ovaj zgustne a tamošnji se stanovnici njime hrane.

Sladka paprat i preprut služe ponešto u medicini.

Isto su i presličnice (Equisetaceae, Endl.) kod nas neznatne biline, u toplih predielih pako imade još silnih eksemplara, prem su i to tek ostanci nekadanjih velikana. Kolika razlika medj našom *preslicom poljskom* (Equisetum arvense), koja raste jedva do 1 stope, i *člankovice visoke* (Alsophila excelsa), koja na Nordfolskom otoku dosiže do 70′. Jedno takovo stablo, nadjeno u zapadnoj Africi, jest u „Jardin-u des Plantes“ u Parizu.

Kad već spomenusmo razliku medju našim i tropičkim papratnjačam i preslicam, navesti ćemo tu razliku i medju našim i inozemskim *mlječernicam* (Euphorbiaceae).

Mili čitatelju! znadem da si često puta šetajuć izvan grada ili sela uzkimi ulicami ili poljem nabasao na drobno bilje, koje si otrgnuo a iz njega poteklo obilna mljeka. Te biline nazivamo mlječernicami; one su poznate i u narodu pod raznimi imeni kao: žablje mlieko, mliečnik, vučje mlieko itd. Mlieko to, jest biela ljepkasta tekućina, koja se kano piće uživa u toplih pokrajinah ili se upotrebljava u medicini.

Na Kordillerskih gorah raste *mliečno stablo* (Galaetodendron utile) 600′ nad morskom površinom. To stablo bude do 60′ visoko, ono je gladko, sama kičica je često 40′ visoka, dočim

su naše mliečernice jedva 1 stopu velike. Crnci dobivaju od tog stabla mnogo mlieka za piće. Mlieko to nalikuje bojom i ukusom kravljem mlieku. Ono je bielo, ljepkasto a na zraku se zgustne. Sadržaje u sebi malne polovicu vošćenog tuka (galaetin), nešto bieljanca, sladora, gumi, soli i vode.

Pruževnjak (Siphonia elastica) jeste drvo od 50—60′ rastuće u južnoj Americi, sadržaje puno ljute mlječine, koja se na zraku stine i pocrni, te se prodaje pod imenom pruževine (gummi elasticum, kaučuk).

Iz *ljekarskoga mlječera* dobiva se smola, mlječerovina zvana, a nju upotrebljavaju liekari. Mlječinom *sedmougloga mlječera* napuštaju Indianci svoje otrovne striele. Od *manjoka* proizvadja se u južnoj Americi vrlo hranivo brašno „manjoka“ zvano. Najsitnija vrst tog brašna daje „sago“.

Najzanimiviji red bilina u biljarstvu jest bez sumje red *gološavka* (Gymnospermae R. Br., Lindl., Endl.). Zanimive su ove biline radi svog anatomičkog i fisiologičkog ustrojstva, radi toga što njihove okamenjene ostanke nalazimo u najstarijih slojevih naše zemlje, medju prvimi okamenjinami iz bilinskog carstva; treće radi toga, što im mjesto po ustrojstvu sustavoslovno pripada medju truskačami (tajnocvjetke) i sjemenjačami (javnocvjetke), napokon i radi toga, što je njihovo iztraživanje i opisivanje izazvalo u znanstvenom svietu (žestoku) prepirku, koja još dan danas traje*). Zanimive su

*) Oko nijednoga diela biljarstva nije se pero toliko brusilo, koliko oko ovoga. Čim bi jedan od učenjaka ustao navodeći nešto novoga, našao bi se odmah drugi koj bi prvoga pobijao i nastojao protivno dokazati. Borioci ti na znanstvenom polju bijahu u dva jaka tabora podieljeni. Bilo tu Francuza, Talijana, Čeha, Niémaca, Engleza i Amerikanaca. Dandanas utišao se ponešto taj znanstveni boj, jer se malone svi članovi obiuh strana u tom slažu kamo će postaviti gološavke, a baš to bijaše kamenom smutnje. Evo nekoliko spisatelja jedne i druge stranke. Mirbe, T. Toretti, A. L. Jussieu, Čelakovsky, Strassburger, St. Endlicher, Rob. Brown, Al. Braun, Lindley, M. J. Schleiden, G. W Bischof, Broguard, Sachs, Schacht, Hochstedter, K. Koch, Gaspary, Parlatore, Miguell itd.

i s praktične strane, jer je većina od njih veliko drvlje, koje nam pruža drvo za gradnju i za gorivo, a o obdjelavanju tog drvlja žive na tisuće ljudi.

Amo brojimo *bujadovce* (Cycadeae), biline rastuće na tropičkom jugu, dvostrukog vazda zelenog lišća, od koga je jedno veliko, većinom češljasto a kod drugih zavito te se svija na vršku stablike u kičicu, naliku na kičicu paoma. Drugo lišće je maleno, to su reć bi-mesnate, kožne ili rožne ljuštice, a onih ima po svoj stablici ili deblu. U Europi njeguju se osobito dvie vrsti: *bujadovac indijanski* (Cycas circinalis) domovina mu na Molukah, tamo naraste za 40′; *bujadovac zavinuti* (Cycas revoluta, Thunberg). Raste u Kini i Japanu. U domovini su bujadovci od velike koristi; nekoji imadu u srčiki mnogo škroba, od kog se pravi brašno za kruh, i sago proste vrsti. Brst se jede kao povrće.

Drugi rode dobrim voćem, u nekojih je lišće puno soka, koj im služi za liek od raznih bolesti. Do sada imade 10 poznatih rodova, a 69 vrsti. U tropičkoj Aziji imade 19 vrsti, u Australiji 11, u Americi pako 30 vrsti.

Dandanas nema ni iz daleka onoliko bujadovaca, koliko jih nekoč bijaše. Bujadovaca imade u najstarijih slojevih naše zemlje, svakako su one prve okamenjene biline, koje se sjemenom razplodjuju.

Do sada izkopani okamenjeni ostanci tih bilina tvore preko 50 rodova a do 180 vrsti. Ove biline izumiru sve većma, tako, da su sada živući bujadovci poslednji ostanci nekoč velike i sjajne čete bilinskog carstva.

U *dvojbenih gološavkah* (Gymnospermae dubiae) pružiti će nam se zgoda često napomenuti starost bilina, s toga smo naumili progovoriti nešto o godovih, pomoćju kojih razpoznajemo starost bilina. Uzrok, da istom sad napominjemo godove, jest, što nam nisu do sada rabili, ili što jih nismo

mogli upotriebiti kod do sada navedenih bilina. Najljepše opažamo godove kod dvojbenih gološavka imenito kod češernjaka (Coniferae), s kojimi ćemo se do mala upoznati.

Uzmemo li panj budi kojeg stabla te ga popreko presječemo, opaziti ćemo oko srčikonice množinu poredanih stanica, koje nazivamo godovi; te stanice leže koncentrično oko srdca. Godovi ti su svakogodišnji nasadi cievnih svezaka. Kod stvaranja godova valja uzeti dvoje u obzir. Prvo, da oni odvise o različitih dobah godišnjih, drugo da je djelovanje bilinskog života u raznih dobah godišnjih različito; tako, da bilina u zimi toli sporo djeluje, te se može kazati da je obumrla, dočim pokazuje u proljeće najveću djelatnost, jer u proljeće nastaje za nju pravi život.

Karakteristično je po bilje, da će stanice tim manje rasti a staničevina (celulosa) tim deblja postajati, čim manje života ili djelovanja bude pokazivao vitalni (životni) proces. Protivno tomu opaža se kad bilje najviše radi, naime u proljeće. Tada zauzmu stanice veoma velik prostor, staničevina bude tanka i nježna.

Prije nego li koju reknemo, kako bilje raste ljeti a kako zimi, napomenuti ćemo, kako se bilje hrani, jer je jedno od drugog odvisno. To biva izbojom (exosmosis) i upojem (endosmosis).

Imajuć ova dva pojava na umu, lasno ćemo si protumačiti, kako bilje upija hranu ili sok.

Poznat je zakon u prirodi, da se dva soka ili tekućina razne gustoće, odieljeni tankom opnom (membron) izmenjuju i izravnavaju, prelazeć jedan k drugomu sitnimi šupljicami (pori). Tu dakle nastaje izboj i upoj, prvi kad gušći sok prelazi u riedji, drugi pako kad riedji prelazi u gušći. Ovaj posljednji je od veće važnosti, jer on laglje probija kožicom, a time pospješava veće djelovanje soka. Taj sok, koj stanice upijaju,

ili kojim se biline hrane, imade u sebi, ugljika, vodika, dušika i kisika; osim tih imade jošte malih čestica drugih elementa n, pr. solika, kremika, sumpora i pepelika i nešto pranika, koje voda razstavlja te uvadja u pojedine ustroje bilja.

Kad temperatura spadne na —4°, prestaje bilje sokove upijati; bilini zamre život, nu do koj mjesec će se probuditi oda sna, te novom snagom djelovati. Bilje zamire, da počine od rada, te da se okriepi za nov rad.

Drvene ili vlaknaste stanice, koje narastu zimi, veoma su malene, al je stančevina veoma jaka i debela. Ta staničevina odrveni a zatim osmedji. Za zimom dolazi proljeće a tim i živahno mezgranje. Stanice koje nastaju u to doba vrlo su velike, njihova staničevina tanka i nježna. Ljeti gubi bilje mnogo soka izparivanjem pa baš s toga i je djelovanje slabije, život manje energičan; stanice su nešto manje nego u proljeću, nu staničevina nije tako tanka i nježna. Napokom razviju se jesenske stanice, po nešto manje od ljetnih, nu mnogo jače od njih. Za ovimi sliede zimske te opet proljetne itd. Vidimo dakle, da je u svakom deblu velika razlika medju stanicami, dotično drvetom zimskim i proljetnim. Slojevi tamnijih, odrvenjelih stanica vrstaju se u podobi kola. Ta se kola bojom razlikuju u toliko, da možeš svako pojedino razabrati. Ta kola zovemo godovi.

Godovi nastaju samo ondje, gdje se temperatura znatno mienja, gdje dakle vlada i zima i ljeto. U tropičkih pokrajinah, gdje zime nema, postajati će godovi u kišovito doba, te će usljed toga svake godine narasti dva goda, jer je dva put na godinu kišno doba.

U onih stranah Afrike, gdje ne kiši, gdje dakle baš nikakve promjene temperature nema, nema ni bilje godova, tako primjere kavovac. Dali to valja i za drugo drvlje, nije još dokazano.

Upoznav po nešto, kako se bilje hrani te upoznav se i s godovi, vraćamo se opet gološavkom.

Okrasa naših bašća (njekoč i šuma) jesu *tisovci* (Taxaceae). Ove biline rastu veoma lagano, te su često prem vrlo stare, prilično malene.

Živućih rodova imade 12 a do 100 vrsti. Od izumrlih poznata su do sada samo 4 roda sa 14 vrsti.

Izuzam *proste tise* (Taxus bacata) sve su inozemske biline, rastuće po najviše izvan žarkog podneblja u starom i novom svietu, imenito u Kini, Japanu i Novoj Holandiji, manje pako u umjerenom podneblju. Što se njihovog orografičkog razprostranjenja tiče, to se oni više bližaju predidućim *bujadovcem*, nego li sljedećim *češernjakom*.

Medju svimi *češernjaci* dočekaju *tise* najveću starost. Do sada iztražena debla, rastuća na brdinah i u dolinah, pokazuju godišnji prirast od 1 parižke linije i to u prvih 150 godina, gdje je prirast najveći. Stabla koja imadu 50′—60′ oboda a 2500‴—3000‴ promjera, jesu 2500—3000 godina stara.

Najstarija stabla tise nalaze se u Irskoj i Škotskoj; u posljednjoj raste tisa poznata već 1660 godina, tada njoj bilo 19′ promjera, računalo ju na 3000 godina. U braburnskom groblju u Englezkoj nalazi se tisa do 3 hvata široka a navršila je do 3000 godina.

Na groblju u Fotheringallu u Škotskoj imade tisa preko 2000 godina starih. U Moravskoj blizu Macocha raste tisa već preko 2000 godina. Na groblju u Kentu raste jedno tisino stablo, koga drže 3000 godina starim. U Saskoj kod Tharanda nalazi se jedno 24′ visoko, a u obodu mu je 12′.

Drvo tise je veoma težko, dapače najteže medju svimi češernjaci, k tomu je ono vrlo tvrdo, liepe crveno-smedje boje, služi mnogo stolarom i rezbarom za ksilografije.

Kod nas nalazi se samo prosta tisa; ova bijaše u starije doba mnogobrojnija nego li je sada. Rasla je jednom sve od južnih otoka pak do Norvežke i Škotske, od Portugalske do Kaukaza. U Galiciji, Ugarskoj i Tirolu, gdje su nekoč čitave šume tisove bile, dandanas je vrlo riedka. U Hrvatskoj raste takodjer, nu i tu ju dobro iztriebiše. (U Zagrebu u vrtu pred nadbiskupskim dvorom stoji tik staje stara tisa, kojoj može biti do 800 g. Redakcija „Hrv. doma"). U Češkoj imade ih malo u Šumavi i kod Stehovice. Tise bijahu već Grkom i Rimljanom poznate. Cesar (de bello gallico) spominje, kako se je neki vojak otrovao tisovim lišćem, a Plinius, da je neki čovjek poginuo, jer je spavao u sjeni tisovoj. Medju tisovce spada *japanski Gingko,* opisan od Engleza pod imenom „Salisburnia adionthifolia." To je ljeti zeleno drvo, što ga u Europu donieše godine 1712 a sad je već prilično razprostranjeno. Ovo drvo doživi u domovini svojoj, gdje ga smatraju svetim, veliku starost, a uz to postaje i veoma veliko. Humboldt vidio je takovo drvo od 40′ oboda, a staro bijaše 2—3000 godina. Stabla 8′—12′ promjera nisu u domovini nikakva riedkost.

U Francuzkoj, Italiji i Englezkoj, imade ih već do 100′ velikih. Ne manje znamenite su radi veličine i radi smole, koju u velike u sebi imadu.

Suzike (Dacrydium). Suzike su zimzelene biline, rastu većinom u Australiji, osobito u Novoj Seelandiji, zatim na Sumatri, Javi i Sundi.

Spomena vriedno je drvo *čeprisove suzike* (Dacrydium cupressinum). Ovo naraste do 200′ visoko, a rad crvena drveta ciene ga u velike.

Na Borneu i u Wandiemenu naraste do 100′ visoko *Franklinova suzika* (Dacrydium Franklinii), rabi za gradnju ladja i mostova.

Nogorodke (Podocarpae) su u domovini od velike koristi, al odgovaraju u tehničkom pogledu našoj cernogorici. Imade ih

do 65 vrsti u žarkom podneblju. Na sjevernih otocih bude *nogorodka sjeverna* (Podocarpus totara) do 120′ visoka a do 20′ u obodu. Drvo joj je crvenkastó, izvrstno za gradivo i rezbarije.

Na sjeveru Nove Seelandije naraste *nogorodka čedrova* (Podocarpus picata) 200′. Drvo imade slično čedrovomu, upotrebljava se za gradnju ladja i domaćeg posudja.

Nogorodka suzičasta (Podocarpus dacrydioides) biva u Novoj Holandiji 200′ visoka Daje mehko, i bielo drvo, koje se rabi za ladjice. Nogorodke u obće rastu na visinah, nekoje do 10.000′ nad površinom morskom.

Koliko upliva na krasotu naših pokrajina bilje s bodkastim ili četinastim lišćem, koje obično crnogoricom nazivamo, svakomu je poznato, koji je iole vidio bor, smreku, čepris, jelu ili pinjol.

Koli bi pusta i jednolična bila naša zemlja, kad nebi zakrita bila tjemena gora i prostrane šume crnogoricom. Nu šume crnogorice nisu jedino ukrasom pokrajinam, već su one važnimi sudjelovatelji gospodarstva u prirodi. U šumah sakuplja se i čisti zrak, one su regulatori topline i vlage. One su mogućnimi faktori u gospodarstvu, u obrtu pojedinaca i naroda. Žaliti je s toga, što se s takovimi faktori toli nerazumno postupa. Neškodi njim ni sbliza toliko zub vremena, koliko sve uništujuća ruka nerazborita čovjeka. On bi morao nastojati, da se sačuva čim više uredjenih šuma, koje mu šalju čisti zrak, blagu rosu i toplinu, nu radi žalibože protivno, sječe i pustoši sve, što mu pod sekiru dodje, bez reda i ureda.

Prava domovina crnogorice je umjereno hladno ili postoženo podneblje. Proteže se i dalje na sjever, nu ne stane njoj prvobitne krasote te bude nizka poput grmlja. Na visokih gorah tropičkih imade pravih velikana crnogorice. Crnogorica

raste većinom medjusobno pomješana, tvori najstarije i najveće šume. Ta patrialhalnost izrodi se često ne samo medju srodnimi već i medju onimi, koje su istog roda. Vrlo su zavidne na listopadno drveće, progone takovo (drveće), tako dugo dok ga nestane; stoga vidimo u takovih šumah rasti jelu uz jelu, smreku uz smreku, a od tih odaljene, dub uz dub i bukvu uz bukvu itd.

Crnogorica i Češernjaci u obće odlikuju se medju ostalimi bilinami nutrnjim ustrojem osobito pako vanjštinom. Tu osebujnost češernjaka opaža svatko veoma lahko, mà i ne bio biljarem. Izuzam *mecesana*, jesu sve zimzelene biline i to većinom drvlje, koje se osovljeno-ravno poput stupova u vis diže. Njihovo oblo, postupice padajuće deblo nosi obično pravilnu često krasnu kičicu. Kod svih je drvo podieljeno na vidljive godove. Lišće izuzam *araucarije* je u svih bodkasto, prugasto ili ljušticam slično.

Vele su važne u tropičkom i subtropičkom podneblju *araucarie* i *damare*. Prve su postale u novije doba vrlo obljubljenimi te se njeguju i u naših pokrajinah i to većinom u južnoj Europi. Arancaria spada medju najljepše drveće češernjaka. Njihovo vitko deblo podiže se poput svieće ravno.

Izmedj sviuh Araucaria razprostranjena je največma *araucaria četverougla* (Araucaria imbricata, Pavon) koju je prvi našao Španjolac Molina godine 1700 u Chili na Andah, gdje žive indijanske pleme Araucar, a odatle i njojzi ime. Osim toga raste u srednjem i gornjem dielu Patagonije, tamo bude do 150′ visoka, promjer njoj često 8′—10′ a stara kora 4″—6″ debela. Ta araucarija je vrlo znamenito stablo, jer pruža mnogo smole, a rodi šiškami debelimi, u kojih se nalazi jedatno zrnje, koje je već više puta spasilo od gladi one pokrajine.

Araucarija brasilska (araucaria brasiliensis, Richard) raste u Brasiliji, sjeverno od Rio-Janeira. Imade veoma krasnu

kičicu a bude do 150′ visoka. Oni od čitatelja, koji su bili na bečkoj izložbi, mogli su opaziti tog velikana medju ostalim biljem pred glavnom zgradom izložbe Na deblu držalo se jošte nekoliko nezrielih šišaka.

Araucaria dvougla (araucaria excelsa R. Br.). Domovina njoj je na Norfolskih otocih u Australiji. U Europu dodje najprvo godine 1793. Stablo to naraste do 220′. Grane stoje u dvih redovih. što daje stablu osobitu krasotu. Osim ovih naraste *araucarija Kunighananova* i *Bidvilova* do 150′ visoko. Uz Araucarie odlikuju se i *damare* (Damara) u tropičkom podneblju ogromnom veličinom. Nas zanimaju imenito dvie vrsti, i to *damara australska* (Dammara australis) u zapadnoj Novoj Seelandiji, gdje naraste do 180′ visoko a do 17′ promjera. Kičica joj počimlje jedva u 100′ visine. U domovini tvori malene šumice, koje su izvorom bogatstva tamošnjim stanovnikom, jerbo imade vrlo cienjeno drvo; druga je *damara iztočna* (Dammara orientalis) rastuća na Molukah, na visokih gorah Sunde i uz iztočnoj Indiji. Naraste za 100′ a debela bude u promjeru 8′—10′. Obe ove posljednje biline znamenite su i s tehičkog gledišta, prva bo daje mnogo tekućine „damara puti“ zvane, od koje se pravi pokost damarovi, druga pako izvrstnu smol — damarovu smol (Resina damarae).

Damare i Araucarie njeguju se i u naših krajevih, osobito u baščah južne Europe. U bašči grofa Korinskoga u našoj istarskoj Nici, naime u Opatiji, imade više araucaria preko hvata visokih, nu ove su jošte veoma mlade. U veličini i starosti nadvisuju mnogo prediduće Kalifornijske *Omorike* (Wellingtoniae). Glasoviti poznavatelj tropičkog lulja Jules Rémy napisao je vrlo zanimivih članaka o *Omoriki gorostasnoj* (Wellingtonia gigantea).

Taj učenjak piše u „Echo du Pacifigne“ pod naslovom:

„Description des arbres gigantes, ques dela Californie.“ On opisa takodjer floru Chile i Gaya. Medju ostalim piše i ovo: Proputovav Sanduiske otoke, te obašav zemljn Mormona (o toj sekti napisao je vrlo intresantan članak u istom časopisu), odoh na Galopagos i Peru. Blizu Siera-Nenade zaustavih se na brdu milju velikom a 1490 metara nad morem visokom. Okrenuv se k zapadu opazim nešta, čemu se nisam nikad nadao. Preda mnom bijaše do 90 onih gigantičkih stabala, od kojih bijaše najmanje 15′ u promjeru. Medju ostalim biljem raste u tom gajiću *talijanski jablan*, *žutkasta mahovina* i množtvo velikih *lišaja,* koji su dugimi vlasi na sve strane razpršenimi pomenute velikane riesili. Veći dio tog drvlja bijaše bez vrška, koj im je slomio težki snieg, što zimi napada. Mnogo stabala ležaše na tlih, a srušiše jih oluje i oganj. Jednomu od tih velikana oguliše prije dvie godine koren u duljini od 100′, nu nije mu to za čudo ništa naškodilo, dočim bi premnogo drvlje tim kruto postradalo. Oko stabala rastu o zavojnoj liniji mladice, te tvore spiralne stupnice, po kojih bi se moglo na stablo ljesti. U nekojih od tih stabala imade ognjem izdubenih špilja, u kojih bi čitave obitelji obitavati mogle. Jedno na tlih ležeće drvo je šuplje, a u tu šupljinu mogao bi uljesti voz sa više konja.

Rémy pripovieda nadalje, koliko je to drvlje visoko i debelo te kako se zove.

Debelo stablo (Big tree) komu je 95′ englezkih u obodu, a 300′ u vis; pet ljudi sjeklo ga 25 dana, dok ga posjekoše; 7′ porvh zemlje načiniše velikim šupljim svrdlom mnogo škulja, jednu uz drugu, koje stablu uništiše ravnovesje, te se srušilo takovim štropotom, da se je činilo da puca velika topnička baterija. Tri tjedna gulili su 52′ dugu koru. Promjer bijaše 6′ povrh zemlje 23′ i 7″ bez kore, koja bijaše bar 3′ debela. Na toj plosi sagradiše kućicu sa kugljanom i pavilon

s klupami za ljubitelje prirode, gdje mogoše u sried veličanstvene prirode o samoj prirodi mozgati i razmišljati. Turisti pokušaše starost tog stabla proračunati, prebrojit naime godine u dužini plohe od 12″, dobivenu svotu pomnožiše s polumjerom plohe, a tim dobivena svota pokaza starost od 3000 godina. Ovaj račun bio je za cielo netočan, jer valja uzeti u obzir, da deblo ne raste svake godine jednako, osobito pako, da se koncentrični slojevi različito razvijaju.

Koliba Minerova (Miner's Cabin); ima joj 80′ oboda a 300′ visine.

Tri sestre (the tree sisters) rastu jedna uz drugu, kao da su nikle iz jednog korjena; to je najljepša hrpa u Mamutovom gaju (Mamout grove), jer su sve tri posvema neoštećene. Visoke su 300′, a debele 92′; srednja razgranjuje se tek u visini od 200′, a druge dvie tvore već 100′ visoku liepu krošnju.

Pionerova koliba (Pioner's Cabin) je ogromno stablo nu samo 150′ visoko, bilo je i višje, al je drugi dio prelomljen.

Neženja (the old bachelor) 300′ visok, 60′ debel.

Pustinjak (Hermit.) raste na samu, imade 300′ u visinu 75′ u obodu; deblo je s jedne strane izgorjelo. Proračunano je, da bi se od toga stabla nasjeklo 725,000′ drva!

Muž i žena (the husband and wife) imadu 60′ oboda, njihova 250′ visoka stabla nagiblju se jedno k drugomu kano dvoje zaljubljenih.

Obiteljska hrpa (family group) sastojeća od 26 stabala, koja su sva blizu jedno uz drugo. Tu raste otac i majka sa 24 djece. Starac otac srušio se nedavno, imao je pri zemlji 110′ oboda. Računa se, da je bio 450′ visok. Kad je pao, prelomio se u visini od 300′ na dvoje, pa ipak mu mjeri u toj visini obod 40′. Deblo leži sada nešto pod zemljom nešto povrh zemlje, te je cielo šuplje. Djeca su ponešto manja.

Majka i sin imadu (Mother an Son) svaki po 93′ oboda, majka je 325′ a sin 300′ visok.

Sijanski blizanci i njihov čuvar (Siamese twins and guardien). Prva dvojica su srasla, diele se tek u visini od 40′ jedan od drugoga, svaki je po 300′ visok; čuvar ih nadvisuje za 25′, obod mieri 80′.

Zasjedjelica (the old Maid) raste osamljena, vršak joj je ćelav a k tomu sagnut, visoka je 260′, a obod ima 60′ —.

Adie i Mary, nazvane po dvih mladih Amerikankah, koje su se prve dovezle do mjesta, gdje ta stabla rastu. One su veoma krasna stabla od 300′ visine i 65′ oboda.

Jezdarna (horsebak ride), šuplje je 75′ visoko, tako da u tu šupljinu može konj s jašiocem; visoka je pako 250′.

Koliba strica Tome (Uncle Tom's Cabin). Stablo pri zemlji šuplje; ta šupljina je 10′ visoka a tako široka, da može u njoj 25 ljudi sjediti. Visina tog starca je 300′, obod 90′.

Gospodar Schelby (Mister Schelby). Odaljen 15′ od strica Tome, a nazvan je po imenu gospodara stričeva, nešto je niži od 300′.

Nevjesta Kalifornijska (bride of Californie) 280′ visoka, 70′ u obodu.

Krasota šumska (beauty of the forest) veoma ravno sve do vrška bezgrano stablo; na vršku nosi liepu zelenu krošnju od manjih grančica; visoka je 300′, u obodu joj ima 65′.

Ostala stabla nisu ni tolike visine ni oboda.

Jednoga od tih velikana lišiše kako rekosmo špekulanti kore, nju donesoše u Europu, gdje ju za skupe novce prodaše; sada se nalazi u kristalnoj palači u Sydenhamu. Tudjinci počeli gospodariti u tom gaju i oštećivati to drveće, s toga zabrani dotična oblast svako i najmanje oštećivanje da uzmogne sačuvati potomkom čudesa prirode, a svietu da dokaže koliko im stalo do znanosti i slave.

Kako u novije doba prirodoslovac Hvag javlja, nadjeno je još 8—10 takovih mamutovih lugova, u kojih ima do 1200 patrijarhalno živućih stabala. Na taj način nije se bojati da će jih tako skoro nestati, jer će se za stalno i druge vlade pobrinuti, da se čim više eksemplara sačuva. Godine 1861 bijaše na Londonskoj izložbi izložena ploha takove omorike, pa je na njoj plesalo 46 para plesača. Ondje su ju računali na 6000 godina starosti, što će biti po svoj prilici malo pretjerano.

U novije doba pisalo se mnogo o *Mamutovom stablu* (Sequoia gigantea), koga je opisao poznati englezki botanik Loob u Kaliforniji, 800′ nad morem, odakle iztiču rieke Stanislava i San Antonio. Stablo to bude 250—300′ visoko, dapače tvrde nekoji putopisci, da su ih vidjeli 400′ visokih. Rigelov opisuje jedno Mamutovo stablo komu je 300′ visine 36′ promjera, 108 objema. Njegova kora bila 12—18″ debela, boje žutkaste. Drvo je veoma mehko i malo crvenkaste masti. Starost Mamutovca proračunao je Lindley na 3000 godina, Bigelov na 1800—2000, a Torrey na 1000 godina.

Šuma Mamutovih imade i u Frenoskoj, koje se protežu od sjevero-zapada k jugo-iztoku na prostoru od 70 milja duljine i 10 širine. Te šume jesu podrovane dubokimi vodami, koje tuda protiču. Opazilo se, da drvo tik šuma doplava ćak do rieke Tuli na 30° 20′ sjeverne širine, nekoji tvrde ćak do San Jacquina i Kingsa. Šuma nalazi se 4000—6000 nad morskom površinom. Najveće drveće imade 40′ u promjeru, jedno dapače 41′. O veličini tog drveća jedva si možemo pojam stvoriti. Jedno od tih imalo 4′ povrh zemlje 24′ u promjeru a 60′ povrh zemlje bio jošte isti primjer. Deblo jednog stabla ležalo na tlih, bilo šuplje, u šupljinu moglo se 72′ daleko na konju unići ko u kakvom tunelu. Do sada se našlo više okamenjenih šuma mamutovih. Medju poznatimi najglasovitija je

ona 10 englezkih milja, odaljena od temena stare sopke (vulkana) Sv. Helene u Kalifornijskoj grofoviji Napa, skoro 5 englezkih milja jugo-zapadno od vrela Calisto. Godine 1870 nabasao je Denison iz San Francisca na brežuljku po prilici 2000′ visokom na nekoliko panjeva okamenjenih. Kada se pako profesor Marsch na putu u zapad u tu pokrajinu navratio, popelja ga Denison na pomenuto mjesto. Marsch upoznade odmah, da se nalazi nad vulkaničkimi razvalinami, a da je tuj pokopana čitava šuma silnog drvetja od roda sequoje. Nalezište to postalo pred kratkom dobom pristupnim i to velikim požarom koji je uništio nepristupnu šumu. Izkopalo se u daljini više milja mnogo stabala, od kojih imadu nekoja 63′ u visini a na gornjoj strani 7′ promjera, nekoja dapače do 12′. Cielo to drveće leži većinom, smjerom od sjevera k jugu, mnogo njih imade jošte korjene i grane dapače i kora je na mnogih mjestih sačuvana.

U Kaliforniji raste takodjer *sequoja zimzelena* (Sequoia sempervirens). Ime sequoia jest indijsko. Sequoja ta naraste 2—300′ visoko. Najveće takovo stablo „gorostas šumski“ nazvano imade 55′ u promjeru!

Kryptomeria japanska (Cryptomerio japonica) je veoma vitko do 100′ visoko stablo, komu se na vršku diže prekrasna čunjasta krošnja.

Ogromno drveće raste u Kaliforniji i u močvarnih predjelih Floride, te bude kad što 120′ visoko a obod mjeri do 40′. To je ljeti zeleni *tisovac dvoredni* (Taxodium distichum Richard). David Donglas dapače piše, da je vidio drvetinu 290′ visoku, kojoj je bilo 3′ povrh zemlje 30′ u obodu. Nadalje piše isti Donglas, da raste u Oaxhi takovo stablo 120′ sa 117′ i 10″ parižkih oboda. Naš Šulek pripovieda o istom tisovcu, da raste u gradu Oaxaca drvo 37 stopa široko, te se misli, da mu ima već 5000 godina.

U starosti baca ovo drveće izpod kore pridjevne korjene, koji se u zemlju usąde, gdje u toliko ojačaju, da po malo čitavo stablo iz zemlje podignu.

Meksikanski čepris ili tisovac meksikanski (Taxodium mucronatum) raste na suhom pjeskovitom tlu te bude često veoma visok. Jošte sada raste takav čepris, pod kojim je Ferdinand Cortez sa svojom pratnjom logorio. Mjesto, gdje raste nazvano je „Chalpultepek."

U republici Chile raste *Fitz-Roya patagonska* (Fitz-Roya patagonica. Hook). Ona naraste do 100′ visoka a 12′—15′ u promjer. Imade je i na drugih mjestih osobito u vlažnih predielih južne Amerike. Drvo joj je dugotrajno, puno miomirisne smole.

Isto tako nalazi se u republici Chile: *Libocedrus tetragona*, kruna mu je piramidalna a visok bude 120 stopa.

Nadalje raste u Kaliforniji:

Libocedrus decurrens do 150 stopa visoko a 6—10 stopa u promjer.

U zapadnoj Indiji i u južnoj Americi raste rod bilina *jaruma* (Cecropia) zvanih. Ovo je bilje srodno s našim drobnimi koprivami, nu nadvisuje koprive neizmjernom veličinom, jer dotjera često do 40′ visine. Drveće je to šuplje i podieljeno uzli na članke poput trstike. Francuzi zovu jih topovi (bois a canon) jer su cievnate ko topovi. Suhi korjen služi Brasilijancu za oganj, t. j. on riblje kojim tvrdim drvom po suhom korjenu tako dugo, dok mu se oganj pojavi i korjen zapali.

U argentinskoj republici raste stablo „Ombić" zvano, koje nadvisuje sva ostala stabla, rastuća na nepreglednih ravninah. Korenje mu je vrlo debelo i uzlovito a diže se povrh zemlje u svakojakih podobah te pravi često velike špilje, u kojih nadje zabludjeli putnik pristanište i uklonište pred zvieri i suncem.

Ombić odaje uviek pritomnost ljudskog stana te se nemalo obraduje utrudjen putnik kad opazi to drvo, jer znade da će u njegovoj blizini naći zaista „rantscho“ gostoljubivog argentinca („Rantscho“-zemljena koliba argentinskog poljodjelca). Ombić raste lagano a bude često vrlo velik, što dade suditi na njegovu veliku starost. Nadjeno je eksemplara u korjenu 90 stopa debelih; deblo pako 30 stopa u objemu. Ombiću ne naškodi lahko niti vatra niti još veća nepogoda. Ulomi li vjetar koju granu naraste blizu rane druga dvojakom siłom a za malo mjeseci nepozna se stara brazgotina. Niti duga suša, koja u onih pokrajinah rado vlada, neškodi mnogo našemu velikanu. Ombić raste na svakom i najgorem tlu, jedino ne u prevlažnom. Vanjštinom je nalik mnogo našoj lipi. Drvo imade u sebi mnogo soka, nu čim se posuši, biva lahko ko slama te nije za nikakvu porabu. Englezki botanik, Walter Hille, koji je pratio englezku expediciju, koja je išla da iztraži Queensland na Australiji, obreo je novu bilinu, ogromnu drvetinu, kojoj se moramo diviti.

Na sjevero-iztoku od Brisbane nadje Hille velikana, koji je mierio 1 metar povrh zemlje, 46 metara u promjeru, dakle preko 23 hvata! U visini od 26 metara granio se taj velikan u tri ogromne grane, koje se pružahu nad širokim prostorom. Doista bi moglo kod nas liepo družtvance u sjeni takovog stabla odpočinuti i zabaviti se u sparno ljetno doba.

Klek visoki (Thuja gigantea Muttort) naraste u iztočnoj Americi do 200 stopa visoko. Drvo to mnogo ciene te ga mnogo i traže i dobro plaćaju.

Čepris zimzeleni (Cupressus sempervirens. L.) biva kad što do 80 stopa visok. Drvo je vrlo dugotrajno; krošnja je gusta i čunjasta. Ovo je glavni ures gajeva i bašća južne Europe.

Ovaj čepris i *vodoravni* (Cupressus horizontalis) bijahu jurve u staro doba poznati. Plinij zove prvi ženskom a drugi muž-

kom. Mnogo i prilično velikih čeprisa raste na Gangistanu i u ravninah Indusovih. Čeprisi bješe već u prastaro i staro doba bogovom posvećeni; kano simbol svietlosti i ognja nalaze se najčešće u bogovom posvećenih lugovih i oko hramova. U srednjem vieku počeše najprije kršćani, onda Muhamedanci čeprise upotrebljavati za simbol žalosti te ih saditi na grobljih. Čeprisi ne odlikuju se toliko veličinom, koliko starošću.

Najznamenitiji su u Europi oni na Turskih grobljih u Smirni i Skadru, zatim oni na brdu Atosu u samostanskom vrtu Haja-Leone.

Griesebach piše, da ih je nekoliko, koji imadu 5 stopa povrh zemlje 15 stopa oboda te da su bar 1000 godina stari. Pripovieda se, da su ih zasadili iste one godine, kad je i samostan sagradjen t. j. godine 859.

Veću starost pripisuju čeprisu u Somi u Lombardiji. Napoleon I. ne htijuć ga uništiti, dao je cestu drugim pravcem graditi.

Čeprisa imade jošte svuda oko sredozemnoga mora, osobito u samostanskih bašćah i na grobljih, Ima ih u Dalmaciji, na kvarnerskih otocih, po Istri i Hrvatskoj, i to u hrvatskom Primorju.

Treća znamenita vrst jest *Nepalčepris* (Cupressus torulosa. Dom.) posvećen Indijskim bogovom. Raste u sjevernoj Indiji, u Puti i Nepalu, gdje imade eksemplara do 180 stopa visokih.

U Americi je najveći *čepris veleplodni* (Cupressus macrocarpa), naraste u sjevernoj Kaliforniji do 150 stopa visoko. Svi čeprisi imadu vrlo dobro drvo (čemprisovinu), koja se liepo izrezavati dade, k tomu je dugotrajna i većinom miomirisna.

Borovice neodlikuju se takodjer neizmjernom višinom, nu tim većom starošću i vriednošću drva. *Borovica visoka* (Juni-

perus excelsa) raste imenito u Perziji, Arabiji i u Krimu, tamo biva do 70 stopa visoka. U Nepalu kod nekog hrama raste borovica 100 stopa visoka a obod joj 13 stopa.

Borovica obična ili prosta (Juniperus communis) biva do 50 stopa visoka.

Borovica velika (Juniperus gigantea) naraste do 100 stopa a 4 stope u promjer.

Borovice su vrlo koristne i drvom mirisavim i bobicami, u kojih ima mnogo smole i sladora; njimi kadimo sobe, u kuhinji rabe kano začina, iz njih se peče tako zvana borovnjača, koju liječnici preporučuju branilom od kolere, a osim toga pravi se od nje još više drugih ljekova.

O znamenitosti i koristi *sosna* mislim bilo bi suvišno govoriti, jer znade svaki od nas što nam sve sosne pružaju; napomenut hoću dakle jedino veličinu i starost njihovu, k tomu štogod važnijega o pojedinih vrstih i eksemplarih.

Sosne rastu na sjevernoj poli zemaljske kruglje, najvećma pako u umjerenom podnebju.

Omorika (abies) do sada poznata, ne naraste višje od 200 stopa a 6—8 stopa u promjer; u dobi od 180—200 godina prestane rasti u vis, nu u širinu raste i nadalje te može dočekati veliku starost.

Pred malo godina rasla omorika u francuzkih Pireneah, kojoj bijaše do 800 godina.

Na granici medju Českom i Danskom raste omorika 155 stopa visoka a 8 stopa u promjer. Da ju posjeku dobili bi od nje 26 hvati drva. U Šumavi kraj sv. Tome diže se omorika 166 stopa visoko a promjer joj 6 stopa. U Šlezkoj imade omorika 150—200 stopa visokih; od debla jedne takove dobilo se 30 hvati drva.

Omorike rastu u srednjoj, iztočnoj i južnoj Europi; najviše ih ima u Francezkoj i to u Pireneah. Veliki dio hrvatskih

šuma osobito u krajini jesu same omorike i jele. U Primorju imade mnogo mladih nasada.

U Europi raste jošte jedna vrst omorike t. j. *omorika grčka* (abies cephalonica) ova bude 150—180′ visoka. Od izvan europskih omorika vriedno je da dvie napomenem, to su: *omorika plemenita* (Abies nobilis) 150—200 stopa visoka i *omorika listićava* (Abies bracteata) 100—120′ visoka. Obe rastu u sjevernoj Kaliforniji.

Medju znamenitije jele spada *jela tankovrha* (Abies excelsa) U visinu prestaje rasti u dobi od 80—120 godina, prije dakle od omorike, nu ipak budnu često 5—600 godina stare. U Šumavi bijaše ih do 185 stopa visokih a 15—20 stopa debelih. U crnogoricah imade obično najviše jela. Inozemske jele su: *nježna jela* (Abies amabilis. Donglas) 150—200′ visoka; *jela Kutrova* (Abies Khutrow. Lindl.) koja raste na Himaliji te bude do 150′ visoka; *jela Kanadska* (Abies canadensis. Mischaux) raste u sjevernoj Americi, često je do 100 visoka; *jela Mertensova* (Abies Mertensiana) u sjevernoj Kaliforniji do 150′ visoka.

Jelovina služi za gradnju, nu bolja je za ogriev od omorike, dočim je ova posljednja bolja za gradnju. Lišće jelino služi za gnoj a deblo daje dobru smolu.

Maceban (Larix Europea). Ljeti zeleno stablo, vitka debla, i čunjaste krošnje. Ima je osobito u Švicarskih, bavarskih i tirolskih Alpah i u francuzkih Pireneah. Imade stabala 150—180′ visokih s promjerom od 4—6′ a starih 3—500 godina. U tirolskih Alpah raste mecesan od kad ljudi pamte, sav je šupalj, visok 150′ u obodu mu ima 26 stopa. Crvenkasto drvo negnjije te ga s toga rado rabe kod radnja u vodi. Od smole se dobiva fini mljetački terpentin.

Azijatski mecesan (Larix Kaempheri). Nedavno obreo ga je Fortune u Kini te ga okrstio na čast starcu učenjaku Kaem-

pheru „Larix K.“ To je krasno stablo, biva do 100' visoko, lišće mu žuto ko zlato.

Već od prastarih doba poznat je *čedar* (Cedrus) a sv. pismo spominje veoma često čedre i to *čedar libanonski* (Cedrus Libani L.) Drvo mu je bielo, na zraku pocrveni. Čedar je na glasu sa svoje dugotrajnosti i miomirisnog drva. Tim čedrom gradio je Salamun kralj hram Jerusolimski. Sada raste najviše tog čedra na gori Torus. Na Libanonu našao je botanik Hugo do 400 komada, najstarijeg proračuna na 3—3500 godina. Stoliczka našao je na Himaliji *čedre Himalajske* (Cedrus deodara Loudon) do 150' visoke a 8' u obodu. Libanonski čedar raste takodjer u sjevernoj Africi, u Maroku, Tunisu, Algiru i na gori Atlasu.

Čedar atlantički (Cedrus atlanticus, Manetti) naraste u sjevernoj Africi do 100' visoko.

U Coloradu odkrili ležište kamenog ugljevlja, medj kojim se našlo drveta virginskog čedra, promjenjenog u svietlo tvrdo ugljevlje, koje naliči posvema tako zvanomu gagatu (vrst smedjeg ugljevlja.)

Da li će se to dalnjim iztraživanjem obistiniti, te ako se dokaže, da se ovo pretvoreno drvo nepojavljuje kano čisti lignit ili obično smedje ugljevlje, bit će riešeno važno pitanje, koje se tiče postanka ugljevlja mineralnoga.

Bor (Pinus) raste u starih svjetlih i prozračnih šumah južne Europe, u Americi i sjevernoj Aziji.

Limba.(Pinus cembro) raste na Karpatih i Alpah i to veoma polagano, dok naraste 100—130 stopa visoko, treba joj 6—700 godina. Drvo je elastično te liepo crveno, dade se dobro izrezavati. Limba raste i kod nas.

Borovac (Pinus Strobus. L.) u sjevarnoj Americi proteže se od 43°—470 sjeverne širine te tvori ondje velike šume, visok biva do 150 stopa, a u obodu do 7 stopa.

Borovac Amerikanski (Pinus Lambertiana) u sjevernoj Americi biva 150—230' visok i do 20' u promjeru.

Borovac Kalifornijski (Pinus Benthamiana. Hart.) bude često u Kaliforniji do 220' visok a 25' u obodu. Četine su mu 8—11 palaca dugačke.

Bor prosti (Pinus sylvestris. L.) Raste više stotina godina, imade ih do 130' visokih sa 4—6 stopa promjera. Imade ih najviše na sjeveru osobito u Poljskoj. Drvo služi za gradnju kuća, brodova, dasaka itd.

Bor srebroliki (Pinus argentea) jest crveno smedje kore, do 120 stopa visok.

Bor Europejski (Pinus pinaster) u južnoj Europi do 120' visok. Uspjeva osobito na pirenejskom poluotoku, u južnoj Francuzkoj, na Korziki, i u obće oko sredozemnoga mora. Napokon imademo *pinjol* (Pinus Pinea. L.) već od starine poznat. Naraste do 80 stopa visok, resi ga liepa krošnjata kičica nalika na kišobran. Raste u sjevernoj Africi Španjolskoj, Portugalu, Italiji, Istri, Dalmaciji i u hrvatskom Primorju. Plod, nalik na bademke, jede se a veoma je tečan.

Eto nas i kod našeg ljeti zelenog bilja, koje nije doduše tako liepo ko što prijašnje, nu nama je mnogo milije jer nije toli jednolično ko što n. p. crnogorica, a drugo s toga, što je to bilje kojim se hranimo i odievamo. Osim toga razgranjuje se naše bilje i lista toli raznolično, a ta raznolikost godi našemu oku mnogo više od one jednostavnosti u crnogorice. Takovo je naše bilje, a što da rečemo o tropičkomu, koje bojom lišća, cvieta i kore u mnogom naše nadkriljuje. U cieloj Europi nema gotovo toliko šumskoga bilja, koliko raznih vrsti raste u tropičkom podneblju na prostoru od malo stotina kvadratnih milja. Ljeti zeleno bilje djeluje mnogo više na čovjeka nego li zimzeleno, što nam potvrdjuje i to, da su narodi od vajkada izabirali svoje ljubimce izmedju pr-

vašnjih, ove su posvetili svojim hogovom, pod njimi žrtvovali, najveće obrede crkvene i političke obavljali, veselili se i tugovali. Tako si izabra Slaven lipu, German hrast, Indijanac Gingko itd.

U toplom pasmu, koji si rado predstavljamo kano raj zemaljski, nema veličanstvenijeg prizora nego je onaj, koji nam pružaju paome. Paome su vanjštinom toli krasne, da ih je mogao otac biljarstva Linné punim pravom nazvati kraljicami čitavog bilja. Nu paome su i veoma koristne jer pružaju tamošnjim stanovnikom sve potrebito, a k tomu su znamenite i s toga, što one doprinašaju toliko k tjelesnomu i duševnomu razvitku tropičkih obitavatelja te možemo bez oklevanja uztvrditi, da neimade biline u kulturnoj poviesti, koja bi tako veliku ulogu igrala za boljak čovječanstva.

Ove živu većinom medju obratnici, neimadu grana već na vršku stablike ogromnu od velikog lišća sastojeću kičicu; lišće biva kod nekojih paoma do 25′ dugačko, kod drugih 15′ široko. Deblo služi za gradnju kuća, lišće kao pokrivalo, mlado puplje se vari, vlakno, koje od stabla dobivaju, jest im ono što u nas kudelja; od ploda i srčike dobiva se vino ulje, vosak i sago.

Paome odlikuju se većma visinom nego li obodom, tako primjerice *kokosnjak* (Cocos nucifera) dotjera do 90′ visine, dočim je jedva deblji od 2 stopa. Po najnovijih viestih obreo je neki botanik na obalah rieke Dintree kokosnjaka, koji nadkriljuje širinom iste gumovnike (Eucalyptus), za koje se mislilo, da su najsilniji. Taj kokosnjak nalazi se sada u Parižkoj bašći, objem mu u korjena 159 stopa, a ondje, gdje se razgranjuje t. j. 56′ povrh zemlje jošte 80 stopa. Od kokosnjaka dobivamo poznat plod nazvan kokos, velik kao čovječja glava a nalik na jaje. U nutri t. j. u ljuštini imade, dok je mlad, tečno mlieko, koje piju, a kad plod već dozrije, prave od tog soka ulje ili rakiju.

Voštika (Ceroxylom andicola) raste u tropičkoj Aziji, osobito na viših okrajcih Anda u visini 7000′—9700′ nad morem, kod promjerne temperature od 11° R. te bude do 180 stopa visoka. Takova paoma daje do 25 funta voska, koj služi pomješan s lojem za svieće. Kod Orinoca u južnoj Americi raste *rinovac* (Mauritia flexuosa) do 150′ visok. Lišće mu je neizmjerno dugačko, tako da je jedan jeditni list 15′ dugačak. U tropičkoj Aziji imade paoma penjalica, koje bivaju 4—600 dugačke, te koje se po obližnjem drveću amo tamo viju i penju.

Nadalje imade u žarkih pokrajinah vrst *terstike penjalice* (Daemonorops rudentum) koja biva do 900 stopa dugačka, njezine se grane prodavaju pod imenom španjolskih štapa.

C. B. Heller pripovreda, da su u Kordovi dvie *kraljevske paome* (Oreodoxa regia) 150 stopa visoke. U glavnom mjestu nizozemske Indije u Buitenzogu, gdje stanuje glavni guverner, rastu svjetlo zelenim lišćem nakićene *trskovače* (Bambusa arundinacea), od kojih tamo ima do 18 različnih vrsta.

Palme su u obće ono tropičkomu podneblju, što je Laponskoj sob ili nama naši usjevi, s tom samo razlikom, što bi si u žarkih pokrajinah u tolikoj bujnosti i takovim bogastvom prirode takodjer bez pomenutih paoma svoje potrebe priskrbili i malim trudom dobavili, dočim je sjevernjak prinužden, da se poglavito oslanja na svog soba i od njega traži, što mu je najnuždnije. Od šupljeg batva grade si kuće, mostove, oružje, drvo im svieti po noći mjesto naših svieća. Od mladih prutica plete koše i plotove, posudje, dapače i odjeću; mladim se korenjem hrani, od starijih mlazova pravi štape itd.

Kolikog su zamašaja i kolike važnosti trave u obće u historiji ljudskoj može nam najbolje izpričati poviest kulture.

Mi smo vikli motriti trave kano maleno od nekoliko stopa visoko bilje, nu imade trava u tropičkih stranah n. pr. u

ravninah pokraj rieke Ganges, kojim ide prednost i kojim se moramo diviti. U tih predjelih prikaže nam se trava poput do 100′ visokih, „Bambus“ zvanih stabala. U njihovom korjenu imade vode, koju stanovnici piju, imade takodjer blizu korjena gustog soka „kabažir ili tabažar“ zvanog, koj je sličan škrobu. Od čvrstog debla grade tamošnji stanovnici kuće, ladje mostove, pletu klobuke; mlado lišće vare te im daje znameniti konfekt „acharem ili atsiarem“ zvan. Osim navedenih odlikuje se tropičko podneblje i drugimi velikani, koji zaslužuju, da ih spomenemo.

U prvom redu spominjemo *zmajevca*. (Dracaena draco). Ovaj ide medju špargonice, koje su kod nas 1—2 stope visoke. Godine 1799 našao je Al. Humboldt zmajevac na otoku Teneriffi u mjestu Orotavi u bašći nekog Pranhia. Humboldt ga izmjerio te pronašao, da imade 1 stopu povrh zemlje, 45 stopa oboda a 16 stopa u promjer. To isto stablo mjerio je nedavno zatim Leder, u korjenu bilo 74 stope debelo. Staunton mjerio ga 10 stopa povrh zemlje a tu imalo 12 stopa promjera, a bilo 65 stopa visoko. Što se tiče njegove starosti, nemamo vjerodostojnih podataka, nu možemo uztvrditi, da morade biti pri tolikoj ogromnosti veoma staro, jer je poznato, da zmajevac raste vrlo lagano. Nekoji putopisci pišu, da je to stablo donešeno po prastanovnicih Guanhi iz iztočne Indije. Većina prirodoslovaca drži tog zmajevca do 6000 godina starim. Humboldt pripovieda, da su Guanhi, kojih kasnije posvema nestane, izkazivali tomu velikanu božanske počasti, kano što Grci jasenu u Efezu.

Godine 1868 biesnio je na cielom otoku Teneriffi strašan vjetar, koji je sve opustošio a i našemu zmajevcu uništio poslednju iskru života. Zmajevac taj, koji je prkosio viekovom, prkosio dapače svim mogućim elementom, pade drugog veljače iste godine.

U 15. stoleću čitala se misa na žrtveniku podignutom u šupljini tog velikana. Dostojnim zastupnikom njegovim je sada zmajevac u „Jeos delos Rinos“, koji mjeri povrh zemlje 36 stopa u objemu. Zmajevac bi donešen već godine 1576 u Španjolsku, a od tud razprostranio se po ostalih zemljah.

Godine 1873 izkorjenila je bura jedan zmajevac na kanarskom otoku u atlanskom oceanu. Tomu stablu bilo preko 6000 godina; godine 1492, kad je Francuz Bethencaurt osvojio taj otok, bilo je 60 stopa visoko. Na Sumatri i Borneu raste glasoviti *petokrilac* ili *kamfornjak* (Dryohalanops camphora). Ovo stablo opjevao je Camoens jur godine 1572 u svojoj Lusiadi. Kamfornjak bude često do 200 stopa visok, a do 12′ debeo. Kamforom se trgavalo već godine 1593. Najviše se ga dobiva u Berosu. Kako Junghuhn pripovieda, izvoze svake godine kamfora za kojih 30.000 holandezkih forinta.

Evo nas opet sad k bilju, koje nam je poznatije i milije, jer se medju njim rodismo, a nadamo se medju njim i umrieti.

Spomenut ćemo u prvom redu hrast (quercus), koj imade često ogromnu širinu. I u naših gorah imade takovih; a da znadu oni govoriti, znali bi nam i pripoviedati o dogadjajih, o zlih i dobrih vremenih po naš narod, za koje niti povjestnica ne znade.

Medju najstarije hrastove spada Damony-hrast u Dorsetschire u Englezkoj. U njegovoj 16 stopa širokoj i 20 visokoj šupljini odpočivali su putnici u doba Cronvellovo te se pivom i jelom tu kriepili. Godine 1703 sruši ga silna bura, nu sasvim izginu jedva godine 1753, te godine naime prodaše posljednje njegove ostanke za drva. Taj gorostas imao je 68 stopa oboda.

U parku Windfortling u Norfolskoj raste hrast, koji je pri zemlji 70 stopa (debeo), a u sriedini debla jošte 40 stopa debeo.

Još pred 20 godina ponosila se okolica Breslavska liepim hrastom (quercus podunculata) lužnikom. Bijaše to hrast kod Bleischwitza, 2 stope povrh zemlje bilo mu u obodu 42 stope a 15 stopa po prilici u promjeru; 15 stopa nad zemljom razgranio se u 3 grane, jednu od tih skrši mu vjetar godine 1833, od nje nasjeklo se 14 hvati drva. Druge dvie grane mjerile jedna 16; a druga 13 stopa u obodu. U šupljini debla moglo se do 20 osoba namjestiti. Cielo stablo bijaše 78′ visoko. Godine 1857 sruši ga vjetar, te mu tako mogoše starost proračunati na 750—800 godina.

Kod Dodersdorfa u Holsteinu raste hrast, komu imade 64′ u obodu. Kod Bamela u Hessenskoj raste opet hrast komu je 45′ u obodu.

Na groblju u Kentu je hrast komu ima promjer 49 stopa, jedna odciepljena grana imala je 3000 godova.

U sjevernoj Americi imade mnogo nepreglednih hrastovih šuma, nu nema u njih baš osobitih eksemplara.

I naša je domovina bogata na hrastovih šumah, a bez dvojbe biti će u njih spomena vriednih velikana, o čem bi nas najbolje slavonske i krajiške dubrave i hrastici osvjedočiti mogli. Nekoč bilo više hrastovih šuma u našoj domovini, tako n. pr. u Provincialu bilo liepih šuma, gdje se dandanas samo pojedini hrasti nalaze; bilo ih i u Primorju, osobito pako u Istri, odakle ih oholi Mlječić u gizdavu Veneciju odpelja, a gole brdine ostavi kano gorku uspomenu. Ko što hrast biva i *bukva* (Fagus) često 120—130 stopa visoka a do 20′ debela. Kod Dodersdorfa u Holsteinu raste bukva, kojoj obod ima 22 stope, a drugoj u Danskoj 24 stope.

Niti *Kostanj* (Castanea) ne ostaje u veličini i starosti za našim ljeti zelenim drvećem. Glasoviti kostanj na Etni imade 180′ oboda. Da ga rukama obujmu trebalo bi 35 osoba. Unutri je šupalj, u toj šupljini može se liepo 40—50 konja

kretati. Misli se, da mu ima već jedno 2000 godina. Sada je mnogo oštećen ognjem i vjetrom. Nešto sjeverno od ovoga na mjestu „della nave" raste drugi znameniti kostanj, komu je 18′ u promjeru, a u obodu po prilici 60′. Ovaj je posvema zdrav i neoštećen.

Velikih kostanja imade i u našoj Istri, i to oko Lovrašćine imade ih sa 12—15′ u obodu. Od njih ondašnji stanovnici dobivaju većinu kostanja, što se u daleke strane izvaža, gdje se prodava pod imenom „Maroni italiani di Lovrana"!

Medju najveće drveće umjerenog podneblja brojimo *makljine* (Platanus). Glasovit makljen raste 3 sata daleko od Carigrada. Pripovieda se, da se je godine 1096 Gottfried Bouillonski za vrieme križarskih vojna utaborio pod tim makljenom. Mjesto, gdje raste zove se „Bujukdereh". Deblo imade 150′ oboda, sa granjem zauzimlje prostor od 500 četvornih stopa. U šupljem deblu ima mjesta za 200′ osoba. Na Madeiri imade *lovorika* (Laurinea), koje ne rastu toliko u vis, koliko u šir, tako da nevisoki eksemplari imadu 30—40 stopa u obodu.

U biljarstvu nailazimo na tako zvane uzdušnjake, to je naime korenje, koje niče iz granah ili iz stabla (t. j. iz debla). Ti uzdušnjaci nisu u nijednoj bilini tako liepo i u tolikoj množini razmjerni ko što u *indijanske ili Napal-žabice* (Ficus indica). Žabica ta slovi osim toga prekrasnim velikim i miomirisnim cvietom, dugačkim lišćem i baš gorostasnom veličinom. Stablo žabice razgranjuje se u srednjoj visini, grane iztiču vodoravno t. j. paralelno sa zemljom. Ove grane bacaju drugotno granje ili uzdušnjake, koji se spuštaju k zemlji i u nju se utiskuju. Utisnuv se dosta duboko, ojačaju te postanu podporom svojih roditelja, t. j. granâ od kojih su proizašli. Kad se deblo ovako jedan put razgranilo, raste dalje u visinu te se opet razgranjuje. Mlade grane bacaju nove uzdušnjake, koji se razvijaju poput prvih. Tako postaju

mnogobrojni stupovi zasadjeni većinom u okrug oko prvoga li staroga debla. Stablo se uvjek grani, a tim postaju i novi, stupovi, koji sačinjavaju oko stabla okrug. Prvi nutarnji stupovi su najkraći i najsilniji, izvanjski uvjek više slabiji i vitki, često do 200 stopa visoki.

Povrh svih tih stupova širi se oholo kruna, ko kvočka na pilićih. Lišće je vrlo gusto i dugačko 12—15′, 3—4′ široko te liepo svjetlo zeleno. Medju tim lišćem proviruju u vrieme ploda krasni crveni plodovi, što stablo neobično poljepšava.

Lasser piše sliedeće o takovom stablu, koje je kraj Madrasa u Indiji. Tomu velikanu je samo deblo 28 stopa debelo, okružava ga 27 glavnih stupova, od kojih je nekojim 11′ u promjer a 35—40′ visine. Taj krug zaokružuju mladji, nu viši stupovi.

Najveće takovo stablo „Kabir bar“ nazvano je na otoku Nerbudah, nešto nad Barodsch-om. Bližnju mu je okolicu voda odniela, te se moralo stisnuti u užje granice, izgubiv tim mnogo od svoje prijašnje sjajnosti i veličine. Prije nego li ga voda i vjetar oštetiše bijaše više nalik na zeleni brežuljak, nego li na stablo. Godine 1783 imalo to stablo jošte 1300 povećih drugotnih debala iliti stabala a 300 manjih. Indijske čete od više hiljada ljudi, zaklonile se više puta pod njegovu sjenu, da se obrane od nesnosljive topline ili nevremena.

Priča se, da je to stablo obstojalo već u doba Indijskih vojna Aleksandra Velikoga, dakle godine 326 prije Isukrsta.

Jurvė Rimljanom bijaše poznata *mrča* obična (Myrthus communis L.) koju su Veneri posvetili; od njezinih grančica pleli su već tada a pletu se i dan danas vienci u svetčanih ili žalostnih zgodah. Mrča akoprem malena, imade srodnih stabala, koja se odlikuju izvanrednom visinom i širinom. Takova stabla rastu u Australiji, te čine tamo osobite šume.

Poklonjača (Eucalyptus). Medju njimi odlikuje se *gumovnik* (Eucalyptus globullus). On je rasao prvobitno u Tosmaniji i u iztočnoj Indiji. S gumovnikom upoznao nas prvi La Billardière godine 1792. U domovini je poznat pod imenom „blue gum“ (modri gumovnik). U novije doba njeguje se svuda, gdje to metereologički i klimatički odnošaji dopuštaju, jer daje izvrstno drvo, a što je još važnije čist, zdrav, zrak. U močvarnih predielih Algira, južne Francuzke, u Španjolskoj, na Korsiki itd. sade ga vrlo dobrim uspjehom; Englezi, upoznav njegovu proti zimničnu moć u Australiji, udomaćili ga na rtu dobre nade te tim promjenili močvarnu i nezdravu zemlju u sasvim zdravu i suhu.

Nebi li se i kod nas pomoglo močvarnim i nezdravim predielom, a možda i „Lonjskom polju“, zasadiv po njih takovo stabarje? Na izložbi u Londonu bijaše izloženo nekoliko dasaka gumovnika preko 23 metra dugačkih, 3 metra i 50 centimetra širokih. Drvo je veoma tvrdo, crv mu ne naškodi, a u vodi ne gnjije.

Parižki vrtlar Andrè piše, da se je nedavno izvelo iz Tasmanije drva u vrednosti od 20 miliona. Nu žalibože ne znadu tamošnji stanovnici cieniti tog silnog bogastva svojih prašuma jer obaraju i sjeku sve, što im pod sjekiru dodje, a to nemože dugo trajati.

Prirodoslovac Hooker ostavio nam zanimivih crtica o tih velikanih. Jedno od tih stabala bilo je 3 stope povrh zemlje 60 stopa debelo, bilo mu je još 130 stopa povrh zemlje 40 stopa oboda.

Pobliže opisuje to drveće vrli poznavalac australske flore Dr. Ferdinand Müller, ravnatelj botaničke bašće u Melbournu.

Najveće prvo poznato stablo bilo je *Karri* (Eucalyptus globullus ili colossea) *poklonjak*, što ga je našao Pemberton Walcottu u krasnoj dražici zapadne Australije te ga i izmjeri.

Bilo je 400′ visoko, granilo se jedva poslje 300 stopa visine. U njegovo šuplje deblo mogla su 3 konjanika uzporedo ući i izaći.

Još veći biva *poklonjak bademnjak* (Eucalyptus amygdalina). U Blak-Speeru imade ih 420—480 stopa visokih. O. B. Hayne izmjeri jednog od tih gorostasa te dobi sliedeće brojeve: Deblo bijaše od korjena do prvih grana 295 stopa visoko, promjer debla kod prvih grana 4 stope; od prvih grana je jošte deblo donle, gdje je vršak okrunjen visoko 90 stopa, promjer plohe prelomljena vrška imao je još tri stope. Ciela duljina stabla do prelomljena vrška 365 stopa. Objem debla, 3 stope povrh zemlje, imao 41 stopu.

J. Robinson javlja, da imade u stražnjih gorah Bezwika stabala iste vrsti, kojemu je 4 stope povrh zemlje 81′ oboda, a sličnih da imade i više na izvorih rieka Yarra i Latrobe, dapače da su nekoja do 500 stopa visoka.

Vidimo dakle, da velikani bilinskog carstva Australije nadkriljuju barem visinom velikanske omorike Kalifornijske, koje narastu najviše do 450 stopa.

Prispodobimo li ove poklonjače sa 480 stopa visokom piramidom Cheopsovom, te pomislimo li, da ta piramida stoji medju našimi velikani, to će ju oni za mnogo nadvisiti i svojimi veličanstvenimi krunami posvema sakriti.

O starosti tih velikana neimade pobližih podataka, nu dokazalo se mladimi stabli, da ta vrlo naglo rastu. U južnoj Europi rastu poklonjače pod vedrim nebom te narastu često u jednoj godini 3—4 metra.

Kako je tih velikana malo, bojati se je, da će ih što nepogode vremena, što sve harajuća ljudska ruka iztrebiti, ne pobrinu li se dotične oblasti svojski oko toga, da jih sačuvaju. U iztočnom dielu južne Amerike, osobito u šumah na Orinoku, zatim u Brasiliji i Guyani, raste *junija vitka* (Bertholletia excelsa).

Ova bude do 160 stopa visoka. Stablo je veoma krasno, grane leže vodoravno, okrajci grana vise k zemlji, lišće 10—24 palca dugačko, kožnato, žutkasto i zeleno.

Njezin plod, debeo ko dečja glava, imade u sebi do 20 ko kamen tvrdih zrna, koje sirove uživaju. Od tog sjemenja proizvadja se vrst dobrog ulja. Sjemenje to izvaža se u velike u sjevernu Ameriku i u južnu Europu; osobito Portugalci tjeraju živahnu trgovinu sjemenjem pod imenom „Almendroni."

Tako dodjosmo po malo i k našoj lipi (Filia), koja nam je zaista medju svim drvećem najmilija, o čem nam svjedoče naše narodne i umjetne pjesme i pripovjedke. Ona je tako uzko s nami spojena, da si nemožemo pomisliti nijednog važnijeg dogodjaja, gdje nebi bilo o lipi spomena. Mila nam je a i treba da bude, jer su se već u prastaro doba vladike i prvaci našeg naroda pod njom sastajali, te tu se pogovorili i posavjetovali o boljku naroda. Pod njezinom gustom krunom sastajali se naši pradjedovi, tu slavili vesele i važne dogodjaje, za koje nam niti povjestnica neznade. Tuj zazivao narod svoje bogove na pomoć, molili jim se i žrtvovali im, tu bio njemu prvi hram, prvo posvećeno mjesto. Lipu izabrala si Afrodita i Lada za svoj simbol, a Slaven izabrao ju za svoj štit i obranu. Lipa je najljepše naše domaće stablo, te možemo istim pravom i mi nju nazvati „kraljicom" domaćeg stabarja, kano što je Linnè prozvao veličanstvene stanovnike bilinskog carstva u tropičkih predielih, naime paome kraljicami bilina. Kano što nam se prikazuje u Apolonovom stasu ozbiljno-mužko junačtvo, spojeno sa ženskom nježnošću, tako se u lipi prelieva veličanstvo u ljubežljivost, sila u vitkost.

Nu u lipi spojena je i krasota s užitkom. Njezin cviet slovi sladkošću, koju pčelice marljivo sabiru i sišu, a mi ju ćutimo kad popijemo čašu sladkog napoja, pripravljenog od miomi-

risnog lipovog cvieća. Njezino bielo, lahko drvo ciene mnogo drvorezci i stolari. Ugljevlje od spaljenog drva služi risarom. Od likovine pravi se vrst konopa, platna i razni prostirači. Nu sve to nadvisuje njezin miomiris, kog se je zaista svatko od nas često puta naužio u mjesecu lipnju. Lipa je jedino stablo, ka kojemu naš narod reć bi božanskim počitanjem svoje oči uzdiže, čije veličanstvo i milotu narodni pjesnik osobitom ljubavi slavi i opieva. Pod lipom porodila se po koja narodna pjesma i umjetna pripovjedka, pod njom iznikla mnogo liepa misao, zasnovalo se više hvalevriednih osnova, utišila se po gdjeka narodu pogibeljna prepirka. Bog daj bilo toga jošte!

Medju poveće lipe spada ona blizu Novog Mjesta, koje debljinu opjevaše već godine 1470. U ono doba podupiralo je njezine grane 60 drvenih stupova. Godine 1664 umnožaše stupove na 82, a danas podupire ju do 120 zidanih stupova. Njezino deblo imade 36 stopa oboda, 80 stopa visine. Objam kruni jest 300 stopa, pod tom može se do 700 osoba prikladno zakloniti pred sunčanom žegom. Naravoslovci misle da joj imade bar 1000 godina.

Još godine 1836 rasla je kod kastela Fantasie kod Baireuth-a lipa, kojoj bijaše u obodu 41 stopa. Niemci drže da je ona na groblju u Koditz-u blizu Draždjana medju sada rastućimi najveća, ova bo imade 27 lakata u obodu.

Lipa imade po svih zemljah, gdje Slaveni stanuju, imade ih i po Hrvatskoj, ne doduše u šumah, nu malo je crkava, kapelica i groblja, gdje nema lipe te nas i nehotice sjeća na tih svetih mjestih, da joj i mi onu počast izkažemo, koju njoj prikazivaše u svako doba naši slavni pradjedovi. Pravo čudovište bilja raste u tropičkoj Africi, naime: *bahobab* (Adansonia digtata). U selu Grand-Galaz našao je glasoviti biljar Adanson drveta, za koje vele, da su to najstariji spo-

menici u biljarstvu. Stablo bahobaba nije više od 15—20 stopa, u promjer 30—40 stopa, a kruna mu tolika, da je zbilja potrebno tako debelo truplo, da ju uzmogne nositi. Osrednja grana štrlji do 60 stopa u vis, dočim se pokrajne grane vodoravno protežu a bivaju 50—60′ dugačke. Sve te grane čine takovu krunu, takovu drvetinu, da naliči iz daleka više maloj šumici nego li jednomu stablu. Sama krošnja imade do 160′ promjera.

Crnci običavaju taj kolos kititi svakojakimi uresi, u njegovoj šupljini se sastaju, tu vode dogovore i sklapaju ugovore. Drvo je mehko poput gube, te se čovjek u čudu pita, kako može toli mehko drvo tako ogromnu krošnju podnašati; odgovor na pitanje daje mu razmjerno debela trupina.

O takovom drvetu blizu ušća Zambesa, pripovieda nam Baines sliedeće: Čim ponaraste lišće i plod na kojoj od mnogih grana, već joj prieti pogibelj, da će se pobrinuti grana, da spasi život i sebi i svomu porodu, počima debljati, nu ne u cielom obodu, već u vertikalnom smieru, tako, da se ondje drvo množi i jača, gdje je najveći odpor i najveća sila potriebna. U tropičkoj Americi raste *pamučnjak* (Bombax), koji bude često do 18 stopa debeo. Na Antilah raste *kopalovac* (Hymenea Courbaril) često veoma debeo, a kako pripoviedaju Meunier i Wydler, imade kopalovaca na „La Ternisti i Portorico“, kojim je 20 stopa u promjeru, starost im računaju na 1400 godina. Na otocih: Sundi, Javi i Sumatri ponose se stanovnici svojimi do 180 stopa visokimi *Rajamala* stabli ili Ambr-drvom (Liquidamber aetingiana).

Na koncu spominjemo jošte nekoliko grma, koji se odlikuju riedkom veličinom i starošću.

Do nedavno se mislilo, da je *vinska loza* (vitis vinifera) gojena u bašći Hamieton Court, koja pripada englezkoj kraljici, najsilnija i najstarija na svietu.

*

Za Filadelfičku izložbu posjekoše Vandali sjeverne Amerike vinsku lozu nečuvene debljine. Ta loza rasla u Monticellu kod sv. Barbare u Kaliforniji a ne bijaše joj niti 100 godina. Lozu razkomadaše te ju u prikladne škrinje namjestiše, da se na putu neošteti. Parobrod „Mohongo“ odveze ju do St. Francisca a odatle dodje željeznicom u Filadelfiju. Ta loza dielila se 8 stopa povrh zemlje u 20 velikih (grana) rozga, od kojih je jedna imala 27 palaca objema. Jedina ta rozga deblja je nego li ciela loza englezke kraljice.

U vrtu Toulongskoga glavara raste *ruža-šipčanica* (Rosa canina vulgaris), kojoj ima u obodu $^3/_4$ hvata, stara je 900 godina. Gdjekojih godina ima na njoj 6—8000 cvjetića. Iste je vrsti ruža u stolnoj crkvi u Hildesheimu. Njezino korjenje raste pod glavnim žrtvenikom. Na mjestu, gdje se ruža grani, imade joj 12 palaca promjera, niže pako još je deblja; pojedine grane su 1—2″ debele a do 20 stopa visoke. Sve ukupno zauzimlju prostor od 30 stopa. Medju zelenimi imade nekoliko usahlih grana. Za njezinu se starost nezna točno. Priča se, da je posadjena istodobno, kad je Ljudevit pobožni crkvu podignuo, dakle oko polovice 13. vjeka.

Najstariji poznati *bršljan* (Hedera Helix) raste kod Montpelliera, ovaj imade 9 stopa oboda, smatraju ga bar 600 godina starim.

Toliko eto kao malen prinos nauci o veličini i starosti bilja, a ti, dobrohotni čitatelju, oprosti, ako sam te dugočasio, il predaleke zaveo. No znaj ujedno, što rekoh, neporekoh! Uviek velim s toga: „Ars longa, vita brevis“!

Kako valja čitati pjesnike; a napose Marulićeva „Juditha“.

Piše Ferdo Müller.

Milostiva gospodjice!

Rado se sjećam onieh dana, gdje sam s Vami — jednim od najumiljatijih stvorova božih drugovao. Koliko ste liepi, kazivahu Vam drugi po sto puta, a ne znam, nije li i meni kad god izmaklo; znadem samo to, da mi ni kada nijeste htjeli vjerovati, kako ste omiljeli srdcu mojemu. Ali jedno mi je osobito milo i još se danas tiem ponosim: voljeste aesthetisati s menom nego li s drugimi. Fantazija Vaša — oprostite, što ju na pried mećem — bujna je ali nježna, um bistar, srdce po nješto vragolasto ali oduševljeno za sve, što je liepo. Tko da odoli takovu mezimčetu gracijâ?

Liepo li je bilo! Nad nama vedro nebo slavonsko, za nama krasna zelen vinova trsja, a do nogu nam široka Drava — tako provodismo nezaboravne mi čase. Ja bih čitao po koju pjesmu ljubimca nam Preradovića, a Vi slušaste i okom i uhom i — srdcem. Njegove rieči tu su za ista padale na najljepše poljce i moradoše uroditi divnim plodom! Za to i jesam uviek uvažavao Vaš sud, mnienje Vaše. Pa ma se baš uviek i ne slagali, Vi ipak znadoste svakoj tvrdnji svojoj toliko krepkih, novotom svojom kad što baš divnih hypothesa primicati, da sam im se morao klanjati, kad i kad dà i pokoriti. Al se jednom čudna zametnula kavga! Došao razgovor na stare naše pjesnike dalmatske: milostiva je gospodjica

već o Gunduliću zapinjala, veleć, da je kad što ipak pretežko pod gomilom fraza u tiesnoj odjeći kratkoduhih osmeraca naći uzvišene misli pjesnikove, pa onda, da te misli pjesnikove često baš ni nijesu tako uzvišene, kako bi čovjek mislio — a kad sam onda ja stao braniti svojega ljubimca, dokazujuć, kako mu se tiem većma diviti moramo, što mu se i „u tiesnoj odjeći kratkoduhih osmeraca“ obilate misli ne sapinju, te da onaj ni nije pjesnik u tolikoj mjeri, koji se pri svojih prispodobah uviek u neizmiernosti abstraktnih sanjarija kreće, kakov je onaj, koji svoje slike u konkretnom svietu traži: onda me je milost Vaša izvoljela pobiti baš ženskim oružjem, nazivljuć me sofistom. Bilo Vam! Znam dobro, kako ste ovom izrekom htjeli samo maskirati svoj poraz. Tko je dakle veći sofista od nas dvojice?

Za Gundulića još se, hajde dè, kako tako pogodismo. Ali, kad se je zametnuo razgovor i o starijih pjesnicih predklassičke dobe, onda da vidiš graje i porugljiva smieha! Boga mi, tada mal' da se ne razljutih na ljubimicu svoju! Tko će se lahkoumno rugati muževom, koji se poštenom, osbiljnom težnjom i neumornim trudom latiše posla, polažuć temelj knjizi narodnoj, koja je poslije uzrastila ono divno cvieće klassične dobe, da se još i danas njime dično ponosimo? A prije svega bio je Marulić predmet Vašega zazora. I to za što? Zagledaste jednom u njegove pjesme, a jer se tamo malo toga nalazi, što će ugoditi modernomu ukusu t. j. želji za onimi iskrami čovječega uma i srdca, što se zaodjevaju u osam redaka te ne ištu, da se štilac osobitom osbiljnosti duševno na njih pripravlja — od tuda priezor i mržnja ne samo Vaša, ne samo mladih krasoumnih Hrvatica, već bogme i mužkaraca, koji se inače rado iztiču kao osobiti poznavatelji knjige i nepogrešivi sudci njeni. To je žalostan pojav naše moderne kulture. Čitali ljudi naslove, a jer im se

već ovi sa svojega jezika ne mile, dalje ne će ni da gledaju, već baciv knjigu, zabacuj i pjesnika! Da nejma drugieh domorodaca i domoljuba, zaludu nam se djedovi potrudiše, stvarajuć knjigu hrvatskü. Oduran Vam zastarjeli jezik: kamo sreće, da ga svi znamo tako, kako su ga znali oni; naš bi se književni puno okoristio sa onoga staroga jezika, pa ne bismo bar morali čitati najkrupnijih barbarisama i idiotisama, kojih su njeki pisci moderni crpli bud iz fraseologije tudje bud iz sama sebe: liepih li vriela oplemenjivanju književnoga nam jezika! Tko zapinje o njihovu jeziku kao zastarjelu i smiešnu, neka se sjeti samo Athenjana Periklove dobe, koji su svojega starovjerskoga Homera čitali udivljenjem, ne tarući se o njegovu jeziku i preživjelu ukusu, neka se sjeti Talijana, kojim su Dante i Tasso još uviek prvaci, ma i ne pisali sadašnjim jezikom salona toskanskih i rimskih; a ljube li Niemci svoje Nibelunge i sredovječne turbadure za to manje, što je njihova zaostavština uzpisana koje kakvimi nariečji davno minulih vremena? Eto, što vriede prigovori takovih preveć naobraženih sudaca!

Nu oprostite, milostiva gospodjice, ako sam se od već razžestio! Vas ja ne karam. Znadem bo dobro razlikovati ćud žensku od mužke. Ženska, najkrasniji odsjev vječne ljepote božije, nije stvorena za to, da liepu svoju dušu umara zaroniv u labyrinth, kojim nas vode tragovi duševnoga napora predja naših. Iztraživati, tumačiti, obradjivati posao je učenjaka. Vi uživajte! Ali za to užitak ne budi Vam lahkouman i površan. Dar pjesnički, izražen u svojih tvorovih, krasna je duga, što spaja nebo naših snova sa materijalnim svietom, koji nas je oda svuda potlačio. Fantasija pjesnička nije ino nego bljesak, radjajući se iz sraza ovieh protivnih si elemenata. A gledajuć ove bljeskove, ovu prekrasnu dugu i nebo to nam se um i duša kriepe božanskom rosom spoznanja onoga, što

liepa spava na dnu srdca našega; njimi spoznajemo, što je dobro, istinito i krasno. Nu to ćemo samo onda postići, ako se u pjesmu zadubemo, što više možemo, ako živemo u tom i s oniem, što nam pjesma predstavlja. Tko hladnokrvno stihove prebire, njemu se gubi svaki utisak, njemu se srdce njimi ni kada ogrijati ne će. Za to treba, da se duševno pripravimo prije nego li ćemo sjesti, da čitamo kakov pjesmotvor; moramo već u napried biti osvjedočeni o tom, da ćemo nješta naći i uživati — onda nam je moguće razumjeti pjesnika i izražaje njegove ćudi. To je prvi uvjet, a pjesnik ga svaki predpostavlja pri svojih štiocih*); a traži li se taj uvjet već kod pjesmice, kamo da ga ne bude pri veliku pjesmotvoru, koji ne bljesne tek jednom iskrom pjesnikove mašte, nego nam predoči po čitave dogadjaje, kako se čin zameće, zaplita, nakon prevaljene kumulacije razpliće i dosljedno završuje. Ovdje, gledajuć udes junaka, koji nas svojimi vrlinami usvaja, kojega mane sažaljujemo, ovdje nam se srdce plemeni ukus usavršava — to je Aristotelova katharsa. Nu taj je veleum, kojemu se sviet klanja, tu svoju nepobitnu istinu izrekao ne govoreći o malenoj pjesmi lyrskoj nego o velikoj

*) Liepo to Goethe izražuje ovimi stihovi:

Gedichte sind gemalte Fensterscheiben!
Sieht man vom Markt in die Kirche hinein,
Da ist alles dunkel und düster;
Und so sieht's auch der Herr Filister:
Der mag denn wol verdriesslich sein,
Und lebenslang verdriesslich bleiben.
Kommt aber nur einmal herein!
Begrüsst die heilige Kapelle;
Da ist's auf einmal farbig helle,
Geschicht' und Zierrat glänzt in Schnelle,
Bedeutend wirkt ein edler Schein;
Dies wird euch Kindern Gottes taugen,
Erbaut euch und ergötzt die Augen!

drami, i slobodno nam je isti sud izreći i ob eposu, koji ni nije drugo nego drama u preinačenu ruhu. Piesnik dramatik ili epik dakle, koji treba da stvara što je obsežno i vrstno, a uza to nam tako djeluje na um i srdce, mora biti čovjek izvanredan, genijalan. A pri svem tom posao mu postaje akademičkim. Zar bi mu drugač bilo moguće, takovo djelo sa svimi svojimi svjetlimi i tamnimi stranami na kraj dotjerati? I pjesnik je čovjek. a čovjek je pristran, s ovim sympathisira, za toga ne haje, onoga mrzi. Može li dakle pjesnik pojedine značaje svojega djela, pojedine mu dielove sve jednakom ljubavlju obujmiti! Pa ipak se zahtjeva, da mu sve bude podpuno glede aesthetske ljepota, da ni gdje ne zapne u naravnom razvoju i tieku čina. Tuj pjesnik uzmakne čovjeku umnu, koji tvrdom voljom započeto si djelo nastavlja, izpunjuje i vrši. Njegova je zadaća dakle dvojaka,. a mi ga moramo s obojega gledišta priznavati i štovati.

Nu tiem stvar nije gotova. Čitajuć romane, obično što brže hrlimo kraju, jer nas puka fabula zanima; za to, kako je pisac svoju stvar izveo i glede sloga i u pojedinih mislih, većinu čitalaca malo je briga. Ali to je grehota sebi i nezahvalnost prema piscu. Nijesam do duše ni ja sa svim prost ote mane; čitajuć roman, svjedljivost me goni, da znam, kako će junak zaglaviti ili se oženiti — nu ja onda popravljam, što sam tim sgriešio, čitajuć knjigu svu još jedan put budi po redu, budi sad ovo sad ono poglavlje. Ta to čini stare klassike toli zaslužnimi i vriednimi, što ih ne čitamo rad splošnoga sadržaja njihovih djela, već nasladjujuć se pojedinimi mjesti, gdje god ih otvorili, o pojedinih krasnih mislih, zrelih nazorih i o savršenom slogu, to nam obrazi i oplemenjuje srdce i dušu.

Prihvativ dakle dramu ili epos, dobro je, da se prije upoznamo sa sadržajem njihovim. Jer kada u napried znademo,

kako će se čin razviti, onda nam se pri čitanju ne vriedja uživanje pjesnićkih krasota pustom znaličnošću za udesom zanimajućega nas junaka. — Ako su Vas, milostiva gospodjice, ove moje rieči osvjedočile, tim ćete se radje prihvatit, druge česti mojega lista, što se njome odužnjem obećanju, koje sam Vam njegda dao a Vi mislite, da sam ga zaboravio.

Hoću sada da govorim o Marulićevoj Judithi. Istina bog mogao sam uzeti po koji drugi pjesmotvor one dobe, da ga obrazložim; Juditha bo možda nije najbolji proizvod onieh vremena. Ali joj se za to još ne može odreći pjesnička vriednost, a držeći se reda historijskoga, to je ona prva poveća pjesma književnosti naše. Slažem bo se podpuno sa našim Pavićem, gdje veli u svojoj historiji dubrovačke drame, da se pod riečima Marulićevim u posveti Judithe „historiju tuj svedoh u versih po običaju naših starih začinjavâc“ nejmaju razumjeti pjesnici hrvatski nego latinski i talijanski, ma i bili rodjeni Hrvati.

Kako dakle to, da se je izmakom srednjega a početkom novoga vieka u Dalmaciji na jedan put pojavilo toliko pjesnika? Jedva je Marulić (rodj. g. 1450.), koji bijaše otišao u Italiju, da se na tamošnjih visokih školah naobrazi, kako su to činili svi mladi otmeni Dalmatinci, povrativ se odanle stao pjesnikovati, eto mu od mâ nalazimo suradnika u rodnome gradu Spljetu Papalića, Natalića i drugih, koji su do duše svi po nješto mladji od njega i mogu se nazvati njegovimi učenici. Malo ne u isto doba počelo se i na otoku Hvaru hrvatski pjevati, a i Lucić i Hektorović, prvaci muze hvarske, očito su učenici Marulićevi, makar smierom pjesnikovanja i drugamo pokrenuli. Spljećani i Hvarani potakli su ovo revnovanje, a Dubrovnik preuze baštinu. A to bijaše sa svim naravni razvoj stvarij. Jer ako i jesu oni, povadjajuć se za uzori talijanskimi započeli književni rad, jer su sa Italijom

bili u neposrednom doticaju, knjiga je ipak samo ondje mogła najljepše procvasti, gdje ju je podupirala nezavislost o tudjinu, podpuna državna sloboda; pak za to se je mogla samo u slobodnom Dubrovniku dotjerati do klassičke savršenosti: ostali gradovi moradoše potamnjeti pred njegovom slavom. Na pitanje, kako da je baš u ono vrieme knjiga naša svoj viek započela, odgovaram oviem: Preporodjeni klassički humanisam na zapadu, kamo ga donesoše učenjaci carigradski, bježeći od nasilja turskoga, uplivao je prieko Talijana na Dalmatince silnije i neposrednije nego li i na koji drugi narod srednjoevropejski. Vlastela dalmatinska bili su bogati ljudi, i po običaju onieh vremena svaki je išao u Italiju na visoke škole. I talijanska literatura bila je mlada, a videći mladi Hrvati, kako se Talijani trse, da stvaraju sve nove stvari (kod kojih se dà kako manje gledalo na nutarnju vriednost nego li na vanjski obseg), počeše i oni nastojati o svojem narodnom jeziku. Uz ovo natjecanje liepo je pristajao ponos time, što baš jesu Dalmatinci, pa mi se sve čini, da su ih Talijani kao fine, otmene ljude bistra duha i punih kesa rado gledali. A uza to imamo medju Dalmatinci ljudij, koji su se kao pjesnici latinski i talijanski*) odlikovali pred samimi Talijani, da ne govorim o znanostih; sam se je Marulić kao filosof tako bio iztaknuo, da mu se glas pronio cielom Evropom, a djela mu se čitahu u pet jezika po svem naobraženom svietu. Ali uz humanisam, jedino dobro, što nam ga doneseše Turci, naši stari krvnici, djelovalo je još nješto na sav sviet, a to je iznašašće štampe. Koliko su se Foust i Guttenberg mučili, da im se tajna svietu ne oda, to ipak 19 godina po

*) Kao pjesnik lat. slove Elij Crieva Dubrovčanin, kojega g. 1481. akademija quirinalska prvoga izza Petrarke na rimskome kaptolu ovjenča lovorom; Ljud. Paskvalić pako jedan je od najboljih tal. pjes. svojega vremena.

izdanju prve biblije u Moguću, kojom započima viek istoj umjetnosti, već vidimo tiskaru u Mljetcih, koju je ondje otvori „Johann von Speier“ god. 1469. Umjetnost tiskarska morala je puno ljudij tim većma pobudjivati na književni rad, što im se dala prilika, djela svoja sad u puno većem broju a uz puno manji trud i trošak razturati po svietu.

Eto nam dakle, za što su baš onda ponikli prvi pupoljci književnosti hrvatske. Toga svega pako ne bi bilo, da ih uz ovo iz vana dolazeće poticanje nije nukala žarka ljubav domovine i narodnoga jezika. Da istinu kažem, ja se oniem ljudem divim iz svega srca: Plemići, imajući pred sobom ugladjenu Italiju i njezin toli mazni jezik, kojemu je svatko bio podpuno vješt, nijesu ipak zaboravili, da im jezik hrvatski kao materinski mora biti svetiji, da njega treba gojiti i njegovati gorljivom ljubavlju, da će se u njem najljepše oglasiti pjesma potičuća sa dna čovječega srdca. Jesu li n. pr. njemački plemići onieh stoljeća i što privriedili duševnomu razvoju svojega naroda? Jesu li poslije, kad se francužtina razliegala svôm srednjom Evropom? Za to budimo zahvalni onim prvakom našim i po krvi i po duhu! Oni si ostaviše najsjajniju uspomenu duševne plemenitosti; bez koje ni plemstvo, kao družtveni pojam nejma vriednosti.

To su okolnosti, pod kojimi je Marulić začeo pjevati jezikom hrvatskim. Proučiv njegova djela, došao sam do uvjerenja, da nigdje ne nalazim onoga nutarnjega poticanja, što se izražuje u rodjenu pjesniku. Njega su kao i Horacija ponukale vanjske okolnosti na pjevanje, prem da su ove okolnosti sasvim raznorodne; samo u maljušnih ostatcih njegovih satirskih pjesama pokladnica vidjam izražaj pravoga poetskoga nagona. Žali bože, za „Anku Satiru“ ima preveć razloga misliti, da nije njegova, „Poklad i korizma“ sakata je a „Trotule od buh“ izgubiše se bez traga. Koliko tû preostaje temeljitu

proučanju njegove pjesničke djelatnosti na ovom polju? Nu ako Maruliću sudbina i nije dosudila dara pjesničkoga, to je učenost i umna sila u njega zamienila ovaj dar kao u pjesnika klasičkih oda Horacija. A ne kažu li i za Schillera, da su njegove pjesme izljev duha a ne duše? Da je Marulić bio veleum, to mu pokazuju filosofska djela latinska, kojih je sviet više cienio od i kojih drugih njegova vremena. Da je sa svim bio prodro u klasičku starinu, svjedoče mu pjesme latinske, savršene i jezikom i vanjskim oblikom. A sama materija njegovih pjesničkih djela ipak ga puno puti zanosila tako, da mu se i poetski uzlet zaniekati nemože. Takovimi darovi mogao je punim pravom sjesti te pisati pjesme.

Pjevajuć pjesme latinske, radio je isto, što svaki učenjak njegove dobe; to je bila skroz akademička radnja. Pjevajuć pako pjesme hrvatske ponukala ga je jaka ljubav prema svojim i nježna briga o duševnom boljku i spasu svojega naroda Kako je bio proniknuo u tajne kršćanstva (kažu, da ga ni jedan od suvremenika nije nadkrilio u poznavanju sv. pisma i crkvenih spisatelja), koje su ga zanosile vjekovitimi istinami svojega morala, bila mu je jedina težnja, utvrdjivati svoje zemljake u ovih načelih, koja su po njegovu sudu jedina mogla usrećiti sviet, davajuć pokojnu sviest, pravednost prema sebi i drugim, pravu ljubav iskrnjega. Marulić znao je dobro, da se narod, koji se nije mnogo bavio knjigom, izuzam po koji molitvenik bud glagolski bud latinicom pisan, ne može poučati djeli znanstvenimi, punimi kritičkoga apparata. A poznavajuć ćud hrvatsku, koja se svakom prilikom izražuje pjesmom, uzeo je dakle pjesnički obradjivati predmete iz sv. pisma, koji svojim primjerom potiču na kršćanski život. Izuzam didaktične „Urehe duhovne, Dobre nauke, Tumačenje Kata“ i „Lipo prigovaranje razuma i človika“ ostale mu pjesme nijesu neproučne, nego samo tendencijom postizavaju že-

ljenu ciel. To je svrha onoga kruga pjesama, koji opjeva začeće, život, muku, smrt i uskrsnuće Isusovo, na to smieraju prikazanja, to su duhovne drame, kako ih u srednjem vieku po svuda ima, to mu ištu dva eposa „Judith“ i „Čista Suzana“. Osobito je krasna i sretna misao, što je Marulić, dajući nam sliku kreposti i pobjede moralnoga bića, koje se od boga nikada ne odmeće, uzeo ne junake već junakinje, slabe ženske, kojih upotriebi bog za dokaz svojoj providnosti i vječnoj dobroti. Jedna nam je uzorom neporočne žene, koju hinbeni vrazi zaludu ocrnjuju i poštenje joj uništavaju; druga je oružjem pouzdanja u božju pravednost počinila djelo junačko, kojim se zasvjedoči uzvišena istina, da je bog, zaštitnik svojih vjernika, baš onda bio na spas svojemu narodu, kad se je činilo, da mu svjetskoga spasa više nejma, služeći se orudjem, što svojom osobnom slabоćom providnost božju tim većma proslavljuje. Ljepših predmeta svojemu nastojanju Marulić nije mogao ni gdje naći! Pripoviedka o Suzani u svetom je pismu pokraća, a prema tomu je i pjesma naša; poviest o Judithi u sv. pismu obujmi čitavu knjigu za se u 16 poglavlja, a Marulić ju je udesio u 6 pjevanja. Ona je sjegurno najznamenitiji proizvod njegove muze, a jer se u njoj sve osobitosti pjesnikove podpuno proučiti mogu, za to od svih njegovih djela zaslužuje i najveću našu pozornost. Ona nam budi predmetom specialnoga razmatranja.

Milostiva gospodjice! Upozoriv Vas, kako treba da znamo sa sadržaj svakoga povećega djela pjesničkoga, prije nego što ga stanemo čitati, jer nam inače ne ima podpuna užitka i dovoljne pouke, evo Vam dajem sadržaj ove pjesme sa svim tačno po redu.

Knjiga I. Uvod:

„Dike ter hvaljenja presvetoj Judithi,
smina nje stvorenja hoću govoriti.“

Rieči ove živo me sjećaju početka Aeneide: „Arma virumque cano“, a nije moguće, da ga se pjesnik pri tom ne bi bio sjetio. Stari su, počimajuć pjevati obično zazivali muze, nu Marulić ne će da zajaše poganskoga „ozoja“ t. j. Pegasa, već zazivlje boga, koji je nada sve svet i istinit; on dušu pjesnikovu napunja oniem nebeskim pokojem, koji se hoće djelu, kakvo je „Juditha“, te mu daje sladje pjevati nego li to može

„. . . skup trikrat troj divička okola,
pridavši još u broj s kitarom Apola“ (v. 1—20).

Ovim uvjerenjem začeo je djelo svoje; on pri tom ne posegne in medias res, nego prihvaća svoju stvar s prvoga kraja: Kralj medski Arfaksat silno se bijaše uzoholio misleći, da mu na ovom svietu premca nejma. Ali ovu oholost skupo morade platiti: Babylonac Nabukodonosor nahrupi na nj silnom vojskom, pobije ga i zauzme glavni mu grad Ninivu; ovdje pokupi, što je bilo skupocjena i stanovnike mu zarobi. Ovo pjesnik sve pripovieda u kratko, ne zaboraviv ipak već ovdje uplesti liepu nauku o ništetnosti čovječje moći. Izvojštiv ovaj grad N., darova svakoga, za kojega bi znao, da se je hrabro hrvao, i pozvav velikaše („barune“) k sebi, naloži im, neka sada, po što već nikoga ne ima, tko se ne bi bojao njegove sile, pošlju poslanike na sve strane, da pukom riečju podlože susjedne narode. Poslanici odoše, al im jalov trud: ni tko im se ne htje pokloniti — i tako dodju opet kući. Ovaj prkos silno razjari orientalskoga silnika; on se zakune sjajnim priestolom svojim, da će se susjedom skoro grozno osvetiti. Tim pade noć. Nu razuzdani gnjev kralju ne da spavati; nemiran se valja po svojem ložištu — i ako je sinoć još htio samo nepokorne susjede podjarmiti, sada ga divlja mašta zamrazi s cielim svietom. Sjutra u prozorje već pozove svoje viećnike pa im naviesti, da neće imati pokoja dotle,

dok mu se ne podloži sav sviet; nu prvom će žrtvom pasti oni, koji su smjeli ruglo tvoriti od njegovih poklisara. Robske sluge dà kako ne znadu ino, već da pohvale odluku gospodarovu, dà, kažu jošter, da će se sviet cieniti sretnim, ako bude jednom pod takovim gospodarom, kojega će glas živsti „do kol budu svîtit zvîzde, teći vode". Ove blazni još ga većma ugriju; on od mâ pozove vrhovnoga si vodju Holoferna, a ovaj

kad dojde: „Biserna kruna mi s' „reče" bil
strîla zlatoperna, kud si godi hodil;
hrabro si se nosil u sve boje tvoje,
tîral si, jal, ubil protivnike moje:
a sad ovo je stvar, kû ti ja velim:
skup' ljudij, takoje sve, ča je trîbî njim;
obrativ putem tim, ka zapadu poji.
grade ter župe prim' i čin' da su moji,
da me se svak boji, svaki da me čtuje,
kako se dostoji, gdî godi me čuje."

Ovaj učini po volji kraljevoj: sakupi silnu vojsku od 120.000 pješaka i 20.000 konjanika, pa se njome odpravi na put. Krasno se ovdje opisuje divlja momčad, željna boja i slave; a ako ih pjesnik nije mogao opisati po narodnosti (kako to čine Homer Il. II. i Vergilij Aen.), on ih za to razredi po oružju i znade konjaniku i pješaku, oklopniku, kopljaniku i praćkaru davati po koju značajnu crtu. Med njimi se vozi tusti Holoferne na gvozdenim, zlatom okovanim kolima, sviestan si svojega dostojanstva; oko njega je sjajna pratnja plemićka: veziri, svjetlim željezom odjenuti vitezi, za njime idu magi („farizi"), lovci i ptičari na biesnih konjih sa čitavom hajkom hrtova i ogara; pred njime koracaju bubnjari, svirači i kytharaši, pjevajući njegovu slavu. Za vojskom idu silni tovari i velik broj marhe, da im hrana ne uzmanjka. Silna se prašina diže, gdje god stanu, trava i bilje sahne, voda ne

staje, od njihove buke bježi čovjek i zvier gorska — harajuć i paleć prolaze dušmanskom zemljom.

Knjiga II. Ni tko im ne može odoljeti. Iduć prema zapadu podjarmljuju zemlje, osvajaju gradove, pale i sieku što god raste na polju, u vinogradu, u šumi, Svatko strepi pred njihovom silom, i ne mogav se inače spasti od propasti, ljudi Holofernu sebe i svoje predadu na milost; on ih prima al uz uvjet

.... da ne bude prost ni tko se od tada
zakona, kî kralj dâ, i kada god čuje
ime kralja tada poniknuv da čtuje.

Ovaj se zahtjev pjesnika jako neugodno kosne; ne pojima bo, kako se smrtan čovjek, kojega čeka grob i trulost, može mnjeti većim od boga, i liepimi mu stihovi (73—84) predbacuje njegovu ništetnost. Tomu Holoferne stanovnike tjera u vojsku, blago otimlje, gradove „potrši" i posieče hvojeve, gdje im stojahu bozi. A uza sve to preplašeni narodi ipak ga slavljem i svirkom dočekuju, ne bi li kako ublažili objestnika. Došav Hol. tako do Idumije* pregleda vojsku, koja je trebala mjesec dana, dok se je dosabrala. Tim dakle zaprieti pogibao i Žudijam, tako da su oni, bojeći se da im ne bi zauzeo glavni grad Jerusolim, po nalogu „veloga popa" Eliakima u grad donesli zaire, „opleli" t. j. učvrstili sela i gradove, i tomu zaskočili klance i pazili drumove. Uza to nezaborave činiti pokoru, postiti i Bogu se za pomoć uticati**.

* Dodjoše u zemlju „Gabaa"; to su gorski priedjeli na sjeverozapadu Palaestine.

** Molitva ova (u sv. pismu knj. Judith IV. 10.) odugačka je, ali je sa svim na svojem mjestu, pa joj ni od strane rhetorike ne ima prigovora. Ja to za to spominjem, jer pobožni pjesnik, koji svaku sgodicu prihvaća, da proslavi svojega stvoritelja, slaveći ga jednom lahko zaboravlja na poetsku mjeru, koja treba da se drži pri takovu čemu barem po našem ukusu.

Eliakim ih pako utješi, da će lahko predobiti vraga, ako samo ne popuste molitvom, kojom je i Mojsija nadvladao kralja Amaleka. — Za malo začu i „ognjeni“ Holoferne za njihove pripravе, kako su zasjeli „puti od gorskih staz“ te ga srdčano dočekuju. Pun paklena jara sazove vojvode te ih zapita, kakovi se to mahnitci osmjeliše stati na put njegovu slavnu napredovanju? I razsrdjen

to rekši zapîni ustima, zube shrsti,
a njim ti mamîni zala svake vrsti,
splete prste s prsti, a glavom pokima
i od tôke grsti zavrati očima.

Uplašeni vodje jedva ga smiju i gledati. Samo Akior, vodja amonitski, napokon se drzne pripoviedati mu, da je ovaj narod došav iz zemlje chaldejske i odrekav se laživih idola uzeo štovati pravoga boga. Poslije ih pritisnu glad te odoše u Aegypat, gdje su ostali 400 godina; nu jer su se tamo preveć umnožali, poboja se kralj aegypatski njihove moći te ih stade mučiti i tamaniti — al im se bog smilova te ih izvede ciele na zad uništiv vojsku, koja je za njimi išla u potjeru. U pustinji ih okriepi sladkom vodom i kruhom nebeskim; i kuda god bi prolazili, svugdje bili su slavodobitni, dok se nijesu odmetnuli od njega. Padoše li u tmine poganstva, tada ih ostavi bog a dušmani ih pritisnuše težkom rukom. Ako sad hoćemo da pobiedimo, valja nam prvo znati, jesu li bogu svojemu pokorni; ako nijesu, lahko ćemo ih predobiti, inače im pobjeditelja ne ima. Ostali se „veziri“ malo ne onesviestiše nad ovom smjelom riečju i proklinjući kukavicu podignu silnu graju, jer da ne ima boga, koji će njima odoljeti.

Knjiga III. Što rieči Akiorove, što kletve vezirâ još većma razpališe Holoferna; on zapovjedi, neka Akiora svezana odvedu u grad, pred kojim evo leže — tamo neka bude, dok grad ne pane od njihove sile: onda će i njega snaći žalostna

sudba onieh, koji su se bezuspješno protivili njegovoj moći. Grad ovaj zvaše se Bethulija. Preda nj dakle odvedu Akiora i privezav ga jednome stablu, jer im smetaše striele i kamenje, što su ih gradjani na nje bacali, pobjegnu na zad. Videći to Židovi dodju do Akiora i zapitaju ga, što se s njim sbilo. Izpripoviedao im on groznu kletvu Holofernovu i svoju nevolju, oni ga stanu tješiti i pozivati, neka po sretnu svršenu boju s njimi stanuje u gradu. Naštav tim sumrak, odvedu ga u nutar, i tuj učine kod Osije, gradskoga zapovjednika gostbu. Pjesnik pripovieda, kako je ova gostba do duše bila sjajna, ali prema njihovu osbiljnu položaju osbiljna, bez svirke i pjesama. A povladiv si medju sobom, da im brez božje pomoći ne ima spasa, poslije se spreme na molitvu. Probdiv onako svu noć u molitvi prvom zorom opaze dušmane, gdje se približuju gradu. Oni pograbe oružje, da im se na put stave. U to dušmani opaze potok, koji je tekao niz livadu a u grad; iz njega gradjani crpljahu vodu za piće. Holoferne se dosjeti i zapovjedi, neka ga „pristrigu", jer da će gradjani, ako ne stane vode, biti prisiljeni na predaju. Amom i Madian podvodje još mu svjetuju, neka uz njeka vrela, kojih do sad ne opaziše a iz kojih gradjani vodu potajno crpe, postavi straže. I to se učini. Poslije 20 dana ne stade još vode u cisternah gradskih i tim zavlada u gradu najveća nevolja, nestašica vode. Ljudi sad počeše stradati od silne žedje, pa kako neposredna pogibao čovjeka osmjeljuje i nuka, da zaboravi, ne će li mu se, ako se ovoj ukloni, poroditi druga groznija, oni navale na Osiju, neka ih bolje predaje u ruku dušmanom bud njihovoj milosti bud nagloj smrti kroz mač, nego da ih pusti ovdje pogibati od grozne žedje, a sdvajajuć stanu cviliti i predbacivati si, kako su morali sgriešiti bogu, jer ih je tako ostavio. Osija slušao je njihovo cviljenje suzniem očima; pjesnik ga ovdje vrlo liepo prispodablja brodu

u sred burom uzburkanih valova i epskim načinom ovu prispodobu izpliće. Osija zaklinje biesnu množinu, da bi sâm rado za njih život dao, da ih tim može spasti. Al neka samo još pet dana pričekaju; ako do onda ne bude spasa, predati će sebe i nje u ruke dušmana. Svjetina je tiem bila zadovoljna.

U Bethuliji pako živjela je krasna udovica Juditha, pobožna i darežljiva, što je i mogla biti, jer joj od muža bijaše ostao velik imetak. Začuv ona, što se radi, puna sveta i plemenita jara, pozove dva svećenika te im predbaci silnu grehotu, koja ih nagna te se s bogom samim stadoše pogadjati, kao da bi on ikada pristao na pogodbe ljudske. Pouzdanje njihovo u boga neka bude bez mjere i uvjeta, onda će on dušmane sjegurno pobiti, da tiem zasvjedoči svoju i njihovu slavu. Svećenici neka riečju i primjerom okriepe i sokole narod, sjećajući ga djela njegovih djedova, koji su uzdajuć se u boga njemu za volju još većih žrtava pridonosili. Božja je strogost uviek manja od njihovih grieha, a povratak na bezgriešan i pobožan život još ih može spasti. I Osija slušao je njene rieči; on ih pohvali kao mudre i pravedne i preporuča narod njenoj pobožnoj molbi bogu. Na to ona odvrati, neka ne malakšu u nadi svojoj; ona da će na večer sa služavkom si Abrom sama izaći iz grada, a oni neka samo uztraju u molitvi, dok se opet ne povrate. Osija pako i popovi opraštajuć se s njome izraze želju, neka joj bog proslavi djelo, što ga kani izvršiti.

Knjiga IV. Oni odu, a Juditha se pomolî bogu: „Ti stvoritelju svieta, kaznitelju svake nepravde, pogledj sada na nevolju našu i smiluj nam se, jer si milostiv i moćan. Kao što si negda pobio tašte Egypćane silnom rukom, sada uništi Assyrce, koji se okolo uzdaju u svoju silu i sada teže, da ti razore hram, svetinje da Ti pogrde. Daj da dušmanina pomamim svojom ljepotom, daj mi srdce smjelo i ruku krepku,

da onoga, kojega se sviet boji, uništi slabašna žena. Oviem na novo će se moć Tvoja zasvjedočiti, koja se ne pokazuje silom čovječjom, no ju uništuje te onoga diže, koji se je sam ponizio. Neka znade sviet,

hiža svetinj Tvojih sa vîk sveta da je,
i u narodih svih da te svak poznaje,
svak Te spovîdaje reče: ovo je bog,
koga vlast svuda je i kî je sam svemog!

Za tim probudi spavajuću služavku Abru i kaže joj, neka se opravi i pripravi na put van grada. Sama pako se okupa i sjajno se nakiti svilom, zlatom i dragim kamenjem, te kao

. . . . kami, kî steći u zlato zlatu dâ,
izvrstno svîtleći, da zlato većma sja:
tako t' ona prida uresi krasosti
poveće ner prija od njeje liposti.*

Spraviv za tim nešto jela i pića u „dvanjke“ (bisage), naprti ih Abri, pa tako se zapute van grada. Na kapiji ih čekahu Osija i gradjani; mûkom se diveć njenoj krasoti, kojom je nadkrilila sve krasne žene staroga zavjeta i grčkih bajaka (to je mnienje pjesnikovo, a ne Osijino), otvore joj vrata. Ona izadje, a narod zaostavši kratkim prizivom na boga poželi joj još jednom sretan uspjeh. Do skora ih obustave dušmanski stražari pitajuć ih, od kud i kamo. Judita odvrati: „Ja sam Juditha iz Bethulije grada; bježim od propasti sa svojom drûgom. Nego dajte odvedite me pred Holoferna, da mu kažem, kako će osvojiti grad bez prolića krvi“. Vojnici zatravljeni uz koje kakve pohvalnice odvedu ju kroz tabor u šator Holofernu. Tko god ju pogledao svakoga začarala njena krasota. Došav pred Holoferna, koji je „pisan kao pav“ (šaren kao paun) sjedio na sjajnu priestolu, Juditha pane

* t. j. „kao što izvrstno svjetleći kamen, stojeći u zlatu, zlatu samu veći sjaj daje: tako Juditha svojemu uresu podaje veće krasote nego li on sam primi od vlastite svoje ljepote“. Nije li to nježan i krasan komplimenat.

nice; nu on ju odmah podigne i zapitav ju prijaznimi i utješnimi riečmi, čemu je došla, on mu smierno odvrati: „Došla sam tebi junaku, kojemu se sviet divi s njegove hrabrosti, smînja, sile, svîsti i svake mudrosti, i kojemu nejma premca, a kamo li silnijega, da izmaknem pomamljenu narodu, koji je, sagriešiv bogu svojemu i videći očitu si propast, sada sasvim sašao s puta čovječnosti, i žedjom moren poput zvieri nečišt srče i božje svetinje oskvrnjuje. Ja jedina medju njima ostah bez grieha; i za to me posla bog, da ti naviestim, kako ćeš raztočiti ovaj grad i osvojiti Jerusalim. To će biti njim na vječnu kazan, tebi pako na vječnu slavu". To je Holofernu laskalo a činilo mu se i podpuno vjerojatno. Pratnja njegova udri u hvalisanje njezine mudrosti i ljepote, a Holoferne sam nazva ju suncem svojim, njene rieči biserjem, pohvali njezina boga, što žudije upropašćuje a nju spasava, i zavjeri joj se, da će, ako joj se obećanje izpuni, sam vjerovati u toga boga, i da će ju Nabukodonosor glavom uzvisiti nad sve ine.

Knjiga V. Za tim zapovjedi, neka ju odvedu u njegovu blagajnu, da joj bude stanom, a hoteć ju pogostiti jelom i pićem sa svojega stola ona to odbije, jer da nebi rada uvriediti boga jedući od stola poganskoga, a da je već poniela, što će joj biti hranom. A kad ju zapita, hoće li joj to dostati, ona odvrati da hoće, dok se ne izvrši udes grada. Izmoli jošter, da smije odlaziti i dolaziti kad i kuda ju je volja, a da ju nitko ne pita i ustavlja. I izmoliv sve to odlazila bi na onaj spomenuti potok, u njem se po svom obredu opirala, a posteći preko dana istom bi založila nešto malo po zapadu sunca. Tako prodju četiri dana; na peti dan Holoferne priredi sjajnu dostbu, i pozove po svojem slugi Vagavu i Judithu, jer da svi gore od želje gledati njezino lice, a on sam da bez nje ne može živjeti. Juditha obeća veselo, da će doći,

kažuć se kao njegova službenica poslušna njegovoj zapovjedi. I do skora sjajno obučena dodje tamo. Holoferne izvan sebe s njene krasote posadi ju do sebe, a dočim su se ostali obilno gostili oniem, što je bilo pred njimi, Juditha se okusi onoga, što je bila ponesla, nu uza to nije zaboravila nukati Holoferna, „da ji i pije, ter ga veselila, da se većma nalije“, a Holoferne i sbilja jio je i pio ske za dva,* tako da je skoro pijan zaspao. U to i gosti sve crveni od vina, caklećim se očima, klimajuć glavom i teturajuć amo tamo, odoše svojim šatorom; jedan se potiplje, drugi pane, treći se hvata svojega druga, pa onda oba dva lup o tle itd. (Opis ovaj vrlo je drastičan.) Holoferna odprave u njegovu postelju — on ti tamo leži kao klada. A videći to Juditha, odpravi Abru pred šator, neka prigledje, jesu li i straže pozaspale: oni hrču napiv se vina kao svi drugi. Sama pako razmakne zastore postelji, preporuči se još jednom bogu srdačnom i vrućom molitvicom i iztrgnuv iz koricah mač, koji je o stupu visio, „koposećim“ srdcem i svom snagom slabašnih ruku odrubi poganomu šilniku glavu. A on

hronu, strepi sobom, ležeći on uznak;
drhta ruka s nogom, vas se oslabi pak
izdaše, ne bi jak, grkljanom sîca krv:
tako t' izgibe junak, tako spusti obrv![1]
Sgrize ga mao crv oružjem njegovim,
ubi ga ženska srv,[2] kî bîše prostro dim,
da zajme[3] svîtom svîm, ki mnjaše, da ni bog
silam njegovim tim jest protiviti mog“.[4]

Ima li ovoj reflexiji prigovora? — Odrubljenu glavu spravi

* Pjesnik ovdje (v. 95.—162) opet upliće razmatranje proti „zalihu žrću i piću“ (prisp. IV. 121—152), trseći se, da što većma iztakne pogubnost njihovu, koja je kad što već po čitav sviet urodila zločestim plodom; i tu prvo prihvati sv. pismo (Adam, Noe, Loth, Esau i dr.) pak onda pogansku historiju (Alexander Veliki, Pirinthos na piru u boju sa Centauri, Antioch, Marko Antonije i dr.) i kratkimi episodami pripovieda njihova nedjela počinjena u strasti žderanja i pića

u bisage i uzev još posteljni „nastor“ kao tropeju uhvate put pod noge pak bježi kući!

Ne dav nogam pokoj, projdoše vas okol,
prem da jim bîše znoj, obvrgoše prodol.
Kako, kada sokol uhvati lovinu,
zav'je se više skolj[5] side na visinu,
ne pustiv živinu iz nohat, kû je jal,[6]
do kla dopri stînu, gdî je gnîzdo svijal;
hrlo ti je lital, da se napitaju
ptići, jerbo je znal, da lačni čekaju:
tako t' ne sustaju ove dvî ni sîdu,
do kla ugledu vahtare[7] na zidu;
pojdoše po brîgu, i kad bi blizu vrât,
Juditha na prîdu uzupi[8] napan[9] vrat:
„Otvor'te grad, jere je s nami bog!
Otvor'te, otvor'te! sad oni, kî je svemog,
puku svomu pomog skazal je svu krîpost,
Nečistih u brlog vrže, nam dâ milost!“

Vrata se otvore, a jer je mrkla noć, narod i svećenici dolete sa svetiljkami u ruku silnom bukom i svi u čudu, što se je Juditha evo na jedared tako iz nenada opet pomolila. Ona ovaj gromor jedva umiri te ih onda uzdignutim glasom opomene, neka slave onoga, koji je neznalnim oružjem ženske ruke ponizio oholce, što su ga prezirali i njegova svetilišta htjeli utamaniti; i izvadiv iz bisaga krvavu glavu, „evo“ reče „glava onoga, koji je prietio propašću našoj domovini, i evo krzno, na kojem ga ubi ženska ruka. Bog me je zaštitio u sried poganih dušmana te se neoskvrnjena povratih iz njihova ždriela. Njega hvalimo za to molitvom i obilnom žrtvom!“ Svimi zavlada bezmierna radost; neki hvali boga, neki uznosi Judithu. I Osija načelnik gradski, koji bijaše u najvećoj moralnoj stisci,

[1] ob-hrvanje? [2] s-hrv [3] zauzme, oblada [4] možan, kadar [5] scoglio vrlet [6] uzeo, ugrabio [7] wächter = stražar [8] uzvapi [9] napev (napeti napnem).

. . . . tuj bîše, od veselja suzi,
radostno uzdiše videć konac tuzi.
Kako no kî upuzi u porat[1] jur mneći,
da ga val pogruzi,[2] vîtar strašno dmeći;
raduje se stêći[3] zgibil, kôj ubîže,
u sebi misleći ter spasan kû stiže,
hvalu bogu dviže, da ga ne poklopi
more i ne stiže, kô[5] mnogih potopi:

tako je njemu bilo oko srdca; i on ju pohvali gorljivimi riečmi tvrdeć, da će njeno junačko djelo biti čuveno, dokle god bude svieta. I Akior nam se opet javlja; ugledav glavu Holofernovu prene se i ponikne, pak onda udivljen junačtvom ove ženske pade joj do nogu.

Knjiga VI. Nu tim junačko djelo njeno još ne bi svršeno. Zapovjedi, neka se glava Holoferna nabode na koplje i iztakne na zidinah gradskih dušmaninu na vidik; u jutro neka žudije oburažani velikom bukom izadju iz grada — na to bo će dušmani htjeti probuditi Holoferna, da ih predvodi u okršaju s njimi. Videć pako kako bez glave mrtav na odru leži uplašiti će se, pak je onda lahak posao, dušmansku vojsku skupa sa mamurnimi podvodjami natjerati u bieg. Tako će se židovi riešiti svake pogibli.* To se učini. Dušmani njihovom bukom uzbunjeni poteku šatoru Holofernovu i stanu pred njim bučati štitovi i mačevi, ne bi li im se vodja probudio. Nu za ludu sve. Sada Varav sluga ode u šator i razmaknu zastore opazi gospodarovo truplo. Uplašen i jaučuć na to poleti šatoru Juditbinu; ali nje ne ima. Lukav sluga shvati odmah savez svega, i brzo oniem, koji su bili blizu, kaže,

[1] posto: luka, pristanište [2] poždire, potopi [3] stojeći [4] spas [5] koje

* Ovdje (26—32 ili 36) pjesnik upliće kratku pripoviedku o Akioru, kako je sa svojom obitelju primio židovsku vjeru i ostao medju njimi sav svoj viek. To baš nije na svom mjestu, pa ni u sv. pismu nejma spomena o tom. A da nejmamo pred sobom izdanja što ga je sam Marulić redigirao, rekli bi, da je umetnuto.

što se je sbilo. To ih se kosnu, kao da ih je grom ošinuo. Al se glas poput munje pronese taborom. Vojnici uplašeni nagnu kud koji bježati, a židovi opaziv silnu smetnju odmah za njimi u potjeru. Da im nitko ne ubjegne, dodju još na Osijinu zapovied zaostale čete, i tako ti sasjekoše svu vojsku assyrsku. Onda opliene zaostali tabor pun dragocjenosti i podiele sve medju sobom. Za tim prirede veselu svetčanost, gdje nije pomanjkalo piva ni jestiva ni glasbe ni pjesama. Iz Jerusolima prispje Eliakim i s njim množ svećenika, da grad po obsedu svojem očiste. A pripovjediv, kako su se popovi klanjali Judithi, pjesnik nabroji sve junačke žene starih vremena, al da joj ni jedna nije ravna. Prama njezinoj slavi slava svih glasovitih junaka ništetna je, jer su svi služili praznomu svjetskomu glasu i sami sobom se oholili. Juditha sama neumrla je, a mi treba da se ugledamo u njezine kreposti. Juditha nakon svršena djela pjeva hvalospjev bogu (točan prievod knj. Jud. XVI. 2—21). Na to narod pohrli u Jerusolim i očistiv se, bogu učini „saužge“ (žrtve paljenice) i zavjete. Juditha objesi u hram Holofernovo oružje i zavjesu posteljnu na vječni spomen, a nakon tromjesečna slavlja narod se povrati svojim kućam. Juditha pako proživjev svega 105 godina umre i bude pogrebena kraj svojega muža, a narod ju požali javno kroz sedam dana. Liepom pjesmom tužaljkom, koju pjesnik razžalošćenomu narodu u usta meće i kratkim zariečjem pjesma se svrši.

Evo sadržaj pjesme; on je po mojemu mnienju skroz i skroz zanimiv. Moglo bi se predbaciti pjesniku, zašto se je svugdje držao sv. Pisma (i to Vulgate), umećuć samo kadkada po koju prispodobu ili raztežuć tekst sv. pisma (ne smiem mimoići, da je pjesma judikovka u VI. knj. sasvim originalna, te zanosi na jadikovanje naših seljanka pri mrtvacih). Nu tomu nejma razloga. Knjiga Judith bo sama, postavša tek

kako njeki tvrde u doba selendcidsko (god. 230—105 pr. I.), nije ino nego epos u slavu Judithinu, koju su žudije tako štovali i rek bi obožavali, da su dan njezina junačtva i svoje pobjede nad Assyrci slavili kao praznik (Knj. Jud. XVI. 31 „godišnjicu ovoj pobjedi Hebrejci poprimiše u broj svetih dana, a slave ga žudije od onoga vremena do dana današnjega“. Vulg.). A epos ovaj krasan je disposicijom i pjesničkim poletom, da ga slobodno možemo uzporediti najljepšim pjesmotvorom židovske literature. Maruliću zadovoljila je ova pjesma u svakom obziru pa za to se nije puno udaljio od originala. Tiem po iztraživaoca nastaje zadaća, oboje uzporedjivati i ocjenjivati vještinu prevodioca. Nu to ne ide u ovu razpravicu. Budi Vam dosta to, ako tvrdim, da je Marulić vrstan prevodilac, kao što su u obće dalmatski naši pjesnici. Osobite mu podje za rukom hvalospjev Judithin u knj. VI. 286—336 (u sv. pis. knj, Jud. XVI. 2—21).

Sada bi valjalo koju reći o njegovu jeziku. Nu i to spada samo u razpravu znanstvenu, ne može se dakle ovdje puno razpravljati. Pročitav Mikuličićeve narodne pripoviedke čakavske (Kraljevica 1876) lakše ćete razumjeti Marulićevu čakavštinu, koja je starija i po tom nam razumljivija, jer se u njoj oblici još niesu tako otrli kao u sadašnjem nariečju hrvatskoga primorja.* Glede pojedinih riečih, kojih u štokavštini nejma čudim se, što ih ne nalazim u izdanjih jugosl. akademije na kraju knjige zabilježene i razjašnjeno. Nu niti ih je mnogo, niti ih je težko razumjeti. Ako samo pomno i lagahno čitate, skoro ćete se priučiti svemu jeziku, biti će Vam jasan i razumljiv, pa će Vam omiljeti, kao što Grkom

* Pamtite j mjesto dj: meja, osujen, pogrjen itd.; više puta a mjesto e: jazik, žaja (žedja) jatti (jeti, uzeti), pričati (pričmem) i dr.; I. sing. na u: viju (vidju, vidim), dojdu, reku i dr.; part. praes. act. na e: vide (videć), svrtaje (svrtajuć), ćude se, i dr.; part. praet. act. I. kraćega oblika: napan (napev), počam (počamši) nahoj (nahodj: nahodio) itd.

omilje starinski jezik Homerov. Ako ste Moliere-ovu Tartuffe-u i Corneille-evu Cidu za volju mogli učiti francezki, za što se onda ne bi htjeli upoznati sa jezikom svojega naroda, gdje Vam se daje u drugom razriečju i po nješto starijem obliku? A sramota je biti Hrvatom ne poznavati svojih umnika.

S tih je sredovječni aleksandrinac, protičući sa provencalskoga trubadurstva; ima 12 slovaka, koje se samo broje—a ne naglašuju i dvostruk srok, u polovici i na kraju; svaki se srok povraća četiri puta, te nam valja obrazac:

. . . . . a . . . . b
. . . . . a . . . . b
. . . . . b c
. . . . . b c
. . . . . c . . . . d
. . . . . c . . . . d itd.

To je tako tegovan posao, da su ga se do skora okanili, rimujuć samo ab ab cd cd.

Prije nego li se opraščam od Vas, rad sam još jednu reći o naivnosti i ukusu Marulićevu, koji doduše nijesu njegova osebina, već samo odsjev njegova vremena, pa se našemu ako ne mislima a ono bar riečmi toli tankoćutnomu vieku čine smiešnimi i odurnimi. Ako se ne znamo abstrahirati od naših modernih nazora, to će nas svaki stari autor vriedjati pa nam se mora omraziti. Homer daje božici Atheni oči noćnoga ćuka, a tiem hoće da ju pohvali. Shakespeare tako je krupan, da će nervozna dama njegova Falstaffa samo uz kolonjsku vodicu goutirati. A je li za to ovi svi gube od klasičke vriednosti? Kao primjer Marulićeve naivnosti hoću da navedem samo jedan primjer iz knj. IV.: Juditha dovedena pred Holoferna smiernimi i liepimi riečnimi ga pozdravi — to je dakako samo puko pretvaranje. A pjesnik ovdje dodaje jako originalnu prispodobu:

Tako rîčmi tim tim pokol[1] mu vuhlova,
Kolînmi obîmi poklek,[2] skut celova:
takoj ti svidova[3] svinju da utije
pomnja težakova, češuć oko šije;
vode joj ulije i željudom pita,
da ju pak ubije i dîcu napita:
ona hruča, rita, legne u zmočiru,[4]
hvata iz korita — on ostri sîkiru (293—300).

Tu je dakle junak svinja, a Juditha ju češe! Tko bi danas takova šta napisao? Pa ipak prispodoba ova tako signifikalno odnošaje riše, da ne može bolje. A sličnih naći ćemo više puta.

Time završujem. Nadajuć se, da sam potaknuo sve, što je bilo potrebno, kažem Vam srdačni „S bogom!“

Vašega dražestnoga veličanstva najpokorniji sluga

Ferdinand Müller.

[1] pokle, pošto [2] pokleknuv [3] svidja ti se? čini ti se? [4] močvara kal, blato.

O ideji narodnosti.

Piše drd. Jakov Radošević.

Sloboda, jednakost i narodnost uzbudjuju i bodre duhove ljudske na dična, junačka i golema djela, premda si mnogi revan gojitelj ovih ideja nije svjestan njihova pravoga značenja i domašaja. Ideje se ovakove ukazuju u razvoju čovječanstva kao osi, oko kojih se rad ljudski kroz vjekove kreće. One ne nastaju jednim mahom, već se vjekovî radjaju, te vladaju i gospoduju svietom neko vrieme, kao duh vremena. Dok traju u cieloj svojoj snazi i dok se ne preživu i drugimi ne zamiene, svako jim se pokorava i niko jim se ne može bez kazne oprieti.

U povjestnom razvoju država čuditi se moramo, kako je sviet u državoslovju, ovoj toli bitnoj i za napredak svjetski toli zamašnoj struci, toli slabo i sporo napredovao, dočim je u realnih znanostih toli daleko dotjerao i svakim si danom bilježi nove stečevine napredka. Uzrok ovomu slabomu napredku valja nam tražiti u manjkavu iztraživanju i izučavanju poviesti. Kao što se nevještu oku u muzeju pokazuje samo hrpa kamenja i množtvo ptica i drugih stvari bez svakoga reda i sustava, tako čitam u većini današnjih povjestnica nabrojene svjetske dogodjaje, kao da su nastali sliepim udesom.

Već su stari Indi liepo shvatili duh vremena, spominjuć ga u nekom zakonu riečmi: Misao nekih ljudi, da uspjeh ovisi samo o sliepoj sreće, ili li o vlastitoj snazi i o vremenu, nije temeljita, već pravo tvrdi uvidjavniji sviet, da se uspjeha sve to skupa dojimlje. A zlata je vriedna i ova primjetba: Kao

što kotači sami po sebi nekreću kola, tako ništa ne stvara niti udes bez rada i napora.

Rimljani, a i drugi narodi, poznavahu dobro duh vremena (saeculum); a danas ga svi poznajemo i pokoravamo se njemu u koje čem i više, nego bi nuždno bilo, dočim nas se drugdje niti ne dojimlje, gdje bi nas morao punim zanosom oduševljivati.

U povjestnom razvoju čovječanstva valja nam iztraživat duh vremena i one ideje, koje nam pokazuju ključ, po kojem se rad ljudski sustavno shvatiti može. Nove ideje sjaje kao zvjezde, vodeć čovječanstvo u njegovu radu, one se pojave, potiču na rad a skoro i izčeznu. Sad je koja od njih moćna, a sad se nikoga ne dojimlje, sad sve oduševljuje, a skoro postane svakomu ravnodušnom.

Primjerice spominjem nekoje ideje, koje su vladale u netom minulih vjekovih. U dvanaestom je vieku vladalo Europom religiozno čuvstvo toli moćno, da je milijune ljudi obuzimala živa želja, da osvoje svete zemlje i tjerala jih, da su smjelo srtali u nepoznate i skoro sjegurne pogibelji. Ova ideja ohladni u trinaestom vieku, a danas je malo ne i oledenila.

U četernaestom vieku pojaviše se reformatori crkve, od kojih mnogi postradaše, jer svaka ideja imade svojih proroka koji padaju kao žrtve, krčeć put novim idejam. Tek u šestnaestom vieku zavlada donekle religiozna sloboda.

U sedamnaestom vieku rušio je absolutizam feudalne odnošaje i državne striše, te krčio put osobnoj slobodi a u osamnaestom vieku pojavi se više uzvišenih ideja, koje si težkom mukom i velikimi žrtvami izvojevaše donekle priznanje. — Ideja jednakosti uništila je barem u teoriji razliku striša i privilegija, a ideja gradjanske slobode oborila je snažnom rukom prevrata nesnosni absolutizam.

U našem vieku prevladala je ideja reprezentativnoga ustava

u državnom pravu, a ideja religiozne i gradjanske slobode ravna nutarnje odnošaje država. U medjunarodnih odnošajih pako steče ideja narodnosti ono važno gospodstvo, koje joj dolikuje, te nam je samo željeti, da bi ju i kod nas bolje upoznalo i cienilo, ne bi li i nam doniela svoje dobre plodove.

Da ideju narodnosti bolje shvatimo, promotrimo najprije čovječanstvo kao cielost prama vanjskoj naravi, a zatim kao takovo u svojih dielovih. Po tom ćemo uvidjeti, da je cielo čovječanstvo po sebi vrst jednakih bića, koja se samo u nječem razlikuju u svojih dielovih. Kako je ova dioba raznih rasa nastala, o tom postaje još i danas različita učenjačka mnjenja. Isto je tako i način same diobe preporan.

Blumenbach,[1] koga drže utemeljiteljem antropologije, imadjaše za dugo svojim nazorom mnogo protivnika, nu dan danas opravdava znanost skoro šplohomice njegove nazore. On je razdielio po tjelesnom ustrojstvu, osobito obzirom na boju, čovječanstvo u pet rasa. Kašnji učenjaci uzeše druge oznake za temelj svoga dielenje n. pr. kosu, oblik glave, kut lica, a uz to vagahu moždjane i mjerahu kosti u svih protegah. Na temelju takova dielenja nabrojili su jedni više, a drugi manje rasa, tako da jih je Morton našao do dvadeset i tri i opredielio jim razno prvobitno porieklo. Danas se razvija ova nauka brzim korakom, te je u tom dovoljno, da spomenem školu Darvinovu.

Nu sve ove razlike nisu tolike, da se ne bi kod čovječanstva u tjelesnom ustrojstvu i duševnih sposobnostih opazila jedinost i jednakost vrsti. Razlike pojedinih rasa nisu po tjelesnom ustrojstvu tolike, da se ne bi svi ljudi mogli u pravnom životu jednakimi smatrati; a duševne sposobnosti kao logično mišljenje, etično i religiozno čuvstvo i strasti, razlikuju se samo žestinom i jakošću.

[1] De gen eris humanii varietate 1775.

Ovu istinu, dokazanu prirodoslovjem i antropologijom, prihvatilo je pravo- i državoslovje, te ju provelo u medjunarodnom, državnom i privatnom pravu. Prestala je razlika plemenitijih rasa i rodjenih robova, te zavlada jednakost ljudi.

Ova jednakost ljudi dovodi nas do te skrajnosti, da se čovjek u državi ima shvaćat atomistički bez obzira na plemensku srodnost, te da ljude spaja u države samo sila, ili — u boljem slučaju — težnja za sjegurnošću i napredkom.

Liepo je po ovom nazoru rekao lord Northbrook kod svečanosti prigodom svoga imenovanja za podkralja indijskoga: „Želim, da sve časti i službe budu pristupne svim podanikom bez razlike, poriekla i vjere..Jedino se ima gledati na znanje i vrstnoću, da može svatko izpunjavati svoje dužnosti. Štovat ću ljubav, koju narod goji prama onim svetinjam, koje je baštinio od svojih otaca, te ću mu uviek biti na ruku, da sačuva svoje posebitosti; u obće nastojat ću, da se obzir uzme na prava i običaje domaće — itd."

Po tom bi se nazoru mogla izvesti liepa misao M. Renana,[1] koji u predgovoru svoga djela ovako govori: „Svrha čovječanstva uzvišenija je od slave ove ili one rase ili plemena; sve one imaju istu zadaću, da teže za zajedničkim ciljem. Željeti je, da se svi ljudi, koji bolje misle, združe bez obzira na rasu, jezik ili pleme, te da stvore državu bez strastvene borbe po zdravu razumu, gdje ne bi bilo ni Grka, ni Barbara, ni Germana, ni Latina." — Nu ovo načelo, koje je dugo gojila i pravna filozofija, nije upravo s toga opravdano, što se ne uzimlje obzir na razliku ljudi po rasi, plemenu i narodnosti.

Državu ne valja smatrati, da je silom stvorena, već je ona živi organizam, koji u prirodi nastaje, kao i drugi organizmi. Državoslovje ne smije se otudjiti naravi. U tom je pogledu

[1] Renan La réforme intellectuelle et morale 3-e. édition 1872.

najsjegurniji onaj put, koji ne vodi stranputice, put, koji nam pokazuje sama narav.

Da se bolje opredieɫe pojmovi, valja nam razlikovati rieči „država“, „puk“ i „narod“, koje se obično zamienjuju, nu kojimi bi se imali označivati različiti pojmovi.

Država — Etat — jest zajednica ljudi na stanovitom zemljištu pod istom vlašću, bez obzira na to, je li joj stanovničtvo spada k istomu plemenu ili ne. Austrija, koja ima toli mnogo raznih plemena i jezika — Njemci, Magjari, Hrvati itd. — i Francezka, koja je tekom vremena iz raznih plemena stvorila jednu cielost istoga jezika, jesu države. U Austriji ima više, u Francezkoj je samo jedna narodnost.

Puk, — peuple, — populus, — δῆμος — znači zajednicu ljudi sdruženih po rodu, jeziku, kulturi i državnom životu. Ovom riečju označujemo stanovnike iste zemlje i iste države, gdje je svaka plemenska razlika podpuno izčezla. — Gdje vlada isti jezik, pa bilo i u istoj državi, nu gdje je živa sviest o različitom poriekłu, tuj se ne može jošte govoriti o puku u navedenom značenju. Irci govore jezikom englezkim, živu u državi englezkoj, nu jošte jih sviest o poriekłu celtičkom luči od prave zajednice s Englezi.

Narod — nationalité — znači gdjegdje širi pojam od rieči puk, jer se ovom riečju razumieva zajednica ljudi, spojenih jezikom i kulturom.

Državna se zajednica može i silom stvoriti, nu niti sila, niti ugovor ne stvara naroda, koji jedino priroda stvara, a kultura širi i ujedinjuje.

Pojam države i puka lasno je označiti, budući su oznake ovih pojmova vanjske i vidive, nu pojam narodnosti ne dade se lahko i strogo opredieliti.

U ideji narodnosti razložiti nam je one bitne oznake, koje narodnost sačinjavaju kao osebninu, i koje podieljuju stano-

3 0000 093 445 652